

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**BOSNA HERSEK SAVAŞI VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN
BARIŞI DESTEKLEME HAREKATINDAKİ ROLÜ**

**Hazırlayan
Sertaç ÖZPIÇAK**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Şayan ULUSAN**

**MANİSA
2008**

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: Özpiçak

Adı: Sertaç

Tezin Türkçe adı: Bosna Hersek Savaşı ve TSK'nin Barışı Destekleme Harekatındaki Rolü

Tezin Yabancı adı: War of Bosnia and Herzegovina, Turkish Armed Forces Role During Peace Keeping Operation

Tezin yapıldığı

Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Yılı: 2008

Diğer kuruluşlar:

**Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans X
2- Doktora
3- Tıpta uzmanlık
4- Sanatta yeterlilik**

**Dili: Türkçe
Sayfa sayısı: 211
Referans sayısı:**

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr. Adı: Şayan

Soyadı: ULUSAN

Türkçe anahtar kelimeler:

**1- Bosna Hersek
2- İç Savaş
3- T.S.K.
4- Barışı Destekleme Harekâtı
5- Uluslararası Örgütler**

İngilizce anahtar kelimeler:

**1- Bosnia and Herzegovina
2- Civil War
3- Turkish Armed Forces
4- Peace - Keeping Operation
5- International Organizations**

Tarih:

İmza:

ÖZET

Çalışmanın temel amacı, Bosna Hersek'te 1990'lı yılların başında cereyan etmiş olan savaşın sebep – sonuç ilişkisi içinde incelenmesiyle beraber, savaş esnası ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği dış politika kapsamında, TSK'nin Barışı Destekleme Harekâtı kapsamında, icra ettiği uygulamaların incelenmesidir.

Yapılan çalışmanın ilk bölümünde “Boşnakların Kimliği” ile Bosna Hersek olarak adlandırılan toprakların tarihi süreç içinde incelenmesi yapılmıştır. Birinci bölümde 1941 yılından 1991 yılına kadar süren ve Yugoslavya'nın parçalanmasına yol açtığı değerlendirilen etkenler incelenirken, savaşın gelişimi ve Dayton Barış Antlaşması süreci de irdelenmiştir. Yine aynı bölümde, Uluslararası Örgütlerin savaşa müdahaleleri gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Savaş ve savaş sonrası dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek ve diğer devletler ile Uluslararası Örgütlerle olan ilişkilerine ise çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir.

Son bölümde ise Barışı Destekleme Harekâtı'nın tanımı ve özellikleri anlatılırken, TSK'nin yurt dışı görevlerinin yasal dayanakları ile Türk Birliğinin Bosna-Hersek'e gönderilme süreci incelenmiştir. Müteakiben de TSK'nin Bosna-Hersek'te Barışı Destekleme Harekâtı'na katkıları anlatılmıştır. Son bölümde ise varılan sonuç ortaya konmuştur.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to analyze the war at the beginning of 1990s in Bosnia and Herzegovina from a cause and effect perspective and to look into the implementations conducted by Turkish Republic with respect to her foreign policy and Turkish Armed Forces Peace Support Operations.

First part of the study includes an inquiry of “Bosnian Identity” and the land called Bosnia and Herzegovina in the historical process. In this part the author studies the reasons that are believed to have led to the division of Yugoslavia from 1941 to 1991, the progression of war and the Dayton Peace Treaty. This part also represents the relationships between Turkish Republic and Bosnia and Herzegovina, other countries and the international organizations during and after wartime in the second part of the study.

Last part is devoted to the description of a Peace Support Operation, the legal foundation of Turkish Armed Forces` missions abroad, the process of sending Turkish Troops to Bosnia and Herzegovina and their contributions. The reached conclusion is presented in the last part of the study.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bosna Hersek Savaşı ve TSK'nin Barışı Destekleme Harekâtındaki Rolü” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25/6/2008

Sertaç Özpiçak

□ **TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI** □

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 25/06/2008 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Programı öğrencisi Sertaç ÖZPIÇAK'ın "Bosna Hersek Savaşı ve TSK'nin Barışı Destekleme Harekatındaki Rolü" Konulu tezi incelenmiş ve aday 25/06/2008 tarihinde saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	□	OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına	*	OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine	**	ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

**Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet Hayır

***Tez, burs, ödül veya teşvik prog. Tüba, Fullbright vb. aday olabilir.

□

Tez, mutlaka basılmalıdır.

□ □

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

□ □

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

□ □

Tez, basımı gereksizdir.

□ □

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında 445 yıl yaşayan Bosna-Hersek, fırtınalı günleri geride bırakmış gibi görünmektedir. Halen ülkenin her yanında Türk-İslam kültürüne ait birçok eser dimdik ayakta durmaktadır. Boşnaklar da tarihlerine kusursuz bir saygı göstermeye devam etmektedirler. Her ne kadar Boşnaklar tarihleriyle gurur duyuyorlarsa da; aynı tarih perdesinde, hemen Boşnaklarla yan yana duran Sırp'lar ise geçmişte savaş meydanlarında yaşadıkları hezimetlerin altında ezilmiş ve bu eziklik duygusunu taşımaya halen devam etmektedirler. Sırp'lar, Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altındayken, İngiltere, Fransa ve özellikle Rusya'nın destekleriyle ve milliyetçilik duygularıyla birçok kez ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalar zor da olsa bastırılmıştır. Ancak güç kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, Bosna-Hersek'i Sırp'lara değil ama Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna kaptırmıştır.

Bosna-Hersek topraklarında yıllar geçtikçe huzurlu bir dönem sadece TİTO önderliğinde yaşanmış olsa da 1. ve 2. Dünya Savaşları ve sonralarında anarşi ülkeye her zaman hâkim olmuştur. Her dönemde Sırp'ların "Büyük Sırbistan" hayalinin ateşi hiç sönmemiş, tarihten gelen ezikliğin de körüklemesi ile 1990'lı yıllara gelinmiştir. Etnik milliyetçiliğin körüklediği savaş, 2. Dünya Savaşından beri dünyanın gördüğü en büyük soykırıma sahne olmuştur. Sırp'lar savaşta, Boşnakları Müslüman kimliği yerine Türk kimliği altında görerek bunu beyan ederek işledikleri cinayetleri çok zaman pervasızca itiraf etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde takip ettiği dış politika yöntemiyle, tarihten gelen bağlarının etkisiyle Bosna-Hersek'in ve Boşnakların yanında olmuştur. Ancak bu politika uluslararası arenada tek başına hareket etmekten ziyade Uluslararası Örgütler Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği v.b. ile beraber hareket etmek şeklinde kendini göstermiştir. Bu ısrarlı dış politikanın neticesinde –zor da olsa- TSK'nin Bosna-Hersek'te BM şemsiyesi altında icra edilen Barışı Destekleme Harekâtına katılım sağlanmıştır. Türk Birliği, Bosna-Hersek'e gelişinden bu güne kadar sorumlu olduğu bölgelerde, kendisine tevdi edilen bütün görevleri başarı ile yerine getirerek, dost-düşman bütün devlet ve milletlerin haklı takdirini kazanmıştır.

"Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini iç ve dış politikada kendisine düstur eden Türkiye Cumhuriyeti ve bu kapsamda dünya barışına hizmet veren TSK dünyanın birçok bölgesinde birçok devletle beraber Barışı Destekleme Harekâtına katılmış ve halen bu görevi çeşitli yerlerde icra etmeye devam etmektedir.

Ancak son dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki değişiklik kendisini Bosna-Hersek'te de göstermiştir. Kendisini çoğu zaman Türk olarak tanıtan, Türklere karşı minnettarlıklarını her zaman ifade eden Boşnaklar, Hırvatistan ve Sırbistan gibi iki devletin desteğine sahip olan Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvatların arasında sahipsiz bırakılmışlardır. Bosna-Hersek üzerinden elini çeken Türkiye'nin, Bosna'yı da gelecekte başka odakların inisiyatifine bıraktığı kanısındayım.

Kasım 2005 – Mayıs 2006 tarihleri arasında, Bosna-Hersek'in Zenica kentinde Avrupa Birliği Gücü kuruluşunda, Bosna-Hersek Çok Uluslu Manevra Taburu Görev Kuvveti'nde Plan Subayı olarak görev yaptım. Bu süre içinde Bosna-Hersek Çok Uluslu Manevra Tabur Komutanlığı'nın icra ettiği, Barışı Destekleme Harekâtı'nın planlama ve uygulama aşamasında görev aldım. Bosna Hersek'te görevim esnasındaki gözlem ve çalışmalarım, bu konuyu çalışma alanı olarak seçmemde en büyük paya sahiptir.

Görevim esnasında Barışı Destekleme Harekâtı kapsamında icra edilen ve edilmiş olan birçok faaliyet ve operasyonu inceleme ve değerlendirmek fırsatım oldu. Bu gözlemlerin, TSK'nin Barışı Destekleme Harekâtına olan katkılarını incelediğim bu çalışmama büyük katkı sağladığı inancındayım.

Çalışmam içerisinde yararlandığım kaynakların dışında mevzu bahis olan düşünce ve yorumlar tamamen şahsi görüşlerimi yansıtmakta olup; bu çalışmanın konu tespitinden, hazırlanmasına ve düzenlenmesine kadar geçen süreçte bana yol gösteren, her türlü desteği sağlayan çok değerli danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Şayan ULUSAN'a saygılarımı sunarım.

Sertaç ÖZPIÇAK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE BOSNA-HERSEK VE BOŞNAKLAR	
A. Boşnak Kimliği	5
B. Bosna-Hersek'in Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	7
C. Tarih Boyunca Bosna ve Hersek	9
1. Osmanlı İmparatorluğu Öncesinde Bosna ve Hersek	9
2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bosna ve Hersek	10
a. Osmanlı Egemenliğinin Kuruluşu	10
b. Bosna Hersek İsyanları	12
aa. Sırp İsyanları ve Bosna-Hersek	13
bb. 1829 Edirne Antlaşması ve Bosna-Hersek İsyanı	13
cc. 1831 Bosna-Hersek İsyanı	14
dd. 1850 Bosna-Hersek İsyanı	15
ee. 1860 Bosna-Hersek İsyanı	15
ff. 1875 Hersek İsyanı	15
c. Avusturya-Macaristan Egemenliği	19
aa. 1878 Berlin Antlaşması ve Bosna-Hersek	19
bb. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İşgali	21
cc. Avusturya ile Bosna-Hersek Antlaşması	21
dd. Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Avrupa Buhranı	22
d. 1908-1918 Yılları Arası	23
3. Yugoslavya Krallığı 1918-1941	26

II. BÖLÜM

YUGOSLAVYA'NIN PARÇALANMA SÜRECİ VE BOSNA SAVAŞI

A. Yugoslavya'nın Krizin Eşiğine Gelmesi 1941-1991	28
B. Yugoslavya'nın Parçalanma Süreci 1991-1993	31
1. Problem Sahaları	33
a. Etnik Sorunlar	33
b. Sırp Hırvat Anlaşmazlığı	35
c. Makedonya Sorunu	36
d. Kosova Olayları	37
e. Yugoslavya Dağılıyor	38
aa. Slovenya'nın Bağımsızlık İlanı	38
bb. Hırvatistan'ın Bağımsızlık İlanı	40
2. İç Savaş ve Dayton Barış Anlaşması	43
a. Avrupa Topluluğu'nun Bosna-Hersek'i Tanıması ve Sırp Saldırıları	46
b. Hırvatlarla Savaş	54
c. Washington Anlaşması	60
d. Boşnakların Karşı Taarruzları ve Dayton Süreci	61
C. Uluslararası Örgütlerin Bosna-Hersek Savaşına Müdahaleleri ve Yapılan Anlaşmalar	66
1. Kuzey Atlantik Paktı NATO	68
2. Avrupa Topluluğu	74
3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı	75
4. Birleşmiş Milletler	76
a. Savaş Esnasında ve Savaşın Gidişini Direkt Olarak Etkileyen Kararlar	76
b. Barış Planları	79
aa. Vance – Owen Planı	79
bb. Güvenli Bölgeler Planı	83
cc. Üç Bölge Planı Cenevre Planı	86

	xi
5. Dayton Barış Antlaşması	90
a. Dayton Barış Antlaşması'na Doğru Adım Adım Kronolojik Olaylar	90
b. Dayton Barış Antlaşması'nın İncelenmesi	94
c. Dayton Antlaşması Gereği Siyasi Yapı	95
d. Bosna-Hersek Devleti Siyasal Yapısı	96
e. Bosna Hersek Federasyonu Siyasal Yapısı	98
f. Kantonlar	99
g. Sırp Cumhuriyeti Siyasal Yapısı	101

III. BÖLÜM

BOSNA-HERSEK SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

A. Dağılma Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Tutumu 1990-1992	106
1. Bosna-Hersek'le İlişkiler	106
2. Diğer Devletler ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler	107
B. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek Diplomasisi 1992-1995	108
1. Bosna-Hersek'le İlişkiler	108
2. Diğer Devletler ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler	110
C. Değerlendirme	118

IV. BÖLÜM

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN BOSNA-HERSEK'TE BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTINDAKİ ROLÜ

A. Barışı Destekleme Harekâtı Nedir?	120
1. Çatışmaların Önlenmesi	121
2. Barış Yapma	121
3. Barışı Koruma	121
4. Barışa Zorlama	122
5. Barışın Tesisi	122
6. İnsani Yardım	123
7. İnsani Yardım Görevi	123

	xii
B. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yurtdışı Görevlerinin Yasal Dayanağı	123
C. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Uluslararası Barış ve Güvenliğine Katkıları	127
1. Barışı Destekleme Harekâtlarına Katılım	127
a. Geçmiş Dönemlerde İcra Edilen Harekatlar	127
b. Halen İştirak Edilmekte Olan Harekatlar	130
2. Uluslararası Gözlem Görevleri	133
a. Geçmiş Dönemde İcra Edilen Gözlemci Görevleri	133
b. Halen Devam Etmekte Olan Uluslararası Gözlemci Görevlerine Katılım	134
D. Bosna Hersek'e Türk Birliği'nin Gönderilme Süreci 1992-1995	134
E. Bosna'da Görev Yapan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Görev Süreleri	138
F. Bosna Hersek'te Görev Yapan Türk Birliklerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları	141
1. Barışı Koruma	141
2. İnsani Yardım	145
SONUÇ	147
BİBLİYOGRAFYA	150
EKLER:	
EK-1: Fatih Sultan Mehmet'in Ahitnamesi	159
EK-2: Dayton Barış Antlaşması Türkçe Metni	160

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABH	: Bosna-Hersek Ordusu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFOR	: İnsani Yardım Kuvveti
AGİK	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AKSKA	: Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşması
ANAP	: Anavatan Partisi
ARCC	: Çok Uluslu Kolordu, Allied Rapid Reaction Corps
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BH	: Bosna-Hersek
BKZ:	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BYEGM	: Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğu
CINCSOUTH NATO	: Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri, Chief In Command Southern
DEP	: Demokratik Eylem Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
EUFOR	: Avrupa Birliği Gücü, European Union Force
EUPOL KINSHASA	: Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde AB Polis Misyonu
HDZ	: Hırvat Demokratik Birliği
HVO	: Hırvat Savunma Konseyi
ICRC	: Uluslararası Kızılhaç

ICTY	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
IFOR	: Uygulama Gücü, Implementation Force
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPTF	: Uluslararası Polis Görev Gücü
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İKT	: İslam Konferansı Teşkilatı
KFOR	: NATO'nun Kosova'daki Barış Gücü
LOT	: İrtibat ve Gözlem Ekibi
MBO	: Bosna Müslüman Organizasyonu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı, North Atlantic Organisation
NAC	: Kuzey Atlantik Kurulu
OSCE BMO AGİT	: Gürcistan Sınır Gözlem Misyonu
OSCE KVM AGİT	: Kosova Denetim Misyonu
PFP	: Barış İçin Ortaklık
RP	: Refah Partisi
SAİ	: Sivil Asker İşbirliği
SDA	: Demokratik Hareket Partisi
SDP	: Sırp Demokratik Partisi
SDS	: Sırbistan Demokratik Partisi
SEEBRIG	: Güneydoğu Avrupa Tugayı
SFOR	: İstikrar Gücü, Stabilization Force
SHP	: Sosyal Demokrat Halk Partisi
SIVA	: Yugoslavya Federal Ordusu
SRP	: Sırp Radikal Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TIPH	: El Halil'deki Uluslararası Geçici Mevcudiyet
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

TUK	: Türk Unsur Komutanlığı
UNDP	: BM Gelişme Programı
UGYK	: Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNIIMOG	: BM İran-İrak Askeri Gözlemci Grubu
UNIKOM	: Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Askeri Gözlem Misyonu
UNMIBH	: BM Bosna-Hersek Misyonu
UNMIK	: BM Kosova Misyonu, United Nations Mission in Kosova
UNMIS	: Sudan'da BM Görevi
UNMISSET	: BM Doğu Timor Destek Misyonu
UNOMIG	: Gürcistan'daki BM Gözlemci Görevi
UNOSOM	: BM Somali Operasyonu, United Nations Operation in Somalia
UNPROFOR	: Birleşmiş Milletler Koruma Gücü, United Nations Protection Force
UNTAET	: Birleşmiş Milletler Doğu Timor Destek Misyonu
VRS	: Sırp Cumhuriyeti Ordusu
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
YEK	: Yerinden Edilmiş Kişiler
YFO	: Yugoslav Federal Ordusu
ZOS	: Askerden Arındırılmış Bölge, Zone of Separation

GİRİŞ

Karadeniz ve Akdeniz Dünyasının Avrupa ile kesiştiği stratejik bir konumda bulunan Balkanlar, aynı zamanda Avrupa'yı doğuya bağlayan eski kıtanın bir uzantısı durumundadır. Tarihsel süreç içinde birden fazla etnik unsurun bir arada yaşamasıyla şekillenen Balkanlar birçok siyasi organizasyonun mücadele alanı olarak kimlikleşmiştir. Etnik mücadelenin yanı sıra bölge, dış büyük güçlerin rekabet ve mücadele alanı olarak göze çarpmaktadır.¹ Balkanlar; Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Yunanistan'ın tümü ile Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını içine alır.² Bu durumda yarımada'nın yüzölçümü 788.672 km² dir. Sadece iki büyük bölgeyi ve yarımada'yı değil, iki kıtayı ayırmak için çalışan fizikî coğrafyanın aksine, siyasî coğrafya ve bu bölgede gelişen olaylar Anadolu ve Balkanları daima birleştirmiştir.

Jeostratejik açıdan Balkanların, konum itibarıyla Avrupa'dan Anadolu vasıtasıyla Asya'ya en kolay geçiş yolu üzerinde olması, birçok kavimlerin göç ve akınlarına maruz kalmasını sağlamış, bölgede hâkimiyet kuran çok çeşitli milletlere yaşama imkânı sağlamıştır. Böylece yarımada çok çeşitli ırk, dil ve dinlere sahip topluluklar oluşmuştur.³ Bosna Hersek ise Avrupa kıtasının güneybatı, Balkan yarımadasının da kuzey batı köşesinde yer almaktadır. Neretva nehrinin denize döküldüğü mevkide 20 km lik bir toprak parçası ile denize ulaşır, ancak limanı yoktur. Kuzey ve batısında Hırvatistan, doğuda Sırbistan, güneydoğuda ise Karadağ tarafından çevrilmiştir. Yüzölçümü 51.129 km² dir. Ülke adını, Sava nehrine dökülen Bosna suyundan almaktadır. Hersek ise ortaçağ sonlarında burada kurulan Hercegovina Dükalığından almıştır.⁴ Balkanlar'a ilk defa 5. asrın başlarında Batı Hunları ile giren Türkler, Büyük Türk Hakanı Atilla emir komutasında Balkanların büyük kısmını ele geçirmiştir. Osmanlıların 1354'te Rumeli'ye çıkması ile başlayan batıya yayılma süreci neticesinde, Bosna üzerine ilk Osmanlı akını 1386'da yapılmıştır.⁵ Birinci Murat 1389'da öldüğünde Osmanlı yönetimi Tuna Nehri'ne ve Adriyatik Denizine uzanmış bulunuyordu. Bu

¹ Mustafa Selver, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, İstanbul, 2003, s.1.

² Erhan Türbedar, "Stratejik Öngörü 2006", Balkanlar, ASAM, İstanbul, 2006, s.4.

³ Zeki Özşafak, **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, İstanbul, 1999, s.8.

⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:7, **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**, Ankara 1992, s.3.

⁵ **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri**, a.g.e., s.7.

dönemde, Birinci Murat, Yıldırım Bayezid ve İkinci Murat, Sırp'ların komutasındaki birleşik haçlı ordularını Sırp Sındığı (1364), Çimen (1371), Birinci Kosova (1389), Niğbolu (1396), Varna (1444) ve İkinci Kosova (1448) savaşlarında mağlup etmişlerdir. İkinci Kosova Savaşı ise Osmanlı'yı Balkanlar'da 400 yıldan fazla sürecek hâkimiyetini perçinleyecek zafer olmuştur. Bu zaferler aynı zamanda Sırp'ların içine, Türk ve Müslüman kimliklerine karşı yüzyıllarca sürecek ve hiç tükenmeyecek olan bir kinin tohumlarını da serpmiştir.

Bugün Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu Boşnak'tır. Boşnaklar Slav kökenlidirler. Konuştukları Boşnakça ise Hırvatça ile Sırpça karışımı bir dildir. Bosna Hersek'te yaşayan üç etnik grup vardır. Bosnalı Sırp'lar, Bosnalı Hırvatlar ve Boşnaklar. Birçok kaynakta, Volga Nehri kıyılarından göç eden Boşnakların içinde İslami inanca sahip olanların da bulunduğunu, ancak bunların İslam'ı tam olarak kavrayabilmiş ve hayatlarına tam anlamıyla geçirebilmiş kimseler olmadıkları ifade edilmektedir. Boşnaklar Balkanlara göç ettikten sonra Ortodoks Sırp'lar ile Katolik Hırvatların arasında dağlık bir bölgeye yerleştiler ve bu bölgede kendilerine özel bir yönetim oluşturdular. Buraya yerleşen Boşnakların önemli bir kısmı Hıristiyanlığı benimsediler. Ancak bunlar kendilerine özel bir mezhep oluşturdular. Bu mezhepte İslam inancının da etkisi görülüyordu. Hıristiyanlığı benimseyen Boşnakların farklı bir mezhep oluşturmaları, gerek Katolik gerekse de Ortodoks Hıristiyanlar tarafından baskı altına alınmalarına yol açtı.

Bosna, Bogomill mezhebinin etkisine 12. yüzyılın ortalarında girdi. 12. yüzyılın sonlarında Bosna'nın hâkimi olan Ban Kulin, bağımsız Bosna Kilisesi'ni kurarak Bogomillliği resmi din olarak kurumlaştırdı. Bu, ülkeyi çevreleyen Katolik ve Ortodoks krallıkların baskısına direnme çabasının da bir göstergesiydi. Bogomillik Bulgaristan'da ortaya çıkmış heterodoks bir Hıristiyan mezhebiydi. Bogomillik öğretisi doğrutusunda teşekkül eden Bosna Kilisesi de kendine mahsus özellikler taşıyordu.

Macar krallarının ve Papalığın sapkın saydıkları Bogomillige karşı düzenlendiği tenkil ve tedip seferleri, Bosna'da Hıristiyan dünyasına karşı epey tepki biriktirmişti. Bu tepki de Bogomill Bosnalıların Müslümanlığa geçişinde pay sahibi olmuştur.⁶

⁶ Tanıl Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, 1999, İstanbul, s.17.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethedip, Bizans İmparatorluğu'na son vermesi, Papa İkinci Pi'nin öncülüğünde Avrupa'da yeni bir haçlı seferinin hazırlıklarına başlanmıştır. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin Bosna'nın fethinden sonra yapılması planlanan Venedik seferi stratejik bir önem taşıyordu. Bu sebeplerden dolayı 1463 yılında bu bölgeye sefer açılmış; Sefere bizzat Fatih Sultan Mehmet komuta etmiştir.⁷ Bosna'nın fethinden sonra bütün halklara müsamahalı davranan Osmanlı'nın bu hareketi, yıllarca Katolik kilisesinin baskılarına maruz kalan Bogomillerin, toplu olarak Müslümanlığı kabul etmelerine yol açmıştır. Boşnaklar, İslamiyet'i kabul etmeleri devlete bağlılık ve güvenilirliklerini ispat etmeleri sayesinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev yapmışlar, hatta defterdar, kaptan-ı derya ve sadrazam bile olmuşlardır. Osmanlı tarihini incelediğimizde, beş kez sadrazamlığa getirilen Hersekzade Ahmet Paşa (1497-1516), yine üç kez sadrazamlık yapan Damat İbrahim Paşa (1596-1601) ve bir devre imzasını atmış Sokullu Mehmet Paşa'nın Boşnak asıllı olduklarını görüyoruz. Bunlar haricinde, muhtelif tarihlerde sadrazamlık yapan diğer boşnak sadrazamlar şunlardır: Lala Mustafa Paşa (1580-1580), Malkoç Ali Paşa (1603-1604), Lala Mehmed Paşa (1604-1606), Derviş Mehmed Paşa (1606-1606), Kara Davut Paşa (1622-1622), Hüsrev Paşa (1628-1631), Topal Recep Paşa (1632-1632), Salih Paşa (1645-1647), Sarı Süleyman Paşa (1685-1687), Damat Melek Mehmet Paşa (1792-1794).⁸

Milliyetçilik akımının rüzgâra dönüştüğü 19. yüzyıldan günümüze kadar, gerek Bosna'nın stratejik önemi gerekse de dönem dönem Sırp ve Hırvatların hamiliğine soyunan Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, Sırbistan ve Yunanistan'ın bölge üzerindeki tarihi emelleri, Birinci Dünya Savaşı ile Bosna Savaşı'nın çıkmasında dolaylı veya direkt olarak rol oynamıştır.

Buna karşılık Bosna ile, tarihi ve kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen gerek Osmanlı Devleti gerekse de Türkiye Cumhuriyeti, Bosna ile olan mesafesinin çok fazla olması sebebiyle, bu bölgede sahnelenen birçok olaya zamanında müdahalesini engellemiştir. Yine de Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün zorluklara karşı özellikle Bosna Hersek Savaşı esnasında ve sonrasında gerek dış politika gerekse de

⁷ **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**, s.7.

⁸ **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e.**, s.10-11.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bölgede kullanılması açısından izlediği yol uluslararası arenada büyük takdir kazanmıştır.

I. BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE BOSNA-HERSEK VE BOŞNAKLAR

A. Boşnak Kimliği:

Boşnakların kökeni araştırılmaya başlandığı zaman, genel olarak “Tanrının sevdiği kulu” anlamına gelen Bogomiller karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Boşnak tarihçiler genel olarak Bogomillik içinde kökenlerini, siyasi ve kültürel kimliklerini aramaktadırlar.⁹ Bogomililik, Teslis (Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi) ve İsa’nın ölümden sonra dirildiği inancını benimsemişiyordu. Ruhban sınıfı yoktu. Dini önderlik konumuna, saygınlıkları, bilgileri ve müminlikleriyle temayüz edenler yerleşiyordu. Bogomiller Katolik kilisesini put sayıyor, havarilerin gerçek varisinin kendileri olduğunu iddia ediyorlardı. Dünyevi-insani bağlardan kopmuş, yalınayak bir İsa figürü çiziyorlardı. Haç işaretinin abartılı kutsallaştırılmasını benimsemiyorlardı. Evde, açık havada veya sade binalarda günde beş kez ve diz çökerek dua ediyorlardı. Mistik tecrübe, Tanrıya ulaşmanın asli yolu olarak kabul ediliyordu. Çocuklarını vaftiz ettirmiyorlardı.¹⁰

Hangi ırk ve milletlerin Bosna’nın kültürel değerlerinin ilk temsilcilerinin olduğu konusunda yeterli açıklık bulunmuyor ise de, bu çerçevede Bosna’nın en eski yerlileri olarak “İlirler” anılmaktadır. Nitekim bazı tarihçiler, Orta Çağ Bosnalılarının kimliklerinde, İilir kökenine işaret etmektedir. Dahası, nadir de olsa, Bosna’da kökleri İilir kavimlerine kadar uzanan bir kültürel devamlılığın izlerine de rastlandığına işaret edilmektedir.

Bazı tarihçiler, “Boşnak” kelimesinde 2000 yıldan fazla bir sürekliliğinin var olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, Antik Çağ’da Bosna’da “Poseni” (Boseni) olarak anılan bir İilir kavmi yaşamıştır. Ayrıca, Roma İmparatorluğu döneminde Bosna’nın “Bassania” ismiyle anıldığı ileri sürmektedirler. Bunun dışında, 6. ve 7. yüzyıllarda Slavların Balkanlar’a gelmesiyle “Bassania”nın önce “Bosona”, ardından “Bosna” olarak ad değişikliğine uğradığını savunmaktadır. Bu tür tezlerden hareketle, Boşnak tarihçiler, Orta Çağ’da Bosna topraklarında yaşayanların genel olarak

⁹ Erhan Türbedar, “Uluslararası Suçlar ve Tarih”, **Stratejik Öngörü 2023 Dergisi**, Sayı 1, Yaz 2006, s.175-210.

¹⁰ Bora, **a.g.e.**, s.19.

“Boşnyani” adıyla anıldıklarını belirtmektedirler. Boşnyani’den ise “Boşnyak” (“Boşnak”) kelimesi gelişmiştir.

Görüldüğü gibi, “Bosnalı” kavramı, her şeyden önce kökleri geçmişe uzanan etnik ve siyasi bir kimliği ifade etmektedir. Bosnalı tarihçi Enver İmamoviç’in yaptığı analizden ise Boşnakların ne “İslamlaşmış Sırplar” ne de “İslamlaşmış Hırvatlar” olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, bu konuda Boşnak tarihçileri arasında bile bir fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin, tarihçi Mustafa İmamoviç Boşnakları, etnik açıdan güney Slav kökenli, dini ve kültürel-politik deneyim açıdan ise güney Slavlardan farklı bir millet olarak tanımlamaktadır. Gerçekten de, 6. ve 7. yüzyıllardaki Slav istilaları, her şeyden önce Bosna’da yeni bir dilsel ve kültürel kimliğin oluşmasını sağlamıştır. Slavların Bosna yerlileri üzerindeki etkisi o kadar güçlü olmuştur ki, bu ülke Orta Çağ’da tipik bir Slav devleti görünümünü vermiştir. Nitekim o döneme ait dilsel ve kültürel nedenlerden dolayı, Bosna’yı oluşturan nüfus Slav olarak adlandırılabilir. Ancak, Bosna nüfusundaki ırksal çeşitlilik olgusu da dikkate alınmalıdır.¹¹

Bosna tarih boyunca istila hareketlerinin ortasında çetin arazisi ile korunmuş çok çeşitli etnik ve kültürel mozağe sahip özel niteliklere sahip bir ülkedir. Topraklarının büyük bir bölümü M.Ö. 1. yüzyıldan M.S. 6. Yüzyıla dek Roma İmparatorluğunun egemenliğinde kalmış, Roma’nın çöküşünden sonra da 7. yüzyılda Güney Slavlarının doğudaki büyük kolundan, yani Sırbistan’dan farklılaşmışlardır. Roma arşivlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu slav boyu, 10. yüzyıldan itibaren kendi kendini yönetmiştir.¹²

Tarih içinde Gotlar, Hunlar, İranlı Alanlar ve Avarlar gibi değişik ırklar Batı Balkanlar’a yerleşip, Romalılar ve Slavlar arasına karışmışlardır. Bir Türk kavmi Avarlar, 7. yüzyılda Bizans, Hırvat ve Bulgar orduları tarafından Balkanlar’dan sürülmüştür. Ancak, yapılan bazı araştırmalar, Bosna ve Karadağ’ın bazı bölgelerinde Avarlara ait uzun süreli yerleşim alanlarının mevcut olduğunu göstermiştir. Nada Klaiç, Slavların ilk politik (devlet) örgütlenmelerinde, önemli Avar unsurlarının yer aldığını savunmakta ve Avarların Bosna topraklarında yaklaşık 200 yıl sürmüş olan yönetiminden söz etmektedir. Klaiç ve diğer bazı tarihçiler, ilk Slav yöneticilerine ait “Ban” ve “Jupan” gibi unvanların, kelime olarak Avarlara ait olduğunu ve “zengin”/“mülk sahibi” anlamlarına geldiğini de ileri sürülmektedir.

¹¹ Türbedar, “Uluslararası Suçlar ve Tarih”, s.175-210.

¹² Oya A. Mughisuddin, “Bosna-Hersek: Güney Slavlar Birliği Dağılırken”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, sayı 334, Ekim 1992, s.30.

Boşnakların tarihsel merkezi ve anavatanı Bosna-Hersek 1463 yılında Osmanlı tarafından fethedilmiştir. Osmanlılar Bosna-Hersek'i sadece fethetmemiş, buraya yeni bir medeniyeti de getirmiştir. Günümüzde de gözlemlenen İslam kültürü, söz konusu medeniyetin Bosna'da oldukça benimsendiğini göstermektedir. Modern Boşnak kimliği, bu suretle, Osmanlı Devleti yönetimi sırasında bugünkü şeklini almıştır.¹³

1912–1913 yıllarında Boşnakların Sırp ve Karadağlılar tarafından uğradıkları katliamlar ve iki dünya savaşı arasındaki dönemde Boşnaklar üzerindeki baskıların iyice artması, Boşnakların Boşnak kimliğini “gömmeye” zorladı. Boşnakların ulusal kimliği Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi ile birlikte tekrar canlandı. 1992'de Bosna Hersek'te başlayan savaş bir ulusun var olma savaşı olarak da tanımlanabilir.¹⁴ Bununla beraber, Türk aydınlarının, Bosna'ya yaptığı ziyarette, Bosnalıların kendilerine Boşnak denildiği zaman kabul etmemeleri, bilakis Bosnalıların Müslüman olduktan sonra ikinci kimliklerini, “Türk” olarak kabul etmeleri, Türk ve Boşnakların, tarihten gelen bağlarının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.¹⁵

B. Bosna Hersek'in Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi:

1. Coğrafi Konumu:

Bosna; adını ülkeyi kuzeyden boydan boya geçen ve Hırvatistan daha sonra da Sırbistan ile hudut teşkil eden Sava Nehri'nin önemli bir kolu olan Bosna Nehri'nden (Eski çağdaki adı Bosante) almıştır. Hersek ise, gerçekte Bosna eyaletinin güneydoğu bölgesini meydana getirmekte olup, adını Ortaçağda bu bölgede kurulmuş olan Hersek (Hercegovina) Dukalığından almıştır.¹⁶

Bosna-Hersek'in toplam yüzölçümü 51.129 km² dir. Ülkenin güney kısmını teşkil eden Hersek'in yüzölçümü ise 9.340 km² dir. Kabaca üçgen biçiminde dağlık bir araziden oluşan Bosna-Hersek'in Adriyatik denizi kıyısında 22 km. uzunluğunda bir kıyı şeridi bulunmakla beraber hiçbir limanı yoktur. Memleketin büyük bir kısmını kapsayan Dinar Dağları silsilesi Kuzey-Batı, Güney-Doğu istikametinde uzanır. Bu coğrafi yapı, yine aynı istikametlerde ve dağ sıraları arasında uzanan büyük çukurlar meydana getirmiştir. Bu dağlık arazi Sava ve Neretva ırmakları ile bunların kolları olan

¹³ Türbedar, “Uluslararası Suçlar ve Tarih”, s.175-210.

¹⁴ Aydın Babuna, “Uluslararası Suçlar: Bosna Hersek Örneği Sempozyumu”, 5 Mayıs 2007, İstanbul, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=12&id=251>, (Erişim: 9.12.2007).

¹⁵ Ertuğrul Günay, **Bosna Yazıları Bosna İçin İnsanlık Girişimi**, İstanbul, 1997, s.99.

¹⁶ **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, C.II, Bosna-Hersek, İstanbul, 1986, s.504-506

Vrba, Bosna, Drina ve Una Nehirleri tarafından sulanır. Ülkenin güneybatısının belirgin özelliği yarıklar, çukurlar ve hendeklerle dolu kireçtaşları içeren bir karst yüzey yapısıdır. Aralarda küçük çöküntüler halinde, ekilebilir topraklar da vardır. Bosna'nın orta ve doğu kesimlerinde (kuzey bölgesi) çam, kayın ve meşe ormanları yer alır. Toprakların aşağı yukarı yarısı ekilebilir nitelikte olan Bosna-Hersek'de verimli topraklar daha ziyade kuzeydedir.

Ülke yüzölçümünün ancak %8'i deniz seviyesinin hemen üzerinde veya 150 m. civarındadır. Kalan %92'lik bölüm ise ortalama deniz seviyesinden 63 m. yükseklikte olup, ülkenin en yüksek dağı olan Maglic Dağı 2386 m.dir.¹⁷

2. Stratejik Önemi:

Bosna-Hersek'in stratejik önemi; sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle, Balkan yarımadasının stratejik değeri ile birlikte mütalaa edilmelidir. Ancak, ülke coğrafi özellikleri itibarıyla (dağlık ve engebeli karakteri) yarımada'nın diğer bölgelerine nazaran daha az önem arz eden bir durum ortaya koymaktadır. Ülke genelde tarih boyu çok çeşitli kavimlerin istilasına maruz kalmıştır. Balkan yarımadasının (batı ucu) serhat bölgesi niteliğinde olan Bosna-Hersek, Güney Avrupa ve Balkan karakterinin birbiriyle kaynaştığı karma bir kültür ve sosyal yapı sergiler. İşte sahip olduğu bu nitelikler nedeniyle de tarih boyu çok çeşitli ırklara ve kavimlere ev sahipliği yapmıştır.¹⁸

Bosna-Hersek'in bugünkü stratejik önemi, mevcut coğrafi konumundan ziyade, sahip olduğu yeraltı zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu ülke ilk ve orta çağlarda bir maden memleketi olarak tanınırdı. Dinar Dağları iç sıralarından birine bugün de Bosna Maden Dağları denilmesinin sebebi budur. Sırp Kralları 13. asırda Saksonyalı madencileri memleketine çağırıp iskân etmişler ve bu kaynaklardan istifade etmeye çalışmışlardır. Evliya Çelebi ünlü Seyahatnamesinde Bosna eyaletinin maden zenginliğinden bahsederek, 1643'de Bosnasaray güneyinde bulunan Vares maden ocaklarından 1200 ton demir elde edildiğini yazmaktadır.¹⁹

Günümüzde ise, dağılan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin toplam demir cevherinin %85'i, linyit ve maden kömürü cevherinin %40'ı, boksit madeninin %40'ı,

¹⁷ İsmet Görgülü, **Bosna Hersek**, İstanbul, 1992, s.1.

¹⁸ Görgülü, **a.g.e.**, s.2.

¹⁹ Branislav Djurdjev, **Bosna-Hersek, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 6, Türk Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul, 1992, s. 728.

asbes'in %60'ı ve kaya tuzunun %100'ü Bosna-Hersek'te vardır. Ayrıca çinko, kurşun, manganit, krom, pirit ve gümüş maden rezervleri de oldukça yüksektedir. Bosna-Hersek sahip olduğu bu yeraltı zenginlikleri yanında, Yugoslavya Federasyonunun toplam yıllık elektrik ihtiyacının %25'ini de karşılamakta idi.

Görüldüğü gibi, Bosna-Hersek'in stratejik önemi coğrafi konumundan ziyade sahip olduğu doğal zenginliklerden kaynaklanmakta ve başta Sırbistan olmak üzere Hırvatistan ve hatta diğer Avrupa ülkelerinin de oldukça dikkat ve ilgisini çekmektedir.

Bosna-Hersek'in stratejik önemini arttıran diğer bir neden de ülkede üç ayrı dini ve etnik özellikteki Sırp, Hırvat ve Boşnaklardan meydana gelen homojen olmayan bir toplumun varlığıdır. Bu gruplardan Boşnaklar hariç Sırpların ve Hırvatların Bosna-Hersek'e komşu bağımsız birer devletleri vardır. Ayrıca temelde Hıristiyan olan bu toplumlar uygun fırsatların tahakkuku halinde Bosna-Hersek topraklarını kendi ülkelerine dâhil etmek üzere her türlü yoğun çabayı göstermekte ve Müslüman Boşnaklara baskı yapmaktadırlar. Günümüzde ülkede yaşanan iç savaşın ve huzursuzluğun temelini bu düşünceden kaynaklandığı önemli bir gerçektir.²⁰

C. Tarih Boyunca Bosna Hersek

1. Osmanlı İmparatorluğu Öncesinde Bosna-Hersek:

Antik çağdaki bölgenin bilinen ilk yerleşik sahibi İlyrialılar'dır. Daha sonra yaklaşık dört yüzyıl Romalılara bağlı kalan Bosna-Hersek, önce İlyricum eyaletinin bir bölümü oluşmuş ve daha sonra da Dalmatia (Dalmatçya) adı ile Adriyatik Denizi'nin kıyı bölgeleri ile birleştirilmiştir.²¹ Roma İmparatorluğu, M.S 3. asırdan itibaren kuzeyden ve doğudan gelen Hunların, Gotların, Germanlerin ve Sarmatların istilalarına ve göçlerine dayanamamış M.S 395 yılında ikiye bölünmüştür. Bu bölünmenin ardından Dalmatia ve Pannonia Vilayetleri (Bosna-Hersek bu vilayetin sınırları içersindedir) Batı Roma İmparatorluğu'nda kalmıştır.²²

Bosna-Hersek arazisinin bir bölümü (Güneydoğu Bosna ve Kuzeydoğu Hersek)9. yüzyılın başlarında, Slav birliği kurma amacıyla olan Sırp Prensi Vlastimir tarafından işgal edildi.(850) Bununla beraber Slavlar arasında bu şekilde birlik kurma gayretlerinden rahatsız olan Bizans İmparatoru Basileios I, Slav kavimlerini zamanla

²⁰ Görgülü, a.g.e., s.3.

²¹ **Bosna- Hersek, Bosna- Hersek Meselesi, Türk Ansiklopedisi**, c. 7, Ankara, 1955, s.360-364.

²² Görgülü, a.g.e., s.8.

hâkimiyeti altına alarak, bu bölgeleri Bizans İmparatorluğuna bağlamıştır.²³

Bu çağlarda Bosna-Hersek'te ne Roma Katolikliği ne de Ortodoksluk tam anlamda etkili olabildi ve Dinar Dağlarının bu Slav sakinleri daha uzun yıllar putperest kalarak din hususunda bitaraf davrandılar. Ancak Bosna-Hersek halkının bu tutumu, ülkeyi Roma Katolikliği ile Bizans Ortodoksluğunun çatışma alanı haline getirmiştir. Bu çatışma ortamı, her iki dinin arasında kalan bu bölgede 12. yüzyılın sonlarından itibaren Bogomillik denilen yeni bir din veya mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu mezhep papalar, Macar Kralları ve Sırp şefleri tarafından yok edilmek istenilmişse de ortadan kaldırılamamış hatta gittikçe genişlemiş ve Bosna-Hersek Voyvodaları (Beyleri) bile bu mezhebe girmişlerdir. Az-çok kaba bir biçimde ve çok defa pek büyük ebatta yapılmış binlerce mezar, ülkenin her tarafında bugün bile bu mezhebin eski kudretine delalet etmektedir. Bosna-Hersek halkı Bogomill mezhebi yüzünden Katolik ve Ortodoks kilisesinin son derece ağır ve kötü işkence ve davranışlarına maruz kaldılar. İşte bu nedenledir ki aynı halk daha sonraki yıllarda, Osmanlının adaletli idaresini severek kabul etmiş ve Müslüman olmuşlardır.

Bosna-Hersek'in Macar nüfuzu altına girdiği 1137 yılından, Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girdiği 1463 yılına kadar olan tarihi değişik özellik taşıyarak dört devre ayrılır. Bunlar tarih sırasıyla;

- a. Banların (Beylerin) Ülkeye Hakim Oldukları Devir (1137-1251),
- b. Küçük Banlar Devri (1251-1314),
- c. İki Kotraman (Kotraman Sülalesi) Devri (1314-1377),
- d. Bosna Krallığı ve St. Sava Dukalığı (1377-1463) devirleridir.²⁴

2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bosna-Hersek):

a. Osmanlı Egemenliğinin Kuruluşu:

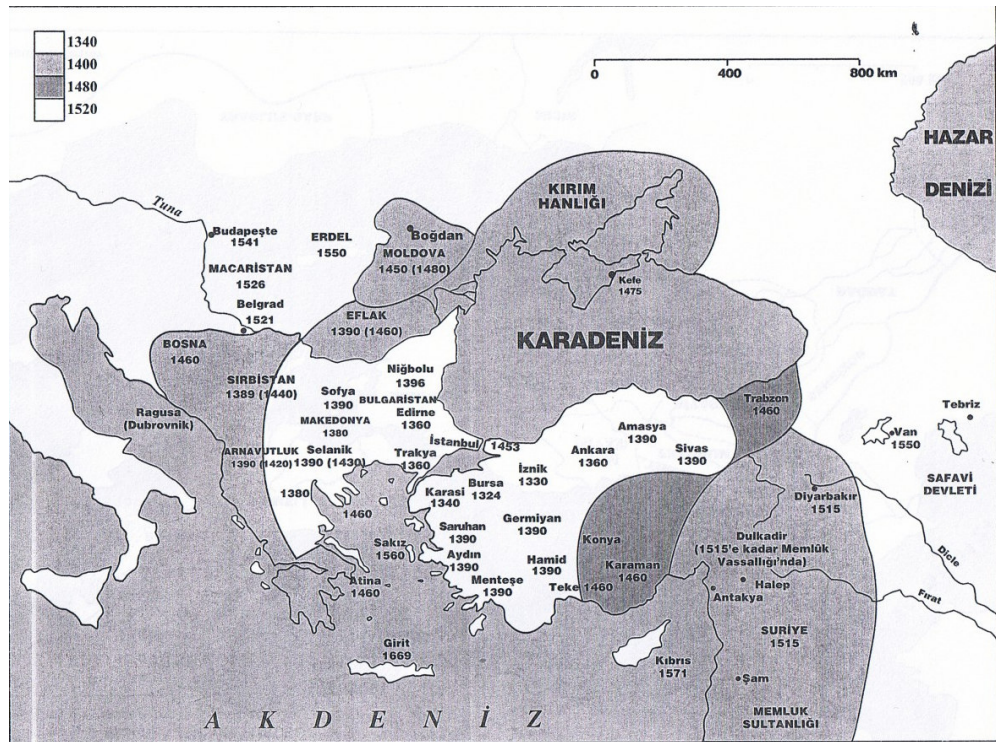
İlk Osmanlı-Bosna münasebetleri Bosna'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesinden takriben bir asır önce başladı. Bu sırada Bosna Kralı olan "1. Tvrtko" (1352-1391) Türklerin Edirne ve Filibe'yi almaları üzerine (1363) onları buralardan çıkarmak için kurulan ittifaka girmekte tereddüt etmedi. Papa 5. Urban'ın telkinleri ve Macar Kralı Layoş' un gayretleriyle kurulan bu ittifaka, Bosnalılardan başka, Macarlar,

²³ A. Hajek, **Sırbistan, İslam Ansiklopedisi**, c. 10, İstanbul, 1967, s.556-566.

²⁴ Görgülü, **a.g.e.**, s.10.

Sırp, Bulgarlar ve Eflâklılar katıldı. Bu müttefikler Edirne'nin Türklerden geri alınması için giriştikleri hareket sonucunda, Osmanlı tarihinde “Sırp Sındığı” adıyla anılan muharebelerde Türklere karşı büyük bir hezimetle uğradılar ve dağıldılar.²⁵

Bosna topraklarının, Venediklileri tehdit ve hatta sıkıştırabilmek için stratejik önemi meydandaydı. Denizcilikte gelişme kaydeden, Ege Adaları'nda ve Mora'da fetihler yapan Türklerin, en büyük deniz düşmanı olan Venediklileri mağlup etmeleri için Bosna topraklarının ele geçirilmesi önemli bir adım olacaktı. Bosna'nın fethi ile sadece Venedikliler zor durumda bırakılmayacak, ayrıca ortadan kaldırılmış olacaktı. Bununla beraber Bosna'nın fethi sadece Venediklilere karşı yürütülen mücadele değil aynı zamanda Macarlara karşı da Osmanlı Devleti'ne önemli bir üstünlük sağlayacaktı. Zira Bosna taşıdığı bu önemli stratejik konumu itibarıyla, Osmanlıların istila ve fetih yolu üzerinde bulunan ve mutlaka ele geçirilmesi gereken bir ülke idi.(Bkz. Harita-1) Nitekim Bosna Hersek, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1463 yılında fethedilmiştir.²⁶

Harita-1²⁷

600 yıllık Osmanlı idaresi, tüm Osmanlı topraklarında olduğu gibi Bosna ve çevre vilayetler için de adil yönetim altında geçen bir süre olmuştur. Bu dönem adaletin yaygın

²⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. I, 6. Baskı, Ankara, 1995, s.267.

²⁶ Görgülü, **a.g.e.**, s.15.

²⁷ **Osmanlı Ansiklopedisi**, ed. Güler Eren, c. 1, Ankara, 1999.

olarak yaşandığı, hem Müslüman hem de Müslüman olmayan topluluklar için adil, sosyal ve ekonomik olarak üst seviyede bir dönemdi. Dönemin diğer ülkelerinin aksine, Osmanlı topraklarında azınlıkların hakları en üst seviyede korunmuştu.²⁸ Bosna'daki Türk idaresi, Hıristiyanları Müslümanlığa zorlamamıştır, aksine Müslümanlığa geçiş süreci çok yavaş olmuştur. Ortodoks Kilisesi, İmparatorluk tarafından tanınmış, Hıristiyan ve Yahudiler ibadetlerini özgürce yapmış, kendi kanunlarını uygulamışlardır. 1878'de Bosna'nın Avusturya egemenliğine girmesinden sonra ise Müslümanlar, kendilerine uygulanan baskılar neticesinde Hıristiyanlığa dönmek zorunda bırakılmışlardır. O dönemde rüşvet kol gezmekteydi. Osmanlı, 120 yetkiliyle Bosna'yı yönetmiş, Avusturya idaresi sırasında bu rakam 9533'e çıkmıştı.²⁹ 28 Mayıs 1463'te Milodraz ikametgâhında yazıldığı kaydedilen ve aslı Bosna arşivlerinde bulunan Ahidname,³⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun ve bu imparatorluğa yön veren padişahların hoşgörüsünün ve hükmü altında bulunan azınlıklara olan adaletin bir göstergesiydi.³¹

Bosna-Hersek Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girdikten sonra, Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir Sancak Beyliği haline getirilmiştir. Bu dönemde Bosna Sancak Beyi "Bosna Beyi" adıyla anılmaktadır. Osmanlı idaresi Bosna-Hersek ve Macaristan'da sürüp gittiği müddetçe Bosna-Hersek'te yaşayan ve esasta giderek azınlıkta kalan Hıristiyan halk çoğunluk Müslümanlara uyarak, yönetime sadık birer tebaa olmuştur.³²

b. Bosna Hersek İsyanları:

Bosna-Hersek olaylarının ve isyanların başlamasının üç önemli sebebi mevcuttur. Bunlar; idareden kaynaklanan iç sebepler, Avrupa ülkelerinin tutum, politika ve uygulamalarından kaynaklanan dış sebepler ile Sırbistan'da devam eden milliyetçilik akımlarıyla Sırbistan'ın bölgeye yönelik faaliyetleridir.³³

²⁸ **İlmi Araştırma Dergisi**, Sayı 14, Ağustos 2005, s.35.

²⁹ **Milliyet Gazetesi**, 12 Mart 1994.

³⁰ Bkz. EK-1.

³¹ **İlmi Araştırma Dergisi**, s.35.

³² Görgülü, **a.g.e.**, s.26.

³³ Görgülü, **a.g.e.**, s.70.

aa. Sırp İsyanları ve Bosna-Hersek:

18. yüzyılın sonlarına doğru, gerek yabancı devletlerin Sırpı Osmanlı Devleti aleyhine tahriklerinin artması ve gerekse Osmanlı yönetiminin bozulması sonucu Sırbistan'da karışıklıklar ve isyan hareketleri başladı. Sırpı Osmanlı Devleti aleyhine tahrik eden devletlerin başında Rusya ve Avusturya geliyordu. Rusya'nın Sırp asilerine yardımı ile isyanların yeni bir safhası da başlamış oldu.³⁴

Sırp isyanları, sınırlı bir faaliyetten ziyade bir milli akımlar mücadelesi şekline dönüşmüş ve tüm Balkanları ve Balkanlı ulusları kısa sürede etkisi altına almıştır. Sırpı, 1804 yılından itibaren her fırsatta Bosna-Hersek halkını da isyana teşvik etmişler ve zorlamışlardır.³⁵

bb. 1829 Edirne Antlaşması ve Bosna-Hersek İsyanı:

1828-29 Osmanlı Rus Harbi sonunda, Edirne'ye girmeyi başaran Rusya, barış teklifinde bulundu. Rusların İstanbul'a girmesini istemeyen İngiltere, donanmasını Midilli yakınlarında bekletiyordu. Ayrıca yapılan muharebelerde büyük kayıp veren Rusya'nın, 15-20 bin kişilik bir kuvveti kalmıştı ve Rumeli'den gelecek muhtemel Türk Kuvvetlerine karşı da hassas bir durumda bulunuyordu.³⁶

Osmanlı eyaletlerinde henüz devam eden Yeniçeri tehlikesi ve 2. Mahmut'a Edirne'deki Rus Ordusu hakkında yanlış bilgi verilmesi gibi durum ve sebepler, tarafları barış yapmaya mecbur etti. 2. Mahmut'un da barışa razı olması sonucu 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalandı.³⁷

Antlaşma gereğince; Osmanlı Devletinin bir eyaleti olan Mora'da bağımsız bir Yunan Devletinin kurulması resmen kabul edildi. Yine bu anlaşma gereğince, Bosna'nın en yakın komşusu olan Sırbistan'a muhtariyet verildi. Ayrıca Bosna'da hiç sevilmeyen Miloş Obrenoviç'e de Sırp Baş Knez'i unvanı verildi. Bilhassa Sırp isyanları zamanında Kara Yorgi tarafından alınan, fakat sonradan Bosna'ya iade edilen Bodva, Racvina ve Yadar gibi Bosna nahiyelerinin Edirne Antlaşması hükümlerine göre Sırbistan'a iadesi kararlaştırıldı.³⁸ Bosnalılar, Edirne Antlaşmasının sonuçlarından hiç de memnun olmadılar. Bilhassa Bosna'ya ait adı geçen nahiyelerin Sırbistan'a verilmesi, Müslüman

³⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, Ankara, 1995, s.104-105.

³⁵ Görgülü, **a.g.e.**, s.68.

³⁶ Görgülü, **a.g.e.**, s.86.

³⁷ Süleyman Kocabaş, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul, 1989, s.218-220.

³⁸ Kocabaş, **a.g.e.**, s.222.

Boşnakların şiddetle muhalefet göstermelerine sebep oldu.

Bosna Valisi Ali Namık Paşa, Bab-ı Ali'ye gönderdiği bir raporda; adı geçen nahiyelerin Sırbistan'a verilmelerinden dolayı Bosna'da diğer bazı kazaların açlığa mahkûm kalacakları, bu sebeple Bosna'da devlete karşı şiddetli bir kin uyandığı ve Boşnakların İşkodralı Mustafa Paşa ile işbirliği yapmak üzere teşebbüse geçtikleri ve neticeden endişe duyduğunu bildirdi.

Bir taraftan nahiyeler sorunu diğer taraftan Cezayir'in Fransız'lar tarafından işgali, Mısır meselesi ve İşkodralı Mustafa Paşa'nın Bosna ile işbirliği teşebbüsleri, Miloş'un tehditleri, çok sayıda Müslüman'ın içinde buldukları ızdıraplı durum, Bosnalılar arasında devlete karşı duyulan güven duygusunu çok sarstı ve kamuoyunda büyük bir heyecan başladı.³⁹ Diğer bir ifadeyle Bosnalılar, tahriklere kapılmaya başladılar ve bağımsızlık sevdasına düştüler.⁴⁰

cc. 1831 Bosna-Hersek İsyanı:

1829 Edirne Antlaşması, Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlamış, Sırbistan'a yeni imtiyazlar kazandırmış, Romanya'nın idari imtiyazlarını takviye etmiş ve tüm bu gelişmeler ülkede yaşayan diğer Hıristiyan unsurlar için milliyetçilik ve bağımsızlık konusunda teşvik ve tahrik örneği olmuştur. Diğer bir ifadeyle; tebaa arasında başlayan bağımsızlık mücadelesini hızlandırmış ve devletin parçalanmasına yol açmıştır.⁴¹

Bu gelişmeler, bağımsızlık mücadeleleri ve devam eden olaylar ve geçen zaman içerisinde Bosna-Hersek eyaletini de etkiledi. Hüseyin Kaptan yönetimindeki Bosna asileri 1831 yılı Haziran ayında Bussovac civarında toplandılar. Osmanlı devletinin Bosna isyanını bastırmak üzere hazırlıklara başladığı bu dönemde, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır Ordusu da Anadolu'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine Bab-ı Ali, Bosna ayaklanmasını süratle tamamlamak istedi ve bazı yeni tedbirler aldı. 5 Mart 1832'de ordunun başına geçen Hamdi Paşa, birçok muharebe ve mücadeleden sonra 5 Haziran 1832'de Bosna'ya girebildi. Hüseyin Kaptan Bosna'yı terk etti. İsyanın bastırılmasının ardından, Hersek mutasarrıflığı Bosna'dan ayrılarak müstakil mutasarrıflık halinde idare edilmeye

³⁹ Ahmet Cevat Eren, **Mahmut II. Zamanında Bosna Hersek**, İstanbul, 1965, s.202.

⁴⁰ Süleyman Kocabaş, **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm**, İstanbul, 1986, s.86.

⁴¹ A. Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1944, s.116.

başlandı.⁴²

dd. 1850 Bosna-Hersek İsyanı:

1839'da yayımlanan “Gülhane Hattı Hümayunu” hükümleri, tüm ülke genelinde olduğu gibi Bosna eyaletinde de uygulanmak istendi. Ancak Bosna Kaptanları, bu ıslahat tedbir ve uygulamalarına da muhalif oldular ve cephe aldılar. Bölge halkını da tekrar isyana teşvik ve tahrik ettiler. Neticede halk yeniden ayaklandı ve isyan kısa sürede tüm eyalete yayıldı. Macarlı Ömer Paşa tarafından tatbika başlanan Tanzimat tedbirlerine karşı ilk tepki ve ayaklanmalar, Zvornik ve Mostar Bölgelerinde başladı. Ayaklanma hadisesi, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın, Rumeli'de topladığı kuvvetlerin başına geçerek, aldığı tedbirlerle süratle bastırıldı.⁴³ Müteakiben de Bosna-Hersek Eyaleti'ni tam olarak Bab-ı Ali'ye bağladı.

ee. 1860 Bosna-Hersek İsyanı:

Hersekliler, Karadağlıların da yardım ve teşvikleriyle 1860 yılında yeniden ayaklandılar. Ayaklanma süratle genişledi. Bab-ı Ali, tekrar Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa Komutasında bölgeye asker sevk etmek zorunda kaldı. Ömer Paşa Komutasındaki Osmanlı Ordusu iki yıl devam eden birçok kanlı muharebe ve mücadeleden sonra, 8 Eylül 1862'de isyanı bastırmaya ve Karadağ'ın başkenti olan “Çetine” kasabasına girmeye muvaffak oldu.⁴⁴

ff. 1875 Hersek İsyanı:

13 Nisan 1875'te Hersek'e bağlı Nevesin kazası Hıristiyanlarından 160 kişi, ağnam vergisi vermemek ve jandarma erlerinin takiplerinden kurtulmak için Karadağ'a sığındılar. İsyan 24 Temmuz 1875'te fiilen başlamış oldu. Bosna Valisi Derviş Paşa, isyan karşısında süratle harekete geçmesi gerekirken, Bab-ı Ali'nin onayını bekledi ve bu davranışı ile isyanın gelişmesi için gerekli olan ortamı yaratmış oldu.

Sadrazam Esad Paşa Karadağ'ı tahrik etmemek, Rusya'ya müdahale imkânı vermemek için, asilere karşı kuvvet yerine nasihatçi gönderilmesi yolunda Derviş Paşa'ya talimat verdi. Asiler, devletin kendilerine karşı kuvvet kullanmamasını Rus ve

⁴² Eren, **a.g.e.**, s.137-146.

⁴³ Midhat Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, c.VI, İstanbul, 1972, s.3014.

⁴⁴ Sertoğlu, **a.g.e** s.3119.

Avusturya gibi hami devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde tesis ettiği baskıların bir sonucu olarak değerlendirdiler. İsyanın başlangıcından itibaren, Rusya ve Avusturya statükonun muhafaza edileceğine dair teminat verdiler. Fakat bir taraftan da asileri teşvik ve tahrike devam ettiler. Rus ajanları ve Avusturya'da eğitilen Slav komitacıları asilere her türlü yardımı yaptılar. Asiler tarafında ileri sürülen istekler:

- i. Mezhep hürriyeti,
- ii. Hıristiyan mahkemelerinin kurulması,
- iii. Hıristiyanlardan oluşan mahalli bir jandarma teşkilatının tesisi,
- iv. Vergi sisteminde ıslahat yapılması,
- v. Bir Hıristiyan Vali yönetiminde, Bosna-Hersek'e muhtariyet verilmesi,
- vi. Bu işler tamamlanıncaya kadar da eyaletin büyük devletlerin garantisi altına alınması gibi konuları kapsıyordu.⁴⁵

Bu suretle isyan, mahalli karakterini kaybederek bağımsızlık mücadelesine dönüştü. Diğer bir ifadeyle bir din ve mezhep savaşı hüviyetine büründü. Balkanların ve Avrupa'nın Hıristiyan kamuoyu, bu durum karşısında asırlardan beri alışmış olduğu “İslamlar Hıristiyanları katlediyor” yaygarası ile isyanı körüklemeye başladı. Bu sıralarda Avusturya, Bosna-Hersek isyanı muvaffak olduğu takdirde bu bölgeyi bir Sırp tehlikesine karşı işgal etmek istiyordu. Bunlardan da anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti, gelişen olaylar ve Avrupa Devletlerinin gerçek amaçları hakkında tam ve doğru değerlendirmelere sahip değildi.⁴⁶ Olaylar bu şekilde gelişirken, 30 Kasım 1875’de Avusturya Başbakanı tarafından hazırlanan ve Rusya ile Almanya tarafından da uygun görülen bu nota (Andrassi Notası), Bab-ı Ali ye verildi. Notanın başlıca hükümleri şunlardı;

- i. Hıristiyan halk için tam bir din ve ayin serbestîsi,
- ii. Aşar vergisinde iltizam usulünün tamamen kaldırılması,
- iii. Vasitasız vergilerle ilgili gelirlerin tamamının Bosna-Hersek'e bırakılması ve bunların mahalli ihtiyaçlar için sarf edilmesi,
- iv. Köylünün toprak mülkiyeti ve tasarruf haklarını kesin şekilde belirtecek olan bir kadastro yapılması,

⁴⁵ Karal, **a.g.e.**, s.7.

⁴⁶ Karal, **a.g.e.**, s.79.

v. Bütün bu ıslahatın tatbikine nezaret etmek üzere Müslüman ve Hıristiyan tebaa temsilcilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması isteniyordu.⁴⁷ Neticede, Osmanlı Devleti mahalli vasıtasız vergiler hakkında olan madde hariç, diğer hususları kabul ettiğini, 12 Şubat 1876 tarihli cevabi bir nota ile bildirdi.⁴⁸

Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen Andrassi Notası, daha sonra Hersek asilerinin şeflerine de bildirildi. Fakat bunlar, el altından Rusya, Karadağ ve Sırbistan tarafından mukavemete teşvik ve tahrike devam edildiklerinden notayı reddettiler ve daha köklü ıslahat yapılmasını beyan ettiler.⁴⁹ Varılan bu sonuç, olayın askeri tedbirlerle çözümünü gerekli ve zorunlu kılıyordu.⁵⁰ Asiler, 5 Nisan 1876'da yazı ile General Rudiç'e Osmanlı Devleti'ne iletilmek üzere dilek ve tekliflerini bildirdiler. Bu tekliflerin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi imkânsızdı. Çünkü teklifin birinci maddesi, Hersek Sancağının Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını öngörüyordu. Bunun reddedileceğini asiler de biliyordu. Amaçları; anlaşmak değil, zaman kazanmak ve isyanı başka bölgelere de intikal ettirerek devleti daha fazla yıpratmak ve zaafa düşürmektir. Esas gaye; isteklerini barış görünümü altında Bab-ı Ali'ye kabul ettirmek; bu mümkün olmazsa, ihtilale devam etmektir.⁵¹ Asilere karşı ilk askeri harekât 25 Temmuz 1875'de Mostar bölgesi komutanı Ferik Selim Paşa tarafından icra edildi. Mostar bölgesinde yapılan bu harekâtı, Goçka civarında yapılan ikinci harekât takip etti. Ancak, her iki harekât sonucunda da kesin neticeler elde edilmedi. Bu faaliyetleri Düzi Manastırı çatışması, Mostacı müsademesi ve Piva müsademesi takip etti. Askeri harekâtlarda kesin başarı sağlanamamıştı, Rauf Paşa, 29 Aralık 1875'te atanan ve 2 Ocak 1876'da Gaçka'ya gelen yeni Bosna-Hersek Kuvvetleri Komutanı Ahmet Muhtar Paşa'ya görevini teslim etti. Müteakiben kazanılan 1. Driyeno ve 2. Priva müsademelerinden sonra Hersek ordusu ilkbaharda yapılacak harekât ve muharebelerin hazırlıklarına başladı.⁵²

Avusturya, Rusya ve Sırbistan'ın tahrik ve kışkırtmaları sonucu isyan olayları Bosna Eyaleti'ne de sıçradı. Mahmut Muhtar Paşa, ilkbaharda başlayan ve zaferle sonuçlanan 1. ve 2. Duga Boğazı (Hersek-Nikşik arasında) Muharebelerinden sonra,

⁴⁷ Sertoğlu, **a.g.e.** s.3194-3195.

⁴⁸ Karal, **a.g.e.** s.82.

⁴⁹ aynı yer.

⁵⁰ Halil Sedes, **Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar**, İstanbul, 1946, s.129.

⁵¹ Sedes, **a.g.e.**, s.131.

⁵² Sedes, **a.g.e.**, s.113-115.

Hersek'te sükûneti geçici de olsa sağlamayı başardı. Ancak, bu sırada Bosna olayları da gelişmeye başladı. 16 Ağustos 1875'te Bosna'da da başlayan isyanlar, Hersek isyanları kadar şiddetli ve kanlı olmadı. 1876'da Bosna'nın Gırmış, Kamenica ve Organiça bölgelerinde cereyan eden müsademe ve muharebeler, 1 Temmuz 1876'da Sırplarla savaş hali durumuna dönüştü.⁵³

Şark meselesi'ni uygulamaya devamda kararlı olan Avrupa'nın büyük devletleri, Balkanlardaki kışkırtıcı ve bölücü faaliyetlerine aralıksız devam ettiler. Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek İsyanları ile uğraştırıldığı dönemde, işlerin düzeltilmesini değil, daha da karışmasını sağlayarak, Karadağ'da da adeta genel bir isyan ortamı ve havası yarattılar. 11 Mayıs 1876'da Berlin'de toplanan Avusturya, Rusya ve Alman yöneticileri aralarında anlaştılar ve Osmanlı Devleti'ne verilmek üzere "Berlin Momerandumu" adı verilen yeni bir senaryo hazırladılar. Dış güçlerin Berlin Momerandumu'nu hazırladıkları bu günlerde, İstanbul önemli iç olaylara sahne oluyordu. 30 Mayıs 1876'da Padişah Abdülaziz tahttan indirildi ve yerine V. Murat getirildi. 5. Murat'ın ülkeyi yönetemeyeceği anlaşıldı ve tahttan indirilerek yerine 31 Ağustos 1876'da 2. Abdülhamit padişah yapıldı.

İstanbul'daki bu olaylar, bilhassa halkın harp taraftarı tutumu, softaların gösterileri karşısında, ilgili devletler Berlin Momerandumu'nu Bab-ı Ali'ye vermekte fayda bulmadılar. Çünkü İstanbul'daki göstericilerin harp lehindeki baskısı, Bab-ı Ali'yi Momerandumu redde sevk edebilirdi. Esasen İngiltere de Osmanlı Devleti'ni tutuyor ve Momerandumdaki istekleri devletin hükümlerine aykırı bulunuyordu.⁵⁴

Abdülaziz tahttan indirildikten bir süre sonra Bab-ı Ali, Sırbistan'a verdiği bir notada, aşırı derecede silahlanmasının sebebini sordu. Bu sırada Sırbistan, Karadağ ile ittifak kurmuştu ve Rusya tarafından da devamlı kışkırtılıyordu. Rusya'dan ve Karadağ ile yaptığı anlaşmadan da cesaret bulan Sırbistan, Bab-ı Ali'ye verdiği cevabi notada; Bosna-Hersek'te bulunan Osmanlı askerlerinin çekilmesini ve bu bölgelere Sırp ve Karadağ askerlerinin girmesini istedi. Neticede, 1 Temmuz 1876'da Sırbistan ve 2 Temmuz 1876'da Karadağ, Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler. Bosna ve Hersek isyancıları da Bosna ve Hersek'in iki komşu ile olan Sırbistan ve Karadağ'a katıldığını

⁵³ Sedes, **a.g.e.**, s. 165-178.

⁵⁴ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, c.I, Ankara, 1953, s.374.

ve onlarla birleştğini açıkladılar.⁵⁵ Balkanlardaki Osmanlı Kuvvetlerinin mevcudu 100.000 kadardı. Bu kuvvetler, Serasker Ekrem Abdülkerim Nadir Paşa'nın emir ve komutasında idi. Karadağ cephesine de Hersek kuvvetleri komutanı Müşir Ahmet Muhtar Paşa görevlendirilmişti. Serasker Abdülkerim Nadir Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Rus generali Çarneyef komutasındaki Sırp Ordusunu, 19-24 Ağustos 1876 tarihleri arasında cereyan eden Aleksinaç Savaşı'nda mağlup etti. Ancak, Avrupa Devletleri'nin müdahalesine fırsat vermeyen Osmanlı Ordusu, savaşları kazanmakla yetiniyor ve fakat Sırbistan'ın içlerine yönelik müdahalelerden kaçınıyordu. Ne var ki, benzer başarılar Karadağ cephesinde gösterilememiş ve harekât sınırlı kalmıştır. Ancak, Sırbistan Cephesinde elde edilen olumlu neticeler, Karadağ-Sırbistan müşterek harekâtını engellemiştir.⁵⁶ Osmanlı Ordularınının hem Sırp ve Karadağlılar ve hem de Bulgarlara karşı kazandıkları başarılar sonucunda, Bosna-Hersek'de dâhil bölgedeki tüm isyanlar bastırıldı. Sırbistan, 28 Ağustos 1876'da barış teklifinde bulundu.

c. Avusturya – Macaristan Egemenliği:

aa. 1878 Berlin Antlaşması ve Bosna-Hersek;

1877-1878 Harbi, Rusların, “Slav kardeşlerini koruma ve Ortodoksluğa yardım”, hatta “bütün Hıristiyanların hamisi olma” gibi sloganlarla açıldı. Harp, Osmanlı Devletinin yenilmesi Romanya, Bulgaristan'ın kaybedilişi ve Edirne'yi de alan Rusların İstanbul'un bir kenar mahallesi olan Ayastefanos (Yeşilköy)'a kadar gelmeleriyle sonuçlandı.⁵⁷ Ruslarla yapılan barış görüşmeleri sonucunda 3 Mart 1878'de şartları oldukça ağır olan Ayastefanos Antlaşması imzalandı.⁵⁸

Antlaşma gereğince; Bosna-Hersek'e muhtariyet tanındı ve bölge Avusturya ve Rusya'nın gözetimine bırakıldı.⁵⁹ Ayastefanos Antlaşması'nın maksadı Balkanlar'daki Osmanlı topraklarının Rusya nüfuzu altındaki Balkan Devletleri arasında taksimi olduğu halde, Berlin Antlaşması, diğer devletlerin iştirakiyle taksim hadisesini İmparatorluğun geneline yayıyordu. Keza Avusturya'nın işgali altına girmesiyle Bosna-

⁵⁵ Erim, **a.g.e.**, s.374-375.

⁵⁶ Sertoğlu, **a.g.e.**, s.3264-3284.

⁵⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, İstanbul, 1972, s.56.

⁵⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), Ankara, 1978, C.I, s.92.

⁵⁹ Erim, **a.g.e.**, s.387-390.

Hersek'in elden çıkma merhalesi başlamıştır.⁶⁰ (Bkz. Harita-2) Ayastefanos ve Berlin Antlaşması hükümleri gereğince Bosna-Hersek, ilk defa olarak Osmanlı Devletinden hukuken ayrıldı ve muhtariyet statüsüne kavuşturuldu. Ancak asıl amaç; Bosna-Hersek'e bağımsızlık sağlamak değil eyaleti Avusturya-Macaristan'a bağlamaktı. Neticede; Osmanlı Devleti Berlin Antlaşmasıyla sadece Bosna-Hersek'i değil, 212.450 kilometrekare toprakla 5.455.000 insanını da hudutları dışında bırakma durumunda bırakıldı. Diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti, yalnız Avrupa'daki arazisinin beşte ikisini kaybetmiş oldu.⁶¹ Bosna-Hersek'e muhtariyet verilmesi Osmanlı Devletinin parçalanmasına yönelik gelişmelerin ve "Şark Meselesi" uygulamasının acı ve düşündürücü sonuçlarını teşkil etti.

Harita-2⁶²

⁶⁰ Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), s.22.

⁶¹ Sertoğlu, a.g.e., s.3337.

⁶² Eren, a.g.e.

bb. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İşgali:

Bab-1 Ali, Avusturya-Macaristan'ın 1878 Berlin Antlaşması hükümlerine göre Bosna-Hersek'i işgali olayı karşısında açık ve etkili bir teşebbüste bulunamadı. Avusturya-Macaristan, bunun üzerine askerlerini Bosna-Hersek'e sevk etti ve eyaleti işgale başladı. Avusturya'nın işgaline karşı Boşnaklar şiddetle karşı çıkmış, önce Hersek'in merkezi olan Mostar, sonrada Bosnasaray, büyük direnişlerle karşılaştıktan sonra Avusturya tarafından işgal edilebilmiştir. İşgal 29 Temmuz'da başlamış 28 Ekim 1878'de tamamlanmıştır.⁶³ Abdülhamit, Berlin Antlaşmasına göre işgal şartları kararlaştırılmadan, Avusturya askerlerinin Bosna-Hersek'e girmesine engel olunması için İngiltere Kraliçesine bir telgraf çekti. Verilen cevapta; Buradaki kargaşalıkların giderilmesi için işgalden başka çare bulunmadığı bildirildi.⁶⁴

cc. Avusturya ile Bosna-Hersek Antlaşması:

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nu zor durumda bıraktı. 1878 Berlin Antlaşması ile İmparatorluğun çöküşü belgelendi. Bosna-Hersek, Osmanlı egemenliğinden alındı. Bu tarihten sonra Bosna artık Avusturya-Macaristan denetimine girmiş oldu.⁶⁵ 1878 Berlin Antlaşması ile Avusturya idaresine bırakılan Bosna-Hersek konusunda Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında uzlaşma sağlandı ve neticede eyalet Avusturya'ya terk edildi. İki devlet arasında 21 Nisan 1879 da yapılan antlaşma gereğince;

i. Osmanlı Devletinin Bosna-Hersek üzerindeki hâkimiyet hakları saklı kalacak, ancak eyalet Avusturya tarafından idare edilecektir.

ii. Mahalli gelirler, mahalli ihtiyaçlar için harcanacaktı.

iii. Halkın din sorunlarına müdahalede bulunulmayacak, hutbelerde halifenin adı anılacaktı.

iv. Eski memurlardan işe yarayanların kullanılmasına devam edilecek, yeni açılacak memuriyetlere mümkün olduğu kadar yerlilerinden memur alımı yapılacaktı.

v. Bosna-Hersek'te bulunan savaş malzemesi Osmanlı Devletine iade edilecekti.

vi. Yenipazar Sancağında üç yer Avusturya tarafından işgal edilecek ve buralarda

⁶³ **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri** (1516-1919), s.22.

⁶⁴ Sertoğlu, a.g.e., s.3338.

⁶⁵ Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, s.28.

Osmanlı Askeri de bulunacaktı.⁶⁶

dd. Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Avrupa Buhranı:

Meşrutiyetin ilan edilmesi ile Avusturya'yı Bosna-Hersek'i ilhaka sevk eden sebep şuydu; Bosna -Hersek hukuken Osmanlı toprağı olduğuna göre, Meclisi Mebusan'a oradan da milletvekili seçilmesi tabii idi. Bu hal, bu toprağın Osmanlı Devletiyle bağlarını daha da sıkılaştırabilirdi ve Jön Türklerin Berlin Antlaşmasının Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal ve idaresine ait hükümlerini değiştirmesi beklenebilirdi. Kaldı ki, Sırbistan da böyle bir şeyi çok arzu eder ve bunu kışkırtırdı. Avusturya bu toprağı ilhaka 1878'de karar vermiş bulunuyordu. Onun için bu meşrutiyetin meydana getirdiğı heyecan havası yatışmadan, Avusturya bu toprağı kendi sınırları içine kesin olarak katmaya karar verdi. Avusturya 5 Ekim'de devletlere verdiğı notalarla Bosna-Hersek'i işgal ettiğini bildirdi. İmparator François - Joseph durumu, kendi eliyle yazdığı bir mektupla padişah Abdülhamit'e bildirdi. Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak etmekle beraber, Yenipazar Sancağını Osmanlı devletine iade ediyordu. Bu duruma Sırbistan'ın itirazı çok daha şiddetli oldu. Çünkü bu topraklarda Sırbistan'ın gözü vardı. Bu toprakları almak suretiyle Adriyatik Denizi'ne çıkmak istiyordu. Osmanlı Devleti'nden Bosna-Hersek'i almak, Avusturya'dan almaktan çok daha kolaydı. Avusturya'nın bu hareketi, ümit kırıklığı yaratmıştı. Bu sebeple Sırp basını Avusturya'ya karşı bir ölüm-kalım savaşı açılmasını istiyordu.

Avusturya-Sırbistan münasebetlerinin gerginleşmesi karşısında Rusya, Sırbistan'a itidal tavsiye etti. Çünkü Rusya bir savaşın çıkmasını istemiyor, bu savaş için kendisini hazırlıklı görmüyordu. Japonya karşısındaki yenilginin etkilerini üzerinden henüz atamamıştı. Öte yandan, müttefiki Fransa ise bir Bosna-Hersek meselesinden savaş çıkmasını istemiyordu. Rusya'nın Avusturya ile savaşa tutuşması demek kendisinin de Almanya ile savaşa girmesi demek olurdu ki, bir Bosna-Hersek meselesi böyle bir savaşa değmezdi. Bu sebeple Rusya; Sırbistan'a olup-bittiye boyun eğmesini ve daha müsait bir zamanı beklemesini tavsiye etti. Bununla beraber; altı ay süren bu buhran, üçlü ittifak ile üçlü itilaf devletlerini ilk kez karşı karşıya getirmiştir. Savaş bir an meselesi olmuştur. Bunun için bu buhrana “Birinci Dünya Savaşı'nın Provası” denir.

Buhran ortadan kalkmakla beraber, Birinci Dünya Savaşının tohumlarını attı.

⁶⁶ Erim, **a.g.e.**, s.448.

Çünkü Avusturya karşısında boyun eğmek Sırbistan'a çok ağır geldi. Avusturya'ya derin bir kin besledi ve bir daha böyle bir durumla karşılaştığı takdirde gerilememeye kesin karar verdi. İşte bu devletin ikinci sefer dedikleri buhran, 28 Haziran 1914 Saraybosna Suikastı ile ortaya çıkacak ve devletlerin hiçbiri gerilemeyeceğinden, Birinci Dünya Savaşı patlak verecekti.⁶⁷

d. 1908 -1918 Yılları Arası:

1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek Eyaleti'ni (Osmanlı Devleti'nin karşı çıkmasına rağmen⁶⁸) ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile Balkanlarda yeni bir dönem başlamıştır. Diğer bir ifade ile Balkan Yarımadası'nda kurulan bu devletler, şimdi de büyümek ve güçlenmek fikri ile hareket etmeye başlamışlardır. Balkanlı Devletlerin büyümek ve güçlenmek arzuları ile bu yöndeki faaliyetler; Balkan Harbi'ni doğuracak ve neticede “Şark Meselesi'nin ikinci safhasının ikinci adımı (Türkleri Balkanlar'dan atmak) gerçekleşecektir. Ne var ki bu gelişmeler yalnız Osmanlı Devleti'ni değil Avrupa'yı ve hatta dünyayı genel savaşa sürükleyen olayların da sebebini teşkil edecektir. Balkan ve I. Dünya Savaşı'nı hazırlayan etkenleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

aa. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durum ile her an dağılabileceği izlenimi yaratması,

bb. İngiliz-Alman rekabeti,

cc. Cermen - Slav mücadelesidir. Cermen-Slav mücadelesinin başlıca çatışma alanı ise Balkan Yarımadası olmuştur.⁶⁹

16 Ekim 1912 de Osmanlı Devleti'nin harp ilanı ve 18 Ekim 1912 günü de Balkan Devletleri ordularının taarruzu ile başlayan Balkan Harbi, çeşitli fasılalarla yedi buçuk

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih (1789-1960)**, Ankara, 1975, s.311-318.

⁶⁸ 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti, ertesi gün Avusturya Bosna-Hersek'i topraklarına kattı. Osmanlı'nın notaları sonuçsuz kaldı, ama 7 Ekim 1908'deki Avusturya mallarına boykot çağrısı Viyana'yı sarstı. Kampanya çığ gibi genişledi. Bu boykot, Avusturya dokuma sanayine ve dış ticaretine büyük darbe vurdu. Bu arada Avusturya'nın gemileri bile kullanılmıyordu. Boykot etkin olarak yaklaşık iki ay sürmüştü ama unutulmaya yüz tuttuğunda, fesin yerini kalpak almıştı. Batı basınının “Viyana kuşatmasından daha etkili oldu” diye tanımladığı boykottan Osmanlı'ya mal üreten fabrikalarda çalışan binlerce aile etkilenmiş, iflaslar ve işyeri kapatmalar çığ gibi büyümüştü. İzleri Cumhuriyet dönemine de yansıyan “yerli malı” kavramı da böyle ortaya çıktı. Boykotla birlikte Türkiye'de fes üreten fabrika kurma fikri doğdu. Halk o denli kararlıydı ki, hükümet “fes kıtlığı” sebebiyle memurların kalpak giyebileceği genelgesini çıkardı. Bu olay tarihimize ilk sosyal olay olarak yer almıştır. Bkz: Y. Doğan ÇETİNKAYA, 1908 Osmanlı Boykotu, İstanbul, 2004.

⁶⁹ Görgülü, **a.g.e.**, s.131-133.

ay devam etti ve ayakta kalan son kale İşkodra'nın da düşmesi sonucu 23 Nisan 1913'de son buldu.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi ve onu tamamlayan Berlin Antlaşması; nasıl yakın tarihimizde ağır toprak ve nüfus kayıplarına mal oldu ise, Balkan Harbi ve onu sonuçlandıran 1913 Londra Antlaşması da Osmanlı Avrupa'sında oynanan trajedinin son perdesini teşkil etti.⁷⁰ Osmanlı Devleti, Harbin sonunda, Makedonya dâhil Çatalca ve Gelibolu Yarımadası dışında kalan tüm topraklarını kaybederek 1350'lerde ve Süleyman Paşa'nın Avrupa'ya ayak basmasından önceki günlere döndü.⁷¹

Başta Bosna-Hersek olmak üzere Balkanlar ve Balkanlı ulusların mücadeleleri ile bunları teşvik, tahrik ve destekleyen devletlerin icraatlarında, önce iç kaleyi hedef aldıkları hususu dikkati çekmektedir. Balkanlar'da iç kalenin ilk el ve adım atıldığı yerlerden biri de Bosna-Hersek'tir. Bosna-Hersek'in Anadolu'daki benzeri ise 1878 Berlin Antlaşması ile hukukiyet ve resmiyet kazandırılmış olan Ermenistan ve Ermeni sorunudur. Şark Meselesi'ne göre Türklerin Balkanlardan atılmasında Bosna-Hersek; Anadolu'dan atılmaları için de Ermeni ve buna paralel olarak Türk ve Türkçülük konusu esas alınmıştır.

Avusturya veliahdı Fransua, ortaya çıkan Sırp tehlikesini bertaraf etmek için, ırk itibarıyla Sırlara, kültür itibarı ile Avusturya'ya bağlı olan Slavları, hiç sevmediği Sırpların elinden kurtarmak parolası ile yola çıktı. Slavları kendisine bağlamayı ve bunun sonucunda da Prag'ı Budapeşte gibi bir merkez yaparak orada da taç giymeyi, bu suretle ikiz hükümdarlığı üçüz yapmayı planlıyordu. Hatta devleti beş konfedere devlette toplamak siyasetini güdüyordu. Avusturya kültürü ile yetişmiş Slavları İmparatorluğu'na bağlamayı hayal ediyordu. Veliht, Kosova Zaferi günü Sultan Murat'ın bir Sırp'lı olan Miloş tarafından öldürüldüğünü unutmuş gibiydi. İşte bu düşüncelerle seyahate çıkan Fransua, Güney Slavları'nın birleşmesine engel olan ve Fransua'yı Sırbistan'ın en büyük düşmanı olarak gören; Büyük Sırbistan fikirleri ile beslenmiş Avrupa tebaasında Sırp asıllı Princip tarafından öldürülecekti. Nitekim öylede oldu.⁷²

1918 yılında Avusturya'nın durumu daha da kötüleştii. İçerdeki ekonomik sıkıntıların üstüne, 1918 yazında Çeklerin Sırp, Hırvat ve Slovenlerin bağımsızlık

⁷⁰ **Balkan Harbi**, C.1, Ankara, 1970, s. 56.

⁷¹ Aydemir, **a.g.e.**, s.277.

⁷² Erim, **a.g.e.**, s.499.

hareketi başladı. İtalyanların Ekim sonunda taarruza geçmeleri üzerine Vittoria, Veneto'da Avusturya cephesi yarıldı. Gelişen durum karşısında mütarekeden başka çare göremeyen İmparator Karl, 3 Kasım 1918'de İtalyanlarla Padva civarında mütarekeyi imzaladı. Mütareke, İmparatorluğun parçalanmasını hızlandırdı. 29 Ekim 1918'de Prag'da Çekoslovakya Devletinin, 29 Ekimde Zagreb'de de Sırp, Hırvat, Sloven (Yugoslavya) devletinin kurulduğu ilan edildi. (Bkz. Harita-3) Bunun üzerine Avusturya Alman'ları da 30 Ekim'de Avusturya Cumhuriyetini kurdular. Kasım ayı ortalarında da Macarlar Cumhuriyeti ilan edince Avusturya İmparatoru Kral, tahtsız kaldı ve 18 Kasım'da devlet işlerinden çekildiğini bildirdi. Hanedan da imparatorlukla birlikte sona ermişti.⁷³

Harita-3⁷⁴

⁷³ Armaoğlu, **Siyasi Tarih**, s.452-459.

⁷⁴ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul, 1993, s. 457.

Saint Germain Antlaşması hükümleri gereğince; Macaristan, Lehistan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığı kabul edildi. Macaristan ile 4 Haziran 1920'de yapılan Trianon Antlaşması ile Bosna-Hersek Yugoslavya'ya bırakıldı.⁷⁵

Sırlar, Osmanlı'dan elde etmiş oldukları bağımsızlıklarını ve bir millet olma gayretlerini abartarak; sınırlarını, komşularının topraklarına tecavüz veya üzerinde hak iddia etmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu olgu 1912/1913 Balkan Savaşlarından bu yana böyle sürmektedir. Bu çizgi ve ihtirasın sürmesiyle, “Büyük Bulgaristan”, “Büyük Yunanistan”, “Büyük Sırbistan” ve “Büyük Arnavutluk” gibi hayallerin bölgenin gelecekteki istikrarını daha uzun bir zaman etkileyeceğini ve daha çok cana mal olabileceğini ne yazık ki tarih gösterecekti.⁷⁶

3. Yugoslavya Krallığı (1918-1941):

Birinci Dünya Savaşı sonuna doğru, 1918 Haziranında, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın Güney Slav Eyaletleri temsilcileri Corfu Paktı'nı imzalayarak, Karageorgevich Ailesinin hükümdarlığı altında bir birlik kurmaya karar vermişlerdi. 1918 Ekiminde Zagreb'de Yugo-Slav (Güney Slav) Milli Konseyi kuruldu ve kasım ayında da Karadağ Milli Meclisi Karadağ Kralı Nikola'yı tahtından indirerek, Sırbistan'a katıldığını ilan etti. 1921 Anayasası ile de Sırp – Hırvat - Sloven Krallığı kuruldu ve başına Sırbistan Kralı Aleksander getirildi.⁷⁷ Krallığın en önemli meselesi, içindeki Sırp-Hırvat çatışması oldu. Yeni Krallığın toprakları, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve bir kısım Banat'tan meydana gelmişti. Lakin bunların içinde nüfusun yarısını teşkil eden Ortodoks Sırlarla, nüfusun üçte birini tutan Katolik Hırvatlar arasındaki geçimsizlik, 2. Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Yugoslavya 1935 Mayıs'ı ile 1939 Şubat'ı arasında Sırlar, Slovenler ve Bosna Müslümanlarının meydana getirdiği ve Dr. Milan Stoyadinovic'in lideri bulunduğu Yugoslav Radikal Birliği Partisi'nin diktatörlüğü altında yaşadı.

1. Dünya Harbi'nin, harp sonrası esaslarını ihtiva eden Wilson Prensipleri'nin 10. maddesi: “Avusturya-Macaristan halkından isteyenlere otonomi verilmesi”; 11. maddesi: “Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın tahliyesi; Sırbistan'a denize mahreç

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, **20.yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara, 1983, s.148.

⁷⁶ Ali Külebi, “Balkanların Gerçeği”, TUSAM, 6 Şubat 2006, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=419&sayfa=33>, (Erişim: 1.12.2007).

⁷⁷ **Meydan Larousse**, C. 12, s.833.

verilmesi, Balkan Yarımadası'nda hudutların milliyet esasına göre çizilmesi" hükümlerini amirdi.⁷⁸ Ancak Bosna-Hersek'e böyle bir imkân verilmedi ve eski Osmanlı Eyaleti, Avusturya-Macaristan'ın mirasçısı durumunda olarak yeni kurulan Sırp - Hırvat - Sloven Krallığının hudutları içinde yerini almak zorunda kaldı. Eyalet, 1. Dünya Harbi sonunda 1918'de kurulan Sırp - Hırvat - Sloven Krallığının; 1929 - 1941 yılları arasında da Yugoslavya'nın bir parçası olarak varlığını sürdürmeye devam etti.(Bkz. Harita-4)

Harita-4⁷⁹

⁷⁸ Esmer, a.g.e., s.518.

⁷⁹ *An Historical Geography of the Balkans*, Edited by Francis W. Carter, London, 1977, s.488.

II. BÖLÜM

YUGOSLAVYA'NIN PARÇALANMA SÜRECİ VE BOSNA SAVAŞI

A. Yugoslavya'nın Krizin Eşiğine Gelmesi (1941-1991):

Yugoslavya'nın 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan tarafından işgali sonucunda Yugoslav Krallığı ve hükümeti Londra'ya sığındı. Daha sonra Tito önderliğindeki kuvvetler başarı kazandı ve ülkenin büyük bölümü işgalden kurtarıldı. 7 Mart 1945'te Millet Meclisi'nin ilk toplantısında Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ilan edildi. (Bkz. Harita-5)

Harita-5⁸⁰

⁸⁰ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul, 1993, s. 493.

Yugoslavya Sosyalist Federasyonu, 6 cumhuriyet ve 2 muhtar bölgeden meydana geliyordu. Bu Cumhuriyetler sırasıyla; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Makedonya ve Bosna-Hersek'dir. Muhtar bölgeler ise Kuzeyde Voyvadin ve Güneyde bulunan ve nüfusunun ekseriyeti Türk-Müslüman olan Kosova'dır.⁸¹

Federal prensiplere dayalı idari bölünüş, monarşiyi yıkan 29 Kasım 1945'teki Anayasa Meclisi tarafından ilan edilmiştir. Komünistlerin çoğunlukta olduğu Halk Cephesi adaylarından meydana gelen ve aralarında karşı fikirde olanların bulunmadığı bu meclis, 31 Ocak 1946 da yeni bir anayasa hazırladı. Bu anayasa ile Merkezi Hükümetin ve Federal Cumhuriyetlerin sorumlulukları belirtiliyordu. Daha sonra 1953 ve 1963 senelerinde iki yeni anayasa yapılmış ve 1967, 1968 ve 1971 senelerinde yapılan anayasa değişiklikleri ile önemi gelişmeler kaydedilmişse de idari bölünmede ve bölgesel bölümlerin sınırlarında bir değişiklik olmamıştır. Daha sonra yapılan anayasa değişiklikleri bir dereceye kadar bölgesel muhtariyete müsaade etmekte ise de; savunma, devlet güvenliği, dış münasebetler ve diğer ülkelerle yapılan ekonomik ilişkilerde (ki buna "pazarlarının birlik ve bütünlüğünü koruması" da deniyordu) Merkezi Hükümete bağlı bulunuyorlardı.

Bu dönemde Yugoslavya demografyasında iki önemli gelişme gelecekteki olayların temelini oluşturmasında önem göstermektedir. Bunların birincisi: Esas milletlerin (Sırlar ve Hırvatlar) yüzdelerinin azalmasıdır. İkincisi ise küçük milletlerin (Müslümanlar, Arnavutluk ve Makedonyalılar) yüzdesinin artmasıdır. Diğer küçük milliyetçi gruplar ise (Macarlar, Slovenler ve Karadağlılar gibi) önemli değişiklikler göstermemişlerdir. Sırların yakın tarihte ilk defa Yugoslavya'da diğer milletlere oranla sayıları azalıyordu. (Bunun da iki sebebi vardır. Son 20 yılda, Sırp doğum oranı binde 26,1'den binde 15'e düşmüştür. Ayrıca 1971 sayımlarına kadar Slovenyalı Müslümanların kendilerini Müslüman toplumun üyeleri olarak göstermeleri devletçe yasaklanmıştır. Dolayısıyla Sırbistandaki 77.000 Müslüman da kendilerini Sırp olarak göstermeyi uygun görmüşlerdir. Hükümet makamlarınca uygulanan baskılar ve ayırım ortadan kalkınca bu Müslümanlar kendilerini Müslüman toplumunun üyeleri olarak kaydettirmişler ve bu nedenle daha önceki kayıtlarda yüksek gözükten Sırp nüfusu azalmıştır. Hırvat toplumunun Yugoslavya toplam nüfusu içindeki oranın %23,2 den %22,0 ye düşmesinin sebebi ise, önemli sayıdaki Hırvat'ın çalışmak üzere Batı

⁸¹ **Makedonya**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1992, s.158.

Avrupa'ya gitmiş olmasıdır)

Küçük toplumlarda Müslümanların nüfusu %77, Arnavutların nüfusu %43 ve Makedonyalıların nüfusu da %14,2 artmıştır. Hemen hepsinde de bu artış nüfus artışı dolayısıyla meydana gelmiştir. Nüfusu gittikçe artan bu toplumların zamanla bir milli şuur ve politik güç kazanacakları aşikârdır. Bu toplumların ortak problemleri, az gelişmişlik idi ve daha zengin, fakat sayıca daha az olan Sırlara, Hırvatlara ve Slovenlere karşı zamanla mücadeleye girmeleri içinde bulunulan durumun ve şartların bir neticesiydi.

Ayrıca Sovyetlerin Balkanlar üzerindeki emelleri (Adriyatik kıyılarında ve Balkanlar'da devamlı üsler tesisi) ve bu yöndeki faaliyetleri, Yugoslavya'daki muhtemel olayları etkileyen önemli faktörlerden biri idi.

Diğer bir ifade ile Yugoslavya'yı etkileyen ve hatta ileride dağılmaya götürecektir olan olayların temelinde; etnik yapı, bu yapıdan kaynaklanan kardeş kavgaları, kavgaların getirdiği güvensizlik duygusu, ekonomik farklılıklar, ordunun yapısı ve kullanılması düşüncesinden doğan görüş ve endişeler, siyasi ve sosyal konularda yapılan uygulama hataları ile dışardan kaynaklanan faktörler yer almaktadır.

Gerek tarihi gelişim içerisindeki mücadeleler ve gerekse 1.Dünya Harbi sonunda devam eden iç çekişmeler ile kanlı olaylar, geçen zaman içinde iki toplum arasındaki güven duygularının zayıflamasına sebep oldu. Balkan Yarımadası'nda devam eden tarihi German - Slav mücadelesinin de bu gelişmelerde büyük rolü oldu.

Milliyetçilik hareketlerinin başlamasında ekonomik durum ve bu konudaki anlaşmazlıklar da önemli bir rol oynadı. (1971 yılının ilk yarısında Slovenya'nın Yugoslav gayri safi milli hasılasındaki payı %18,8 idi. Bu rakam; Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ'ın toplam paylarından da yüksektir. Başka bir ifadeyle 1,7 milyon Sloven nüfusu, 6 milyonu geçen diğer milletlerin toplamının ürettiğinden daha çok ürettiyordu. Buna rağmen gelirleri Bosnalıların gelirlerinden ancak %20 daha fazla idi. Ayrıca ekonomik güç, merkezi Belgrad'da olan büyük bankaların ticaret firmalarının elinde toplanmıştı. Turizm ve işçi gelirlerinin %65'ini elde eden Hırvatistan'da, Hırvat kuruluşlarına kazandıklarını dövizlerin %10'unu alkoymaları hakkı tanınmıştır. Hırvatlar bu konuda haksızlığa uğradıklarına inanıyorlardı). Ülkede tek birleştirici güç durumunda bulunan ordu da büyük ölçüde Sırp ağırlıklı bir yapıya sahip idi.

Kısacası 6 milleti ve 18 milliyetçi azınlığı bünyesinde toplayan ve bu yapısıyla bir milletler mozaği görüntüsüne sahip olan Yugoslavya'da hâkim unsuru Sırplar teşkil ediyor ve bunların karşısında da en kuvvetli rakip durumunda Hırvatlar yer alıyordu. Diğer cumhuriyetler ise, bu iki ana unsurun mücadele ortamı içinde, ayrıca dış güçlerin ülkeye yönelik müdahale ve etkinliklerine göre, faaliyetleri kontrollü, hareketleri ise sınırlandırılmış olarak varlıklarını sürdürmeye devam ediyorlardı.

28 Haziran 1986'da Osmanlılarla Kosova Savaşı'nın yapıldığı meydana savaşın 600. yıl dönümü vesilesi ile yapılan anma töreninde toplanan 1 Milyon Sırpa hitaben "Bu sefer savaşı biz kazandık. Kosova'yı Arnavut siyasi iktidarından koparıp Sırbistan'a entegre ettik. Ama önümüzde daha başka savaşlar da var." açıklamasıyla Miloseviç adeta yaşanacakları önceden haber vermiştir.⁸² Ancak tüm bu gelişmeler, geleceğin uyarıcısı şeklinde idi. Yugoslavya'da artık yeni siyasi, ekonomik, sosyal-kültürel ve askeri gelişmeler, Tito'nun ölümüyle daha da hızlanacak ve Yugoslavya parçalanmaya doğru süratle gidecektir.⁸³

Soğuk savaşın sona ermesi, otoriter ve baskıcı yönetim şekillerinin ortadan kalkması, Demir Perde ülkelerinin tamamında olduğu gibi, Balkan yarımadasında yaşayan halklara da, ekonomik, sosyal, siyasal alanlarda özgürlük ve yaşamın her alanında vazgeçilmez fırsatlar yarattığı gibi, savaşları da beraberinde getirmiştir.

B. Yugoslavya'nın Parçalanma Süreci (1991-1993):

"Ezeli ve ebedi lider" olarak anılan eski Sosyalist Yugoslavya Federasyonu Başkanı Hırvat kökenli Josip Broz Tito'nun 4 Mayıs 1980 tarihindeki ölümü, Yugoslavya'nın tamamı için kanlı bir dönemin başlangıcı oldu. 35 yıl süren Federasyon Başkanlığı sırasında Tito, Boşnak'la Hırvat'ın, Arnavut'la Sırp'ın, Türkler, Slovenler, Çingeneler, Torbeşler, Goralılar ve Aşkaliler'le bir arada yaşayabileceği bir birlik oluşturabilmişti. Osmanlı zamanındaki huzur ve istikrar vadeden kimi dönemleri saymazsak Tito, bir barut fıçısından farksız olan Balkanlarda en uzun süreli barışı sağlamıştı. Anlaşılan Tito'nun 1945'de Başbakan seçilmesinden birkaç ay sonra Almanları ülkeden kovan Yugoslavların birleşerek yönetimi Tito hükümetine bırakması katliamlara ve savaşlara verilen kısa bir mola idi. Tito ardında demokrasiden yoksun

⁸² Şükrü Elekdağ, **Balkanlar'daki Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Olan Etkileri**, Harp Akademileri Komutanlığında Verilmiş Olduğu Konferans'tan, İstanbul, Ocak 2000, s.5.

⁸³ Görgülü, **a.g.e.**, s.147-152.

ama görelî bir barış ortamı bırakmıştı. Ne var ki, Tito bile ölümünden birkaç ay önce yaptığı bir görüşmede kendisinin savaş zamanının lideri olduğunu ve kendi ölümünden sonra ülkeyi bölünmeden kurtarmanın yolu olmadığını dile getirmişti. Tito'nun ölümünden kısa bir süre sonra Balkanların tam ortasında yer alan eski Yugoslavya coğrafyası nerede patlak vereceği kestirilemeyen çatışmalar, savaşlar, katliamlar ve soykırımlarla bir istikrarsızlık ortamı haline geldi.⁸⁴ Bu savaş ortamında, Boşnakları katleden milisler bu kişileri ‘Türk’ olarak adlandırmışlardır. Bazı durumlarda da Boşnaklar sadece ‘Müslüman’ olarak adlandırılmıştır. Türk algılaması tarihsel önyargılara işaret ederken, Müslüman etiketlemesi dini önyargıları göstermektedir.⁸⁵ Bu hıncın tarihten kaynaklandığı ve hiç azalmadığı hatta yıldan yıla artarak kendini beslediği açıktır.

Din, mezhep ve milliyetçilik duyguları Balkanlarda yeniden ayrıştırıcı olmaya başlamıştı ve tarih trajik tekerrürlerinden birini daha gerçekleştiriyordu. Yugoslavya “Sırbistanlaştırılmaya” çalışıyordu ve bir milliyetçilik yeni milliyetçilikleri doğuruyordu. Yeri geldi, canavarlarla savaşanların kendileri de birer canavara dönüştü. Katliamlarda binlerce kişi canını kaybetti. Dönemin liderlerinden kimisi zaten savaşı başlatan isimlerdi ve amaçlarına ulaşmadan savaşı bitirmeye niyetli değillerdi. Kimisi ise barışa ılımlı siyaset yoluyla ulaşmayı seçti. Bugün bu liderlerden hiçbiri hayatta değil. Hırvat lider Franjo Tuğman ve “Bilge Kral” Alia İzzetbegoviç'in ardından “Balkanların Gandisi” İbrahim Rugova ve nihayetinde “Balkan Kasabı” Slobodan Miloşeviç de unutulmamak üzere bu dünyadan ayrıldı. Balkanlarda bir dönem daha kapandı. Ne var ki, bu süreçte Yugoslavya'nın bütün sorunları uluslararasılaşmıştı. Dağılmayla ortaya çıkan her bir yeni devletin içinde bir diğer devletin soydaşları yaşıyordu. Bu da azınlıklar konusu vesilesiyle toprak paylaşımı konusundaki anlaşmazlıkları bir kez daha anımsatıyordu. Kalıcı bir barış için “Büyük Sırbistan”, “Büyük Hırvatistan”, “Büyük Arnavutluk” gibi ütopyaların toprağa gömülmesi gerekmektedir. Söylendiği gibi; Balkanları anlamak için Balkanları yaşamak gerekir, çünkü orada bazen herkes haklıdır.⁸⁶

⁸⁴ Gözde Kılıç Yaşın, “Balkanlar'da Bir Dönem Kapanıyor”, TUSAM, 27.03.2006, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=458&sayfa=30>, (Erişim: 30.11.2007).

⁸⁵ Sedat Laçiner ve Nilgün Gülcan, “Karadeniz Bölgesi ve Medeniyetler İttifakı'ndaki Yeri”, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Mart 2006, <http://www.usakgudem.com/uamakale.php?id=139>, (Erişim: 6.12.2007).

⁸⁶ Gözde Kılıç Yaşın, “Balkanlar'da Bir Dönem Kapanıyor”, s.30.

1. Problem Sahaları:

a. Etnik Sorunlar:

Yugoslavya Sosyalist Federatif Halk Cumhuriyeti arazisi; 256.000 km², nüfusu 23.495.000 idi. Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ ve Makedonya Federal Cumhuriyetleri ile Sırbistan'a bağlı Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinden oluşmaktaydı. Bu altı cumhuriyet arasında milli birlik ve beraberlik olmadığı gibi, Macar, Türk, Bulgar, İtalyan, Romen, Çekoslovak ve Alman azınlıkları da bulunuyordu. Resmi dil Sırp, Sloven ve Makedonca olmakla beraber azınlıklar da kendi arasında ana dillerini konuşabiliyordu. Halkın %41'i Ortodoks, %32'si Katolik, %12'si Müslüman, %1,7'si Protestan'dı. Kültür bakımından da ayrıcalıklar vardı. Slovenler ve Hırvatlar uzun süre Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'na bağlı kaldıklarından Alman, diğer bölgeler Türk - İslam kültürünün etkisi altında kalmışlardı. Bu nedenlerle Yugoslav halkı arasında ırk, milliyet, din, dil ve kültür birliği bulunmamaktaydı.⁸⁷

Balkanlar'da süregelen çatışmalar ve katliamların temeli, Balkan ülkelerinin, sınırlarını komşularınıninkine göz dikerek genişletme emellerinin ötesinde bir hususa dayanır. Bu husus da, “ötekilerden ölesiye nefret etme” duygusudur. Osmanlı Ordusu'nda uzun süre önemli görevler yapan Arnavut ve Boşnak askerler ve bunların vezirlik, paşalık gibi üst kademelere yükselen mensuplarının, Balkan milletleri ile geçmişteki ilişkilerinin tarihsel olumsuz anılarının özellikle Sırp ve bir ölçüde Bulgarlar, Makedonlar ve hatta Yunanlılar üzerindeki etkisinde bu nefretin kalıcı köklerine inebiliriz. Yugoslavya'da çıkan iç savaşın en önemli sebeplerinden birisi de “Balkanlarda kurulan devletlerin ülke sınırlarının, milletlerin kültürel ve coğrafi sınırları ile örtüşmemesidir.”⁸⁸

Bu gerçeklerden hareketle, Balkanlar'ın sürekli bir cadı kazanı görünümü vereceğini söylemek abartılı bir kehanet olmayacaktır. Ayrıca Balkan toplulukları arasındaki din ve mezhep ayrılıkları ve Slav ağırlıklı bu bölgede, Slav olmayan unsurların da bulunmasının bu tarihsel nefreti körüklediği de söylenebilir.⁸⁹

Tito zamanında oldukça sakin bir dönem yaşanmış olmasına rağmen, Hırvatlar ve Slovenler bir gün Sırp'ların kendisine hâkim olması ihtimali karşısında kuşkularını

⁸⁷ Görgülü, a.g.e., s.157.

⁸⁸ İrfan Kaya Ülger, “Balkan gelişmeleri ve Türkiye: 1990'lı Yıllar”, Editör İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, 2006, s.263.

⁸⁹ Ali Külebi, “Balkanların Gerçeği”.

sürdürdüler. Tito ölmeden önce kendisinden sonra birliğin dağılmasını önlemek için kolektif bir iktidar oluşturmak ve Federal Cumhuriyet, ya da Özerk Bölge yöneticilerinin yüksek makamlara sıra ile gelmelerini sağlamak konusunda, köklü bir eğilim belirdi ve 1978'de Bosna-Hersek'ten başlanarak uygulanmaya başlandı.⁹⁰ Buna rağmen aralarındaki mezhep ayrılığı, kültür farkı ve bir gün Sırların hâkim olma endişesi, Hırvatların kuşkusunu devam ettirdi.⁹¹ Bu olumsuz etnik gelişmelerin yaratacağı tehlikeleri daha önceden gören Mareşal Tito, ayrılıkçı ve milliyetçi hareketleri önlemek için yerinden yönetime fazla önem vermemiş, bu suretle onları tatmin etme yolunu tercih etmişti. İkinci Dünya Harbindeki başarısının verdiği güç, bağlantısızlık politikasındaki başarısı, Üçüncü Dünya Ülkeleriyle bağlarını güçlendirmesi, dış politikadaki başarıları, yönetimindeki gücünü arttırmış ve memleketini oldukça sakin yönetme imkânını sağlamıştır. Mayıs 1980'de ölümünden sonra, ekonomideki bozukluklar kolektif yönetiminin istenen başarıyı sağlayamaması, Yugoslavya'nın bazı sarsıntılar geçirmesine neden oldu. Merkezi yönetim zayıfladıkça Federal Cumhuriyetler arası anlaşmazlıklar, özerk bölge itilafları, komşu devletlerle anlaşmazlıklar artmaya başladı. Tabiidir ki bunda sosyal ve ekonomik dengesizlikler, siyasal görüş ayrılıkları ve çıkar çatışmaları, siyasal haksızlıklar ve bölgesel haksızlıklar, Sırların baskısı ve ordunun müdahale uyarısı rol oynamaktadır.⁹² Göçler tarihinde de geçit bölgesi olması Balkanlara eşsiz bir etnik, din, mezhep, kültür farklılıklarından oluşan bir mozaik armağan etti. Bu da bitmek bilmeyen çatışmaların, savaşların ve bir diğerini toprağından sürme arzusunun nedenini oluşturdu. Her bir çatışma birbirine duyulan öfkeyi derinleştirdi. Her bir savaş toplu yıkımlara neden oldu.

1990'lardan itibaren çok partili düzene geçen ülkede yapılan seçimlerde, neredeyse her cumhuriyette milliyetçi partiler iktidara geldi. Hochenos, Tudjman ve Miloşeviç gibi liderlerin politik programları öldürücü bir milliyetçilik akımına dayanıyordu. Kendi güçlerini pekiştirmek için milliyetçi duyguları kışkırtıyorlardı. Belgrad'ın Sırplaşmasından sonra dönemin aşırı milliyetçi yönetiminin siyaset anlayışı da bölgeyi istikrarsızlık kaynağı haline getirdi.⁹³

⁹⁰ Ferhat Başdoğan, “Yugoslavya'daki Etnik Gelişmeler”; **Güncel Konular Dergisi**, Sayı 10, Haziran 1989, s.108.

⁹¹ Başdoğan, **a.g.m.**, s.108.

⁹² Görgülü, **a.g.e.**, s.147-162.

⁹³ Gözde Kılıç Yaşın, “Balkanlar'da Bir Dönem kapanıyor”, s.30.

1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya ile başlayarak Makedonya ve Bosna-Hersek ile devam eden bağımsızlık ilanları neticesinde, zaten eski Yugoslavya'da var olan azınlık problemlerine yenisi eklenmiştir. Bağımsızlığını ilan eden bu yeni cumhuriyetlerde artık Sırp azınlık durumuna düşmüştü. Gelişen bu durum, Sırp'ların iç savaşta (bu cumhuriyetlerdeki azınlıkları koruma bahanesi olarak) en büyük bahanesi olacaktı.⁹⁴

Yugoslavya'nın geleceği, bozulan ekonominin düzelmesine, milli gelirin dengeli bir şekilde dağıtılmasına, rejim tartışmalarının kısa zamanda kesin sonuca bağlanmasına, Federal Cumhuriyetler arasında üstünlük iddialarına son verilmesine ve etnik grupların yasal ve geleneksel haklarının eksiksiz olarak verilmesine ve hepsinden önce merkezi otoritenin sağlanmasına bağlı iken bunlar yapılmadı ve Yugoslavya tarihe karıştı.

b. Sırp Hırvat Anlaşmazlığı:

Krallık yönetiminin kurulması ile beraber ilk anlaşmazlık Katolik Hırvatların, çoğunluğu teşkil eden Ortodoks Sırp'lardan daha fazla özerklik istemelerinden doğdu. Sırp'lardan beklediklerini alamayan Hırvatlar önce politik faaliyetlerden uzak kalmaya başladılar. Parlamentoda bir tartışma sırasında Hırvatların lideri Radiç, Karadağlılar tarafından öldürüldü. Bu olay üzerine Hırvatlar, Kraliyet Parlamentosundan ayrılarak Zagreb'te ayrı bir Hırvat Parlamentosu kurdular. Kral Aleksandr yaptığı anlaşma teşebbüsleri bir sonuç vermeyince, 1929 yılından itibaren parlamentoyu feshederek, diktatörlük idaresini başlattı. 1931'de tek parti sistemi kabul edilerek devletin adı Yugoslavya olarak değiştirildi. 1934 yılında Kral Aleksandr Marsilya'da Hırvat tedhişçileri tarafından öldürüldü. Yerine geçen oğlu Peter çok küçük olduğundan Prens Pol naip olarak yönetimi ele aldı. Bir türlü isteklerinden vazgeçmeyen Hırvatlar, nihayet 1939 yılında ekonomik ve kültürel alanda geniş bir özerkliğe kavuştular.⁹⁵ Yugoslavya tarihi boyunca Hırvatların, günün birinde Sırp'lar tarafından tutsak edilecekleri korkusu, 1980'lerden itibaren Sırp'lar arasında yoğunlaşan aşırı milliyetçi duyguların ortaya çıkması ve bilinçli bir şekilde körüklenmesi bu tarihi korkuyu ve savaşın gelişimini tetiklemiştir.

⁹⁴ Ülger, **a.g.m.**, Bal, **a.g.e.**, s.261.

⁹⁵ Görgülü, **a.g.e.**, s.158.

c. Makedonya Sorunu:

Osmanlı Devleti'nin güçlü dönemlerinde Makedonya'da uzun yıllar Türkler, Ermeniler, Yahudiler, Çingeneler, İstanbul Levantenleri, Gürcüler, Acemler ve değişik nedenlerle Balkanlar'da bulunan Batılılar barış içinde bir arada yaşamışlardır. İmparatorluğun zayıflaması, 1776'da ilan edilen "Amerikan Bağımsızlık Bildirisi" ve 1789 Fransız İhtilali'nden sonra 26 Ağustos 1789'da yayımlanan "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ile milliyetçilik fikrinin yayılması, dış güçlerin milli azınlıkları kışkırtmaları ve nihayet 1839 "Gülhane Hattı Hümayunu" ve 1856 "İslahat Fermanı"nın getirdiği yenilikler, bölgede karışıklık ve ayrıcalıkların yayılmasına sebep olmuştur.

19. Yüzyılın ortalarında Makedonya'da bağımsız bir devlet kurulması fikri ortaya atılmış, hatta bazı teşkilatlar kurulmuşsa da mümkün olmamıştır. Balkan Harbi'nden sonra Makedonya, Sırbistan Krallığı, Bulgaristan ve Yunanistan arasında paylaşılmış, bölgede yaşayan Türklerin çoğu anavatanına göç etmek zorunda kalmışlardır.⁹⁶

Makedonya ile ilgili devam edip gelen anlaşmazlıkları değerlendirdiğimizde; dağılmadan önce Yugoslavya, Makedonya'nın tamamının birleştirilerek Makedonya Federe Devleti'ne, Bulgaristan ise Makedonların Bulgar asıllı olduklarını ileri sürerek tamamının Bulgaristan'a katılmasını istemekte idi. Yunanistan da Büyük İskender'in memleketinin tamamının Yunanistan'a ait olduğunu iddia ederek Megali İdea'larına, Yunanistan Makedonyasındaki Ortodoks ve Yugoslav Makedonyasındaki Arnavutların yaşadıkları bölgelere sahip çıkmaktadır. Bunların dışında bir de Makedonya'nın asıl sahibi olduklarını iddia eden Makedonlar vardır. Yurt dışında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin İndiana Eyaleti'nde yaşayanlar, kurdukları Makedonya Vatansever Teşkilatı (Macedonia Patriotic Organization) Derneği'nin çalışmaları ve Macedonia Tribuna isimli İngilizce ve Makedonca yayımladıkları gazete ile dünya kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar. Asıl amaçları, Makedonya'nın birleşerek özgürlüklerini kazanıp İsviçre'deki kanton sistemine benzer bağımsız devlet kurmaktır.⁹⁷

⁹⁶ Gözde Kılıç Yaşın, "Balkanlar'da Bir Dönem kapanıyor", s.30.

⁹⁷ Başdoğan, **a.g.m.**, s.109.

d. Kosova Olayları:

Kosova, Balkan Harbi sonrasında Sırbistan Krallığı'na bırakılan 550 yıllık eski Osmanlı arazisidir. Nüfusun %85-90'ı Arnavutlardan oluşmakta olup, Yugoslav Sosyalist Federatif Halk Cumhuriyeti'nin Sırbistan Federe Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölge idi. Yugoslavya dağıldıktan sonra, Sırbistan tarafından özerkliği kaldırıldı. Kosova'da, Sırp, Türk ve Karadağlı azınlıklar bulunduğu gibi, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'da da Arnavut azınlıklar vardır.

Bölgede ilk karışıklıklar 1965 yılında başladı ise de kısa sürede sükûnet temin edildi. Bunu 1968 yılı Sonbaharı'nda Priştina'da başlayan gösteriler takip etti. Bu olaylar üzerine hükümet bazı iyileştirici tedbirler almak zorunda kaldı. Priştina'da Arnavutça ve Sırpça eğitim yapan bir Üniversite, Arnavut Güzel Sanatlar Akademisi ve Arnavut Tiyatrosu açıldı. Arnavutların milliyetçilik hislerini tatmin edebilmek için bugünkü Arnavut Hükümeti'nin kullandığı iki başlı siyah kartal ve sarı yıldızlı Arnavut Bayrağı kullanma hakkı tanındı. Kısa süren sakin bir dönemden sonra, 11 Mart 1981'de Priştina Üniversitesi öğrencilerinin kantin yemeklerini protesto için başlattıkları eylem, giderek sertleşti. İşçi ve köylülerin de katılmalarıyla olaylar siyasi bir nitelik kazandı. Milliyetçi sloganlar atılarak karışıklık bütün özerk bölgeye yayıldı. Ekonomik düzenin bozulması, partide ideolojik tartışmaların başlaması ve merkezi yönetimin yetersizliği ile Sırp'ların baskısı, Kosova'da ayaklanmaların sıklaşmasına neden olmaya başladı. 1988 Sonbaharı'nda başlayan olaylar güvenlik kuvvetleri tarafından önlendi ise de istenilen devamlı sükûnet bir türlü sağlanamadı.

Sırbistan Cumhuriyeti'nin teklifi üzerine Kosova Parlamentosu; 2 çekimser, 10 ret oyuna karşı 168 oyla Kosova Özerk Bölgesi'nin denetimini, yani güvenlik kuvvetlerini, mahkemeleri, sivil savunma ve ekonomik planlama konularındaki yetkiyi, anayasa değişikliği ile Sırbistan'a veriyordu. Aynı değişiklik daha önce çoğunluğunu Macarların teşkil ettiği Voyvodina Özerk Bölgesi Parlamentosu tarafından da kabul edilmiş, bu suretle Sırbistan, Yugoslavya'nın Voyvodina ve Kosova'yı kendisine daha sıkı bağlarla bağlamış oluyordu.⁹⁸

Bu arada Yugoslavya Kolektif Devlet Başkanlığı, son aşaması silahlı isyan olan Arnavut milliyetçilerine ait üç aşamalı bir plan ele geçirdiğini açıkladı ve komşu Arnavutluğu, etnik Arnavutları isyana teşvikle suçladı. Kosova'daki Arnavut

⁹⁸ Başdoğan, **a.g.m.**, s.111.

milliyetçilerinin silahlanmaya başladığı yolundaki haberler üzerine, sınırlardaki güvenlik önlemleri artırıldı.

Kosova olaylarının en başta gelen nedeni Arnavutların 1/3ü kadar olan Karadağlıların federal bir cumhuriyet olması, buna karşı kendilerinin Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge olarak kalmaları, bir diğeri de geri kalmışlıklarından ileri gelmektedir. Şüphesiz dış etkenlerin de gözden uzak tutulmaması lazımdır. Kosovalı Arnavutlar, çok sert bir komünizmle yönetilen Arnavutluk Hükümeti'ne katılmak yerine, Sırlardan kurtulup en azından federal bir cumhuriyet olmak istemekteydiler.⁹⁹

Sırp lider Slobodan Miloşeviç seçim kampanyasında Kosova'yı kullanarak iktidara gelmişti: "Kosova yoksa Sırbistan da yok", "Bir daha kimsenin sizi ezmesine izin verilmeyecek." İktidara gelince de ilk işi Kosova'nın özerkliğini kaldırmak oldu. 1989'un Haziran ayında Kosova Meydan Savaşı'nın 600. yıldönümünde savaşın geçtiği Karatavuk Ovası'nda yaptığı konuşma da Kosovalı Arnavutlar ile Sırlar arasındaki etnik çatışmayı körükleyerek kendi politikalarına destek sağlamıştı.¹⁰⁰

e. Yugoslavya Dağılıyor:

Slovenya ve Hırvatistan için bardağı taşıran son damla, kendiliğinden dönüşümlü olan Federal Başkanlığın bir sonraki görev sahibi olarak, bir Hırvat'ı (Stipe Mesiç), Sırbistan'ın kabul etmemesi, federal sistemi bir kez daha felce uğrattı. Sonrasında Hırvatistan tam bağımsızlık için bir referandum düzenledi. %92 olumlu oy çıktı. 25 Haziran'da Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ertesi günün sabahı Federal Ordu tanklarından oluşan bir konvoy Slovenya'ya girdi.¹⁰¹

aa. Slovenya'nın Bağımsızlık İlanı:

Cumhuriyetler arasında en batılılaşmış ve en bağımsız zihniyetli olan Slovenya, Miloşeviç'in yavaş ilerleyen anayasa darbesinin sonraki aşamalarından kendini korumak için düzenlemeler yapmaktaydı. Eylül ve Ekim 1989'da, yeni bir Sloven Anayasası taslağı hazırlayarak, bunu resmen onayladı. Bu yeni anayasaya göre, Slovenya kendine yasama yetkisinde tam özgürlük tanıyor, bir başka deyişle kendi çıkardığı yasaların, Federal Devletin çıkarmış olduklarından daha öncelikli olacağı

⁹⁹ Başdoğan, **a.g.m.**, s.112.

¹⁰⁰ Gözde Kılıç Yaşın, "Balkanlar'da bir dönem kapanıyor", s.30.

¹⁰¹ Noel Malcolm, **Bosna**, İstanbul, 1999 **a.g.e.**, s.349.

belirtiyor ve Federasyon'dan çekilme hakkına sahip olduğunu açıkça ilan ediyordu.¹⁰² 1980'ler boyunca yükselen baskıcı Sırp milliyetçiliği ve giderek ayrılıkçı bir nitelik kazanan Sloven ve Hırvat milliyetçilikleri, çok uluslu Yugoslavya'yı dünyadaki bu yeni dönemin eşliğinde geri dönülmez bir biçimde dağılmanın eşğine getirmişti. 1990'daki ilk serbest seçimler bu sürecin başlangıcının tescili oldu.¹⁰³

1990 baharında Slovenya'da iktidara gelen merkez sağ partisi 21 Şubat 1990 tarihinde bir deklarasyon yayınlayarak ayrılma formülü ortaya atmıştır. Slovenler kendilerini her zaman Slav birliğinin dışında hissetmişlerdir. Deklarasyonda "Tüm Federal Yugoslavya'nın bağımsız cumhuriyetlere ayrılması ve bunun barışçıl yollarla yapılması" görüşü yer almış ve görüş tüm Federal Devletlere yollanmıştır.¹⁰⁴ Bu iki Federe Cumhuriyetin bağımsızlıklarını ilan ettikleri 25 Haziran 1991, Yugoslavya Bunalımı'nın da uluslararasılaştığı tarih sayılabilir. Çünkü o ana kadar, Yugoslavya'daki bunalım, Yugoslavya'nın kendi iç meselesi olarak değerlendirilirken, Sırbistan'ın 27 Haziran günü artık bütünüyle Sırp'ların denetimindeki Yugoslav Federal Ordusu eliyle Slovenya'ya ve ardından Hırvatistan'a müdahalesi Uluslararası Kuruluşların da olaya müdahalesine yol açtı.¹⁰⁵

Aralık 1990'da Slovenler, cumhuriyetlerinin bağımsız ve özerk bir devlet haline gelip gelmemesi konusunda bir referandum düzenlediler; seçmenlerin %90'ından fazlası oy kullandı ve lehte oy verenlerin oranı %89'du.¹⁰⁶

Slovenya 1991 yılından itibaren Federal Orduya asker yollama işini durdurmuş, 25 Haziran 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir. 27 Haziran 1991'de Sırp Federal Ordusu ile Slovenya arasında Slovenya'nın sınır kontrolünü ele alması nedeniyle çatışma çıkmış ve Sırbistan bölgeye tanklarını göndermiştir. 28 Haziran 1991 tarihinde AT (Avrupa Topluluğu) insiyatifi ele alarak üç Dışişleri Bakanı'nı Belgrad'a barış için yollama kararı almış ve Yugoslavya'nın Avrupa'yı ilgilendiren bir konu olduğunu ve bunun çözümünün başka bir ülkeye bırakılmayacağını karar altına almıştır.¹⁰⁷ AT gözlemcilerinin çabalarıyla ateşkes antlaşması imzalamış ve 18 Haziran

¹⁰² Malcolm, a.g.e., s.335.

¹⁰³ Şule Kut, "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna Hersek ve Makedonya Politikası", Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, 2004, s.587.

¹⁰⁴ Mughisuddin, a.g.m., s.39.

¹⁰⁵ Kut, a.g.m., Sönmezoğlu, a.g.e., s.588.

¹⁰⁶ Malcolm, a.g.e., s.347.

¹⁰⁷ Ersin Özdi, **Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO (North Atlantic Organisation)**, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, İzmir, 1993, s.14.

1991’de Yugoslav Halk Ordusu Slovenya’dan çekilmiştir. Slovenya’yı AB (Avrupa Birliği)’nin muhalefetine rağmen ilk tanıyan devlet Almanya olmuştur.

bb. Hırvatistan’ın Bağımsızlık İlanı:

Nisan 1990’da yapılan Hırvatistan seçimleri için buralı Sırlar, ‘SDS’ (Sırbistan Demokratik Partisi) adı altında örgütlenmişlerdi. Miloşeviç, muhtemelen başından beri bu gelişmeye ilgi göstermişti. Ancak bu hareket, yerel Sırların yeni milliyetçi Hırvatistan içinde kendi kültürel kimliklerini kaybedeceklerine ilişkin korkularını ifade eden bir yerel girişim gibi görünmekteydi aslında. Söz konusu partinin daha aşırı görüşlü üyelerinden bazıları, Belgrad’ın propagandasını yineleyerek, bir “Ustaşa Devleti”ne karşı kendilerini savunmak zorunda olduklarını ilan ettiler. Seçim ertesinde, yeni hükümet komünist memurları işten çıkarmaya başlayınca, Sırların toplu şekilde işlerinden çıkarılmakta olduğu iddia edildi. Hırvatistan’daki devlet teşkilatında Sırlar (Komünist Partisi üyelerinin yaklaşık %40’ını ve polis kuvvetinin %67’sini oluşturarak) ağırlıklı olarak temsil edildiğinden, işten çıkarma olaylarında orantısız ölçüde yer almaya mahkûmdular. Hiç kuşkusuz eski hesapların adaletsiz bir şekilde görüldüğü de oluyordu. “Ustaşa’nın kendilerine bir katliam düzenlemeyi tasarladıklarını liderlerinden ve Belgrad medyasından duyan Sırlar, Federal Ordudan koruma istediler. Ayaklanmalar meydana geldi ve Hırvat polisler vuruldu. Ocak 1991’de, yerel Sırp liderler bölgeyi “Sırp Özerk Krajina Bölgesi” olarak tanımlamaya ve kendi “parlamento”larını oluşturmaya başladılar.¹⁰⁸

1990 yazında Hırvatistan’daki Sırlar bir ayaklanma düzenleyerek kendi oturdukları bölgeleri Hırvatistan içinde özerk bölge ilan etmişlerdi. Bu durum Hırvat ekonomisine de büyük bir darbe vurmuştu. Hırvatlar bir konfederal çözüm dile getirmişler ve daha sonrada Slovenya’nın “21 Şubat Deklarasyonu” olarak tanınan bildiriye ayak uydurarak ayrılma formülünü benimsemişlerdir. Sırlar, Sloven ve Hırvatların bağımsızlık mücadelelerine şiddetle karşı çıkmışlardır. İtirazlarını hukuki esaslara dayandırmak isteyen Sırlar iki husus üzerinde durmaktadırlar:

i. Yugoslav Federal Devletinin kuruluşunda çeşitli cumhuriyetlerin iç hudutlarını gösteren hiçbir resmi dokümanın bulunmayışı,

¹⁰⁸ Malcolm, a.g.e., s.337.

ii. Etnik grupların kendi yaşadıkları yerin bağımsızlığını ilan etmeleri prensibine uyarak, her cumhuriyet içinde yaşayan Sırp'ların da kendi alanlarında bağımsızlıklarını ilan etmelerinin doğal oluşu. Bu iki prensip 1992 yılında ülke içinde başlayan iç savaşın temel düzenleyicisi olmuştur.¹⁰⁹

Hırvatlar da Slovenlerinkine benzer bir metot izleyerek bağımsızlık hedeflerine ulaşmışlardır. İlk serbest seçimler sağcı bir partinin kazanması, Hırvat nüfusunun %12'sini meydana getiren Sırp'ları fazlasıyla rahatsız etmiştir. 1990-1991 yılları arasında çoğunluğunu Sırp'ların oluşturduğu Yugoslav Federal Ordusu, çeşitli cumhuriyetlerin elinde bulunan ağır silah ve cephaneleri toplamıştır.

Slovenya gibi hızlı karar veremeyen Hırvatistan, hem Slovenya'nın güvenini kaybetmiş hem de Federal Orduya karşı savaşarak zayıf verilmesine sebep olmuştur. Hırvatlar 10.000 kişiye yakın kayıp vererek 25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.¹¹⁰

Almanya 23 Aralık 1991 tarihinde Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıdığını açıklamıştır. 03 Ocak 1992 tarihinde BM (Birleşmiş Milletler) destekli ateşkes kararı yürürlüğe konmuştur. 15 Ocak 1992 tarihinde AT, Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını topluca tanımıştır. BM 25 Eylül ve 15 Aralık 1991 tarihlerinde, Yugoslavya'ya iki ambargo kararı almıştır. Bu kararlara göre Yugoslavya'ya silah ve stratejik malzeme satmak ya da göndermek yasaklanmıştır. Fakat bu ambargonun Yunanistan, Romanya ve Karadağ tarafından başlangıcından itibaren delindiği şüpheleri birçok devletçe ortaya atılmıştır. 21 Şubat 1992'de güvenlik Konseyi 14.000 kişilik Barış Gücünü Hırvatistan'a gönderme kararı almıştır.¹¹¹

Yugoslavya'daki demokrasi uygulanması, milliyetçi unsurların destek istedikleri ayrılma talebinin dışlanmasını gerektirmekteydi. Çünkü 1977 tarihli Helsinki Sözleşmesi ve 1991 tarihli AGİK (Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı) Konferansı sınır değişikliklerini ve istikrarsızlığı men ediyordu. Bu hususlar Yeni Dünya Düzeni'nin ilkelerine aykırıydı. Avrupa ve ABD (Amerika Birleşik Devletleri) tamamıyla Hırvatistan ve Slovenya'nın "Batılılığın İlkeleri" uyarınca yürüttükleri

¹⁰⁹ Mehmet Kocaoğlu, "Bosnalı Müslümanların Acısını Tarih Yazacaktır", Avrasya Dosyası, Sırbistan Bosna-Hersek, Özel, Yaz 1996, s.53.

¹¹⁰ Selver, a.g.e., s.96.

¹¹¹ Selver, a.g.e., s.98.

isteklere karşın, Yugoslavya'nın bütünlüğünü ve mevcut sınırların korunması doğrultusunda politika yürütmekteydiler.¹¹²

25 Haziran 1991'de Hırvatistan ve Slovenya Federe Cumhuriyetlerinin bağımsızlık ilanları Yugoslavya'da savaş ve parçalanma sürecini başlattı.¹¹³ 1980 yılında Tito'nun ölümünden sonra kolektif başkanlık sistemiyle yönetilmeye başlanan Yugoslavya'da, 1990 da yapılan ilk çok partili seçimlerde, Sırbistan ve Karadağ dışındaki tüm cumhuriyetlerde komünistler yönetimi kaybetmiş ve cumhuriyetler arasında bağımsızlık yönünden girişimler başlamıştır. Komünistlerin yönetimi kaybetmesi sonrasında, 23 Aralık 1990 tarihinde Slovenya, 19 Mayıs 1991 tarihinde ise Hırvatistan'dan yapılan halk oylamalarında halkın bağımsızlık lehinde oy kullandığı görüldü. Serbest seçim ve halk oylamalarından sonra Slovenya ve Hırvatistan, Yugoslavya'nın da esnek bir egemen devletler ittifakı haline gelmemesi durumunda, Federasyon'dan ayrılacaklarını ilan ederken Sırbistan ve Karadağ ise buna karşı çıktı. Bu kararın alınmasında milliyetçilik duyguları ve politikacıların kışkırtılmalarının yanı sıra, en büyük etkenler birinin de üretim yönünden Yugoslavya'nın en zengin iki cumhuriyeti olan Hırvatistan ve Slovenya'nın, gelirlerini diğer cumhuriyetlerle paylaşmak istememesidir.

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanına karşı ilk tepki SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ve ABD tarafından geldi ve her iki ülkede birleşik bir Yugoslavya tercih ettiklerini açıkladılar.

Yugoslavya anayasasına göre; anılan iki cumhuriyetin bağımsızlık ilanı, ancak diğer cumhuriyetlerin onayı ile mümkün olacaktı. 27 Haziran günü toplanan Yugoslav Devlet Başkanlığı Konseyinde diğer cumhuriyetlerin; Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanları onaylanmadı. Pek çok batılı ülkenin de karşı tavır almasına rağmen anılan iki cumhuriyetin bağımsızlık kararlarında ısrar etmeleri, ordunun müdahalesini getirdi. Bu da ülkeyi bir iç savaşa götürdü.¹¹⁴

Fransa Dışişleri resmi kamuoyunun, Yugoslavya'nın parçalanması sonucu orta ve uzun vadede iki tehdit yaratacağını değerlendirmekteydi: Birinci tehdit olarak, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığı'nın tanınmasıyla oluşacak emsal sonrası Bosna-Hersek'in

¹¹² Bora Tanıl, "Belgeler, Sorunlar Yugoslavya", İstanbul 1993, s.46.

¹¹³ Caner Sancaktar, "Dayton Barış Anlaşması'nın 10. Yılında Bosna-Hersek", TASAM, 27.01.2006, Stratejik Yorum No:200, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1316>, (Erişim, 24.11.2007).

¹¹⁴ Görgülü, a.g.e., s.160.

de bağımsızlığa ulaşması ve Avrupa'nın içinde İslami bir devletin kurulmasının yaratacağı endişe. İkinci tehdit olarak da Alman yayılcılığının ve hegemonyasının yaratacağı tehdittir.¹¹⁵

1991 ortalarında Yugoslavya, tarihinin kritik bir dönemine girdi. Slovenya ile Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarından sonra Federasyon'un başka bir biçim altında mı süreceğini yoksa birçok devlete bölünerek ortadan mı kalkacağını kimse kestiremiyordu. Ülke, Slovenya'da ki bozgunuyla küçük düşmüş olan ordunun müdahale tehdidiyle ve Sırp-Hırvat çatışmasının şiddetlenmesi yüzünden Hırvatistan'da ve Bosna-Hersek'te büyük kargaşalıklar çıkması tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu.¹¹⁶

Sırbistan bu ülkelerin bağımsızlıklarına karşı çıktı ve yer yer de çatışmalar oldu. Ancak Almanya ve Avusturya, ekonomik olarak çok güçlü olan Hırvatistan ve Slovenya'nın arkasında güçlü bir şekilde durmaktaydı. BM 25 Eylül 1991'de 713 sayılı kararı ile silah ambargosu, Avrupa Birliği de ekonomik yaptırım başlattı. 21 Şubat 1992'de BM Güvenlik Konseyi de 14.000 kişilik Uluslararası Gücü Hırvatistan'a gönderme kararı aldı. AB'nin enerjik müdahalesi Sırlara geri adım attırdı ve böylece çatışmalar büyümeden durduruldu. Yugoslavya fiilen parçalanmıştı. Sırbistan bunu çaresiz kabul etmek zorunda kaldı.¹¹⁷

2. İç Savaş ve Dayton Barış Anlaşması:

Bosna-Hersek Sırp ve Hırvat çekişmesi ortasında kalmış bir bölgedir. Tito tarafından hazırlattırılan 1974 Anayasası'nda Müslüman Millet olarak tescil edilmiş ve hakları garantiye alınmıştır. Bu bölge minyatür bir Yugoslavya gibidir. Burada yaşayan 4-5 milyon nüfusun %43'ü Boşnak, %32'si Sırp, %17'si Hırvatlardan meydana gelmektedir.¹¹⁸

1989 yazı itibarıyla zaten başlamış olan, Bosna'daki Sırların tehlikede olduğuna ilişkin Belgrad'dan yapılan propaganda bombardımanı, Bosnalı Hırvatlarla Müslümanları tartışmanın bir cephesinde bir araya getirirken, Sırların diğer cephede bırakılmasına yol açtı. 1990 başlarında Bosna'da bir Hırvat partisi kurulduğunda, bu

¹¹⁵ Bora, "Belgeler, Sorunlar Yugoslavya", s.219.

¹¹⁶ Görgülü, a.g.e., s.165.

¹¹⁷ Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Ankara, 2004, s.185.

¹¹⁸ Selver, a.g.e., s.98.

parti Tudjman'ın HDZ (Hırvat Demokratik Birliği)'sinin bir uzantısıydı ve benimsediği resmi politika da Bosna sınırlarının ihlal edilmeden kalmasını sağlamaktı. Ancak, Temmuz ayında Bosna'da bir Sırp partisi kurulduğunda, bu partiye SDS adı verildi; yani Hırvat Krajina bölgesinde “özerklik” için zaten kışkırtmalara başlamış olan ve kısa süre sonra açık bir isyan haline dönüşecek olan partiyle aynı adı taşıyordu. Kendini “Demokratik Hareket Partisi” (SDA) olarak adlandıran, Bosna'daki en büyük Müslüman partisi, Mayıs 1990'da kuruldu. Parti lideri 1988 yılında hapisten çıkarılmış olan Aliya İzzetbegoviç idi.¹¹⁹

Yugoslavya'nın en zengin ve neredeyse homojen bir nüfusa sahip cumhuriyeti Slovenya ile Franyo Tudjman'ın liderliğinde milliyetçiliğin yeniden doruğa ulaştığı Hırvatistan ise, Sırbistan'ın, federasyon görüntüsünü koruyan ama Sırp denetimi altında fiilen üniter bir devlet haline dönüştürmeye çalıştığı Yugoslavya Federasyonu içinde yer almamakta kararlıydılar. Federasyon'un en yoksul cumhuriyeti Makedonya ile etnik olarak en karışık cumhuriyeti Bosna-Hersek ise, uzun süre Federasyonun gevşek bir Konfederasyon biçiminde varlığını sürdürmesinden yana olmuş olmakla birlikte, içinde Slovenya ve Hırvatistan'ın yer almadığı bir Federasyondan ürkmekteydiler.¹²⁰ Bosna, değişim için baskıda bulunan Slovenya ile Hırvatistan'ın yanında yer alıyordu. Buna karşın, aynı zamanda Bosna, bu tartışmalarda her açıdan Slovenya ile Hırvatistan'ı destekleyemezdi. Bu iki cumhuriyetin Yugoslavya'yı terk etme tehditlerini gerçekleştirmeleri olasılığı, çoğu Bosnalı için fazlasıyla endişe vericiydi. Çünkü böyle bir durumda Makedonya ile yani bir başka zayıf cumhuriyetle birlikte, tümüyle Sırbistan'ın avucunun içinde kalacaktı.¹²¹ Bosna'da, diğer cumhuriyetlerin çoğunda olduğu gibi, Komünist Partisi 1990 yılının başlarında dağılmış ve bunun yerine bir dizi milliyetçi veya milli partiler oluşmuştu. Aralık 1990 seçimlerinde oylar sayıldığında, İzzetbegoviç'in partisi, meclisteki 240 sandalyeden 86'sını kazanmış; Zülfikarpasiç'in MBO (Bosna Müslüman Organizasyonu)'su da dahil olmak üzere diğer Müslümanlar 13 sandalye daha elde etmişlerdi. (Karadağ kökenli) Saraybosnalı psikiyatrist Radovan Karadžić'in liderliğindeki Sırp partisi SDS ise 72 sandalye kazanmıştı. (Birçok Sırp aslında Karadžić lehinde oy kullanmamıştı ve mecliste onun partisine mensup olmayan 13 seçilmiş Sırp daha mevcuttu.) Hırvat HDZ partisi, 44 sandalye kazanmıştı. Toplam

¹¹⁹ Malcolm, **a.g.e.**, s.340.

¹²⁰ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.587.

¹²¹ Malcolm, **a.g.e.**, s.348.

olarak, 99 Müslüman, 85 Sırp, 49 Hırvat ve 7 “Yugoslav” vardı. Meclisteki bu oran (%41 Müslüman, %35 Sırp, %20 Hırvat), nüfusun bütünü içindeki orana (sırasıyla %44, %31, %17) aşağı yukarı denk düşmekteydi.¹²² 1990 seçimlerinde her grup kendi sayıları ile orantılı milletvekili çıkartmış ve böylece üç taraflı bir etki karar mekanizması işlemeye başlamıştır. Üç tarafın uyumlu çalışması sonucunda huzur ortamı sağlanmıştır.¹²³

Temmuz 1991 tarihinde Hırvatların bağımsızlıklarını ilan etmelerinden bir yıl önce başlamış olan, Hırvat topraklarının bu pay edilmesi uygulaması, Sırp tarafından, Hırvatistan’daki Sırpın bir “Ustaşa” rejimi tarafından tehdit edildiği iddiasına bel bağlamıştı. Bosna’daysa, böyle bir iddianın akla yatkın görünmesini sağlamak mümkün değildi. Dolayısıyla Sırpın yönelik farklı bir tehdit uydurulmalıydı. Bosnalı Sırpın “Ustaşa güruhu” yerine, “İslami köktendinciler” tarafından tehdit edildikleri söylendi.¹²⁴ Bosna’da bir köktendinci tehdidinden söz etmek, her durumda uygunsuz düşmekteydi; Çünkü o tarihte Bosnalı Müslümanlar, dünyanın en laik Müslüman nüfusları arasında yerini almıştı.¹²⁵

AT’ın tanınmak için başvuracak ülkeleri tanıyacağını bildirmesi üzerine Bosna-Hersek hemen başvurusunu yapmış ve durumu Ocak 1992’de Hakemler Kurulunda incelenmiştir. Komisyon ön şart olarak bir referandum yapılmasını önermiştir. Şubat 1992’de yapılan referandum sonucunda Boşnak ve Hırvatların iş birliği ile bağımsızlık kararı çıkmıştır.¹²⁶

29 Şubat – 1 Mart 1992 tarihlerinde düzenlenen bağımsızlık referandumundan iki gün sonra, Bosna-Hersek Parlamentosu Bosna-Hersek’in bağımsızlığını ilan etti. Sırp Meclisi ise “Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti”nin kuruluşunu ilan etti ve başkentin Banja Luka olacağı duyuruldu. 27 Martta Sırp Meclisi yeni kurulan Sırp Cumhuriyetinin Sırbistan ile birleştiğini ilan etti. Temmuz ayında ise Mate Boban liderliğindeki HDZ, Franjo Tudjman liderliğindeki Hırvatistan’ın desteğini arkasına alarak “Hırvat Hersek-Bosna Cumhuriyeti”ni ilan etti. Batı Hersek, Merkez Bosna, Pasovina (Kuzey Bosna)’yı kapsayan Hırvat Cumhuriyeti’nin başkenti Mostar oldu.¹²⁷

¹²² Malcolm, **a.g.e.**, s.339.

¹²³ Selver, **a.g.e.**, s.98.

¹²⁴ Malcolm, **a.g.e.**, s.339.

¹²⁵ Malcolm, **a.g.e.**, s.345.

¹²⁶ Selver, **a.g.e.**, s.98.

¹²⁷ Bora, **Yeni Dünya Düzeni’nin Av Sahası**, s.84.

1992'de Yugoslavya'nın resmen ortadan kalkmasıyla, 1990'dan beri süren Yugoslavya bunalımı da sona ermiş oluyordu. Artık Yugoslavya Sorunu, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te barışın nasıl sağlanacağı sorunu haline dönüşmüştü. Bu arada, AT'nin 15 Ocak'ta Hırvatistan'la birlikte tanıdığı Slovenya, Sırp tehdidini başarıyla savuşturmuş, Avrupa'da kendi yoluna devam etmekteydi. Böylelikle Yugoslavya Sorunu, artık Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin desteğiyle süren iç savaşların nasıl durdurulacağı konusunda düğümlenmekteydi. II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'sının Soğuk Savaş sonrasında tarihe gömülmesinin üzerinden yaklaşık iki yıl geçmişken, Yugoslavya Sorunu, daha çok bir Bosna-Hersek Sorunu'na dönüşmüş olarak bugün de (savaş devam etmese de) tüm yoğunluğuyla sürmektedir.¹²⁸

Hırvatistan'da Hırvat Ulusal Ordusu ile Sırp milisler ve YFO (Yugoslav Federal Ordusu) arasındaki savaş AT ve BM'nin girişimleriyle bir yıl sonra da olsa durdu. Ama Yugoslavya'nın parçalanmasını en az istemiş iki cumhuriyetten biri olan Bosna-Hersek'te, Sırp milislerin sivil hedeflere saldırıları, katliamlara, Sırp, Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki çatışmalar ise bitmeyen bir iç savaşa dönüştü.

a. Avrupa Topluluğu'nun Bosna-Hersek'i Tanıması ve Sırp Saldırıları:

AB ülkeleri ve ABD, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını hemen tanıırken Bosna-Hersek'in bağımsızlığını yaklaşık bir ay sonra tanıdılar. AB 6 Nisan, ABD ise 7 Nisan 1992'de Bosna'yı tanıdı. Bu gecikmeli tanımlarının ahlaki ve hukuki bir gerekçesini bulmak mümkün değildir. Aslında Batılılar suçüstü yakalanmışlardır. Eşitlik, adalet, insan hakları, halkların özgürlüğü gibi kavramları kendilerine bayrak yaparak ayrıcalıklı olduklarını hep söyleye gelmişlerdir. Batılılar Bosna-Hersek konusunda yanlış davranarak Avrupa'nın içinde kitlesel insan ölümleri, etnik temizlik, işkence, tecavüz gibi yüz kızartıcı suçların işlenmesine göz yummuşlardır. Sorun çıktığında kararlı davranmamışlardır. Batılıların bu tutumu da Sırpı cesaretlendirmiştir.¹²⁹

Bu aşamada Sırbistan, tanımaya karşı çıkarak başşehir Saraybosna'yı ele geçirmek ve dört ana Sırp Kantonu'na ulaşım koridoru açmak için Bosna-Hersek

¹²⁸ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.589.

¹²⁹ Çakmak, **a.g.e.**, s.186.

üzerine saldırıya başlamıştır. Hırvatlar da, özellikle Mostar ve civarını ele geçirmek için saldırıya geçmişlerdir. Sırlar askerlerini, milislerini ve Federal Ordu Birliklerini yaptıkları bu saldırılarda kullanmışlardır.¹³⁰

Sırbistan Batı'nın desteği karşısında Slovenya ve Hırvatistan'ı gözden çıkarmış, Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya, Voyvodina ve Kosova'dan oluşacak yeni Yugoslavya'nın peşine düşmüştür. Bu yüzden Sırbistan Bosna-Hersek'in bağımsızlığını önlemek için elinden geleni yapmıştır. Kararından dönmeyen Bosna-Hersek'i Türkiye 9 Şubat 1992 günü, Rusya Federasyonu 17 Şubat 1992 günü tanımıştır.

Mart'ın sonlarına doğru, Posavina ve Bosanski Brod'da, bazı küçük Müslüman grupların Hırvatlara destek olduğu, yoğun Hırvat-Sırp çatışmaları baş gösterdi. Ancak esas çatışmalar Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin 27 Mart 1992'de bakiye Yugoslavya'ya bağlanma kararı almasından sonra başladı.¹³¹ Bağımsızlık ilanı 1995 Kasım'ına kadar süren bir savaşa ve Sırların etnik temizliğe girişmesine neden olmuştu.¹³² 5 Nisan 1992'de Dubrovnikli kız öğrenci Suada Dilberoviç'in Sırp milislerce öldürülmesi, Saraybosna'yı esir alacak olan kuşatmanın simgesel "ilk kurşun"u oldu.

1992 Nisan'ında Sırp milisler, Müslüman çoğunluklu kentleri ele geçirme hedefiyle saldırılara başladılar. İlk olarak daha Mart ayı sonunda, Kuzeydoğu Bosna'daki Biyelyina'yı zapt ettiler. Biyelyina ilinde kırsal nüfusun çoğunluğu Sırp, ilin merkezindeki kentin çoğunluğu ise Müslüman idi. Burası, Bosna-Hersek iç savaşındaki ilk büyük katliama sahne oldu: Beş bine yakın insan öldürüldü.¹³³ Bu yok etmenin asıl hedefi olan Bosna Müslümanları, Sırlara ve bazı başkalarına Osmanlı geçmişini simgeliyordu. Öldürülme ve sürülmeleriyle bu imajın temelden bir bağlantısı vardı. Başta Sırlar olmak üzere, bazı yabancılar Bosnalı Müslümanları eski Türklerin mirasçısı gibi görüyorlardı.¹³⁴ Bu saldırılarda gözle görülen gerçek, Sırlarda insaf değil, sadece bir hırsın var olduğudur. Hem de ta geçmişten gelen bir "Pan-Serbizm" hırsı.¹³⁵ Zaten bütün olayların temelindeki gerçek sebep de budur.

¹³⁰ Özdil, a.g.e., s.15.

¹³¹ Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası**, s.88.

¹³² Gözde Kılıç Yaşın, "Dayton'un Dokuzuncu Yılı Doldu", TUSAM, 15.12.2004, <http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=122&sayfa=14>, (Erişim: 27.12.2007).

¹³³ Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası**, s.88.

¹³⁴ Günay, a.g.e., s.88.

¹³⁵ Sami Kohen, "Daha Ne Yapmalı", Milliyet, 22 Nisan 1994.

Eylül 1991’de, Bosnalı Sırp lar, ya da daha doğrusu yerel SDS başkanlığında faal olan ufak bir kesim, bir sonraki adımlarını attı. Artık sayıları dördü bulan “Sırp Özerk Bölgeleri”, meydana gelen yerel çaplı ufak birkaç hadise ve yaralama olayı sonrasında, Federal Ordunun kendilerini korumak amacıyla duruma müdahale etmesini istedi. Federal Ordu Askeri Birlikleri derhal ilgili bölgelere gönderildi: Yüz araçlık bir konvoy Batı Hersek’e sevk edildi. Bir diğer konvoy Nevesinje’deki muhaberat merkezine doğru hareket etti ve 5000 asker Saraybosna’dan Hersek’e aktarıldı. 1991 Eylül sonuna gelindiğinde, bu kuvvetler Hersek Sırp Özerk Bölgesi’nin sınırlarını oluşturmuşlar. Ayrıca Dubrovnik’e düzenleyecekleri harekâtlar için, Bosna-Hırvatistan sınırının hemen öte tarafında yoğun şekilde asker yığılmış bir askeri taarruz noktası da yaratmışlardı.¹³⁶

Durum, Bosna hükümeti için tahammül edilemez bir hal almaya başlamıştı artık. Bir zamanlar, Tudjman ile Miloşević arasında bir seçim yapmanın, kan kanseriyle beyin tümörü arasında seçim yapmak zorunda kalmak gibi olduğunu ifade etmiş olan Cumhurbaşkanı İzzetbegović, 1991 Ekim ayı başlarında Bosna’nın Sırbistan ve Hırvatistan arasında tarafsız olduğunu açıkladı. Radovan Karadžić, bu açıklamayı, Sırp karşıtı bir hareket olarak kınayarak, Hırvatistan’daki savaşın, (kan emici faşist bilince) karşı yürütülen bir savaş olduğunu belirtti.

Özerk Bölgeler, Sırp nüfusunun silahlandırılması, yerel çaplı ufak hadiseler, kesintisiz sürdürülen propaganda, Federal Orduya yapılan korunma talebi ve Sırp Parlamentosu gibi Karadžić ve partisinin attığı adımlar Hırvatistan’da yapılmış olanlara tümüyle uymuştu. Eski muhalif filozof, Mihailo Marković, Sırp Kongresinde yaptığı konuşmasında kendisinin ve Başkanının tasarlamakta olduğu toprakların pay edilmesi uygulamasının niteliğini çok açık bir dille tarif etti. “Yeni Yugoslav Devletinde, an az üç federal birim olacaktır: Sırbistan, Karadağ, Birleşik Bosna ve Knin bölgesi (bir başka deyişle, Bosna’nın ‘Sırp Özerk Bölgeleri’nden bazısını ve asıl Hırvat bölgesini kapsayan bir bölge) Eğer Bosnalı Müslümanlar yeni Yugoslav Devletinde kalmak isterlerse, buna izin verilecektir. Eğer ayrılmaya çalışırlarsa, bilmelidirler ki... Bosnalı Müslümanların devleti, Sırp ülkesi ile çevrili olacaktır.”¹³⁷

Bir haftadan fazla bir süredir Banja Luka, Bosanski Brod ve Mostar gibi çeşitli Bosna kentlerinde silahlar ve bombalar patlamıştı. Bu kentlerden ilk ikisinde, çatışmayı

¹³⁶ Malcolm, a.g.e., s.353.

¹³⁷ Malcolm, a.g.e., s.355.

başlatanların Sırp paramiliter kuvvetleri olduğu çok açıktı. Mostar’da ise Federal Ordu Kışlasının yakınında bir petrol tankerinin havaya uçurulması, Hırvat paramiliter kuvvetlerinin işi olabileceği gibi, Federal Ordunun tehdit altında olduğunu kanıtlamak isteyen Sırpların da girişimi olabilirdi. 30 Mart’ta, Federal Ordu lideri General Adzić, beklenildiği gibi, açık saldırıya karşı Sırpı korumak için ordusunun müdahale etmeye hazır olduğunu açıkladı. Sırpın başlıca maksatları belli ki ilk önce yerli Müslüman halkı korkutup kentten kaçırmak, sonra da yerli Sırp nüfusunu radikalleştirerek, bölgede Sırp denetimi kurmak amacıyla, genç erkeklerden bazılarını bu göz kamaştırıcı yeni işgale dâhil etmekte. Bu iki maksat için kitle katliamı gerekli değildi. Soğukkanlılıkla çok sayıda gelişigüzel cinayet işlemek yeterliydi.¹³⁸

1991 yılında Sırp lider Slobodan Miloseviç, Belgrad’ın “yasal mirasçısı” sıfatıyla Yugoslavya Federal Ordusu’nu (SIVA) ele geçirmiştir. Sırp militanlar önceden yapılan planlama ile Boşnak ve Hırvat yerleşim birimlerini de içine alan “iç savaşı” başlatmışlardır. İlk aşamada Krajina’da taarruzlarını başlatan Sırp, burada Hırvatlara karşı da etnik temizlik uygulamışlardır.¹³⁹

Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra Bosna-Hersek sınırları içinde bulunan Sırp başkent Saraybosna başta olmak üzere birçok bölgede saldırıya geçmişler ve kısa bir süre içinde ülkenin %70’ini ele geçirmişlerdir. Mayıs 1991’de Bosna’da Sırpın yoğun olarak yaşadığı bölgede Sırp Otonom Bölgesi, Ekim 1991’de Sırp Milli Meclisi oluşturmuşlar, 27 Mart 1992’de de Bosna Sırp Cumhuriyetini ilan etmişlerdir. Hırvatlar da fırsattan istifade ederek batı Bosna-Hersek’te yaşayan Hırvatların Hırvatistan’a bağlanması için çatışmalara dâhil olmuştur ve Temmuz 1992’de Bosna-Hırvat Cumhuriyeti’ni ilan etmişlerdir. Bu çatışmaların durdurulması için BM daha önce 21 Şubat’ta Hırvatistan’da kurulan UNPROFOR (United Nations Protection Force, Birleşmiş Milletler Koruma Gücü) Bosna-Hersek’e taşınmıştır. Ancak bu güce verilen tek görev insani yardım yapmaktır. Çatışmaları önleme görevi ve yeteneği yoktu. Dolayısıyla çatışmalar da devam etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi 25 Eylül 1991’de 713 sayılı kararı ile hem UNPROFOR’un Bosna-Hersek’e taşınması, hem de Yugoslavya ile birlikte Bosna-

¹³⁸ Malcolm, a.g.e., s.366.

¹³⁹ Selver, a.g.e., s.100.

Hersek'e silah ambargosu uygulanması kararı aldı.¹⁴⁰ UNPROFOR sivil halkı koruyamadı. Ama silah ambargosunu kaldırmamak ve uygulamak suretiyle Boşnakların ve Hırvatların kendilerini savunmalarına da imkân verilmedi. Sanki Sırpların teslim şartlarını kabul etmeleri bekleniyordu.¹⁴¹ Ancak Sırbistan'ın elinde eski Federal Ordunun silah stoklarının çoğunluğu bulunuyordu ve ayrıca kendisine ait geniş çaplı bir silah sanayi de mevcuttu. Buna ek olarak, Yugoslav Ordusu, 1991 yılında silah ambargosunun yürürlüğe girmesinden az önce, Ortadoğu'dan 14.000 tonluk ek silah satın almıştı. Sırp Ordu Komutanları, Bosna'da savaşı altı ya da yedi yıl daha sürdürmeye yetecek kadar silahları ve cephaneleri olduğu konusunda kimi zaman övünüyorlardı. Ambargonun, askeri güçleri üzerinde gerçek bir etkisi olamazdı. Buna karşın, Bosnalı bölgesel savunma kuvvetleri için bu ambargo uzun vadede ölüm cezası demekti.¹⁴²

Üstelik Sırpların arkasında Rusya vardı ve ayrıca Yunanistan da Ortodoks dayanışmasına girerek kendileri gibi Ortodoks olan Sırlara her türlü desteği vermekteydi. Yugoslavya (Sırbistan) uluslararası kamuoyunu ve diğer devletleri karşılığın almamak için, savaşı doğrudan kendisi yapmıyor, Bosna-Hersek'teki Sırlara kendi kontrollerindeki paramiliter veya mafya gruplarına yaptırıyordu.

BM, bu yoğun saldırılar ve kitle ölümlerine karşı tedbir olarak Bosna-Hersek'te güvenli bölgeler oluşturdu. Bunlar ülkenin başkenti Saraybosna ve Srebrenica başta olmak üzere, Tuzla, Gorodze, Zepce ve Bihac'ta olmak üzere 6 taneydi. Ancak bu tedbir, saldırıları ve toplu cinayetleri durduramadı.¹⁴³

Batı politikasında olası bir değişimin ilk işareti, bir grup gazetecinin ve bir televizyon ekibinin kuzey Bosna'da yer alan Sırp idaresindeki tutuklu kamplarına ulaşmış olmasından sonra, 1992 yılının Ağustos başlarında görüldü. Sıradan Batılı seçmenler, hatta politikacılar, söz konusu cinayetlerin tüyler ürperten kanıtlarını, ilk kez kendi gözleriyle görebiliyorlardı. Haziran başlarında, Bosna hükümeti, Sırp idaresindeki hapishaneler ile gözaltı kamplarının bulunduğu bilinen 94 yerin adının yer aldığı bir liste ile birlikte, bu yerlerde öldürülmüş insan sayısına ilişkin toplamı 9300'ü bulan bir tahmin yayınlamıştı. Tabi bu sayı, öldürülmüş sivil sayısını yansıtmaktan çok

¹⁴⁰ Çakmak, **a.g.e.**, s.183-185.

¹⁴¹ Gündüz Aktan, "Unutulan Soykırımlar", Radikal Gazetesi, 26.04.2005.

¹⁴² Malcolm, **a.g.e.**, s.375.

¹⁴³ Selver, **a.g.e.**, s.187.

uzaktı.¹⁴⁴Boşnak halkından hiç kimse, Türk kökenli olduklarını ve kültürlerinin Osmanlı pınarından aktığını inkâr etmedi ve etmeyecektir de. Bunu bütün savaş boyunca her halleri ile ispat ettiler ve Türkiye’den gelen yardımı önemsediler, benimsediler ve daima daha yakın hissettikleri kardeşlerinden daha çok şey beklediler. Hatta “Biz burada ölüyorsak, Türk olduğumuz için ölüyoruz” dediler.¹⁴⁵

Hırvatlar ama özellikle Müslümanlar, saldırıların aniliği ve şiddeti karşısında gafil avlandılar. Çoğu köy ve kent, bu olaya salt askeri yönden değil zihinsel olarak da hazır değildi. Müslüman toplum milis örgütlenmesinde gecikmişti. Bunda DEP (Demokratik Eylem Partisi) önderliğinin böyle bir teşebbüste bulunmamasının, en azından askeri örgütlenmeye fazla ağırlık vermemesinin de payı vardı.

Bosna-Hersek Müslümanlarının örgün teritoryal milis örgütlenmesinden mahrum oluşu, ayrıca Sırp ve Hırvat milisleri gibi destek alabilecekleri bir anavatanlarının olmayışı, onları askeri açıdan dezavantajlı kılıyordu. Nitekim 1992 sonlarına geldiğinde, Sırp milislerinin sayısı 100 bin, Hırvat milislerinin sayısı 50 bin olarak tahmin edilirken, ülke nüfusunun %50’ye yakınına oluşturan Müslümanların askeri gücü de ancak 70 bine ulaşabilecekti.

Ancak silah ve donanım eşitsizliği kapatılacak gibi değildi: Sırp askeri güçleri yaklaşık 300 tanka, 200 zırhlı kariyere, 500 ila 1.000 topa (ilaveten 21 uçak ve 30 helikoptere sahipken; Hırvat güçlerinin 50 tank ve 100 kadar topu vardı, Müslümanların edinebildiği ‘nizami’ tank ve top sayısının ise iki haneli rakamları bulunduğu kuşkuluydu.

Saraybosna, Bosna-Hersek’teki savaşın kalbi ve en dramatik odağı oldu. Başkent 1992 Nisan’ından itibaren kuşatma altına girdi. 526 bin kişilik nüfusu, göçenler ve ölenlerle -1993 yazı itibarıyla- yaklaşık 380 bine düştü. Kent, bir yandan çevresindeki tepelerde konuşlanan Sırp topçuları, diğer yandan Sırp milislerin denetiminde veya terkedilmiş bulunan bazı kenar mahallelerin yüksek binalarına uzun menzilli tüfekleriyle yerleşen keskin nişancılar tarafından, aylarca hemen her gün ateş altında yaşadı.

Bosna’da savaş felaketinin Saraybosna’dan da beter şartlarda yaşandığı kent, Doğu Bosna’nın ortasındaki Gorajde idi. 30 bin nüfusuna ilaveten 40 bin mültecinin sığındığı kent, 1992 Nisan’ından itibaren sürekli kuşatma altında yaşamaya çalıştı.

¹⁴⁴ Malcolm, **a.g.e.**, s.377.

¹⁴⁵ Günay, **a.g.e.**, s.73.

Direnış son derece elverişsiz koşularda örgütlendi. Belediye başkanı Haco Efendiç 1992 Ağustos'u başında bu radyodan "dünya müdahale etmezse kentimiz mezarlığa dönüşecek" diye seslendi. Gorajde'nin Sırp askeri güçleri için önemi, coğrafi konumundan öte, bu küçük kentte yeraltı patlayıcı madde üretim tesisleri bulunmasından da kaynaklanmaktaydı.

Bosna-Hersek'in kuzeybatısındaki, merkezinde Bihaç kentinin bulunduğu boynuz biçimindeki bölgede de, 300 bin Müslüman kuşatma altındaydı. Yerel Sırp askeri güçleri, Hırvatistan'daki Sırp toprakları ile Bosna-Hersek'teki Sırp toprakları arasındaki bağlantıyı oluşturan bu bölge Müslümanlarca boşaltılmadıkça, hayatı felç eden bombardımanı durduramayacaklarını açıklamışlardı. 1991 yılında Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesi ile başlayan iç savaş sebebiyle yaşadıkları ülkeyi terk etmek zorunda kalan 1.300.000 kişiden 20.000 civarında Boşnak vatandaşı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁶

Bosna-Hersek'in doğu, kuzey ve batı sınırları boyunca, ülke topraklarının %70'e yakınına kaplayan bir Sırp çemberi oluşmuştu. Bu çember, doğuda Sırbistan'a bitişiyordu. Çember batıda da, Hırvatistan'daki Sırp azınlığın bulunduğu, 1991'deki iç savaştan sonra "özerk bölge" olduklarını ilan etmiş olan Krayina ve Baniya'ya kavuşuyordu. Böylece Sırbistanda, batı sınırını Hırvatistan içlerine kadar genişletme veya Sırp nüfuslu bir güvenlik kuşağı oluşturma imkânına kavuşmuş oluyordu.¹⁴⁷

Bosna-Hersek'te savaşan ve etnik arındırma harekâtlarını gerçekteştiren Sırp askeri güçlerinin çekirdeğini ve en şedit unsurunu, Çetnikler oluşturuyordu.¹⁴⁸ Çetnik milislerinin bağlı olduğu politik odak, Sırp Radikal Partisi (SRP) idi. Parti önderi Voyislav şeşelj 80'lerin başında, Müslümanların "icat edilmiş uydurma bir millet olduğunu" ve Bosna-Hersek'in Sırbistan Cumhuriyetine bağlanmasını talep ettiği için hapis yatmıştı. şeşelj 1991'deki mülakatında, Bosna Müslümanlarına ilişkin düşüncelerini gayet açıkça ifade etmişti: "Bosna'daki Müslümanlar, Müslümanlaştırılmış Sırlardır. Bu Müslümanlar gerçekte milliyetlerine dönmemekte direnirlerse, onları Anadolu'ya süreriz."¹⁴⁹

¹⁴⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Mâkus Talihi Göç**, İstanbul, 2001, s.330

¹⁴⁷ Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası**, s.94.

¹⁴⁸ Bora, **a.g.e.**, s.95.

¹⁴⁹ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, İstanbul 1991, s.138,151-153.

Batılılar, Sırp'ların Bosna'da işledikleri cinayet ve insanlık suçlarının durdurulması için 5 Şubat 1994'de başkent Saraybosna'da bir pazaryerine bomba atılarak 68 sivilin öldürülmesini beklemişlerdir. Pazaryeri katliamı ve dramının televizyon ve basında izlenmesi dünya kamuoyunu ve özellikle de Müslüman halkları çok rahatsız etmiş ve Batılıları, sorunun Müslüman-Hıristiyan savaşına dönüşme veya böyle algılanma endişesiyle harekete geçmeye itmiştir.¹⁵⁰ Vance-Owen planının Sırp'lar tarafından reddedilmesinden sonra, Bosna, küçük cumhuriyetlerden oluşan üç taraflı bir konfederasyon halinde bölünecek, sınırları da, son iki yılda askeri açıdan ele geçirilen toprakları bir dereceye kadar temsil edecek ve yasallaştıracaktı. Lord Owen ile eski Norveç Dışişleri Bakanı Thorvald Stoltenberg tarafından düzenlenen bu plan, Bosna topraklarının %53'ünü Sırp'lara, %30'unu Müslümanlara ve %17'sini de Hırvat'lara vermiş olacaktı. Bosna Hükümeti denize çıkışsız küçük cumhuriyetlerinin denize ulaşması konusunda, Hırvat'larla fikir ayrılığına düştü. Sırp'lar ise Saraybosna'nın bölünmesiyle ilgili gittikçe daha çok imkânsız talepler öne sürmeye başladılar. Öyle görünüyordu ki, bu plandan hiç kimse memnun kalamazdı.

Ne var ki, Owen-Stoltenberg planının saldırganlığı mükâfatlandırma temel ilkesini kabul etmiş olmasının yanı sıra, uluslararası arabulucuların Sırp'ların taleplerini karşılamak için daha da fazla taviz vermek ve değişiklik yapmak konusunda istekli görünmeleri, Sırp yönetiminin bu teklifleri son bir uzlaşma olarak kabul etmemelerini de kesinleştirdi.¹⁵¹ Şubat 1994'te iki önemli değişiklik meydana geldi. Bu değişikliklerden ilki, (5 Şubat günü) Saraybosna'ya düzenlenen ve 68 sivilin hayatını kaybetmesine neden olan havan topu saldırısına tepki olarak, NATO (North Atlantic Organization) Hükümetleri tarafından yeni benimsenen olumlu bir politikaydı. Amerika ile Fransa'nın girişimleri doğrultusunda hareket eden NATO, Saraybosna'nın çevresinde ağır silahları kapsayan bir "yasak bölge" ilan ederek, bu bölgeden kuvvetleri geri çekilmezse, hava saldırısına maruz kalacakları konusunda Sırp komutanlara uyarıda bulundu. General Mladić bu isteğe uydu ve Saraybosna'ya düzenlenen yoğun bombardıman kesildi.

Bu dönemin diğer önemli gelişmesi de, ABD hükümetinin yardımıyla 1 Mart 1994 tarihinde Washington'da imzalanan anlaşma ile Hırvat-Müslüman savaşının sona

¹⁵⁰ Çakmak, **a.g.e.**, s.188.

¹⁵¹ Malcolm, **a.g.e.**, s.392.

erdirilerek, Boşnak-Hırvat Federasyonu oluşturulması idi. Bu anlaşmanın en önemli başarısı, iki gücün, Sırp ordusuna karşı askeri bakımdan her açıdan birlikte hareket edebilme becerisini arttırmıştır.¹⁵²

b. Hırvatlarla Savaş:

Sırlar Krojina'da mütarekeyi bozup Hırvatları yenmelerinden sonra, Hırvatlar kaybettikleri topraklara karşı Bosna'dan toprak kazanmak istediler. Bu nedenle Sırlara karşı Müslümanlarla beraber ittifak etmenin kendileri için yararlı olmayacağı düşüncesiyle, mevcut ittifakı bozmuş ve çoğu zaman da Sırların yardımıyla Müslümanlara karşı cephe açmışlardır.¹⁵³

1992 Haziran ortalarında, Bosna-Hersek ve Hırvatistan yönetimleri arasında Askeri İşbirliği Anlaşması yapıldı ve Hırvatistan Ordusu Bosna-Hersek'te ciddi biçimde devreye girdi. Bu askeri işbirliğinin ilk başarısı, Bosna-Hersek'in üçüncü büyük kenti olan Mostar'ın Sırp denetiminden tamamen kurtarılması oldu. "Anavatan"ın etkisi, Bosna-Hersek Hırvat toplumunun içindeki ayrışmayı derinleştirecek ve yayılmacı Hırvat şovenizmini körükleyecekti. Bosna-Hersek Hırvat toplumu içindeki Bosnacı-Hırvatistancılığın ayrışması 1992'nin başından beri ortada idi. HDZ Başkanı Kluyiç, Hırvat milliyetçiliğinin irredantizmine karşı çıkıyor, çoğulcu, çok milletli Bosna-Hersek tasarımını savunuyordu. Hırvatistan yönetimi, 1992 Şubat'ında HDZ yönetimine müdahale ederek Kluyiç'i başkanlıktan düşürdü.

Boban'ın başkan olmasından sonra, 2. Dünya Savaşı'ndaki faşist Ustaşa'nın mirasçısı olan şoven Hırvat gruplar ve milis örgütleri HDZ'ye hâkim oldular. Şubata kadar, DEP'le beraber Bosna-Hersek'in çoğul bütünlüğünün bozulmamasını savuna gelen HDZ, Boban yönetiminde, milli kantonların kurulmasını talep etmeye başladı. Yeni HDZ yönetiminin Banja Luka'daki yerel örgütünün önderi Biyeliç, şimdiye kadar, Sırlar taleplerinde fazla ileri gittikleri için Müslümanlarla taktik ittifak yaptıklarını, yoksa kantonlaşma doğrultusunda Sırlarla hemfikir olduklarını açıkladı. Çatışmalar başladıktan sonra da HDZ ve SDP (Sırp Demokratik Partisi) temsilcileri birkaç defa bir araya geldiler. Mayıs başında Avusturya'da yapılan bir buluşmada, HDZ ile SDP'nin, toprakların %60'ının Sırlara/Sırbistan'a, %30'unun Hırvatlara/Hırvatistan'a

¹⁵² Malcolm, a.g.e., s.397.

¹⁵³ Selver, a.g.e., s.100.

(%10'unun Müslümanlara) kalması üzerinde anlaştıklarına dair haberler sızdı. Bu dirsek temasına ilişkin göstergeler hiçbir zaman eksik kalmayacaktı.

Hırvatistan'daki milliyetçilerin stratejik hedefi, Bosna-Hersek'in güneyine, yani Batı Hersek'e hâkim olmaktı. Batı Hersek'in Hırvatistan için önemi sadece Hırvat toplumunun burada yoğunlaşmasından değil; buranın güneyindeki, Hırvatistan'a bağlı daracık Dalmaçya kıyı şeridini güvenceye alma kaygısından kaynaklanıyordu. Batı Hersek'in merkezi niteliğindeki Mostar kentine yığınak yaptılar. Mostar'ın müstakbel "Büyük Hırvatistan'a" bağlı Batı Hersek eyaletinin başkenti olması öngörülüyordu. 1992 yaz sonunda Bosna-Hersek'in yaklaşık %20'sini denetimleri altına alan Hırvat askeri güçleri, bölgelerinde bulunan Bosna-Hersek resmi silahlı kuvvetlerini ve Müslüman milisleri taciz etmeye başladılar. HVO (Hırvat Savunma Konseyi) makamları, Müslümanlardan denetimleri altındaki bölgeye giriş ve çıkışta vergi kesiyor; Müslümanlara gönderilen silahlara -en azından kısmen- el koyuyorlardı. Bosna'ya insani yardım götürülen BM konvoylarından bile kamyon başına 200 mark alınıyordu.

Batı Hersek'teki HVO birliklerinin komutasını üstlenen HDZ önderi Mate Boban, 1992 Temmuz başında, Müslüman çoğunluklu Mostar ve Travnik'i de kapsayan geniş bir bölgede Hırvat Hersek-Bosna Cumhuriyeti'ni ilan etti, belediye başkanları atadı. Bu adım, Hırvat politik güçlerinin, Bosna-Hersek'in çok milletli ve üniter yapısı temelindeki mutabakatı terk ettikleri anlamına geliyordu.

Hersek-Bosna Cumhuriyeti'nin ilanı, Batı Hersek'teki ihtilaflarla zaten sallantıya giren Müslüman-Hırvat ittifakının çöküşünde dönüm noktası oldu.¹⁵⁴

Hırvatistan'ın tanınması, bu cumhuriyette savaşın sona ermesine katkıda bulundu. Bu atılımın bir sonucu, Bosna'nın da artık bağımsızlığı için girişimde bulunmasının gerekli olduğuydu; yoksa Sırp denetimi altındaki bir Yugoslavya kalıntısının içinde kalacaktı. Bu durumu anlamış olan AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu), diğer cumhuriyetleri bağımsızlık için başvuruda bulunmaya çağırırken, tanınma koşulu olarak Bosna'dan bu konuyla ilgili bir referandum düzenlemesini istedi.

Ocak ve Şubat aylarında, Hırvatistan'daki çatışmalar yavaşlayarak son bulduğunda, Federal Ordu tanklarından oluşan konvoylar, BM onayıyla, Bosna'ya doğru geri çekildiler. Hatta Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç, Ordunun yerel savunma birimlerinin ellerinde bulunan silah cephaneye el koymasına bile izin verdi; öyle

¹⁵⁴ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.101.

görünüyor ki, bu şekilde kendi barışçıl niyetleri hakkında Ordu Komutanları'na güvence vermeye çalışıyordu.

Oysa, Ordu'nun tarafsız olmadığı ve siyasi ilkelere uymadığı, daha 29 Şubat ve 1 Mart'ta Bosna'da referandum düzenlendiğinde kanıtlanmıştı. Karadziç'in partisi SDS, Sırpların referandumda oy kullanmalarını yasaklayıp, Bosna'nın denetimi altında bulunan bölgelerine oy sandıklarının girmesine engel olmak için barikatlar kurmuş, Federal Ordu'ya ait uçaklar da boykotu destekleyen broşürler dağıtmıştı. Bütün bu engelleme çabalarına rağmen, “ Bosna Hersek sınırları içinde yaşayan Müslüman, Sırp, Hırvat ve diğer vatandaşların ve milletlerin eşit kabul edildiği bir devlet olarak, egemen ve bağımsız bir Bosna-Hersek devletinden yana mısınız?” sorusuna neredeyse oy birliğiyle “evet” yanıtı verdi.

2 Mart 1992 gününün, yani referandum sonuçlarının açıklandığı günün sabahı, Sırp paramiliter kuvvetlerine mensup askerler, Saraybosna'da meclis binası yakınında barikatlar ve pusu nişancıları için siperler oluşturuldu. 24 saat boyunca, Bosna sanki askerler tarafından ele geçirilmeye başlamış gibiydi.¹⁵⁵

1992 Temmuz başında Hırvat Hersek-Bosna Cumhuriyetinin ilanı ile iyiden iyiye sallantılı hale gelen Müslüman-Hırvat ittifakı, sonbaharla beraber kesin olarak çöktü. Eylül'de, Mostar'da, kırmızı-beyaz damalı “Hırvat Hersek-Bosna” bayrağının mı leylak amblemlili “Bosna-Hersek Cumhuriyeti” bayrağının mı çekileceği ihtilafıyla başlayan çatışmalarda Hırvat ve Müslüman askeri güçleri birbirlerine ağır kayıplar verdirdiler. Çok geçmeden Mostar, Neretva nehrinin batısı Hırvatlara, doğusundaki eski şehir Müslümanlara ait olmak üzere ikiye bölündü. Hırvatistan'dan düzenli yardım alabilen Hırvat güçler karşısında Müslümanlar her geçen ay daha zor duruma düşeceklerdi.

Mostar'ın yanı sıra Travnik'in de etnik olarak ayrışması, Bosna-Hersek'te çoğulcu var oluş umudunun yıkılışının küçük ölçekli bir tekrarı, hatta belki de katalizörü olmuştur. Travnik, aylarca Sırp güçlerine karşı birlikte çarpışmış olan Hırvatlar ile Müslümanların birbirleriyle çatışmaya girişmesiyle kasımdan sonra ikiye bölündü. 1992 Ekim'inde yavaş yavaş başlayan çatışmalar kademe kademe arttı. Hırvat güçleri, Müslümanların, Travnik'le Zenica ve Tuzla arasındaki yol bağlantısını kestiler. Eylülde Hırvat yetkililer Müslümanlara silah getiren bir İran nakliye uçağına el koydu. Ekimde, Kuzeybatı Bosna'daki, Hırvat denetiminde bulunan Bosanski Brod kentinin yedi aydır

¹⁵⁵ Malcolm, a.g.e., s.358.

Sırp saldırılarını rahatlıkla geri püskürtürken birdenbire düşürmesi, Müslüman güçler nazarında “Hırvatların ihaneti”nin kesin göstergesi oldu. Sırp muhalefetinin en önemli yayın organı Borba da, “Bosanski Brod’un düşüşünün ardında büyük ihtimalle Hırvatistan ile Sırbistan arasında Müslümanlar aleyhine bir gizli anlaşma yatıyor.” yorumunu yaptı. Sırp güçleri Bosanski Brod’u ele geçirmekle, Hırvatistan’ın Krayinas’ındaki “Özerk Sırp Bölgesi”ni Sırbistan’a bağlayacak, Sava ırmağı boyunca uzanan 140 kilometrelik bir stratejik koridor elde etmiş oluyorlardı. Aynı günlerde Yugoslav Ordusu’nun, Dubrovnik’in güneyindeki Prevlaka’dan kendiliğinden çekilmesi bizzat Sırp gazetelerinin yorumuna göre, Bosanski Brod’un karşılığıydı.

1991 Nisan’ında Miloşević’le gizli bir görüşme yapan Tucman, yarı resmi ağzılarından “çözüm bulunamazsa Bosna-Hersek’in Sırbistan ile Hırvatistan arasında bölünüp, arada küçük bir tampon Müslüman-Boşnak devletinin bırakılabileceğini” açıklamıştı.¹⁵⁶ Bosanski Brod’un düşmesinden hemen önce, eylül sonlarında Tucman bu kez Yugoslavya Cumhurbaşkanı Çosiç’le bir gizli görüşme yaptı. Karadağ’daki Sosyalist Demokratik Partisi’nin (Eski Komünistler Birliği) Başkanı Krsmanoviç, Tucman ile Çosiç’in “Travnik ve Mostar gibi kentleriyle Hersek’in büyük bölümü Hırvatistan’a geri kalanı Sırbistan’a bağlanmak üzere Bosna-Hersek’in paylaşılması” üzerinde anlaşmalarını açıkladı.

Hırvat hükümetinin politik danışmanlarından Zdravko Tomaç’ın 14 Ekim 1992’de Nedyelyina Dalmaciya Dergisindeki ifadeleri geleceğe dönük planları özetlemesi açısından önemlidir: “Uluslararası topluluk Müslümanların mutlak bir yenilgiye uğramasına izin vermemelidir. Müslümanlar çaresiz bir konuma düşmemelidir; yoksa bütün dünya Müslümanlarının Bosna’daki kardeşlerini korumak için bir kutsal savaşa girişmesi tehlikesi vardır.”

1993 Mart’ında, Hırvat-Müslüman ilişkileri yeniden yumuşar gibi oldu. Hırvat askeri güçleri, Müslümanlara gönderilen yardım malzemesinin geçişini engellemeyi bıraktılar. İzzetbegoviç’in “fundamentalistliği”nden söz edilmemeye başlandı. Bu yumuşamada Türkiye Cumhurbaşkanı Özal’ın Şubat sonunda Zagreb’e yaptığı ziyaretin belirli bir rolü vardı. Bağımsızlıktan beri Zagreb’i ziyaret eden en önemli diplomatik konuk olan Özal’ın, iktisadi sıkıntı içindeki Tucman Hükümeti’ne işbirliği sinyalleri vermesi, Hırvatistan’ı Bosna-Hersek yönetimine yeniden ısıtan bir müşevvik olmuştu.

¹⁵⁶ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.215.

Tucman, Batı medyasına verdiği demeçlerde, Bosna-Hersek Müslümanları üzerinde “başka İslami devletlerden gelen radikal akımların etkisi”ne karşı hep “Türkiye’nin ılımlı çizgisinin etkisi”nden söz etmiştir. Ancak Mart’taki yumuşama sağlam ve kalıcı olmayacak, Müslüman-Hırvat ilişkileri savaş arifesindeki veya savaşın ilk evrelerindeki düzeyine erişemeyecekti.¹⁵⁷

Orta Bosna ve Hersek’te bulunan Hırvat ve Müslüman kuvvetler arasındaki çatışmalar 1993 yılı boyunca devam etti. Çatışmalar özellikle Mostar kentinde çok yoğundu (öyle ki, Kasım ayında Hırvat topçu birliklerinin anlamsızca bir tahripkârlık sergiledikleri olayda, kentte bulunan dünyaca ünlü Eski Köprü yok edildi). Bosna’nın kimi kesimlerinde her iki tarafça yürütülen zalimce etnik temizlik hadiseleri yaşanıyor. Bosna’dan toprak alıp, bu bölgeleri en sonunda Hırvatistan’a katmak, Hırvatistan hükümetinin benimsediği politika gibi görünüyordu. İzlenen bu politika, Hırvatistan’ın uzun vadedeki çıkarlarıyla açıkça çelişmekteydi; çünkü böylece askeri ilhak ilkesini yerleştirmek yoluyla, Sırların, Hırvatistan Cumhuriyeti topraklarının %30’una yapmış olduklarını, kesinlikle haklı çıkaracaklardı.¹⁵⁸

Hırvatistan sorununun çözümünün uzamasından yararlanmak istedi ve Bosna’daki Hırvatların oturduğu bölgeleri Hırvatistan’a bağlamak için harekete geçti. ABD Pazaryeri Katliamının hemen ardından, Yugoslavya’nın Saraybosna’ya yönelik hava ve kara harekâtını durdurmalarını, tank ve toplar da dâhil olmak üzere bütün silahlarını Saraybosna’dan 30 km. geriye çekmelerini ve BM’nin denetimindeki bölgelerden uzak durmalarını bir nota ile Bosnalı Sırlara ve Yugoslavya’ya bildirdi. Bu kesin uyarının tek istisnası, Bosna’daki Sırların başkenti Pale şehriydi. Ancak Sırp General Mladjic bu kesin uyarıya aldırmayarak Grozde’ye doğru ilerlemeye başladı. NATO, Sırları bir kez daha uyararak Grozde’ye girmemelerini söylemişse de Sırlar büyük bir saldırıyla Grozde’ye girdi ve cinayetlerine, yakıp yıkmalarına başladı. Hırvatistan da batıda aynı şeyi yapmaya başladı. 11 Nisan 1994’te nihayet ABD uçakları NATO Barış Gücü adı altında Sırp mevzilerini ve Yugoslavya’daki askeri ve stratejik noktaları bombalamaya başladı. NATO’nun bu harekâtına Rusya ve Çin şiddetle karşı çıktı. Hatta Amerikan uçaklarının Çin’in Belgrad Büyükelçiliği’ni yanlışlıkla bombaladığını söyleyen ABD yetkililerine rağmen bu bombaların kazara değil gözdağı vermek için kasıtlı yapıldığı

¹⁵⁷ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.111.

¹⁵⁸ Malcolm, *a.g.e.*, s.393.

kamuoyunda konuşulmuştur. BM ile NATO arasında da harekâtın yapılması ve şekliyle ilgili görüş ayrılıkları ortaya çıkmışsa da daha sonra uzlaşmaya varıldı. İşin ciddiyetini anlayan Sırlar, hava saldırılarının gerek Bosna'daki Sırp bölgelerinde, gerekse Yugoslavya'da önemli zararlara yol açtığını görerek saldırılarını durdurdu ve masaya oturacağı sinyallerini verdi.¹⁵⁹

Sırlar Vance-Owen Planını reddedince, Bosna'nın üç taraflı bir konfederasyon halinde bölünmesini sağlayacak, sınırlarının da, savaş esnasında o güne dek ele geçirilen topraklarla tespit edilecek ve resmileştirilecekti. Lord Owen ile eski Norveç Dışişleri Bakanı Thorvald Stoltenberg'in geliştirdiği bu plan neticesinde Bosna Hersek'in toprak paylaşımı şu şekilde olacaktı: Ülke topraklarının %53'ü Sırlara, %30'u Müslümanlara ve %17'sini de Hırvatlara verilecekti. Bu konu üzerindeki tartışma ve çalışmalar, hem Cenevre'de eş zamanlı olarak da Adriyatik'teki bir İngiliz savaş gemisinde (Invincible) 1993 yılının ağustos ve eylül ayları boyunca görüşüldü; Bosna hükümeti ile Hırvatlar arasında denize ulaşması konusunda fikir ayrılığı çıktı. Bu arada Sırlar ise Saraybosna'nın bölünmesiyle ilgili kabul edilemez talepler öne sürmeye başladılar.¹⁶⁰

Şubat 1994'te savaşın gidişatını etkileyecek derecede önemli iki olay meydana geldi. Bu değişikliklerden ilki, 5 Şubat 1994'te Saraybosna'ya Sırlar tarafından düzenlenen ve 68 sivilin hayatını kaybetmesine neden olan havan topu saldırısı sonucunda, NATO'nun, Amerika ve Fransa'nın ön ayak olmasıyla, Saraybosna'nın çevresinde ağır silahları kapsayan bir "yasak bölge" ilan etmesi, Sırların bu bölgeden kuvvetlerini geri çekmediği takdirde, NATO birlikleri tarafından hava saldırısına maruz kalacakları konusunda uyarıda bulunmasıydı. General Mladić bu isteğe uydu ve Saraybosna'ya düzenlenen yoğun bombardıman kesildi.

Diğer önemli gelişme de, orta Bosna'da ki Hırvat-Müslüman savaşının sona ermesiydi. ABD hükümetinin yardımıyla, bir Müslüman (Boşnak)-Hırvat Federasyonu oluşturulması için bir anlaşma geliştirildi; 18 Mart 1994 tarihinde Washington'da bu anlaşma imzalandı.¹⁶¹

Müslüman ve Hırvat askeri yetkililer, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni fiilen ortadan kaldıracak ve Avrupa siyasi haritasını yeniden şekillendirecek federasyonu hayata

¹⁵⁹ Çakmak, a.g.e., s.189.

¹⁶⁰ Malcolm, a.g.e., s.391.

¹⁶¹ Malcolm, a.g.e., s.396.

geçirme açısından önemli bir başka adım daha atarak, Ortak Komutanlık Anlaşması imzalandılar. Buna göre, yeni Federal Ordu kuruluncaya kadar askeri güçler tek bir karargâhtan yönetilecekti.¹⁶²

c. Washington Anlaşması:

Bosna'ya barışı getirmek kolay olmadı. Sırasıyla; Mart 1992'de Carrington ve Cutileiro Planı, Ağustos 1992'de Londra Konferansı, Kış-İlkbahar 1993'te Vance-Owen Planı, Ağustos 1993'te Owen-Stoltenberg Planı ve Temmuz 1994'te Temas Grubu Planı; bunların hepsi Bosna Savaşı'nın sona erdirilmesine ve ülkenin idari yapısının belirlenmesine yönelikti, ancak hiçbiri başarılı olmadı. Uzun diplomatik çabalar sonucunda önce 18 Mart 1994'te, Washington'da düzenlenen bir törenle, Sırpların kontrolü dışında kalan Bosna topraklarında, Boşnak ve Bosnalı Hırvatlar arasında Bosna ve Hersek Federasyonunun kurulmasına ilişkin bir anlaşma imzalandı.¹⁶³ Ayrıntıların halledilmesi ve Federasyon ile Hırvatistan Cumhuriyeti arasında yeni ilişkiler oluşturulması gibi meselelere ilişkin görüşmelere, mart ayı boyunca devam edildi. Yeni bir anayasanın çıkarılması için, 18 Mart'ta Aliya İzzetbegoviç ile Franjo Tudjman arasında Washington'da anlaşmanın imzalanmasının ardından; 29 ve 30 Mart tarihlerindeyse, yeni anayasa Bosna Parlamentosu tarafından resmen onaylandı.

Yeni Federasyonun temel ilkesi, savaş öncesinde Müslüman veya Hırvat nüfus çoğunluğuna sahip olmuş olan Bosna-Hersek'in bütün bölgelerini kapsayan bir 'kantonlar' sistemiydi.¹⁶⁴ Federasyon içindeki 10 kanton nüfus yapılarına göre "Hırvat yoğun", "Boşnak yoğun" veya "etnik olarak karışık" kantonlar olarak ayrılmışlardır. Buna göre Federasyon bünyesinde 5 Boşnak yoğun, 3 Hırvat yoğun ve 2 karışık kanton bulunmaktadır. Her kantonun kendi seçmenlerince doğrudan seçilen bir başkanı ve meclisi bulunmaktadır. Kanton meclislerinin üye sayısı her kantonun nüfusuna göre değişmektedir. Kanton Meclisleri, Başkan tarafından önerilen Kanton Başbakanını ve Hükümetini onaylamaktadır.

Dış ilişkiler, savunma politikası, vatandaşlık, ekonomi ve ticaret politikası, maliye, enerji politikası ve kantonlar arası güvenlik denetiminin kurulması gibi

¹⁶² Hürriyet, 28 Mart 1994.

¹⁶³ Erhan Türbedar, "Bosna'da Barışın 11. Yılı", ASAM, 23 Kasım 2006, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1250&kat1=23&kat2=>, (Erişim 26.11.2007).

¹⁶⁴ Malcolm, a.g.e., s.395.

konuların idaresinde, Federasyon Hükümeti tek yetkiye sahip olurken kantonlar da, ya tek başlarına, ya da Federasyon Hükümeti ile ortak olarak yargılama yetkisini kullanarak diğer bütün politika alanlarında sorumluluk sahibi olacaklardı. 140 üyeden oluşan bir Temsilciler Meclisi ile birlikte bir Federal Yasama Meclisi kuruldu.

Söz konusu bu anlaşmanın en önemli başarısı, Müslümanlar ile Hırvatlar arasındaki savaşa bir son vermesiydi. İki kuvvetin, Sırp Ordusu'na karşı askeri bakımdan işbirliği kurması ve Bosna Ordusu'na yapılan silah tedarikinin düzeltilmesi, mümkün hale gelmişti artık.

Federasyon Anlaşması, bir yandan Sırlara karşı gelmeleri için Bosna Ordusu'nun becerisini arttırırken, öte yandan Bosna'nın anayasal geleceğine ilişkin daha zor bazı sorular da ortaya koymaktaydı. Cumhuriyet (Bosna-Hersek'in ilk baştaki topraklarının tümünü kapsayan) ile Federasyon (yalnızca savaş öncesi dönemde Müslüman ve Hırvat çoğunluğa sahip olan bölgeleri kapsayan) arasındaki ilişki, tümüyle açık değildi. Federasyon Anayasası, daha sonraki bir aşamada Diğerlerin (yani Sırların) federal yapıya katılmaları olasılığını sunmaktaydı; ancak bu, o an için tümüyle kuramsal bir olasılık olarak kaldı. Bu arada Federasyon Anlaşması bazı eleştirmenlerin gözünde, olanaklar elverdiği ölçüde ülkenin "etnik" bölünmesini sağladığı için geriye doğru bir adım olarak kabul ediliyordu.¹⁶⁵

d. Boşnakların Karşı Taarruzları ve Dayton Süreci:

22 Temmuz'da Bosna ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Split'te bir araya gelerek, askeri işbirliği üzerine yeni bir anlaşma imzaladılar. Bihaç anklavının düşmesi, Hırvatistan'ın Krajina bölgesinde bulunan asi Sırp kuvvetlerinin durumunu muazzam ölçüde güçlendireceği için, Cumhurbaşkanı Tudjman buradaki Bosna kuvvetlerine yardım etmek konusunda belirgin bir ilgi göstermekteydi. Hırvatistan Ordusu'nun verdiği destekle birlikte, Bosnalı Hırvat kuvvetleri Bosna-Hırvatistan sınır hattının, Bosna tarafı boyunca Livno Kasabasından kuzeye doğru hızla ilerleyerek, Bosansko Grahovo kasabasını ele geçirdiler ve böylece başkaldıran Knin mevkisine giden önemli bir malzeme güzergâhını kestiler. Cumhurbaşkanı Tudjman, en önemli stratejik emellerinden birini hayata geçirme fırsatını yakalamıştı şimdi: "Krajina" bölgesinin tümünün yeniden ele geçirilmesi. Hırvat Ordusu'nun 4 Ağustos'ta başlatılan,

¹⁶⁵ Malcolm, a.g.e., s.397.

mükemmel planlanmış taarruzu, bu hedefi olağanüstü bir hızla gerçekleştirdi. Knin bölgesi 5 Ağustos günü alındı; yetmiş iki saat içinde de Hırvat kuvvetleri bütün bölgenin neredeyse tam denetimini ele geçirdi. Hırvat Birliklerinin bölgeye ulaşmasından önce bile, yerel Sırp nüfusu, kendi siyasi ve askeri liderlerinden Bosna'ya geri çekilme talimatı almışlardı. Bu Sırp'lardan en az 150.000 kişi, Sırp'ların idaresindeki Kuzey Bosna'ya gitti; bazılarıysa da Sırbistan'a kadar kaçmayı sürdürdü.

Bütün bu olağandışı değişimler, başlatılacak diplomatik bir girişimin artık gerçek bir ilerleme kaydedebileceğini düşünmeleri konusunda, Batılı Hükümetlere umut aşıladı. Savaşın başlangıcından beri ilk kez, Amerikan Hükümeti, Batı politikasını koordine etmek konusunda başrolü üstlendi. Başkan Clinton, Bosna Sorunu'na bir son verildiğini görmek için çok istekliydi; bunun nedeni yalnızca başkanlık seçimi kampanyasının aynı yılın ilerleyen aylarında başlayacak olması değil, aynı zamanda, Clinton'ı sıkıntıya sokacak biçimde, Senatör Dole'un Bosna Hükümeti üzerinde uygulanan silah ambargosunun kaldırılması üzerine sunmuş olduğu yasa tasarısının, ABD Kongresi tarafından büyük çoğunlukla kabul edilmiş olmasıydı.

Askeri değişiklik çok etkileyiciydi. 28 Ağustos günü Saraybosna'da bir pazar yerine düzenlenen ve 37 kişinin ölümü ve 88 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan, Sırp'ların havan topu saldırısının ardından, BM ve NATO, General Mladiç'e bir ultimatoma verdi: (yarıçapı 20 Km.lik bir bölge olan) Saraybosna 'yasak bölge'sinden topçularını çekmek zorundaydı, yoksa misillemelerle karşı karşıya kalmak zorunda kalacaktı. Mladiç bu ultimatoma geri çevirince Sırp askeri üslerine yönelik 30 Ağustos'ta NATO, "İhtiyati ve kasıtlı vuruş organizasyonu" anlamına gelen hava akımlarına başlamıştır.¹⁶⁶ İletişim merkezleri hava savunma araçları ve cephane depoları ana hedeflerdi. (Rusya'nın artık saf dışı bırakılmasıyla) Batılı Hükümetlerin bu eyleme girişimde gösterdikleri beceri, birkaç etkenle güçlenmişti. Gayet kullanışsız hale gelmiş olan, BM-NATO işbirliğinden oluşan 'iki anahtarlı' karar oluşturma sistemi, basitleştirilerek çalışması daha etkin hale getirilmiş ve NATO Komutanları'na daha doğrudan yetki verilmişti. Müdahale Kuvveti ağır silahlarını Saraybosna dışında Igman Dağı'na mevzilendirmiş; İngiliz askerlerinden oluşan son grup da Gorazde'den kısa süre önce geri çekilerek, en kolay olası rehin kaynaklarından Sırp'ları mahrum bırakmışlardı.

¹⁶⁶ Selver, a.g.e., s.104.

NATO'nun başlattığı bombalama saldırıları, (kısa süreli bir gecikme ile) neredeyse kesintisiz olarak iki hafta süresince devam etti. Mladiç'in ilk taktiği, Batı'nın sergilediği kararlılığın kendi içinden zayıflatılacağı veya Rusya'nın itirazlarının bu kararlılığın üstesinden geleceği umuduyla, sabredip sonuna kadar harekete geçmemektir. Ancak, hava savunmasını bertaraf eden ve büyük miktarda Sırp cephanesini yok eden 3,000 adetten fazla NATO sortisinden sonra, Mladiç boyun eğerek, Saraybosna yasak bölgesinden ağır silahlarının çoğunu geri çekmek zorunda kaldı.

Eylül ayı ortalarında bu olay gerçekleşirken, Hırvatistan ile Bosna hükümetine bağlı kuvvetlerin ortaklaşa düzenledikleri bir harekât sonucunda kuzeybatı Bosna'da çarpıcı kazançlar elde edilmekte, 13 Eylül günü Donji Vakuf ve ertesi gün de Jajce ele geçirilmekteydi. 17 Eylül'e gelindiğinde, Jajce ile Bihaç arasında bağlantı sağlayan yol bu kuvvetlerin denetimine girdi. Federasyon Birlikleri, üstelik yolları üzerinde yer alan Sanski Most ve Prijedor gibi önemli kasabalara saldırarak Sırpların önemli mevkiisi Banja Luka'ya doğru ilerlemekteydiler. Söz konusu bu başarılar, Bosna'nın o kesiminde hava savunmaları dışında pek bir yeri hedeflememiş olan NATO bombalama saldırılarından doğrudan kaynaklanmıyordu. Ancak, Hırvatistan ile Bosna hükümetine bağlı kuvvetler, hem Sırpların moral çöküntüsünden, hem de Sırp haberleşme ve lojistik ağına verilen hasardan, dolaylı olarak faydalanmışlardı elbette. 19 Eylül 1995 tarihi itibarıyla Hırvatistan İngiliz ve Amerikan Hükümetlerinin bu eylemleri durdurmasına yönelik gösterdikleri baskıya boyun eğdiğinde, Sırplar ülkenin toplam toprak miktarının kabaca %15'ini kaybetmiş bulunuyordu.¹⁶⁷

Bir kez daha, önerilen toprak paylaşımı, Müslüman-Hırvat Federasyonu için %51 ve Sırplar için %49 şeklinde gerçekleşirken, ülke haritası "karşılıklı anlaşma temeline dayanan düzenlemelere açık" kalmaktaydı. Ne var ki, Bosna Hükümeti'nin, Saraybosna çevresindeki topraklar ile Gorazde'yi "takas" etmesi gerektiğine ilişkin Amerikan Hükümetinin yaptığı dolaylı önerilere, Bosna Kabinesi'nde yer alan bakanlar şiddetle karşı çıktılar. 8 Eylül'de Cenevre'de yapılan bir toplantıda, Bosna, Hırvatistan ve (uzun bir zaman sonra nihayet Lahey'de bulunan Uluslararası Savaş Suçları Adalet Divanı tarafından resmen savaş suçlusu olarak suçlanmış olan Karadziç'in Sırp topraklarının dışına çıkamaması nedeniyle, artık Pale yönetimi adına müzakerelere katılan) Sırbistan

¹⁶⁷ Malcolm, a.g.e., s.411.

temsilcileri tarafından, bu ilkeler ileri bir tarihteki görüşmeleri için temel olarak kabul edildi.

Cenevre'deki adı geçen toplantıda ve 26 Eylül'de New York'ta düzenlenen bir başka toplantıda kabul elden diğer ilkeler arasında, hem Müslüman-Hırvat Federasyonunun, hem de 'Sırp Cumhuriyeti'nin mevcut anayasalarının değiştirilmiş biçimleri gereğince muhafaza edilmesi ve bu "siyasi varlıklar"ın her birinin komşu ülkelerle 'benzer özel ilişkiler' kurma hakkının korunması bulunuyordu. Aynı zamanda, söz konusu bu ilke bildirimleri, Bosna-Hersek'in savaş öncesi sınırları içinde tek bir devlet olarak varlığının korunmasına yönelik resmi sorumluluklar da içermekteydi. Birbiriyle çelişki içindeki bu iki eğilim, yani bir taraftan Bosna'nın fiili olarak bölünmesi, diğer taraftan da ülke sınırlarının meşru olarak muhafaza edilmesi eğilimleri arasındaki gerginlik, sonraki iki ay süresince Amerikalılar tarafından yürütülecek olan bütün müzakereler boyunca varlığını sürdürecekti. Söz konusu bu müzakereler, ilk önce ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke tarafından gerçekleştirilen mekik diplomasisi yoluyla, daha sonraysa (Ekim ortalarında Bosna'da bir genel ateşkes sağlanmış olmasının ardından) Ohio, Dayton'daki ABD Hava Kuvvetleri üssünde düzenlenen üç haftalık oturumlar halinde yürütüldü.¹⁶⁸

ABD'nin önderliğinde Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan Cumhurbaşkanı 1 Kasım 1995'te Ohio Eyaleti'ndeki Dayton'un hemen dışındaki Vongut Patterson Hava Üssü'nde toplanmış ve 21 Kasım 1995 tarihinde Dayton Uzlaşması, aralık ayında da Paris'te "Barış Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmanın kontrolü için NATO Bosna'ya 600.000 kişilik Çok Uluslu Kuvvet göndermiştir.¹⁶⁹

Ancak bilinmesi gereken önemli bir tespit de Amerikan müdahalesinin zamanlaması itibarıyla Bosnalıları büyük bir kayba uğrattığı hususudur. Savaşta Bosnalılar tam toparlanmış ve Sırları püskürtecek konuma gelmişken Amerikalılar müdahale etmeye karar verdi. Bosnalı liderler saatlerce Amerikalılara müdahaleyi bir hafta, hiç değilse iki gün ertelemeleri için adeta yalvarmışlar, fakat Amerikalılar bu uyarıları dinlememişler.¹⁷⁰

Bosna'nın birleşik bir ülke olarak geleceği konusundaki benzer kuşkular, Dayton Anlaşması'nın anayasal düzenlemelerinde de öne sürüldü. Her biri de kendine ait olan

¹⁶⁸ Malcolm, a.g.e., s.412.

¹⁶⁹ Selver, a.g.e., s.104.

¹⁷⁰ Ali Bulaç, "Bosna'nın Öğrettikleri", Zaman, 29 Mayıs 2006 Pazartesi.

bu iki “siyasi varlık”, kendilerine ait bölgeleri içinde bir devletin işlevlerinin çoğunu yerine getireceklerdi. Bir Parlamento, Bakanlar Kurulu ve üç kişilik Başkanlık Yönetiminden oluşan Bosna’nın tümüne ait Merkezi veya Ortak Hükümet Organları, yalnızca belirli konuları kapsayan kısa bir görev listesiyle ilgilenecekti. Uçuş trafiğinin denetlenmesi gibi uygulama esasına dayalı sorunları bir kenara koyacak olursak, bu listedeki önemli konular, para politikası, dış politika, dış ticaret politikası, gümrük idaresi ve göç konularıydı. Politika ve hukuk çerçevesine giren diğer bütün alanlar, kitle iletişim araçları ve (uzlaşma ve yeniden bütünleşme süreci için herhangi bir uzun vadeli tasarımın en önemli unsurunu oluşturacak olan) eğitime ilişkin politikalar da dâhil olmak üzere, ayrı “siyasi varlık”lara bırakılmıştı. İlgili bütün tarafların (özellikle de yenilgiyle yüz yüze gelmeye çok yakınlaşmış olan Bosnalı Sırp askerlerin) savaş yorgunluğu, kalıcı bir barış sürecinin gelişmesine katkıda bulunabilecek bir etkendi.¹⁷¹

Kuşkusuz, Dayton Barış Antlaşması’nın Bosna açısından önemi büyüktür. Çünkü Bosna-Hersek, uluslararası alanda tanınmış sınırları ve toprak bütünlüğü ile bağımsız bir devlet olarak ayakta kalmayı başarmıştır.¹⁷² Ancak belirtmek gerekir ki; Anlaşmanın silahları susturma dışında diğer önemli konularda çok da başarılı olduğunu söylemek zor görünmektedir.¹⁷³

Dayton Anlaşması her şeye rağmen taraflardan hiçbirini mutlu etmemiştir. Bosna Savaşı’nın üç tarafı vardı. Taraflardan ikisi, Sırp ve Hırvatlar birer ülkeye sahiptiler ve ülkelerini genişletmek için savaşıyorlardı. Üçüncü taraf olan Boşnakların ise yurtları vardı ancak devletleri yoktu ve kendilerine bir devlet kurmak istiyorlardı. Diğer iki taraf Dayton Anlaşmasıyla ülkelerini genişletemediler ancak bir başka devlete ortak oldular. Boşnaklar ise arzuladıkları bir Boşnak ulusal devletine kavuşamadılar ancak ortak bir devlete diğerleriyle sahip olmaya, istemeyerek de olsa evet dediler. Alia İzzetbegoviç, Dayton Anlaşması’nı tek cümleyle anlatmıştır: “Adil olmayan barış”.

Dayton Anlaşması’yla kurulan Bosna-Hersek 3,5 milyon nüfusa ve 51.130 km² yüzölçümüne sahiptir. Kurulan bu devlet, yapısı gereği dünyada tek örnektir. Zira Bosna-Hersek Devletini bir federasyon ile bir cumhuriyet oluşturmaktadır. Boşnaklar

¹⁷¹ Malcolm, a.g.e., s.417.

¹⁷² Türbedar, “Bosna’da Barışın 11. Yılı”, <http://www.asam.org.tr/yazigoster.asp?ID=1250&kat1=23&kat2=>, (Erişim: 26.11.2007).

¹⁷³ Balkanlar: **Dayton Anlaşması İflas mı Etti?, Düşünce Gündem Dergisi**, Sayı:1, <http://www.dusuncegundem.com/sayi-1/balkanlar-dayton-anlasmasi-iflas-mi-etti.html>, (Erişim:18.12.2007).

ile Hırvatlar birlikte bir federasyon kurmuşlar, Sırlar ise Sırp Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bu iki ayrı oluşum da Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni oluşturmaktadır. Boşnak-Hırvat Federasyonu ülke toprağının %51'ini, Sırp Cumhuriyeti ise %49'unu almıştır. Bosna-Hersek Cumhuriyeti dış politika, dış ticaret, gümrük, göçmen ve para politikası konularında yetkilidir. Yürütmenin başı, Yugoslavya'nın Tito sonrasında olduğu gibi bir Başkanlık Konseyi'dir. Bu Konsey'de birer Boşnak, Hırvat ve Sırp temsilci, eşit statüde ve sırayla birer yıl Devlet Başkanlığı yapmaktadırlar.

Bu anlaşmanın birçok zayıf yönü vardır. Birincisi, savaş sırasında Sırların ve Hırvatların yapmış oldukları etnik temizlik ve zorunlu göçlerle boşalttıkları veya nüfuslarını kendi lehlerine değiştirdikleri şehirleri yeni haliyle dikkate almasıdır. İkincisi, Bosna-Hersek'i oluşturan tarafların, ülkenin egemenlik haklarına zarar vermemek koşulu ile komşu ülkelerle özel ilişkilere girme hakkıdır ki bilindiği gibi bu durum böylece Sırların Yugoslavya, Hırvatların da Hırvatistan ile ilişkisinin önünü açmaktadır. Üçüncü olumsuz nokta ise tarafların kendi ordularına sahip olma hakkıdır.

Dayton Anlaşması gereği taraflara savaş suçlularının yakalanması, araştırılması ve mahkemeye sevk edilmesinde Uluslararası Ceza Mahkemesi ve ilgili kuruluşlarla işbirliği yapma yükümlülüğü getirilmiştir.¹⁷⁴

C. Uluslararası Örgütlerin Bosna-Hersek Savaşına Müdahaleleri ve Yapılan Antlaşmalar

Uluslararası topluluk senelerdir Boşnaklara “geçmiş unutulmalı, gelecek düşünülmelidir” mesajını vermektedir. Kuşkusuz arabayı sürerken, ileriye bakmak gerekmektedir. Ancak, ara sıra aynadan geriye bakılmazsa, beklenmedik bir “kazayla” karşı karşıya kalınabilir. İşte bu çerçevede, tarih boyunca zulme kurban edilmiş Müslümanların durumlarına, geçmişte yaşananlara daha yakından bakabilmek ulusal bir sorumluluktur.¹⁷⁵ Bosna-Hersek'te yaşanan iç savaşta, İkinci Dünya Savaşı'nda tarihe gömüldüğü sanılan ırkçılık ve soykırım Avrupa'nın ortasında yeniden görüldü ve bu durum medeniyetler arası işbirliğinin ne kadar gerekli olduğunu bir kez daha gözler önüne serdi.¹⁷⁶ 1991'de şiddet olayları patlak verdiği zaman önce Avrupa Topluluğu ve

¹⁷⁴ Çakmak, **a.g.e.**, s.192.

¹⁷⁵ Türbedar, “Uluslararası Suçlar ve Tarih”, s.175-210.

¹⁷⁶ Laçiner ve Gülcan, “Karadeniz Bölgesi ve ...”.

sonra da Birleşmiş Milletler çatışmaya son vermek ve barış ve istikrarı sağlamak amacıyla yürütülen çalışmalarda başı çektiler.¹⁷⁷

Batı Avrupa yönetimlerinde, “Avrupa’nın iç sorunu” olarak gördükleri Yugoslavya sorununu, BM dolayısıyla ABD’yi karıştırmadan çözerek AT’nin politik gücünü belgeleme arzusu vardı. Ancak AT çerçevesinde ortak politika oluşturmakta çekilen sıkıntılar, Maastricht Bunalımıyla derinleşti. AT bütünleşmesinde önemli bir adım olan Maastricht Anlaşması’nın halkoyuna sunulduğu Danimarka’da reddedilmesi Fransa’da çok küçük oy farkıyla kabul edilebilmesi, Ortak Avrupa kimliğinin ve iradesinin varlığını tartışmalı hale getirdi. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Batı’yla bütünleşme ve “istikrar” için büyük umut bağladığı AGİK ise bağımsız ve etkili bir platform olarak gündeme gelmedi. Batı Avrupa Hükümetleri AGİK’in fiilen AT olarak anladıklarını gösterecek şekilde davrandılar. AGİK 1992 Haziran’ında BM’yi “Bosna-Hersek’te kan dökülmesini durdurmak için askeri müdahaleye” çağırdı. Çağrının karşılıksız kalması üzerine hukuken AGİK’in yapabileceği bir şey olmadığı görüldü. BM ve ABD de, 1992’nin sonlarına dek, Bosna-Hersek bunalımına olağanüstü bir enerji sarf etmediler.¹⁷⁸ Müttefiklerin Bosna ve Hersek’e müdahalede bulunmak için gereken politik fikir birliğini sağlamaları çok uzun zaman almışsa da, İttifak bir kere çatışmanın nedenleri ile yüzleşmeye karar verdikten sonra, şiddet olaylarını hızla sona erdirmeyi ve barışı oluşturacak yollar geliştirmeyi başardı.¹⁷⁹

Uluslararası topluluğu temsile aday olan örgütler arasındaki bu yetki ve inisiyatif boşluğu veya karambol, sonuçta, dünya politikasına bir “Yeni Düzen”in değil de klasik “Büyük Güçlerin ve “Güç Politikası”nın hâkim olduğunu düşündüren bir manzaranın belirlenmesine yol açtı. Uluslararası Topluluğun Yugoslavya’da barışı sağlamak için 1991-93 döneminde devreye soktuğu iki yaptırımcı araç, askeri ve ekonomik ambargo ile ülkede konuşlandırılan sınırlı Barış Gücü Kuvveti idi.¹⁸⁰

Günümüzde Batı Balkanlar’da etkili olan merkezler New York (BM), Washington (Amerika) ve Brüksel (AB ve NATO)’dur. Bu merkezlerin aralarında birbirini tamamlayacak şekilde rol paylaşımına gittiği söylenebilir. Havuç - sopa örneğinden yola çıkarak basitleştirilmiş bir benzetme yapmak gerekirse, AB’nin bölgedeki ülkelere

¹⁷⁷ Ryan C. Hendrickson, “Dönüşü Olmayan Karar”, *NATO Dergisi*, Sonbahar 2005.

¹⁷⁸ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.232.

¹⁷⁹ Hendrickson, *a.g.m.*

¹⁸⁰ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.232.

sunduğu üyelik perspektifi havucu temsil etmektedir. NATO, BM ve ABD ise, yeni çatışmaları engellemek için kullanılan sopa rolündedir.¹⁸¹

Bilindiği gibi, Bosna Savaşı'nı durduran AB değil ABD idi. AB'nin bu vurdumduymazlığı bir kez daha ABD'yi harekete geçirdi. Tabii ki ABD'yi de harekete geçiren duygusal nedenler değildir. Tam aksine, medyada pek yer almayan AB Dışişleri Bakanlığı yayınladığı yıllık rapor ABD'yi harekete geçiren ana unsur olabilir. Söz konusu raporda, BH (Bosna-Hersek)'nin henüz teröristlerin topraklarını kullanmasını engelleyecek kadar güçlü denetim mekanizmalara ve güce sahip olmadığı belirtilmiş, bu nedenle, radikal İslamcıların ülkeyi başka ülkelere yönelik saldırılar planlamakta kolayca üs olarak kullanabileceği ifade edilmişti.¹⁸² Bununla birlikte; Kosova'yı merkez alıp haritaya daha geniş bir açıdan baktığımızda ise ABD'nin Balkanları Rusya'ya olduğu kadar AB'ye özellikle de etkin konumdaki Almanya'ya da kaptırmak istemediğini görüyoruz. Ya da daha doğru ifadeyle, ABD, etkili bir politika yapıcı olma fonksiyonunu Balkanlar'da da sürdürmek niyeti taşımaktadır. Aranılan ölçütleri taşıyıp taşımadıkları ikincil planda bırakılarak eski Varşova Paktı üyelerinin NATO üyesi yapılmasında da aynı hedef gözlemlenmişti. Balkanlarda açılan yeni ABD üsleri de aynı stratejinin bir parçası olarak AB'yi haritasının değişmesi şart görülen Ortadoğu'da ve Rusya'nın sınırlandırılmasında işbirliğine çekme planına hizmet ediyordu. Balkanların, Büyük/Genişletilmiş Ortadoğu Projesinin Batı sınırını oluşturması bakımından zaten eski düzenini sürdürmemesi gereken bölgelerden biri olduğu da sonuçta ABD politikalarının en çarpıcı gerçeğini oluşturuyordu.¹⁸³

1. Kuzey Atlantik Paktı (NATO) (North Atlantic Organization):

Başlangıçta Avrupa Topluluğu ve BM inisiyatifinde gelişen Bosna-Hersek krizi karşısında NATO, daha sonra BM Genel Sekreteri'nin isteklerine uygun olarak önemli görevler üstlenmişti.

Şimdiye kadar yerine getirilmeye çalışılan hususları:

¹⁸¹ Erhan Türbedar, "Barış Ve Güvenliği Etkileyen Gelişmeler, Ana Faktörler ve AB Üyeliği, Uluslararası Topluluğun Balkanlar'daki Rolü", Stratejik Öngörü, TASAM, 2006, s.18.

<http://www.asam.org.tr/yayinevi/kitapgoster.asp?pkat1=16&ID=115>, (Erişim, 22.11.2007).

¹⁸² Mirzet Mujezinovic, "Aylık Balkan Raporu", Mayıs 2007,

<http://stratejigundem.com/yazarlar.php?id=711&type=16>, (Erişim, 1.12.2007).

¹⁸³ Gözde Kılıç Yaşın, "Balkanlarda Hileli Oyun", TUSAM,

<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=897&sayfa=10>, (Erişim, 30.11.2007).

a. 1992 yılından başlayarak, BM Güvenlik Konseyi'nin 713 ve 757 sayılı kararları ile alınan ve 758 sayılı kararı ile etkinliği bir ölçüde arttırılan tedbirlere dayanarak Adriyatik Denizi'ndeki NATO Akdeniz Daimi Deniz Gücü (STANAVFORMED) ve NATO hava unsurları ile BM Yaptırım Gücü'ne katkı sağlamıştır. Atlantik Daimi Deniz Kuvveti de Adriyatik'e gelerek 8-25 Eylül 1992 tarihlerinde STANAVFORMED'in görevini geçici bir süre devralmıştır. Keza, NATO Deniz Gücü, BAB (Batı Avrupa Birliği) Deniz Gücü unsurları ile Adriyatik Denizi'nde koordineli olarak 1992 yılından bu yana görev yapmaktadır.

b. Bazı AWACS uçaklarını Bosna-Hersek hava sahasının kontrolü için görevlendirilmişti. Bu uçaklar Macaristan üzerinde uçarak, BM için çok önemli bilgiler sağlamışlardır.

c. NATO tarafından, BM ve AGİK'e Sırp ve Hırvat ağır silahlarının kontrol altına alınması, insani yardım konvoylarını koruma ve kurtarma hareketına katılma gibi destek önerileri sunulmuştur.

d. NATO, yardım konvoylarının korunması ve güvenli bölgelerle irtibatın sağlanması için BM emrine bazı komuta-kontrol ve muhabere unsurları vermiştir.

e. Bosna-Hersek'te çok kapsamlı bir barış tesis etme operasyonu için lojistik destek tedbirleri dahil, detaylı hava ve hatta kara planları hazırlanmış ve BM'ye sunulmuştu. Hatta bu görev için Çok Uluslu Kolordu'nun (ARCC) müdahalesi planlanmıştır.

f. Tüm politik/askeri sahalarda barışı tesis etme girişimlerine her türlü desteği vermiştir.

g. BM, 12 Nisan 1993 tarihinden itibaren Bosna-Hersek uçuş yasağı ihlallerini uygulama görevini üstlenmiş ve bu görev için uçak filoları görevlendirilmiştir. Harekât "Maritime Guard" harekâtı ile birlikte bizzat NATO Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri (CINCSOUTH)Başkomutanı tarafından kontrol edilmiştir.

h. NATO Daimi Konseyi, 4 Ağustos 1993 tarihinde Saraybosna ve diğer Müslüman Bölgeleri çevresindeki Sırp kuşatmasının sürmesi halinde hava saldırısı dahil sert önlemler alınmasını kararlaştırmıştır.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Selver, a.g.e., s.151.

1. 30 Ağustos 1995 sabahının erken saatlerinde NATO uçakları Sırp sığınmacıların işgali altındaki Bosna ve Hersek'te seçilmiş bazı hedeflere bir dizi hassas vuruş yaptılar. Bu saldırı ile NATO'nun ilk hava harekâtı olan Deliberate Force Operasyonu başlamıştır.¹⁸⁵

i. NATO Devlet ve Hükümet Başkanları 1991 yılında yapılan Roma Zirvesinde yeni bir Stratejik Kavram üzerinde anlaşmaya vardılar. Bu Stratejik Kavram; İttifak'ın toplu savunmanın ötesine geçmesini ve barışı koruma, çatışma önleme ve kriz yönetimi faaliyetleri gibi yeni güvenlik misyonlarını üstlenmesini mümkün kılıyordu. Böylece 1994'te ve 1995 yılının ilk yarısında NATO çeşitli BM Güvenlik Konseyi kararlarının ihlal edilmesine tepki olarak Bosnalı Sırp hedeflerine karşı sınırlı ölçüde kuvvet kullandı. Aynı zamanda İttifak, Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı General George Joulwan'ın yönetiminde BM'nin eski Yugoslavya'nın tümüne karşı uyguladığı silah ambargosunun ve Sırbistan ve Karadağ'a karşı koyduğu ekonomik yaptırımların denetimini yaptı.¹⁸⁶

j. Ağustos 1995 tarihinde “dual-key” (çift anahtar) düzenlemelerinde önemli bir değişiklik yapıldı. “Dual-key” düzenlemeleri 1993 yılında NATO'nun kuvvet kullanımını yönetmek amacıyla oluşturulmuştu ve NATO'nun her türlü askeri müdahalesi için hem BM hem de NATO görevlilerinin onayının alınması şartını getiriyordu. Birleşmiş Milletlerin onayı Ağustos 1995'e kadar BM Genel Sekreterinin Yugoslavya'daki Özel Temsilcisi Yasushi Akashi'nin yetkisindeydi. Srebrenica Katliamından sonra Akashi'nin yetkisi UNPROFOR'un askeri komutanı Fransız General Bernard Janvier'ye verildi. NATO'nun onay yetkisi ise Napoli'de bulunan Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı Amiral Leighton W. Smith'in elindeydi.

k. 28 Ağustos 1995'te bir Sırp havan topunun Saraybosna'da bir pazaryerine düşerek 38 sivilin ölümüne, 85 kişinin de yaralanmasına yol açması, Deliberate Force operasyonunu tetikledi.¹⁸⁷ En son UNPROFOR askeri de Bosna Sırp topraklarından ayrılır ayrılmaz Deliberate Force operasyonu başlatıldı. General Janvier'nin 1 Eylül'de imzaladığı Ateşkes Anlaşmasından sonra kısa bir süre bombardımana ara verildiyse de, 5 Eylül sabahı erken saatlerde bombardıman yeniden başladı. 3515 sorti ve 338 hedefe atılan 1026 bombadan oluşan bu harekate o tarihteki 16 NATO Müttefiki'nin neredeyse hepsi bir şekilde katkıda bulundu. NATO hiçbir kayıp vermedi; ancak harekâtın ilk

¹⁸⁵ Hendrickson, **a.g.m.**

¹⁸⁶ Hendrickson, **a.g.m.**

¹⁸⁷ Hendrickson, **a.g.m.**

günü bir Fransız Mirage 200K uçağı düşürüldü ve uçak mürettebatı Bosnalı Sırp tarafından esir alındı. Deliberate Force Operasyonu ayrıca hem NATO'nun hem de uluslararası toplumunun yeniden inanılabilirlik kazanmalarını sağladı. İttifak Bosna ve Hersek'e askeri müdahalede bulunmakla kesinlikle alanı dışına, yani Müttefik topraklarının dışına çıkmış oldu. Ayrıca NATO hem başarılı bir çokuluslu askeri kampanyayı denetleyebildiğini, hem de 5. Madde dışı, yani toplu savunmanın dışındaki amaçlar doğrultusunda kuvvet kullanabildiğini gösterdi. Deliberate Force Operasyonu ayrıca NATO'nun Balkanlar'a yönelik daha geniş taahhüt ve bağlantının habercisi oldu. 1999'da NATO Kosova'daki etnik temizlik hareketini durdurmak için Slobodan Miloseviç ve askeri kuvvetlerine karşı 78 günlük başarılı bir hava harekâtı daha yaptı.

l. Dayton Barış Anlaşması şartları doğrultusunda NATO ilk defa olarak Barış Koruma işine dahil oldu. İttifak, anlaşmanın askeri boyutunun uygulanmasını denetlemek ve ülkenin yeniden savaşa sürüklenmesini engellemek amacıyla 60.000 askerlik IFOR (Implementation Force, Uygulama Gücü)'a önderlik etti. Ayrıca Bosna'daki konuşlandırmanın birçok yararı oldu. Örneğin, 2000 kadar Rus asker ve subayı NATO önderliğindeki yapılarla bütünleşmiş oldular. Beş yıl önce imkânsız gibi görünen bir değişiklik sonucunda bu askerler yedi yıl boyunca NATO'daki meslektaşlarıyla omuz omuza çalıştılar.¹⁸⁸

m. NATO Bosna ve Hersek'teki SFOR (Stabilization Force, İstikrar Gücü) misyonunu 2 Aralık'ta sona erdirdi. 1995 sonlarında başlayan ve İttifak'ın ilk barışı koruma operasyonu olan SFOR başarıyla tamamlandı. Bundan sonra Avrupa Birliği, NATO'nun da desteği ile kendi misyonunu başlattı. Ve böylece Balkanlar tarihinde olduğu kadar NATO tarihinde de önemli bir dönem sona ermiş oldu.¹⁸⁹

NATO'nun Bosna-Hersek'teki savaşın durdurulmasına yönelik yaptığı müdahaleyi geciktiren veya önleyen sebeplerden biri, bu kuruluşun önde gelen ülkelerinden İngiltere, Fransa ve Kanada'nın, NATO'nun Bosna-Hersek'e müdahalesi halinde burada görev yapan 10.000'e yakın Barış Gücü askerinin hayatını, tehlikeye düşeceğini ifade etmeleridir (İngiltere ve Fransa'nın 9.000, Kanada'nın 2.300 askeri bulunmaktaydı). Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin, savaşın ilk başlarında bölge hakkında fazla bilgisinin olmaması da Amerikan kamuoyunun desteğinin tam olarak

¹⁸⁸ Hendrickson, **a.g.m.**

¹⁸⁹ Jaap de Hoop Scheffer, "İlkeli, Sabırlı ve Israrlı Çalışmaların Zaferi", **NATO Dergisi**, 2004 Kış Sayısı.

sağlanamamasında önemli bir etken olmuştur. Rusya da her ne kadar Batı ile müşterek hareket ediyor gibi gözükse de dinsel, etnik ve tarihi bağlardan dolayı Sırlara yakınlık duymakta ve yaptırım olarak Irak'a uygulanan yaptırımların benzerinin tekrar edilmesine yeşil ışık yakmaktaydı.

BM ve Kuruluşun Genel Sekreteri'nin, Bosna-Hersek krizi gibi önemli bir ihtilafta tüm yetkileri NATO'ya devrederek, devre dışı kalmak istememesi ve kriz sürecine lider ve öncü rolünü, NATO üyesi olmayan diğer ülkelerden de destek alarak devam etmek istemesi de ilk etapta NATO'nun geri planda kalmasına sebep olmuştur.

Krizin başlamasıyla AT'nin inisiyatifi ele alması ve daha sonra bu inisiyatifi BM'ye devretmesi de NATO'nun müdahalesini geciktirmiştir. NATO Bosna-Hersek krizi karşısında tereddüt geçirmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de NATO'nun yeni stratejisinde böyle krizlere, görevlere katılım için net ve anlaşılır ifadenin bulunmamasıydı. Ayrıca, Almanya gibi bazı ülkelerin anayasaları, bu ülke askerlerini kendi ülkelerini savunma amacı dışında askeri operasyonlara katılmalarına izni vermemesi, ittifak içinde güçlü bir müttefikin desteğinin olmaması demektir. Bir diğer etken de ittifak üyesi Yunanistan'ın, ulusal çıkarları gereği Balkanlar'a yapılacak herhangi bir müdahalenin krizi daha da büyütürken bir bölgesel savaşa dönüşeceğini savunmasıdır.¹⁹⁰

Özetle, ittifak olaya müdahale etti. İlk önce yardım verdi, sonra silah ambargosu koydu ve nihayet burayı uçuşa kapalı alan ilan etti. Bu önlemler istenen sonucu getirmeyince NATO bir adım daha attı ve 1995 yazında hava saldırısı başlattı. Bunun sonucunda savaşan taraflar görüşme masasına oturdular ve yeni bir ülke ve yeni bir hayat vadeden Dayton Anlaşması imzalandı. Ancak tarih, savaşın sona ermesinin mutlaka barışı getireceği anlamına gelmediğini göstermiştir. Bosna ve Hersek'in tekrar toparlanabilmesi için kalıcı bir barış ortamına ihtiyacı vardı. Ekonomisini, hükümetini, yasalarını, güvenlik güçlerini ve kendi kendini idame ettirebilmek için gereken diğer unsurları yeniden yapılandırabilmek için de Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler dâhil, uluslararası aktörlerin yardımına ihtiyacı vardı. NATO bunun için de gereken platformu sağladı. İttifak barışı korumak için 60.000 askeri burada konuşlandırdı ve çatışmanın daha fazla sürmesini kabul etmeyeceği mesajını verdi. Bu Uygulama Gücü (IFOR) tarihte eşi görülmemiş bir koalisyondur. İttifak, Avrupa-Atlantik sahasındaki belli başlı

¹⁹⁰ Selver, a.g.e., s.141.

tüm ülkeleri ortak bir Avrupa stratejisi altında toplayarak bu talihsiz döngüyü kırmayı başardı. 20. yüzyılın başında Balkanlardaki kriz Dünya Savaşına yol açmıştı. Aynı yüzyılın sonunda bu kez tüm milletler aynı safta yer almışlardı, barışın yanında. NATO, diğer örgütlerin buraya gelip rahatça çalışacakları ortamı yaratarak Bosna ve Hersek'i tekrar Avrupa rotasına oturtacak zemini de hazırlamış oldu.¹⁹¹

Geçen yıllar içinde kaydedilen ilerlemeler hayret vericidir. Başkent Saraybosna tekrar normal bir şehre dönüşmüştür. İnsanlar ülkenin her bir yanına rahatça gidebilmekte, etnik gruplar ise birlikte çalışmak zorunda olduklarını anlamış bulunuyorlar. Artık politik anlaşmazlıklar barışçıl yollarla çözülüyor. Bosna ve Hersek, Barış İçin Ortaklık Programına katılma ve bir gün ittifak üyesi olma arzusunu açıkça belirtmiştir.¹⁹² 1994 yılından beri uygulanan PFP (Barış İçin Ortaklık) program, NATO'nun bazı ülkelerle ikili ilişkiler kurulmasını öngörmektedir. Temel amacı, istikrarın sağlanması, barışa yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması ve ülkelerin NATO ve diğer üye ülkelerle daha güçlü güvenlik bağlarının kurulmasıdır. Amaçlara ulaşmak için üye ülkeler, demokratik toplumun, uluslararası hukukun, BM Sözleşmesi, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uluslararası Silah Kontrolü Sözleşmesine uygun biçimde hareket edeceğini temin etmektedir.¹⁹³ Bosna Hersek de bu programa dâhil edilme çalışmaları içindedir.

SFOR'un buradaki görevi sona ermişse de NATO, Bosna ve Hersek'te kalmaya devam etmektedir. Ayrıca NATO, Avrupa Birliği burada konuşlandıktan sonra dahi ülkenin işleri ile olan ilgisi ve uzun vadeli bir gelecek konusundaki taahhüdünü sürdürmektedir. İttifak, Saraybosna'da bir Karargâh bulundurmaya beraber; Avrupa Birliği günlük güvenlik konularından sorumlu olarak; NATO da Bosna ve Hersek'teki savunma reformu üzerinde odaklanarak ve ülkenin ilk önce Barış İçin Ortaklık ve daha sonra İttifak üyeliği için hazırlanmasına yardımcı olmaktadır.¹⁹⁴ Saraybosna'da bir karargâha bağlı olarak kalan küçültülmüş miktardaki NATO Gücü, Bosna-Hersek savunma reformunu desteklemeye devam edecek, terörle mücadelede ve "Savaş suçu zanlılarının" yakalanması ve Lahey'deki Eski Yugoslavya Hakkındaki Uluslararası

¹⁹¹ Scheffer, **a.g.m.**

¹⁹² Scheffer, **a.g.m.**

¹⁹³ Mirzet Mujezinovic, "Aylık Balkan Raporu (NATO'nun Genişleme Politikası: Bosna Hersek, Karadağ ve Sırbistan Aynı Pakette)", USAK, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=16&id=506>, (Erişim, 24.11.2007).

¹⁹⁴ Scheffer, **a.g.m.**

Ceza Mahkemesi'nde (ICTY) yargılamalarının yapılmasının sağlanmasında Bosna-Hersek yetkililerine destek olma görevini yerine getirecektir. Yine sadece savaş suçlularının yakalanmasına yardım etmek ve Bosna ordusunun eğitimine katkıda bulunmak için Tuzla'daki Kartal Üssü'nde 150 ABDli asker kalmıştır.¹⁹⁵ NATO'nun Bosna ve Hersek'teki misyonunun başarısı, barışı koruma ve yeniden inşa konusunda uzun vadeli bir perspektifin ne kadar doğru olduğunun kanıtıdır.¹⁹⁶

2. Avrupa Topluluğu:

AT'nin, Bosna-Hersek krizinin ve krizin çatışmaya dönüşmesiyle başlayan savaşın çözümüne yardımcı olmak için getirdiği uygulamalar ve yaptığı çabalar özellikle Vance Owen Planı çerçevesinde cereyan etmiştir. Ayrıca BAB gemilerinin katılımıyla SHARP GUARD Harekatı'nın icrası ile gelişen kronolojik olaylar zinciri şu şekilde gelişmiştir:

AT ülkeleri 06 Nisan 1992'de Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıırken, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yeni Yugoslavya Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetti. Sırpların saldırılarını arttırmaları üzerine, AT tarafından 30 Mayıs 1992'de Sırlara karşı muhtelif yaptırım ve ambargo kararları alınarak uygulanmaya başlandı.

16 Temmuz 1992 tarihinde BAB gemileri UNPROFOR ve IFOR Harekâtı paralelinde Adriyatik'te STANAVFORMED tarafından icra edilen SHARP GUARD Harekâtına başladılar.

AT'nin girişimleriyle gerçekleştirilen 39. ateşkesin de başarısızlığa uğraması üzerine, 20 Temmuz 1992'de AT Yugoslavya'yı bütün uluslararası kuruluşlardan dışlama kararını aldı. Aynı yılın Eylül ayında, AT Özel Temsilcisi Lord Owen ile BM Özel Temsilcisi Cyrus Vance'in "Eş Başkan" olarak Bosna Hersek'te devam eden savaşa çözüm bulmak amacıyla Cenevre'de göreve başladılar. 03 Ocak 1993 tarihinde Eş Başkanlar, AT tarafından da desteklendiği açıklanan Vance Owen Planı olarak bilinen 10 Bölge Planı açıkladılar.

AT, 25 Nisan 1993'te her türlü barış girişimlerine rağmen Bosna Hersek'te saldırılarını arttıran Sırbistan'a daha güçlü yaptırımlar uygulama kararını aldı. Yaptırımların uygulama kararının alınmasıyla Bosna Sırp lideri Radovan Karadziç'in,

¹⁹⁵ Gözde Kılıç Yaşın, "NATO'dan AB'ye Devredilirken Bosna", TUSAM, 01.12.2004, <http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=117&sayfa=14>, (Erişim: 16.11.2007).

¹⁹⁶ Scheffer, **a.g.m.**

Atina'da Vance-Owen planını imzaladı. Ancak 6 Mayıs 1993'te Sırp Parlamentosu Vance - Owen Planı'nı reddetti. 08 Haziran 1993 tarihinde AT, Vance-Owen Planı'nı Bosna-Hersek'e ait nihai barış planı olduğunu açıkladı.¹⁹⁷

AT Bosna Hersek'te yaşanan savaşın temel sebebini anlayamamış, yanlış politikalar uygulamak suretiyle uzamasına, binlerce insanın ölmesine, ülkelerini terk etmelerine sebep olmuştur. Bağımsızlığını ilan eden egemen bir ülkeye, komşu devlet tarafından yapılan saldırıları, o ülkede yaşayan farklı etnik unsurların "iç savaşı" olarak algılamışlardır. Savaşı durdurmaya yönelik geliştirilen barış planlarının, saldırgan tarafı ödüllendiren, haklı ve mazlum olan tarafın toprak kayıplarını göz ardı edecek şekilde gelişmesine müsaade etmiştir.

3. Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı:

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı AGİK'in Uluslararası Krizlerde Çalışma Şekli ve Bosna-Hersek'e İlişkin Uygulamaları:

NATO ittifakı'nın 1990 tarihli Londra Deklarasyonu incelendiğinde, 1975 yılında Doğu-Batı arasında karşılıklı güven ve işbirliğini geliştirmede önemli roller üstlenmiş olan AGİK'in yeni kurumsal yapılar edinmesini, çalışmaları önemle merkezi gibi istikrar sağlayıcı mekanizmaların kurulması öngörülmüştü. Ancak 1991 yılında başlayıp, 1993 yılında tüm şiddeti ile devam eden Bosna-Hersek krizi, çalışmaları ve krizleri önlemenin, 52 üyeli AGİK ile mümkün olamayacağını göstermişti. Zira 52 üyeli AGİK'te bir üyenin itirazı bile karar alınmasını engellemektedir. Şu bir gerçektir ki, AGİK özellikle 1975 ve 1990 yılları arasından soğuk savaşın sona ermesinde önemli roller üstlenmiş, karşılıklı güven ve güvenliği arttırmış önemli bir konferanslar dizisidir. Yani bir soğuk savaş kurumudur. Soğuk savaş sonrası insiyatifi BM ve NATO almıştır. AGİK krizi önlemede, gözlemci göndermekten öteye hiçbir etkinliği olmayan bir kurum niteliğinde görülmüştür.

NATO'nun Varşova Paktı eski üyeleri ile oluşturduğu Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi, AGİK'e alternatif bir form olarak ortaya çıkmıştır. Krizi önlemeye yönelik birçok konu, bu formda tartışılmaya başlanmıştır. Yine AT'nin ve onun askeri boyutunu teşkil eden BAB'ın Yugoslavya krizinde insiyatifi ele alması AGİK'in çok geri planda kalmasını zorunlu kılmıştı. AGİK, en son toplantısını 6-9 Haziran 1993 tarihinde, 52

¹⁹⁷ Selver, a.g.e., s.142.

üye ülkeden 300 temsilcinin iştiraki ile Helsinki’de yapmıştır. Bu toplantıda, AGİK’in BM Güvenlik Konseyi gibi karar verici bir mekanizma olmadığı, ancak uluslararası krizlerde bazı sorunlara çözüm olabilecek önerilerde bulunabileceği tartışılmışı. AGİK bu aşamada etnik yönden Sırlara karşı Arnavutların çoğunlukta bulunduğu Kosova’ya görevli olarak gözlemciler göndermişti. Yine Sırbistan ve Karadağ’dan oluşan Yeni Yugoslavya Federe Cumhuriyeti’nin AGİK üyeliğini, Bosna Sırlarını desteklediği gerekçesi ile askıya almıştı.¹⁹⁸

4. Birleşmiş Milletler:

Birleşmiş Milletlerin Bosna Hersek Savaşı esnasındaki faaliyetlerini, savaş esnasında ve savaşın gidişini direkt olarak etkileyen kararlar ve barış planları başlıkları altında toparlayabiliriz.

a. Savaş Esnasında Ve Savaşın Gidişini Direkt Olarak Etkileyen Kararlar:

aa. 713 Sayılı Karar:

Bu kararın alınmasıyla tüm eski Yugoslavya’ya her türlü silah, teçhizat sevkıyatının durdurulması için gerekli tedbirler yürürlüğe konmuştur.

03 Mart 1992: Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etmiş, aynı tarihlerde Bosna-Hersek’te yaşayan Sırları da ayrı bir devlet ilan etmişler ve bu tarihten itibaren Sırp, Hırvat ve Müslüman Boşnak çatışması başlamış ve bu çatışma günümüze kadar süregelmiştir. O tarihten bu güne kadar alınan önemli BM kararları ve uygulamaları kronolojik olarak aşağıya çıkarılmıştır. Ancak, yukarıda alınan 713 sayılı tüm eski Yugoslavya için alınan silah ambargosu kararı en çok Bosna-Hersek’teki Müslüman Boşnakları etkilemiştir.

Yeni Yugoslavya Cumhuriyeti’nin Sırp yönetimindeki Yugoslavya Parlamentosu ve Karadağ (Montenegro) ile birlikte 30 Mayıs 1992 tarihinde ilan edilmesi ve bu yeni oluşumun, Bosna-Hersek’li Sırların Bosna Hersek’te yaşayan Müslüman Boşnaklara karşı yaptıkları katliamlara girişmelerini desteklemesi üzerine, bu devlete karşı BM yaptırımları uygulanmaya başlanmıştır.

BM tarafından, üç ay süre ile kuşatma altında kalan Saraybosna’ya 03 Temmuz 1992’de havadan kurtarma işleminin başlatılması kararı alınmış müteakiben de 19 Eylül

¹⁹⁸ Selver, a.g.e., s.142.

1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, Yugoslavya'yı Genel Kurul üyeliğinden düşürmüştür.

bb. 764 ve 776 Sayılı Kararlar:

Eski Yugoslavya'da İnsani Yardım Harekâtı için UNPROFOR ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 1992 yılından itibaren müşterek harekâta başlamıştır. Güvenlik Konseyi'nin 764 ve 776 sayılı kararları ile UNPROFOR'dan, insani yardımların dağıtılmasını sağlayacak tedbirleri alması istenmiştir. UNPROFOR güvenliğinin sağlanması, yol ve köprülerin onarım, gerekli alt yapının gözden geçirilmesi, kuşatılmış şehirlere hava köprüsünün kurulması, ulaşılabilen bölgelere insani yardımların atılması gibi faaliyetleri yürütmüştür.¹⁹⁹ Uluslararası medya, çatışmaları tüm ayrıntılarıyla yayınladığı için uluslararası toplumun yavaş ve yetersiz tepkisi karşısında duyulan memnuniyetsizlik arttı. UNPROFOR askerlerinin çoğunun üstün hizmet vermesine ve 167 askerin görev sırasında yaşamını yitirmesine rağmen, UNPROFOR'un çatışmanın dinamiklerini etkilemeyi başaramaması Bosnalı Sırp'ların BM misyonunu alay konusu yapmalarına fırsat verdi.²⁰⁰

cc. 781 Sayılı Karar:

Bu kararla öncelikle Sırp'lara karşı askeri alanda sınırlama tedbirleri alınarak, Müslüman Boşnaklar'a karşı yapılan saldırıların durdurulması düşünülmüştür. Bu kapsamda 09 Ekim 1992'de Bosna-Hersek hava sahasında uçan Sırp uçaklarına uçuş yasağı (No-Fly Zone uygulaması) getirilirken, Kasım 1992'de de Güvenlik Konseyi, Sırbistan ve Karadağ'a deniz ablukası uygulamaya karar vermiştir. Bu uygulama ile deniz yolu ile yapılacak silah yardımlarının önlenmesi hedef alınmıştır.

02 Ocak 1993 tarihinde, uluslararası arabulucular olan Vance ve Owen, BM adına etnik unsurların yaşadıkları hatları dikkate alarak hazırladıkları 10 Bölge Planı açıklamışlardır.

22 Şubat 1993 tarihinde Güvenlik Konseyi, Bosna-Hersek'te bütün taraflarca işlenen savaş suçlarını yargılamak için özel bir mahkemenin kurulmasına karar vermiştir. BM tarafından alınan yardım kararları gereğince 1 Mart 1993 tarihinden itibaren Amerikan uçakları Sırp'lar tarafından kuşatma altında bulunan, Doğu Bosna kentlerine havadan yardım malzemesi atmaya başlamıştır.

¹⁹⁹ Orhan Nalcioğlu, **Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtının Hukuksal Esasları**, Ankara, 1997, s.76.

²⁰⁰ Hendrickson, **a.g.m.**

dd. 816 Sayılı Karar:

01 Nisan 1993 tarihinde, Sırpın Vance-Owen Planı'nı reddetmeleri üzerine, BM Bosna-Hersek üzerinde daha önce 9 Ekim 1992 tarihinde ilan edilen uçuş yasağı ihlallerine neden olan uçakların belirli şartlarda düşürülmesini öngören kararı uygulamaya koyacağını açıklamıştır. (Bu karar NATO tarafından 12 Nisan 1993'te uygulamaya koymuştur.)

ee. 820 Sayılı Karar:

27 Nisan 1993'de Müslümanların Sırp tarafından yoğun bir şekilde katliama uğraması üzerine, BM yeni yaptırımları kabul etmiştir. İnsani yardım malzemeleri dışındaki tüm malların karadan ve denizden Yugoslavya'ya girişi, Tuna Nehri'nin Yugoslavya toprakları dışında kalan bölümünde Yugoslav gemilerinin çalışması yasaklanmıştır.

Adriyatik Denizi'nde Yugoslavya'nın on iki millik karasuları da BM tarafından kontrol altına alınmış, Yugoslav yetkililer tarafından deniz aşırı ülkelerden elde edilebilecek ve silah, mühimmata dönüştürülmekte kullanılabilecek, tüm mali fonlar dondurulmuştur. Hangi ulusa ait olursa olsun bu yaptırımları ihlal eden gemilere, trenlere, kamyonlara ve uçaklara el konulabilecektir.²⁰¹

Birleşmiş Milletler 6 Mayıs günü Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesinin ittifakıyla alınan 824 sayılı kararıyla²⁰² Saraybosna dahil diğer tehdit edilen kritik bölgeler, güvenli bölge ilan edilmişti. Genelde kuşatılan ve mültecilerin toplandığı sahalara dikkate alındığında, bu bölgeler Saraybosna, Tuzla, Zepa, Goradze, Bihaç ve Srebrenica olarak tespit edilmişti.

ff. 827 Sayılı Karar:

Eski Yugoslavya'da yoğun olarak işlenen ciddi insan hakları ihlalleri faillerinin yargılanması için bir Uluslararası Ceza Mahkemesi BM Güvenlik Konseyi tarafından ile 25 Mayıs 1993'te 827 sayılı kararla kurulmuştur. Bu "ad hoc" (özel ve geçici) mahkeme, Eski Yugoslavya sınırları içinde 1991'den itibaren uluslararası insanîyet hukukunun ağır bir şekilde ihlali kapsamındaki filleri işleyen faileri yargılamak üzere oluşturulmuştur.²⁰³

²⁰¹ Selver, **a.g.e.**, s.144.

²⁰² Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.598.

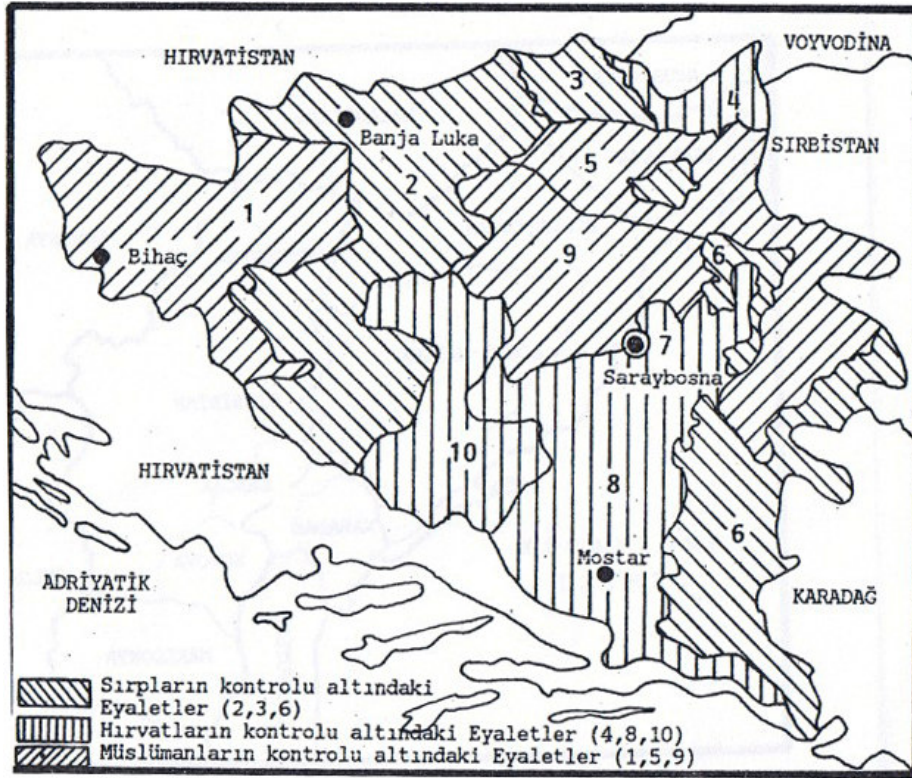
²⁰³ Gözde Kılıç Yaşın, "Balkanlar'da İcty Sorunu", TUSAM, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=202&sayfa=43>, (Erişim, 29.11.2007).

gg. 836 Sayılı Karar:

7 Mayıs 1993: Sırp saldırılarına hedef olan başkent Saraybosna dâhil 6 Müslüman kentinin (Srebrenica, Zepa, Bihaç, Gorazde, Tuzla) güvenli bölge ilan edilmiş ve bu bölgelerin havadan korumaya alınması kararlaştırılmıştır.²⁰⁴

b. Barış Planları:

aa. Vance-Owen Planı: (Bkz. Harita-6)

Harita-6²⁰⁵

i. Plan Öncesi Durum:

Sırp lar 1992 yılında hedeflerine adım adım ilerlerken, 26-28 Ağustos 1992 tarihinde soruna çözüm bulmak amacı ile Londra'da AT ve BM liderliğinde ilgili tarafların katıldığı bir konferans tertiplenmişti. Londra Konferansı başlamadan önce AT temsilcisi Lord Carrington görevinden istifa etmiş ve yerine İngiliz diplomat Lord Owen görevlendirilmişti. 400 delegenin katıldığı, 2 gün süren bu konferansta Sırp lar, dünyanın kendileri hakkında ne düşündüğünü açıkça görmüşlerdi.²⁰⁶ 1992 yılının ekim

²⁰⁴ Selver, a.g.e., s.145.

²⁰⁵ Bosna-Hersek Gerçeği, s. 31.

²⁰⁶ Selver, a.g.e., s.145.

ayı sonlarında, AET ve BM arabulucuları, Lord Owen ve Cyrus Vance, siyasi bir uzlaşma için ilk ayrıntılı öneriyi hazırladılar. Sırpların, Hırvatların ve Müslümanların taleplerinin alınması ve bunlar arasında geometrik bir orta nokta bulmaya çalışılması yöntemiyle ulaşılan bir çözümdü bu.²⁰⁷

Eş başkanlarca hazırlanan ve Vance-Owen Planı olarak BM ve AT tarafından da desteklenen plan, 1993 yılı başından itibaren ilgili platformlarda görülmeye başlanmıştı.²⁰⁸ AB'yi temsilen İngiliz diplomat Lord Owen ve BM temsilen Cyrus Vance tarafından hazırlanan ve Boşnakların istediği gibi, Bosna'nın bütünlüğünü dikkate alan Vance Owen planı, taraflara 2 Ocak 1993'te sunuldu.²⁰⁹

ii. Planın Ana Hatları:

BM ve AT gözetiminde Eski Yugoslavya konusunda 2 Ocak 1993 tarihinde Cenevre'de başlayıp Newyork'ta devam eden konferansta, Vance-Owen Planı açıklanmıştır. Bu plana göre;

Bosna-Hersek, Merkezi Hükümet temeline bağlı olmayan, yürütme gücünün ağırlıklı olarak "Eyaletler" de toplanacağı bir devlet olacak, Bosna-Hersek, 3'ü Hırvatların, 3'ü Müslüman Boşnakları, 3'ü Bosnalı Sırpların kontrolünde, 1'i Saraybosna'da tarafsız 10 eyalete bölünecek, eyaletler, uluslararası planda bağımsız yasal kimlik taşımayacaklar, uluslararası örgütlere ve devletlere antlaşma tesis etme hakları bulunmayacak, Bosna-Hersek topraklarının tümünde tam bir serbest dolaşım hakkı tanınacak, Bosna-Hersek Anayasası "Üç Ana Etnik Toplum" ve diğer toplumlari anayasa güvencesi altında, birbirini tamamlayıcı devlet olarak hazırlanacak, eyaletler ve Merkezdeki Hükümet, demokratik yönetimle seçilen meclisler ve başkanları ile birlikte çalışacaklar, Devlet Başkanlığı 3 eyaletin yasama organlarının temsilcileriyle oluşturulacak, ilk seçimler BM, AT ve AGİK tarafından denetlenecek, Bosna-Hersek, BM ve AT denetiminde silahsızlandırılacaktır.²¹⁰

Bosna-Hersek topraklarının 10 eyalete bölünmesinin öngörüldüğü bu harita incelendiğinde ortaya çıkan gerçek ise, toprak çoğunluğunun Sırlara ve Hırvatlara geçtiğidir. Eski Yugoslavya Devleti'nce yapılan sayımlara göre, 1992'de Bosna'da

²⁰⁷ Malcolm, a.g.e., s.381.

²⁰⁸ Selver, a.g.e., s.145.

²⁰⁹ Çakmak, a.g.e., s.188.

²¹⁰ Selver, a.g.e., s.146.

yaşayan 4,5 milyon nüfusun %43'ü Müslüman Boşnak, %32'si Sırp ve %17'si Hırvat olarak görülmektedir. Drina ve Sava Nehirleri arasındaki Bosna-Hersek toprakları Boşnakların ata toprakları olup, en az 1000 yıldır Boşnaklara vatan olmuştur. Sırp nüfusu daha çok Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana buradaki verimli topraklara gelip yerleşen çiftçi Sırlardan oluşmuştur. Şu anda, Boşnaklara ata topraklarının üçte ikisini kaybetmiş durumdadırlar.²¹¹

Hırvatlar tarafından olumlu karşılanan bu plan, başlangıçta Müslüman Boşnaklar ve Sırp'lar tarafından kabul edilemez bulunmuştu. Müslümanlar etnik temele dayalı eyaletlerin ve güçsüz bir Merkezi Hükümetin kurulmasının ilerde Bosna-Hersek'in parçalanmasına yol açacağı endişesi ile, Sırp'lar ise çoğunlukta oldukları bölgelerin Sırbistan'a bağlanmasını istedikleri için kabul edilemez bulmuşlardı. Ancak, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç son açıklamasında bölgesel bölünmeyi ön gören haritada yapılacak bazı değişikliklerden sonra Vance-Owen Planı'nın kabul edilebileceğini belirtmişti. Bu açıklamalardan sonra Müslümanların kontrolündeki eyalet sayısı 4'e çıkarılıp, Hırvatlarınki ise 2'ye indirilince, İzzetbegoviç de 25 Mart 1993'te planı imzalamış ve Sırp'ların uzlaşmaz tutumu iyice su yüzüne çıkmıştır.²¹²

2 Mayıs 1993 tarihinde çeşitli baskılar üzerine, Bosna-Hersek Sırp'larının lideri Radovan Karadžić, Atina'da Vance-Owen Planı'nı imzalamıştı. Ancak bu planın uygulanma koşulunu Sırp Parlamentosu'nun onayına bırakmıştı. 6 Mayıs 1993 tarihinde Bosna Sırp Parlamentosu planı reddetmiş ve bunun için referanduma gidilmesi kararını almıştı. 15 Mayıs 1993 tarihinde Bosna Sırp'ları büyük çoğunlukla olanı reddedince, Vance-Owen Planı kabul edilebilirliğini tamamen yitirmişti.²¹³

Ekim ayında oylamaya sunulduğu ilk şeklin aksine, planın Ocak ayındaki şeklinde, harita üzerinde kantonlara "etnik" etiketler yapıştirılmış, aynı zamanda da haritadaki kesin sınırların henüz son şeklini bulmadığı izlenimi verilmişti. Bu durum, tümüyle tahmin edilebileceği üzere, yeni baştan toprak mücadelesini harekete geçirme etkisi yarattı. En kötüsü de, karışık bir Müslüman-Hırvat nüfusun yaşamış olduğu Bosna merkezinin bazı kesimleri için Hırvat ve Müslüman kuvvetler arasında rekabeti körükledi. Silah ambargosundan sonra, Bosna'nın yok edilmesine Batı'nın yapmış olduğu en önemli ikinci katkıydı bu; gerçek bir Bosna İç Savaşı'nın oluşmasını

²¹¹ Selver, a.g.e., s.146.

²¹² Selver, a.g.e., s.147.

²¹³ aynı yer.

kamçılamaş, böylece de Sırlara karşı en etkin siper işlevini görmüş olan Hırvat-Müslüman ittifakını kırmıştır.²¹⁴

Türkiye'nin Bosna için Eylem Planı'nın Bosna-Hersek'le ilgili olarak ortaya atılan diğer olanlardan farkı, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünden taviz verilmemesi gereğinden hareket etmesiydi. Daha sonra formüle edilen On Kanton'lu Vance-Owen Planı da, Bosna-Hersek'in üç etnik Federe Devlete bölünmesini öngören ve Sırp-Hırvat planı olarak da bilinen Owen-Stoltenberg planı da, çatışmaları saldırgan tarafa tavizler vererek durdurmayı öngörürken, Türkiye'nin planı, saldırganı caydırıcı önlemlerden oluşuyordu.²¹⁵

iii. Vance-Owen Planı'nın Müslümanlar Açısından Kabul Görmeyiş Nedenleri:

Bu plan ile Bosna-Hersek devlet olmaktan çıkarılıp, hiçbir otoritesi olmayan Kantonal Devlet haline getirilmektedir. Bosna-Hersek'in plan ile toprak bütünlüğü sona ermektedir. Saldırgan taraf, hukuki-politik formül sayesinde toprak kazanmış olacaktır. Harita ve kanton bölünmeleri kabul edildiği takdirde, eyaletlerin yakın bir gelecekte Sırbistan ve Hırvatistan ile birleşmeleri kaçınılmaz olacaktır. Hırvatlar da, Sırlarla birlikte hareket ettiği takdirde Bosna-Hersek tamamen dağılacaktır.²¹⁶

iv. Vance-Owen Planı'nın Sırlar Açısından Kabul Görmeyiş Nedenleri:

Bosna-Hersek'te zaten bir Sırp Devleti fiilen mevcuttur. Ülkenin kantonlara bölünmesi bu gerçeği değiştirmeyecektir. Dinci bir Müslüman hâkimiyetine asla izin verilemez. Toplumlar arası nefret her an sınırlarda çatışmaya imkân verir.²¹⁷

v. Vance-Owen Planı'nın Hırvatlar açısından Kabul Görmeyiş Nedenleri:

Hırvatlar da bu konuda aynı Sırlar gibi düşünmektedir.²¹⁸

İzzetbegoviç, planın “etnik temizlik yaparak zorla ele geçirdikleri toprakları Sırlara bırakarak saldırganları ödüllendirdiğini” her açıklamasında yineliyordu.²¹⁹

²¹⁴ Malcolm, **a.g.e.**, s.383.

²¹⁵ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoglu, **a.g.e.**, s.594.

²¹⁶ Selver, **a.g.e.**, s.147.

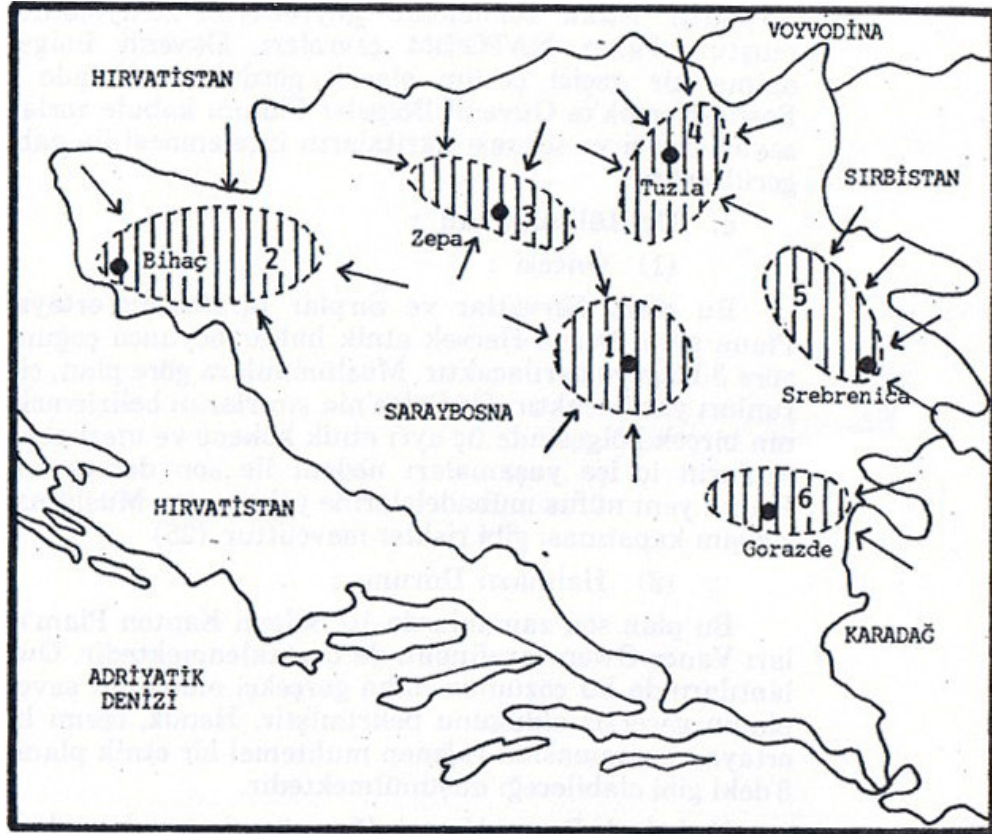
²¹⁷ Selver, **a.g.e.**, s.148.

²¹⁸ aynı yer.

²¹⁹ Bora, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası**, s.116.

Müslümanların, eylemlerinden dolayı Sırpların mükâfatlandırıldığı hissine kapılmalarını sağlayacak kadar ve ayrıca Sırpların eğer eylemlerini sürdürürlerse daha fazlasını ısrarla talep edebilecekleri hissine kapılmalarını sağlayacak kadar Sırp'lara üstünlük veren bu anlaşmanın²²⁰ zaten kabulü de zordu. Her ne kadar halkoyu ile bu anlaşmayı reddeden taraf Sırp'lar olsa bile.

bb. Güvenli Bölgeler Planı: (Bkz. Harita-7)

Harita-7²²¹

i. Plan Öncesi Durum:

Vance-Owen Planı'nın 6 Mayıs 1993 tarihinde Sırp Parlamentosu tarafından 2'ye karşı 51 oyla reddedilmesi üzerine acilen toplanan BM Güvenlik Konseyi, ittifakla (15 üyenin hepsinin oyu ile) Güvenli Bölgeler Planı'nı geçici bir ara çözüm planı olarak kabul etmiştir.²²²

²²⁰ Malcolm, a.g.e., s.381.

²²¹ Bosna-Hersek Gerçeği, s. 36.

²²² Selver, a.g.e., s.149.

ii. Planın Ana Hatları:

Bosna için son ölüm fermanı, İngiltere, Fransa, İspanya, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Dışişleri Bakanlarının Washington'da bir araya geldiği, 22 Mayıs tarihli toplantıda yazıldı. Atina Toplantısı öncesinde, Sırlara karşı bir tehdit olarak kullanılmış olan hava saldırılarıyla ilgili laflar artık bir tarafa bırakılmıştı. Vance-Owen planının uygulanması fikrinden bile vazgeçilmişti. Bunun yerine, Bosna'nın iki milyonluk Müslüman nüfusundan arta kalanların, bir grup sözde "Güvenlikli Bölgelerde" toplanmalarına izin verilmesine karar verildi.²²³

Birleşmiş Milletler 6 Mayıs günü Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesinin ittifakıyla alınan 824 sayılı kararıyla²²⁴ Saraybosna dâhil diğer tehdit edilen kritik bölgeler, Güvenli Bölge ilan edilmişti. Genelde kuşatılan ve mültecilerin toplandığı sahalara dikkate alındığında, bu bölgeler Saraybosna, Tuzla, Zepa, Goradze, Bihaç ve Srebrenica olarak tespit edilmişti.²²⁵ Ayrıca UNPROFOR daha sonra 38.000'e çıkan asker sayısı ile ihtiyacı olanlara insani yardım götürmek ve sivillerin zarar görmeyeceği "Güvenli Bölgeler" sağlamakla görevlendirildi.²²⁶

Eski Yugoslavya Hükümeti de bu planla birlikte Batı'ya yaranmak için Bosna Sırlarına ilaç ve yiyecek hariç hiçbir yardımda bulunmadığını açıklamıştı. İddialara göre Yugoslavya ekonomisi, uygulanan ambargolar nedeni ile son derece sıkıntılı bir duruma düşmüştü.²²⁷

Bu planın kabulünden sonra, Sırlara ne gibi yaptırımlar uygulanması konusunda ABD ile Avrupalı müttefikleri arasında görüş ayrılığı meydana gelmişti. ABD'ye göre; Sırlara karşı hava akınları düzenlenmeli ve Müslümanlara uygulanan silah ambargosu kaldırılmalı, AT'ye göre ise; daha fazla kara birliği gönderilmeli, daha fazla müeyyide uygulanmalı, Vance-Owen Planı'nın uygulanması için daha fazla politik baskı ve askeri çözümlere başvurulmalıydı.²²⁸

Her ne kadar Güvenli Bölgeler, Türkiye'nin Eylem Planı'nda da yer almışsa da, Türkiye mülteciler için Güvenli Bölgelerin tahsis edilmesini istemiyordu. BM'nin son kararı, Bosna-Hersek ve Türkiye tarafından Müslümanların, koruma görüntüsü altında

²²³ Malcolm, **a.g.e.**, s.386.

²²⁴ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoglu, **a.g.e.**, s.598.

²²⁵ Selver, **a.g.e.**, s.149.

²²⁶ Hendrickson, **a.g.m.**

²²⁷ Selver, **a.g.e.**, s.149.

²²⁸ aynı yer.

izolasyonu olarak değerlendirildi.²²⁹

Hem BM Güvenlik Konseyinin kararı hem de Türkiye'nin açıklamaları, Bosna'da ve bilhassa kuşatma altındaki Zepa, Gorajde, Saraybosna, Tuzla, Bihac ve Srebrenica'da bayram havası yaşanmasına sebep olmuştu. Çünkü onlar BM'ye ve aldıkları kararlara inanmışlardı. Kararın alındığı ilk aylarda Sırp çetnikler geriye çekilmiş ve Srebrenica, Tuzla, Bihac, Zepa ve Saraybosna rahat nefes almaya başlamıştı. Çok az miktarda da olsa bu şehirlere insani yardım da ulaşmaya başlamıştı. Sırp lider Karadziç ve komutanı Mladiç her fırsatta "Biz İslam'ın Balkanlar üzerinden tekrar Avrupa'ya yayılmasını, saldırıya geçmesini önleyen Avrupa'nın ve Batı medeniyetinin öncü gücüyüz. Bize engel olmanız Hıristiyan medeniyetine, kültür değerlerine ihanettir." diyerek Güvenli Bölgelerden duyulan rahatsızlıklarını dile getiriyor diğer yandan da tarihi bir kini kusuyorlardı.²³⁰

iii. Planın Müslümanlardan Tam Destek Göremeyiş Nedenleri:

Bu plan, Vance-Owen Planı'nın uygulanmasını rafa kaldıracak ve ülke içinde etnik koloniler kurarak, tıpkı Filistin'deki gibi "Gazze Şeridi" problemine benzer problemler yaratmak anlamına gelecek, ülkenin %70'ini ele geçiren Sırpların emri vaki yapmalarına olanak sağlayacak, Sırp'lara karşı askeri yaptırımlar uygulanması kararlarını desteklemeyen bu plan, ne Sırpların işgal ettiği topraklardan çekilmesini, ne de Sırp saldırılarını durduracaktı.

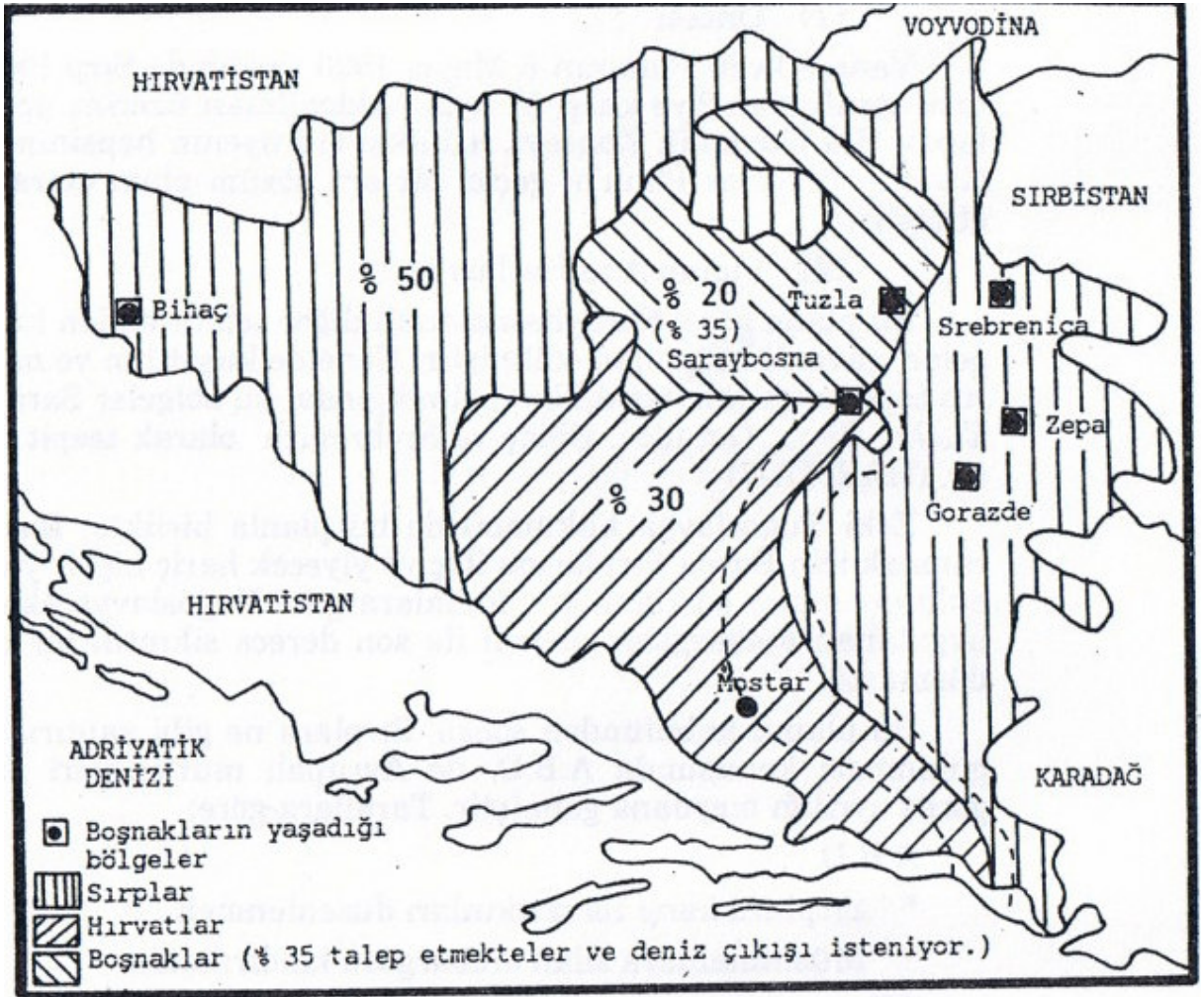
Planın kabul edilmişinden bugüne kadar yapılan uygulamalar, Sırpların "Etnik Temizleme" gayretlerini kolaylaştırır yönde olmuştur. Fakat NATO-BM çevreleri, Güvenli Bölgeler Planı'nı daimi bir geçici çözüm olarak gördüklerini ifade etmişlerdi. Bosna-Hersek'te Güvenli Bölgeler Planı'nı kabule zorlayan şartlar, savaş öncesi ve sonrası haritaların incelenmesi ile daha yakından görülecektir.²³¹

²²⁹ Sönmezoğlu, a.g.e., Şule Kut, a.g.m., s.598.

²³⁰ Mehmet Koçak, "Srebrenica Katliamı 10. Yılında", Yeni Şafak Gazetesi, 12. Temmuz 2005.

²³¹ Selver, a.g.e., s.149.

cc. Üç Bölge Plan (CENEVRE PLANI): (Bkz. Harita-8)

Harita-8²³²

i. Plan Öncesi Durum:

Vance-Owen Planının Sırp tarafından reddedilmesinden sonra, uluslararası topluluk, Bosna'da devletin bütünlüğünü veya savaş öncesi nüfus dağılımını yansıtacak bir nihai yerleşim için herhangi bir tasarı hazırlamaya çalışmayı bırakmıştı. Bunun yerine, Bosna, küçük cumhuriyetlerden oluşan üç taraflı bir konfederasyon halinde bölünecek, sınırları da, son iki yılda askeri açıdan ele geçirilen toprakları bir dereceye kadar temsil edecek ve yasallaştıracaktı.²³³

16 Haziran'da Cenevre'de İzzetbegoviç, Milošević ve Tucman'ın katıldığı Yugoslavya Konferansı'nda, Vance-Owen Planı kâğıt üzerinde de geçerliliğini yitirdi.

²³² Bosna-Hersek Gerçeği, s. 38.

²³³ Malcolm, a.g.e., s.391.

Lord Owen ile eski Norveç Dışişleri Bakanı Thorvald Stoltenberg'in²³⁴ önerdiği ve Tucman ile Milošević'in onay verdiği yeni plan, Bosna-Hersek'in etnik esasa dayalı üç milli devlete bölünmesini öngörüyordu.²³⁵ Plan Müslümanlardan tam destek görmemesine rağmen, Sırp lar tarafından desteklenmekteydi. Zira Müslümanlara göre plan ciddi sınır sorunları yaratacaktı. Üç bölgenin sınırlarını belirlemek, hala ülkenin birçok bölgesinde üç ayrı etnik kökene ve mezhebe mensup insanların iç içe yaşamaları nedeni ile son derece zor olacaktı. Planın yeni nüfus mübadelelerine yol açması, Müslümanlara deniz çıkışını kapatması gibi riskler mevcuttu.²³⁶

İlk plan taslağına göre toprakların yaklaşık %50'si Sırp, %30'u Hırvat,%20'si Müslüman devletine düşecekti. Müslüman devleti coğrafi olarak bağlantısız iki birimden oluşacaktı: Bosna-Hersek'in merkezindeki Saraybosna-Tuzla-Zenica üçgeni ile kuzeybatıdaki Bihaç bölgesi.

“Cenevre Planı” olarak anılan bu yeni planda gerçi “esnek bir konfederasyon”dan söz ediliyordu; ancak buradaki muğlâklık, gidişatın Bosna-Hersek'in bir ülke olmaktan çıkması yönünde olduğunu göstermekteydi. Saraybosna'nın statüsü belirsiz bırakılmıştı. Altı kentte oluşturulacak Güvenli Bölgelerden de bahis yoktu. Orta Bosna'da Müslümanların eline geçmiş olan bölgeler, başta Travnik, Hırvat Devleti'ne bırakılıyordu.²³⁷

Üç Bölgeli Bosna-Hersek Planı üzerinde çalışmalar Cenevre'de zaman zaman kesintiye uğramasına rağmen devam etti.²³⁸ Cenevre görüşmelerinin Bosna-Hersek Müslüman toplumunda yarattığı umut kırıklığı, iç çekişmeleri yüzeye çıkarttı. Hırvatistan diplomasisi, Fikret Abdiç'i İzzetbegoviç'in yerini almaya ve Cenevre Planı'nı kabul etmeye zorlamak için girişimlerde bulundu.²³⁹

Müslümanlar, istemeyerek de olsa bu planı görüşmeyi “savaşı durdurmak için” kabul etmek durumunda kalmışlardı.²⁴⁰ 27 Temmuz'da başlayan Cenevre Planı müzakerelerinde, ilkin “Bosna-Hersek Birleşik Cumhuriyetler Birliği” Anayasa taslağı üzerinde duruldu. Taslağına göre Birlik'i oluşturacak üç etnik cumhuriyetin askeri güçleri olmayacak (mevcutlar BM ve AT gözetiminde dağıtılacak), bütün cumhuriyetlerde çifte

²³⁴ aynı yer.

²³⁵ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.125.

²³⁶ Selver, *a.g.e.*, s.150.

²³⁷ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.126.

²³⁸ Selver, *a.g.e.*, s.150.

²³⁹ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.128.

²⁴⁰ Selver, *a.g.e.*, s.150.

vatandaşlık hakkı tanınacak ve bütün vatandaşlar Adriyatik kıyısındaki Neum Kasabası ile Sava Nehrine erişme serbestisine sahip olacaktı. Cumhuriyetler Birliği'nin Cumhurbaşkanlığı görevi, dönüşümlü olarak üç cumhuriyetin Devlet Başkanlarınca yürütülecekti. İzzetbegoviç Bosna-Hersek'in (konfederatif de olsa) bütünlüğünü sağlayacak merkezi mekanizmaların yetersizliğinden ve belirsizliğinden ötürü tepki göstermesine rağmen, bu taslağı imzalamaya razı oldu.²⁴¹

Bu arada Bosna-Hersek'teki Sırp mevzilerine karşı bir hava operasyonu düzenlenmesi, Temmuz 1993 ayında BM ve NATO gündeminde yoğun yer işgal etmiştir. NATO Daimi Konseyi, 4 Ağustos 1993 tarihinde, Saraybosna ve diğer Müslüman bölgeleri çevresindeki Sırp kuşatmasının sürmesi halinde hava saldırısı dâhil sert önlemler alınmasını kararlaştırmıştı. Bu kararların, Cenevre Görüşmelerinde Üç Bölge Etnik Planı'nı kabule yanaşan Müslümanları görüşme masasına çekmek ve Sırp'ları da saldırı yapmaktan caydırmak amacı ile alındığı değerlendirilmektedir. Nitekim Sırp'lar, ağustos ayı başlarından itibaren Saraybosna'yı kontrol altında tutan İğman ve Bjelasnica Tepeleri'nden çekilmeye başlamıştı.²⁴²

Owen-Stoltenberg ve sair Batılı diplomatlar, ABD'nin, Sırp güçlerinin İğman tepelerinden çekilmemesi halinde gerekirse tek başına müdahalede bulunma yönündeki tehdidinin sadece Cenevre Görüşmelerinin yeniden başlamasını amaçladığını, “daha fazla bir şey” ummaması gerektiğini İzzetbegoviç'e anlatarak onu rıza göstermeye zorladılar. Batı dünyası veya diğer deyişle “uluslararası topluluk”, Cenevre Planı'na Vance-Owen Planı'na olduğundan çok daha enerjik bir biçimde bağlanmış oldu. Öyle ki, görüşmeler sırasında, Owen ile Stoltenberg'in sözcüsü John Mills'in ağzından hep Karadziç'in sarf ettiği türden bir cümle çıkabilmiştir. “Müslümanlar kabul etmekle ölmek arasında seçim yapacaklar.” Anayasa tasarısının ardından, 1 Ağustos'ta harita üzerinde konuşulmaya girişildi. İzzetbegoviç Bosna Müslüman Cumhuriyeti'nin, 2 milyondan fazla Boşnakın sığabileceği, “yaşayabilir bir cumhuriyet” olarak projelendirilmesi için çaba gösterdi. Bunun için, Sırp'ların işgal ettikleri toprakların en az %30'undan çekilmesini ve Müslüman Cumhuriyetine en az %35 toprak verilmesini sağlamaya çalıştı. Ancak, ellerindeki toprakların %15'inden fazlasını veremeyeceklerini söyleyerek pazarlığa başlayan Karadziç sonuçta %24'e kadar çıktı; böylece Bosna-

²⁴¹ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.131.

²⁴² Selver, *a.g.e.*, s.151.

Hersek topraklarının %52'si Sırp, %31'i Müslüman, %17'si Hırvat cumhuriyetinde kalacak şekilde bölüştürülmesini öngören bir harita taslağı oluştu.²⁴³

ii. Üç Bölge Barış Planı'nın Taslağı:

Sırp'ın Saraybosna'yı abluka altına alması ve bu şehrin düşmek üzere bulunması nedeniyle, 31 Temmuz 1993 tarihinde Cenevre'de bu plan üzerinde yapılan görüşmelerde her üç etnik grup arasında kısmen antlaşma olasılığı belirmiştir.²⁴⁴ Tarafların farklı şekil önerileri üzerinde, 1993 yılının Ağustos ve Eylül ayları boyunca hem Cenevre'de hem de Adriyatik'te demirli bulunan Invincible adlı İngiliz savaş gemisinde görüşmelere devam edildi.²⁴⁵

iii. Barış Planının Ana Hatları:

Bosna-Hersek Birleşik Cumhuriyetler Birliği, üç ayrı cumhuriyetten oluşacaktır. Bu üç cumhuriyetin Devlet Başkanlarından oluşan ortak bir Cumhurbaşkanlığı olacak ve bu görev nöbetleşe yürütülecek, birlik ve Cumhuriyetler askeri güç oluşturmayacaklar, mevcut güçler BM ve AT öncülüğünde dağıtılacak, Cumhuriyetlerin sınırları, ancak BM Genel Sektörleri'nin atayacağı beş kişilik komisyon tarafından değiştirilebilecek, birlik vatandaşları ve mallar, cumhuriyetler arasında serbest dolaşabilecek, Cumhuriyetler seçilmiş yasama, yürütme organları ile bağımsız yargı erki oluşturacak Cumhuriyet Anayasaları birlik antlaşmasına ters düşmeyecek, ilk seçimler BM gözetiminde yapılacak, Birlik Başkanı ve Dışişleri Bakanı, cumhuriyetlerin Devlet Başkanları tarafından sırayla önerilecek, ataması ve görevden alınması Devlet Başkanı tarafından yapılacak, Devlet Başkanlığı diğer bakanları da belirleyecek, bu bakanlar ile Başbakan ve Dışişleri Bakanının birlik kabinesini oluşturmalarını sağlayacak, Cumhuriyetler ortaklaşa Yüksek Mahkeme kuracaklardır. Saraybosna geçici olarak iki yıl BM gözetiminde kalacak ve askerden tamamen arındırılacaktır.

Savaş başladığında Boşnakların yaşadığı topraklar olan toprakların çoğu bu anda Sırp'ın denetimine geçmişti. Ülkenin %75'ine hâkim olan Sırp'lar, Cenevre'de Müslümanları Bosna'nın ortasına hapsedmek için çok çabaladılar. Sırp lideri

²⁴³ Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Safhası*, s.134.

²⁴⁴ Selver, *a.g.e.*, s.151.

²⁴⁵ Malcolm, *a.g.e.*, s.391.

Karadziç'in Goradze ve Saraybosna arasında koridor açabileceğini söylemesi ise umut verici bir gelişme olarak değerlendirilmekteydi. Bu barış planı konusunda Türkiye; barış planına, saldırgan tarafın da uymasını sağlayacak etnik önlemler alınmasının, askeri müdahale alternatifinin saklı tutulmasının ve federasyon fikrinin kabul edilmesi halinde, Müslümanların denizlere çıkışlarının kısmen de olsa garanti altına alınmasının gerekli olacağını belirtmişti.²⁴⁶

5. Dayton Barış Anlaşması:²⁴⁷

Dayton Barış Anlaşması Bosnalı Müslümanları uluslararası alanda tanınmış sınırları ve toprak bütünlüğü ile bağımsız bir devlete sahip kılmıştı. Ancak, anlaşma sonrası Bosna artık normal bir devlet olarak sayılamazdı.²⁴⁸ Anlaşmanın BH'ye biçtiği idari yapılanma, ülke toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına ciddi ve sürekli bir tehdidi de beraberinde getirdi. Çünkü savaş yılları geride Boşnakların, Bosnalı Sırpların ve Bosnalı Hırvatların ayrı ayrı kontrollerinde ve etnik açıdan homojen olan bölgeler bırakmıştı. Bosna-Hersek'in iki birimi, "Bosna ve Hersek Federasyonu" ile "Sırp Cumhuriyeti", kendilerine has siyasi kurumlarıyla, ordularıyla, polisleriyle, yargı mekanizmalarıyla, eğitim sistemleriyle, medyalarıyla ve bağımsız devletlere özgü diğer kurumlarıyla, adeta aynı devlet içinde "iki küçük devlet" haline gelmişti.²⁴⁹

a. Dayton Barış Anlaşması'na Doğru Adım Adım Kronolojik Olaylar:

aa. 1991 yılından itibaren Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve diğer topluluk ve uluslar ayrı ayrı Balkan sorununu anlaşma masasında çözümlenebileceği umuduyla faaliyetlerine başladılar.

bb. Eylül 1992'de Avrupa Birliği gözlemcisi Lord David ve Birleşmiş Milletler gözlemcisi Cyrus Vance, Bosna'da Vance-Owen Planı olarak anılan taslak bir oluşum hazırladılar.

cc. Mart 1993'te ABD'nin Vance-Owen planı kapsamında tarafları uzlaştırma çalışmaları Bosnalı Sırp tarafından reddettiler.

²⁴⁶ Selver, **a.g.e.**, s.152.

²⁴⁷ Dayton Anlaşması'nın tam metni için Bkz. EK-2.

²⁴⁸ Türbedar, "Bosna'da Barışın 11. Yılı".

²⁴⁹ Türbedar, **a.g.m.**

dd. 1994 başlarında ABD ve Avrupa Birliği'nin, barışı sağlama ve güvenli bölgeler oluşturmak maksadıyla NATO hava bombardmanı tehdidiyle daha aktif politika oluşturma çabaları arttı.

ee. Mart 1994'te ABD'nin yeni özel elçisi Charles Redman ve diğer delegeler Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar ile 20 Mart tarihinde sona erecek olan "Ateşkes Antlaşması, İki Toplumlu Federasyon ve İlişkilerinin Geliştirilmesi" ile ilgili görüşmelere başkanlık etti.

ff. 1994 ilkbaharında Federasyon ve Bosnalı Sırp lar arasında anlaşma zemini oluşturma gayretlerine yönelmiş ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya'dan oluşan "Beşli Temas Grubu" oluşturuldu. Temas Grubu üç esas ilkede çalışmalarını yoğunlaştırmıştı:

- i. Bosna bütünlüğünü korumalı,
- ii. Bu durum Federasyon ve Bosnalı Sırp taraflarından oluşmalı,
- iii. Taraflar karşılıklı anlaşılmış yapısal prensiplere bağlı olmalı.

gg. Temmuz 1994'te Temas Grubu Federasyon ve Bosnalı Sırp lar arasında 51/49 yüzdesini oranında öneri sunan haritayı ileri sürdü. Müslümanlar ve Hırvatlar tarafından kabul gören hususlar Bosnalı Sırp lar tarafından reddedildi. (Gerçi bütün esas konular Aralık 1995 Dayton Barış Görüşmeleri'nde çözülmüştü.)²⁵⁰

hh. 1994 sonlarında Sırbistan, Bosnalı Sırp lara ekonomik desteğini geri çektiğini ve ABD ve Avrupa Birliği gözlemcilerinin sınırı denetleyebileceklerini duyurması üzerine Güvenlik Meclisi 1992 yılından beri Sırbistan'a uygulanan ekonomik tasdiklerin bazılarının askıya alınmasını sundu.

ıı. 1995'in yazında, bir seri olay sonucu durum değişti.

jj. Haziranda BM'ce Güvenli Bölge olarak ilan edilen Srebica ve Zepa Bosnalı Sırp lar tarafından zapt edildi.

kk. Temmuz ve ağustos aylarında Hırvatlar, ayrılıkçı Krajina Sırp ları tarafından üç yılda elde edilen toprakların çoğunu tekrar ele geçirdiler.

ll. Güvenli Bölgelere Sırp lar tarafından girilmesi üzerine ABD Başkanı Clinton, diğer Güvenli Bölgelerin güvenlikleri için NATO ve BM'nin sorumluluğunu yerine getirmesini istedi. Müttefikler Haziran 1995'te Londra'da yapılan kongrede, Sırp ların

²⁵⁰ Türbedar, a.g.m.

tekrar Güvenli Bölgelere saldırımları durumunda NATO'nun hava saldırılarına başlaması konusunda anlaşılabilir.

mm. Ağustos ortalarında ABD Başkanı Clinton, Milli Güvenlik Danışmanı Anthony Lake'ı NATO müttefikleri ve Rusya için barışa ön ayak oluşturması amacıyla gönderdi.

nn. Ağustos ortalarında Richard Holbrooke'un asistan sekreterinin başkanlık yaptığı Amerikalı delegeler, sorunun çözümü için yoğun mekik diplomasisine başladılar.

oo. Ağustos sonlarında Saraybosna Pazarı'nda Sırp bombardımanı sonrası³⁷ insanın ölümünden sonra BM Bosnalı Sırplar'a bir ultimatom yayınladı:

- i. Saraybosna'ya yapılan bombardıman kesilecek,
- ii. Güvenli Bölgelere saldırgan hareketlere son verilecek,
- iii. Saraybosna kuşatmasındaki ağır silahlar geri çekilecek,
- iv. Saraybosna'ya kara ve hava yoluyla girişe izin verilecektir.

Bosnalı Sırplar Deliberate Force operasyonundan sonra Hırvatistan, Bosnalı Hırvat ve Bosnalı Müslüman kuvvetlerin ortak saldırıları karşısında savaşın başından beri ellerinde tuttıkları toprakları korumakta giderek zorlanmaya başladılar. Bu nedenle 1 Kasım'da Dayton Ohio'da savaşı sona erdirmek için başlatılan görüşmelere savaşın başında olduklarından çok daha istekli olarak katıldılar.²⁵¹ 30 Ağustos 1995 tarihinde, Bosnalı Sırplar'ın isteklerinin reddinden sonra NATO'nun askeri hedefler üzerine ağır bir hava saldırısı başlatmasıyla birlikte Bosnalı Sırplar ancak bundan sonra NATO isteklerine uyum sağladılar.²⁵² Bu eylemler savaşın yönünü değiştirdi ve Dayton Barış Anlaşması ile sona eren görüşmelerin yolunu açtı.²⁵³

Temas Grubu'nun 8 Eylül 1995 Genova ve 26 Eylül 1995 New York'ta düzenledikleri görüşmelerde; Boşnak, Hırvat ve Bosnalı Sırplar'ı temsilen Sırp Dışişleri Bakanı'nın görüşmelerinde Bosna'daki durumla ilgili şu temel prensip kararlara vardılar:

- aa. Bosna'nın bütün olarak kalması,
- bb. Temas Grubu'nun 51/49 formülüne uygun Müslüman-Hırvat Federasyonu ile Bosna Sırp tarafları arasında toprak bölüşümünün yapılması,

²⁵¹ Hendrickson, **a.g.m.**

²⁵² Selver, **a.g.e.**, s.157.

²⁵³ Pavle Jankovic ve Srdjan Gligorijevic, "Savaş Baltalarını Gömmek", **NATO Dergisi**, Yaz 2004.

- cc. Anayasal yapılar,
- dd. Serbest ve adaletli seçimler,
- ee. İnsan haklarına saygı.

Ekim başlarında Bosna'da hali hazırda süren ateşkes yürürlüğe girdi. 1 Kasım'da Temas Grubu Ülkeleri, ilgili tarafları Dayton'a, "Barış Görüşmeleri"ne başlamak üzere çağırdı. 21 Kasım'da²⁵⁴ Hırvat tarafı adına Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman, Sırp tarafı adına Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Milosevic ve Boşnak tarafı adına DEP başkanı Alija İzetbegović Dayton'da Amerikalı yetkililerin gözetimi altında²⁵⁵ Dayton Barış Görüşmeleri'ne başladılar.²⁵⁶ Görüşmeler, Ohio Dayton'daki ABD Hava Kuvvetleri Üssü'nde düzenlenen üç haftalık oturumlar halinde yürütüldü. Olağandışı yoğunlukta geçen görüşmelerin ardından, 21 Kasım 1995 tarihinde Dayton'da genel bir anlaşmaya varıldığı ilan edildi. Sonradan bir antlaşma haline dönüştürülüp resmileştirilen anlaşma 14 Aralık günü Paris'te Bosna, Hırvatistan ve Sırbistan Cumhurbaşkanı tarafından imzalandı.²⁵⁷ Dayton Barış Anlaşması, asıl bölümlerden başka 11 ek metinden, Bosna-Hersek Anayasası'ndan ve diğer önemli bazı anlaşmalardan oluşan metin, askeri, siyasi ve anayasal sorunları ele alıyor ve metnin sonunda ise, demokratik bir toplum yapısını oluşturacak tedbirler öngörülüyordu.²⁵⁸ Aralık 1995 yılında Paris'te imzalanan ve Bosna Hersek savaşını bitiren Dayton Anlaşması'nın bir bölümü aynı zamanda Bosna Hersek Anayasası'nın niteliğini taşımaktadır. Yani Bosna Hersek Devleti'nin Anayasası bir barış anlaşmasından ibarettir. Bu anlaşma ile Bosna Hersek devletinin son derece karmaşık ve katmanlı bürokratik yapıya sahip oldu.²⁵⁹

²⁵⁴ Selver, **a.g.e.**, s.157.

²⁵⁵ Caner Sancaktar, "Dayton Barış Anlaşması'nın 10. Yılında Bosna-Hersek".

²⁵⁶ Selver, **a.g.e.**, s.157.

²⁵⁷ Malcolm, **a.g.e.**, s.412.

²⁵⁸ **Balkanlar: Dayton Anlaşması İflas mı Etti?**

²⁵⁹ Mirzet Mujezinovic, "Bosna Hersek'teki Anayasa Tartışmaları ve Reform Süreci", USAK, 4.5.2005, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=12&id=17>, (Erişim, 22.11.2007).

b. Dayton Barış Antlaşması'nın İncelenmesi: (Bkz. Harita-9)

Harita-9²⁶⁰

aa. Antlaşmanın Önemli Maddeleri:

- i. Bosna-Hersek Devleti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki tarafa ayrılmıştır.
- ii. Bosna; Bosna-Hersek ismiyle tek bir devlet olarak idame ettirilecektir.

²⁶⁰<http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/7a/Bk-map.png/250px-Bk-map.png&imgrefurl=http://tr.wikipedia.org/wiki/Bosna-Hersek&h=268&w=250&sz=65&hl=tr&start=20&um=1&tbnid=hHTJ03eLcUVKaM:&tbnh=113&tbnw=105&prev=/images%3Fq%3Ddayton%2Bbar%25C4%25B1%25C5%259F%2Banla%25C5%259Fmas%25C4%25B1%2Bharitas%25C4%25B1%26um%3D1%26hl%3Dtr%26sa%3DN>, (Erişim, 03.03.2008).

iii. Devlet: dış politika, dış ticaret, ulaşım, haberleşme, hava trafiği kontrolü uluslararası kuralların uygulanması ve para politikasından sorumlu bir anayasaya sahip olacaktır.

iv. Bosna'da yaşayan tüm insanlara iki tarafta özgürce hareket ve seyahat etme hakkı tanınacaktır. (Bosna Hersek'te halkın kullandığı motorlu taşıtlara ait araç plakaları, insanların mensup oldukları etnik unsuru ve hangi bölgede yaşadıklarının tespit edilememesi maksadıyla belirli bir sistem dahilinde verilmemektedir.)

v. Antlaşmanın uygulanması amacıyla bölgede 12 ay süreyle SFOR adı altında 60 bin civarında askerden oluşan askeri bir güç görevlendirmiştir. (Aralık 1996 tarihinden itibaren ise asker sayısı 30 bin civarına indirilmiş ve ülkede barış sürecinin istikrarlı bir biçimde yürüyüp yürümemesine göre 6 aylık periyotlarla 18 aya kadar uzatılmıştır).

vi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Eski Yugoslavya'yı oluşturan bütün Cumhuriyetlere yönelik silah ambargosunun kaldırılması yönünde karar almıştır.

vii. Antlaşmada geçen yeniden yapılanma faaliyetleri de dâhil askeri olmayan hususlara ilişkin uygulamalar için parti temsilcilerinden oluşan Ortak Sivil Komisyonun Başkanlığını yürütecek bir Yüksek Temsilcilik oluşturulmuş, İsveç eski Başbakanı Carl Bild'in Yüksek Temsilci olarak atanması uygun görülmüştür.

viii. Antlaşmaya göre, aşağıdaki kurumları oluşturan bir anayasanın oluşturulması öngörülmüştür. Meclis ve Temsilciler Meclisinden oluşan ikili bir parlamento üç kişiden oluşan bir Başbakanlık Konseyi (iki üye Bosna-Hersek Federasyonundan, bir üye Sırp Cumhuriyetinden), Bakanlar kurulu, Anayasa Mahkemesi, Merkez Bankası.²⁶¹

c. Dayton Antlaşması Gereği Siyasi Yapı:

Bosna-Hersek'in eski Yugoslav Cumhuriyeti'nde sahip olduğu sınırlar içerisinde bugünkü statüsü kabul edilmişti. 18 Mart 1994 tarihli Washington Antlaşması'yla oluşturulan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olmak üzere 2 ayrı yapıdan meydana gelir. Bosna-Hersek, Eylül 1995'te Cenevre ve New York'ta kabul edilen ve 21 Kasım 1995 tarihinde Dayton'da onaylanan anayasal temel prensiplerle ilgili takip edilen birtakım sınırlı sorumluluklara sahiptir.²⁶² Bu iki entite, birbirinden hukuken gerçek bir sınır niteliği taşımayan ve NATO güdümlü SFOR tarafından denetlenen

²⁶¹ Selver, a.g.e., s.157.

²⁶² Selver, a.g.e., s.158.

yaklaşık 1400 km uzunluğundaki bir sınır ve ayırım hattı ile ayrılmıştır.²⁶³

Nisan 1994'te Bosna-Hersek, Müslüman-Hırvat Federasyonu Anayasası onaylanmıştı. Değınildiğı gibi Dayton Antlaşması ile Müslüman-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti Hükümetleri, Anayasalarının yeni temel prensiplerini kabul etmek konusunda anlaşmışlardı. 25 Aralık 1995 tarihinde imzalanan Dayton Antlaşmasını müteakiben barış ortamına giren Bosna-Hersek'te Dünya Bankası'nın öncülüğünde, donör ülkeler ve uluslararası finans kurumlarınca verilen kredi ve hibe yardımlar sayesinde yeniden yapılanma faaliyetleri başlamıştır.²⁶⁴

d. Bosna-Hersek Devleti Siyasal Yapısı:

aa. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi:

Devletin başında her üç etnik grup tarafından (Boşnak, Hırvat ve Sırp) ayrı ayrı seçilen üç kişilik bir Başkanlık Konseyi bulunmaktadır. 14 Eylül 1996 tarihinde düzenlenen seçimlerde kendi etnik gruplarından en çok oyu alan Alija İzzetbegoviç (Boşnak), Kresimir Zubak (Hırvat) ve Momcilo Krajsnik (Sırp) Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine seçilmişlerdi. Seçimlerde üç üye arasında en çok oy almış olan İzzetbegoviç konseyin başkanlığını da yürütmekteydi. Konsey, kararlarını oy birliği ile almaktadır. Taraflarca varılan mutabakat gereğince, geçici bir düzenleme olarak, konseyin her üç toplantısından ikisi Saraybosna'da Milli Müze binasında, diğeri ise Saraybosna'nın Sırp tarafı içinde kalan semti Lukavica'daki Elektrik Fakültesi binasında yapılmaktadır.²⁶⁵ Kısacası, Dayton'la, hem güçlü bir konfederal yapı oluşturuldu, hem de kurulan Yüksek Komiserlik aracılığıyla ülke uluslararası koruma altına sokuldu.²⁶⁶ Ancak, uluslararası yöneticiler Bosna'nın siyasi yaşamında müdahaleci bir rol oynamaya devam etmekte ve sık sık yerel görevlilerin aldıkları kararları hükümsüz kılmaktadırlar.²⁶⁷

bb. Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu:

Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu, kurulun oluşumu ve yetkilileri ile toplanma esasları konularında taraflar arasındaki görüş farklılıkları nedeniyle uzun süre

²⁶³ Caner Sancaktar, "Dayton Barış Antlaşması'nın 10. Yılında Bosna-Hersek".

²⁶⁴ Selver, **a.g.e.**, s.159.

²⁶⁵ Selver, **a.g.e.**, s.161.

²⁶⁶ Ceyda Karan, "Bosna, Yine Yeni Baştan", Radikal, 14 Kasım 2005.

²⁶⁷ Hendrickson, **a.g.m.**

oluşturulamamış ve toplanamamıştır. Sırp tarafı Bakanlar Kurulu'nun asgari yetkilere sahip olacak ve Başkanlık Konseyi'nin yürütme organı şeklinde görev yapacak bir nitelikte olmasını isterken, Boşnak tarafı Kurulun daha geniş yetki ve sorumlulukları olmasında ısrar etmişti. Sonunda varılan mutabakat ile Bakanlar Kurulunun birer hafta süreyle dönüşümlü olarak görev yapacak olan biri Boşnak ve diğeri Sırp iki eş başkan ile bir Hırvat Başkan Yardımcısı ve üç bakandan oluşması kararlaştırılmıştır. Buna göre; “Dışişleri Bakanı” Hırvat, “Sivil İşler ve İletişim Bakanı” Sırp, “Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanı” ise Boşnak'tır. Her bakanın diğeri iki etnik gruptan birer yardımcısı bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu ilk toplantısını 3 Ocak 1997 tarihinde gerçekleştirmiştir.

cc. Bosna-Hersek Parlamentosu:

Bosna-Hersek Parlamentosu “Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi” ve “Bosna Hersek Halk Meclisi” şeklinde iki kanattan oluşmaktadır.

i. Bosna-Hersek Cumhuriyetindeki Temsilciler Meclisi: Halk tarafından doğrudan seçilen 42 üyesi bulunmaktadır. Üyelerinin 28'i Bosna-Hersek Federasyonu, 14'ü ise Sırp Cumhuriyeti'ndeki seçmenlerin oylarıyla belirlenmektedir. Meclisin açılış toplantısı 5 Ekim tarihinde Saraybosna'daki Milli Tiyatro'da düzenlenen bir törenle yapılmış, ancak güvenlik mülahazalarını ileri sürerek Saraybosna'ya gelmeyen Sırp tarafı bu toplantıya katılmamıştır. Temsilciler meclisi tüm tarafların katılımıyla ilk toplantısını ancak seçimlerden 3,5 ay sonra 3 Ocak 1997 tarihinde Saraybosna'daki Milli Müze'de gerçekleştirebilmişti.²⁶⁸

ii. Bosna Hersek Halk Meclisi: Taraf meclislerince seçilen toplam 15 üyeden oluşmaktadır. Her üç etnik grup 5'er üyeye sahiptir. Halk meclisi ilk toplantısını 3 Ocak 1997 tarihinde Saraybosna'nın Sırp kesiminde bulunan Lukavica'da gerçekleştirmişti. Bosna'nın tümüne ait merkezi veya ortak hükümet organları, yalnızca belirli konuları kapsayan kısa bir görev listesiyle ilgilenecekti. Uçuş trafiğinin denetlenmesi gibi uygulama esasına dayalı sorunları bir kenara koyacak olursak, bu listedeki önemli konular, para politikası, dış politika, dış ticaret politikası, gümrük idaresi ve göç konularıydı. Politika ve hukuk çerçevesine giren diğeri bütün alanlar, kitle iletişim araçları ve (uzlaşma ve yeniden bütünleşme süreci için herhangi bir uzun vadeli

²⁶⁸ Malcolm, **a.g.e.**, s.413.

tasarının en önemli unsurunu oluşturacak olan) eğitime ilişkin politikalar da dâhil olmak üzere, ayrı “siyasi varlıklara” bırakılmıştı. Ayrıca Merkezi Hükümet mekanizması için saptanan usuller, siyasi varlıklardan birine veya diğerine mensup politikacıların, bu mekanizmanın işleyişini tümüyle engellemelerini kolaylaştıracaktı; Merkezi Parlamento’nun Yüksek Meclisi, eğer iki taraftan birine ait temsilciler, meclisi terk ederlerse, yeterli çoğunluk sağlanamadığı için resmen toplanmamış sayılabılırdi ve eğer Sırp parlamentosu tarafından desteklenen Sırp milletvekili kararın Sırp Cumhuriyeti’nin temel bir çıkarına zarar veren nitelikte olduğunu açıklarsa, yönetimin herhangi bir kararı önlenebilirdi.²⁶⁹

e. Bosna Hersek Federasyonu Siyasal Yapısı:

Bosna-Hersek Federasyonu Boşnaklar ve Hırvatlar arasında 14 Mart 1995 tarihinde imzalanan Washington Antlaşması ile kurulmuştu. Federasyon Temsilciler Meclisi’nin 18 Mart 1997 tarihli oturumunda, Vladimir Soljiç Federasyon Başkanı, Ejup Ganic ise Başkan Yardımcısı olarak seçilmişlerdi. Taraflar arasında varılan mutabakat uyarınca, Soljic 27 Aralık 1997 tarihine kadar yürüttüğü Federasyon Başkanlığı görevini yardımcısı Ganic’e devrederek 1998 yılı sonbaharında düzenlenecek seçimlere kadar Başkan Yardımcılığını üstlenmişti.

Bosna-Hersek Federasyonu kendi içinde 10 ayrı kantona ayrılmıştır her kantonun kendi başkanı, meclisi ve hükümeti bulunmaktadır. Bu kanton meclislerinin ve hükümetlerinin üzerinde “Bosna-Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi” ve “Bosna-Hersek Federasyonu Hükümeti” yer almaktadır.

aa. Bosna-Hersek Federasyonu Parlamentosu:

Bosna-Hersek Federasyonu Parlamentosu, “Bosna-Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi” ve “Bosna-Hersek Federasyonu Halk Meclisi” olarak iki kanattan oluşmaktadır.

i. Bosna-Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi: Meclis üyeleri Federasyon tarafındaki seçmenlerin oylarıyla doğrudan seçilmektedir. Meclisin toplam 140 üyesi bulunmaktadır. Federasyon Temsilciler Meclisi ilk toplantısını 6 Kasım 1996 tarihinde gerçekleştirmiştir.

²⁶⁹ Malcolm, **a.g.e.**, s.414.

ii. Bosna-Hersek Federasyonu Halk Meclisi: Halk Meclisi üyelerinin bir kısmı Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi tarafından bir kısmı ise halkın oylarıyla doğrudan seçilen Kanton meclisleri tarafından belirlenmektedir. Halk Meclisi'nde 30 Boşnak, 30 Hırvat ve 5 "diğerleri"nden oluşan toplam 65 üye bulunmaktadır. Meclis ilk toplantısını 6 Kasım 1996 tarihinde gerçekleştirmişti.

bb. Bosna-Hersek Federasyonu Bakanlar Kurulu:

Bosna-Hersek Federasyonu Hükümeti Edhem Bıçakčić'in (Boşnak) başkanlığında toplam 15 Bakan ve 9 Bakan Yardımcısından oluşmaktadır. Federasyon Maliye Bakanı Drago Blandžija (Hırvat), aynı zamanda Başbakan Yardımcılığı görevini de yürütmektedir. Bakanlar Kurulu'ndaki üyelikler taraflar arasında varılan mutabakat uyarınca Hırvat ve Boşnaklar arasında paylaşılmıştır.²⁷⁰

f. Kantonlar:

Federasyon içindeki 10 kanton, Nüfus yapılarına göre "Hırvat" "Boşnak" veya "Karışık" kantonlar olarak ayrılmışlardır. (Bkz. Harita-10) Buna göre Federasyon bünyesinde 5 Boşnak kantonu, 3 Hırvat kantonu ve 2 karışık kanton bulunmaktadır. Her kantonun kendi seçmenlerince doğrudan seçilen bir başkanı ve meclisi bulunmaktadır. Kanton Meclislerinde bulunan üye sayısı, her kantonun nüfusuna göre değişmektedir. Kanton Meclisleri, Kantonun Kanton Başkan'ı tarafından önerilen başbakanını ve hükümetini onaylamaktadır. Kantonlar'ın Bakanlar Kurulu Üyelerinin sayısı ve görev dağılımı da farklılık arz etmektedir.²⁷¹

BH Federasyonundaki Kantonlar şunlardır:

- aa. Una-Sana Kantonu (B)
- bb. Posavina Kantonu (H)
- cc. Tuzla Kantonu (B)
- dd. Zenica-Doboj Kantonu (B)
- ee. Bosna-Podrinje Kantonu (B)
- ff. Merkez Bosna Kantonu (K)
- gg. Hersek-Neretva Kantonu (K)

²⁷⁰ Selver, a.g.e., s.163.

²⁷¹ Selver, a.g.e., s.164.

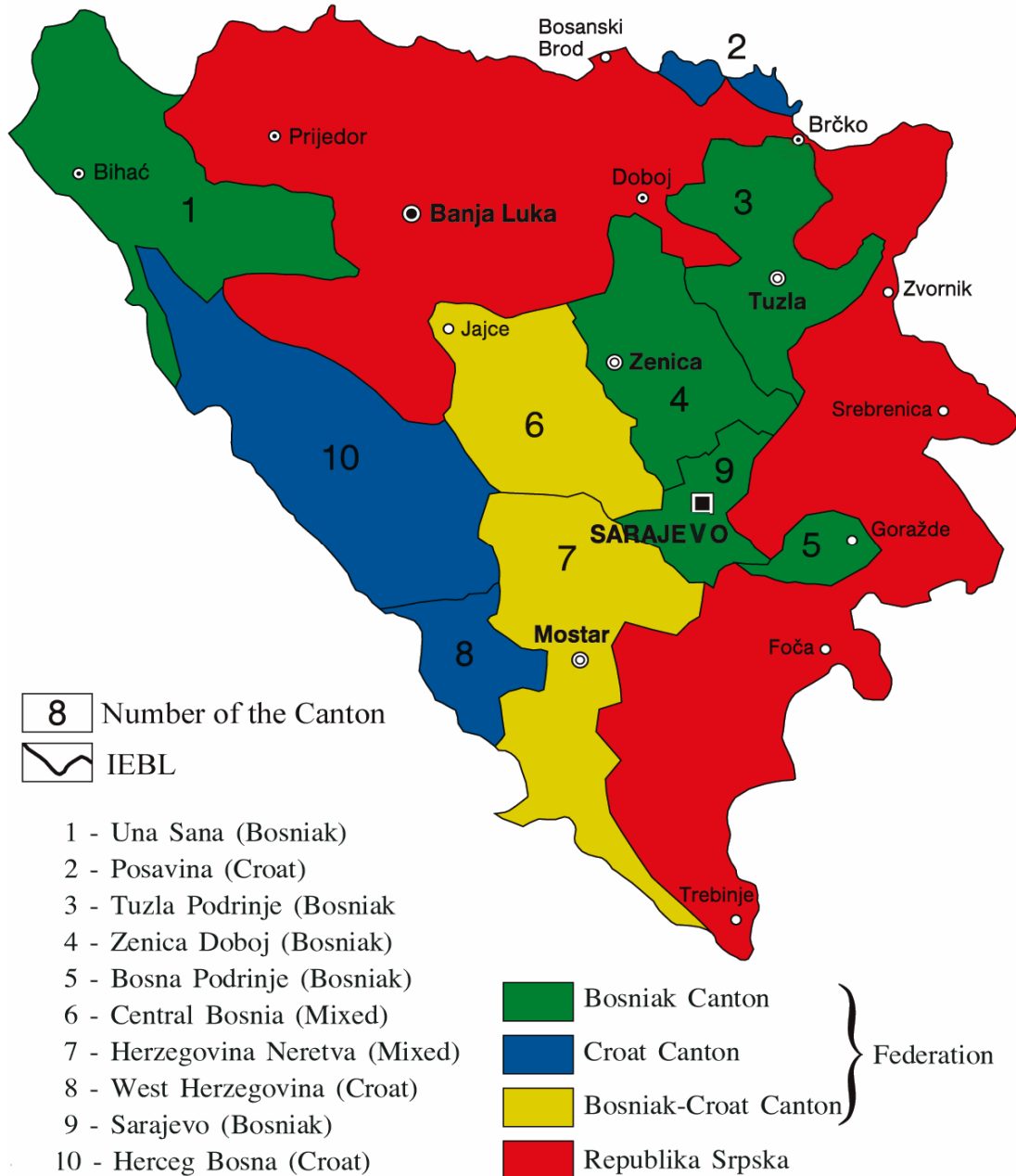
hh. Batı Hersek Kantonu (H)

ii. Saraybosna Kantonu (B)

jj. Livno Kantonu (H)

(B): Boşnak yoğun; (H): Hırvat yoğun; (K): Karışık

Federation of BiH

Harita-10²⁷²

²⁷² <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/images/federation-of-bih.gif>.

g. Sırp Cumhuriyeti Siyasal Yapısı:

Sırp Cumhuriyeti bir bütün olarak organize edilmiştir. Kantonlara sahip değildir. Kendi anayasasına, meclisine ve direkt olarak seçilen başkanına sahiptir.²⁷³ Sırp Cumhuriyeti Anayasası Şubat 1992’de yürürlüğe girmiş ve 1996’da değişikliğe uğramıştır. Entite’nin idari yapısı, doğrudan merkeze bağlı belediyelerden oluşmakta olup, tek kanatlı bir Meclis söz konusudur (Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi). Ana kurumsal yapı Bakan ve Millet Meclisi’nden oluşmaktadır. Bakan ve Bakan Yardımcıları, Sırp Cumhuriyeti halkı tarafından doğrudan tek oyla, dört yıllık bir süre için seçilmektedir. Kurucu halklardan en çok oyu alan aday seçilmektedir. Kurucu halkların her birinden bir olmak üzere bu üç aday arasından en yüksek oyu alan aday Bakan, ikinci ve üçüncü en yüksek oyu alan iki aday da Bakan Yardımcısı olarak seçilmektedir. Millet Meclisi, 62’si altı çok-üyelili seçim bölgesinden ve geri kalan 21’i parti telafi listesinden olmak üzere 83 milletvekilinden oluşmaktadır. Kurucu halklardan en az dört üye Sırp Cumhuriyeti Millet Meclisi’nde temsil edilmektedir. Sırp Cumhuriyeti Halk Konseyi, 8 Boşnak, 8 Sırp, 8 Hırvat ve 4 diğer grupların temsilcilerinden oluşmak üzere 28 üyeden oluşmaktadır. Halk Konseyi üyeleri, Millet Meclisi’ndeki ilgili parti grubu tarafından seçilmektedir.²⁷⁴

Kısaca, Dayton Anlaşması Bosna-Hersek NATO’ya merkezi bir rol yükledi. Anlaşma gereğince, NATO komutasındaki 60,000 kişilik askeri birlik IFOR adı altında Bosna-Hersek topraklarına konuşlandırıldı. Savaş sırasında görev yapmış olan UNPROFOR, anlaşma gereğince yerini IFOR’a bıraktı. IFOR’un temel görevi barışı, güvenliği, istikrarı sağlamak ve anlaşmanın uygulanmasını güvence altına almak olarak belirlendi. 1997’de IFOR’un ismi SFOR olarak değiştirildi ve asker sayısı 36.000’e indirildi.²⁷⁵ 28-29 Haziran 2004’te düzenlenen İstanbul Zirvesi’nde NATO, Bosna’daki barışı koruma misyonunu tamamen EUFOR (European Union Force, Avrupa Birliği Gücü)’a devredeceğini ilan etmişti.²⁷⁶ Bu karar 2 Aralık 2004 tarihinde uygulamaya sokuldu ve SFOR’un yerini 6500 kişilik Avrupa Birliği Gücü EUFOR aldı.

²⁷³ Selver, **a.g.e.**, s.164.

²⁷⁴ http://www.google.com/search?q=cache:PtCAL3bwQbEJ:www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bosna-hersek/gunc_01102006.pdf+BOSNA+HERSEK+BA%C5%99EKANLIK+KONSEY%C4%B0&hl=tr&ct=clnk&cd=7&gl=tr

²⁷⁵ Caner Sancaktar, “Dayton Barış Anlaşması’nın 10. Yılında Bosna-Hersek”.

²⁷⁶ Erhan Türbedar, “Bosna’daki NATO (Misionunu EUFOR (European Union Force, Avrupa Birliği Gücü) Devraldı”, ASAM, 2 Aralık 2004, [http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=252&kat1=&kat2=1,\(Erişim, 8.12.2007\)](http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=252&kat1=&kat2=1,(Erişim, 8.12.2007)).

Dayton Anlaşması Bosna-Hersek'te bir Yüksek Temsilcilik Ofisi (the Office of High Representative – OHR) kurmuştur. Anlaşma OHR'ye yedi görev yüklemiştir: Anlaşmanın uygulanışını denetlemek, anlaşmanın taraflarıyla yakın ilişki halinde olmak ve tarafların şikâyetlerini değerlendirmek, ülkedeki sivil örgütlerin faaliyetlerini denetlemek ve koordine etmek, anlaşmanın sivil konularına ilişkin uygulamalarında ortaya çıkan sorunları çözmek, ülkeye iktisadi bağışta bulunan örgütlerin ve devletlerin toplantılarına katılmak, anlaşmanın uygulanışı ve ülkenin durumu hakkında düzenli olarak BM, AB, ABD ve Rusya Federasyonu'nu bilgilendirmek, BM Uluslararası Polis Gücü'ne yardımcı olmak, tavsiyede bulunmak.²⁷⁷

Her şeye rağmen Dayton Barış Anlaşması, yürürlüğe girmesinden önceki dört yıl içinde 100.000'den fazla insanın ölümüne neden olan Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşından sonraki en kanlı çatışmasını sona erdirmeyi başardı. Bosnalılara ülkelerini yeniden inşa ederken kendilerine de daha iyi bir gelecek oluşturabilme imkânı sağladı.²⁷⁸

²⁷⁷ aynı yer.

²⁷⁸ Hendrickson, “Dönüşü Olmayan Karar”.

III. BÖLÜM

BOSNA-HERSEK SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI

Türkiye kurulduğu tarihten bu yana her zaman çok sayıda güçlü komşuya sahip olmuştur. Farklı bileşim ve yönelimleri olan çok sayıda ülke ile sınırdaş olan devlet genel olarak ya silâhlanarak ya da müttefik edinerek güvensizliğini azaltmaya çalışır. Türkiye silâhlanmak yerine çeşitli iki taraflı ve çok taraflı güvenlik düzenlemesine girmiş ve bunların oluşturulmasında en aktif ülkelerden biri olmuştur.²⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından Balkan ülkeleri ile birçok barış ve dostluk anlaşmasının imzalanmış olması bu çerçevede yorumlanabilir.

Cumhuriyetin kurulması ile Türkler uluslararası sistemde statükodan memnun bir ulus olarak görüldü. Büyük güçlüklerle elde edilen bağımsızlığın ve toprak bütünlüğünün korunabilmesi için, Türkiye ya güçlü sınırlara sahip olacaktı, ya da Türkiye’nin hem doğusunda, hem de batısında kararlı bir statüko bulunacaktı.²⁸⁰ Bu anlayış ile hareket eden Türkiye, Atatürk döneminde Balkanlar’daki istikrara büyük önem vermiştir. İzlenen barışçı politika sayesinde dış politikadan dikkatleri uzaklaştırıp Türkiye yöneticileri ülkede köklü reformları başlatmak için gerekli zaman ve enerjiyi bulmuşlardır.²⁸¹

Türkiye Cumhuriyeti Balkanlar’daki Türkler ve diğer Müslüman akraba toplulukları arasında bir din birliğini kurmayı hiçbir zaman hedeflememiştir. Ancak Türkiye Balkanlar’daki Müslümanlarla olan tarihî ve kültürel bağlarını da hiçbir zaman unutmamıştır. Balkan kökenli Türk vatandaşlarının Balkanlardaki aileleri ile olan temasları, söz konusu bağların ebediyen canlı kalmasını kılan önemli faktörlerden biridir.²⁸²

Soğuk Savaş Döneminden sonra Türk Dış Politikası 1989 yılından itibaren SSCB’deki değişime bağlı olarak Doğu Avrupa’da ortaya çıkan gelişmeler ve 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması uluslararası sistemde köklü değişikliklere yol açmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi yıllardan beri stratejik önceliği Sovyet tehdidini Batı Bloku

²⁷⁹ Oral Sander, **Türkiye’nin Dış Politikası**, Melek Fırat (der.), Ankara, 1998, s.177.

²⁸⁰ Sander, **a.g.e.**, s.167.

²⁸¹ Sander, **a.g.e.**, s.163-164.

²⁸² Erhan Türbedar, “Bursa Tebliği”, <http://www.balgoc.org.tr/2004/bmtseminer/bursateblig.doc>, (Erişim: 6.12.2007).

içinde karşılamaya veren Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemin özelliği Türkiye'nin çok yönlü ve kimi zaman belirsiz olan birtakım tehditler ve yeni imkânlar ile karşılaşmış olmasıdır. Soğuk Savaşın sona ermesine paralel olarak dünyada yaşanan işbirliği ve uzlaşma eğilimine rağmen Türkiye'nin bulunduğu coğrafya yeni bir çatışma alanı haline dönüşmüş, meselâ uzun bir süredir istikrarsızlıkta adeta özdeşleşmiş olan Ortadoğu bölgesine, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri de eklenmiştir. Yeniden doğmakta olan Rusya'nın Türkiye için yarattığı olumsuzluklara rağmen Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzayan geniş bir bölgede Türkiye için daha etkili bir bölgesel rol oynama imkânı doğmuştur. Diğer taraftan Türkiye, Balkanlardaki gelişmelere de jeopolitik konumu tarihi ve kültürel yakınlığı sebebiyle gücü ve diplomatik birikimi sebebiyle konjonktürün elverdiği ölçüde başarılı girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan cumhuriyetleri tanımış, Bosna-Hersek ve Kosova çatışmasında aktif bir dış politika izleyebilmiştir. Sonuçta Balkanlarda Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerle ilişkilerini geliştiren Türkiye, Balkan dengeleri içinde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Gerçi Türkiye, bütün bu gelişmelere hazırlıksız yakalanmış olmasından dolayı bazı alanlarda bu yeni devletlerin beklentilerine tam anlamıyla cevap verememiş olmakla beraber, soğuk savaş yıllarındaki tek boyutlu Türk Dış Politikası bugün uluslararası politik gelişmelere tesir edici, çok yönlü bir hale gelmiştir.²⁸³

Türkiye Cumhuriyeti Balkanlarda izlediği politikayla, "Türkiye eski eğilimlerine tekrar dönüyor" şeklindeki bir algılamanın ortaya çıkmasından özellikle çekindiğini bir kez daha ortaya koymuştur. Bosna Savaşı'nın patlak vermesiyle, Boşnakları korumak amacıyla Türkiye'nin uluslararası toplumdan bağımsız olarak girişimlerde bulunabileceğine dair spekülasyonlara yer verilmişse de, Türkiye sürekli BM ve AGİT (Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı) şemsiyesi altında örgütlenen çok taraflı girişimlerden yana olmuştur. Bosna Savaşı'nda Boşnakların aleyhine çifte standartların uygulandığını her ne kadar dile getirmişse de, Türkiye pratikte duruma bağımsız olarak müdahale etmemiş ve bütün adımları uluslararası topluluğun adımları ile uyumlu bir şekilde atmıştır.²⁸⁴

²⁸³ **Atatürk Sonrası TDP Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1938-1995)**, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>, (Erişim: 15.11.2007).

²⁸⁴ Erhan Türbedar, "Bursa Tebliği".

Bosna’da ateşkesi sürdürebilmek ve Güvenli Bölgeleri koruma altında tutabilmek için daha fazla askere ihtiyaç duyduğunu söyleyen BM artık, “Türk askerine hayır” yaklaşımını terk ettiğinin ilk işaretini veriyordu.²⁸⁵ Ancak yine de BM’den “asker talebiyle” ilgili bir açıklama gelmiyordu yapılan onlarca girişime rağmen. Ta ki Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in “Rusya’nın asker göndermesi, bize itiraz edenlerin en önemli silahını elinden aldı ve kararın yolunu açtı” beyanatına kadar.²⁸⁶

Birleşmiş Milletler Antlaşması’na göre “uluslararası barış ve güvenliğin başlıca sorumlusu” (madde 24) olan BM Güvenlik Konseyi’ne egemen güçler, Bosna’daki saldırıyı durduracak adımları ne yeterince, ne de zamanında attılar. Onun yerine Bosnalı Müslümanların batılı devletlerin kendi aralarındaki hegemonik rekabete kurban olmalarını sağladılar ve bu arada saldırganı mükâfatlandırdılar. Saldırı hedefi olmayan Boşnaklara uzun süre, tek destek Türkiye’nin harekete geçirdiği ama BM Güvenlik Konseyi’nde üye olmayan ve bu nedenle yaptırım kararları alamayan İslam Konferansı Örgütü’nden geldi.²⁸⁷

Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok kriz bölgesinde ABD ile ortak hareket etmiştir. Somali, Bosna ve Kosova müdahalelerinde Türkiye ABD’nin yanında yer almıştır. Bu müdahalelerde Türkiye Soğuk Savaş’tan bu yana süregelen “en güvenilir müttefik” konumunu devam ettirmiştir.²⁸⁸ Türkiye’nin Balkanlar’da dinî-etnik temelli bir dış politika izlemediğini gösteren önemli bir husus, Tito Yugoslavyası’nın parçalanmasından sonraki üç-dört yıl boyunca Ankara ile Belgrad arasında en alt düzeyde seyreden ilişkilerin, Bosna Savaşı’nın hemen ardından düzelmiş olmasıdır.²⁸⁹

²⁸⁵ Milliyet, 6 Mart 1994.

²⁸⁶ Milliyet, 20 Mart 1994.

²⁸⁷ Günay, **a.g.e.**, s.91.

²⁸⁸ Gamze Güngörmüş Kona, “2000-2008 Dönemi Türkiye’nin Güvenlik Politikaları”, TUSAM, 10.08.2007,

http://66.102.9.104/search?q=cache:ktH96hy455cJ:strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gu ngormus_kona_guvenlik_politikalari.pdf+Kona,+Gamze+G%C3%BCng%C3%B6rm%C3%BC%C5%9F,+2000-2008+D%C3%B6nemi+T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin+G%C3%BCvenlik&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr, (Erişim, 10.12.2007).

²⁸⁹ Erhan Türbedar, “Bursa Tebliği”.

A. Dağılma Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Tutumu 1990-1992:

1. Bosna-Hersek'le İlişkiler:

Türkiye Cumhuriyeti, Yugoslavya ile uzun yıllardan beri süren iyi ilişkilerini, Tito'nun ölümünden sonra da aynı düzeyde sürdürdü. Bu dönem boyunca, iki ülke liderlerinin karşılıklı resmi ziyaretlerinin dışında, Türkiye-Yugoslavya ilişkilerinde dikkat çekici olumlu/olumsuz herhangi bir gelişme olmadı. Devletin kurucu lideri Josip Broz TİTO'dan sonra iktidara gelen Slobadan Miloşeviç'in çok geçmeden Sırp milliyetçiliğine yönelmesi,²⁹⁰ Sırbistan'ın, Yugoslavya'nın Sırbistan Federe Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan özerk bölgeler olan Kosova ve Sancak'ta burada yaşayan Müslümanlara artan baskıları Ankara'yı tedirgin etti. Türkiye izlediği genel dış politika gereği, Yugoslavya'yı bir bütün olarak görmeye devam etti. Bu bölgede yaşayan halk ile olan etnik ya da dinsel bağları öne çıkaran bir dış politika yolu izlemedi.

1934'te Balkan Antantı, 1953'te Balkan Paketi, 1954'te Balkan İttifakı ve 1960'larda çeşitli Balkan İşbirliği Toplantıları'nda yan yana yer almış bulunan Türkiye ve Yugoslavya uzun bir aradan sonra ilki 1988'de Belgrad'da, ikincisi 1990'da Tiran'da toplanan Balkan Ülkeleri Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda bölgesel işbirliği için bir araya geldiler. Öte yandan, Türkiye, 1990 sonlarında SSCB, Romanya ve Bulgaristan'a önerdiği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'ne Yugoslavya'nın da dâhil edilmesini istiyordu. Ama Yugoslavya'nın 1990'da dağılma sürecine girmesiyle, ne yeni bir Balkan ülkeleri toplantısı yapılabilirdi, ne de Yugoslavya'nın Karadeniz Ekonomik İş Birliği üyeliği gerçekleşebilirdi.

Artık dağılma süreci içine girmiş bulunan Yugoslavya'nın Federal Devlet Başkanı Borisav Joviç 10 Nisan 1991'de Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Joviç'e, Yugoslavya'nın iç meselesi olarak gördüğü Federe Cumhuriyetlerin aralarındaki sorunlara barışçı yollardan çözüm bulmaları gerektiğine inandığını ilettiler. Türkiye, her fırsatta ve her düzeyde, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması gerektiğine dikkat çekmekteydi.²⁹¹ 25 Haziran'da Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan ettiler. 27 Haziran'da Sırbistan da bağımsızlığını ilan eden bu cumhuriyetlere müdahale etti. Türkiye çatışmalarının bir an

²⁹⁰ Selver, a.g.e., s.94.

²⁹¹ Kut, a.g.m., Sönmezoğlu, a.g.e., s.590.

önce sona ermesini ve Avrupa Topluluğu'nun çatışmaları sona erdirmek için gayret göstermesini dilediğini açıkladı.²⁹²

9 Temmuz'da Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, 15 Temmuz'da da Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç Ankara'yı ziyaret ederek Türkiye'nin bu Cumhuriyetlere desteğini istediler.²⁹³

Türkiye, Yugoslavya'dan bağımsızlıklarını ilan eden dört cumhuriyeti de 6 Şubat 1992'de ayırım gözetmeksizin aynı anda tanıdı. 26 Ağustos 1992'de Londra Toplantısı sırasında da bu dört cumhuriyet ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin tesisini öngören protokoller imzalandı; 14 Ekim'de de bu ülkelerde büyükelçilikler açılması kararlaştırıldı.

Makedonya ve Bosna-Hersek, yalnızca tarih bağları, stratejik konumları ya da etnik ve dinsel yapıları nedeniyle değil, uluslararası nitelikli farklı sorunları nedeniyle de, eski Yugoslav Cumhuriyetleri arasında Türkiye'nin en fazla siyasal, ekonomik, insani ve diplomatik destek verdiği, tüm dış politikası ve yeni Balkanlar politikası açısından özel öneme sahip ülkeler oldu.²⁹⁴

2. Diğer Devletler ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler:

Yugoslavya Bunalımı'nın başından itibaren Yugoslav Federasyonu'nun bütünlüğünü korumasını savunmuş olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında Balkanlarda kendisine dost ve desteğini arayan iki yeni ülke Makedonya ve Bosna-Hersek'in doğuşunu izliyordu. Yugoslavya'da ardarda gelen bağımsızlık ilanlarından sonra Sırplarla Hırvatlar arasında başlayan iç savaş, bu ülkeye karşı izlenecek politika konusunda Batı Dünyasını böldü. AT ve Birleşmiş Milletler gözetiminde sağlanan ateşkeslerin ihlal edilmesi ve parçalanma sürecinin güçlenmesi, Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlere karşı takınılacak tutum konusunda Batılı ülkeler arasında da başlangıçta parçalanmaya neden oldu. Ama Türkiye, Yugoslavya'nın parçalanmasını teşvik eden ülke konumuna düşmemeye de gayret göstermekteydi. Makedonya'nın 17 Eylül'de bağımsızlığını, Bosna-Hersek'in de 15 Ekim'de egemenliğini ilan etmesinden sonra da Türkiye bu ihtiyatlı tutumunu terk etmedi.

²⁹² Cumhuriyet, 30 Haziran 1991.

²⁹³ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1991.

²⁹⁴ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, Şule KUT, **a.g.m.**, s.585-592.

Türkiye, Makedonya ve Bosna-Hersek'e verdiği manevi desteği diplomatik tanımaya dönüştürmek için, önce uluslararası toplumdan bu yönde bir adım atmasını bekliyordu. Almanya'nın baskısıyla 15 Ocak'ta AT'nin Slovenya ve Hırvatistan'ı bir başka Balkan ülkesi olan Bulgaristan'ın da aynı gün bu dört cumhuriyeti birden tanıdığını açıklaması Ankara'yı büyük ölçüde rahatlattı. Türkiye bundan iki gün sonra 17 Ocak 1992'de bağımsızlık ilan eden tüm Yugoslav Cumhuriyetlerini ayırım gözetmeksizin aynı anda tanıyacağını açıkladı. Bundan 5 gün sonra ise, Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç ve Dışişleri Bakanı Jovaniç Ankara'ya gelerek, Türkiye'nin ayrılma kararlarına destek vermemesini, özellikle Bosna-Hersek'i tanımamasını istediler.²⁹⁵

Batılılar çatışmalar henüz başladığında bu savaşı, Bosna-Hersek'te bulunan etnik düşmanlıkların "hortlamasının" bir tezakürü olarak algılamışlardı. Onlar için bu bir "iç savaş"tı. Amerika da onlar gibi düşünmekteydi. Bu düşünceye göre, iç savaşlarda askeri güç kullanmakla, savaş sona erdirilemezdi. Ayrıca ABD'nin Vietnam Savaşında olduğu gibi bir çıkmaza girme korkusu da savaşın bitirilmesine yönelik etkili adımları atmasını engellemiştir.²⁹⁶

B. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek Diplomasisi 1992-1995:

1. Bosna-Hersek'le İlişkiler:

Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Bosna-Hersek ile Türkiye arasında çok sıkı tarihi ve kültürel bağların bulunmasına rağmen, gerek Yugoslavya'nın dağılma süreci gerekse de iç savaş esnasında, Türkiye uluslararası platformda hiçbir zaman tek başına hareket etmemiştir. Türkiye her hareketini BM, NATO, AGİK, AT ile senkronize ederek atmaya çalışmıştır. Yeri geldiği zaman Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin devlet adamları ile görüşmüş, yeri geldiği zaman da uluslararası arenada söz sahibi olan ülkelerin Bosna ile ilgili olarak alacağı kararları yönlendirecek girişimlerde bulunmaya çalışmıştır.

²⁹⁵ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.588.

²⁹⁶ Nurşin Ateşoğlu GÜNEY, "Bosna-Hersek Sorunu ve Barış Görüşmeleri Süreci", Yayına Hazırlayanlar, Kemali Saybaşılı, Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Bağlam Yayınları, s.266.

Türkiye, 1991-1995 yılları arasında devam eden ve Dayton Anlaşması ile son bulan kriz ve savaş sürecinde Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin yönetici, politikacı veya dini liderleriyle yoğun bir diplomatik ilişki içine girmiştir. Bosnalı Sırp tarafından Türkiye'nin girişimleri olumsuz bulunmakla beraber, bağımsız bir Bosna Hersek Devleti kurulması yolunda yapılan girişimler Boşnaklar tarafından her zaman takdir edilmiştir.

Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesiyle birlikte, Saraybosna ile Ankara arasında başlayan diplomatik trafik, Bosna-Hersek Parlamentosu'nun 15 Ekim 1991'de cumhuriyetin egemenliğini ilan ederek Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılacağını açıklamasıyla hızlanmıştı. Bosna-Hersek Başbakan Vekili Muhammed Cengiz 14 Kasım 1991'de Ankara'yı ziyaret ederek, cumhuriyetin mevcut sınırlarının korunması ve bağımsızlık konusunda Türkiye'nin desteğini istedi.

Bosna-Hersek Parlamentosu'nun 15 Ekim 1991'de Sırp milletvekillerinin boykot ettiği bir oturumda cumhuriyetin bağımsızlığının ilk adımı olarak egemenliğini ilan etmiş olmasının yanı sıra, Bosnalı Sırp da 9 Ocak 1992'de Bosna-Hersek'te ayrı bir Sırp Parlamentosu'nun kurulduğunu açıklamışlardır.

Bu süreç içerisinde Boşnak devlet adamları hemen her fırsatta ya Türkiye'ye gelerek ya da buldukları yerlerden Türkiye'den insani yardım ve siyasi destek taleplerini dile getirmişlerdir. Bosna Hersek'e uygulanan silah ambargosunun getirdiği olumsuzlukların giderilmesi maksadıyla Türkiye'den talep edilen silah tedariki konusu, bu isteklerin başında yer almaktaydı. Türk Hükümeti'nin, Somali'ye ve Bosna-Hersek'e asker gönderme konusundaki isteği 12 Aralık 1992'de TBMM Genel Kurulu'nda kabul edildi. Bununla beraber, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bir raporda, Türkiye'nin tek başına Bosna-Hersek'e müdahale etmesinin “zor değil, imkansız” olduğunu, buna gerekçe olarak da “havada nakit ikmali yapılamaması nedeni ile Türk F-16'larının Bosna hava sahasında ancak beş dakika kalabileceği'ni bildirdi.²⁹⁷

10 Şubat 1994'te NATO tarafından Bosna'ya müdahale konusunda (gerektiğinde Saraybosna çevresindeki hedefleri vurmak üzere Adriyatik'te bulunan uçak gemileri ve İtalya'daki NATO üslerinin hazır duruma getirildiğine dair) ultimatoma kararının alınması Türkiye'nin en önemli politik başarılarından biridir.

²⁹⁷ Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.byegm.gov.tr>, (Erişim: 24.12.2007).

Türk Dışışleri'nin savaşı durdurma çabalarının devam ederken, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan yeni Yugoslavya'nın Hükümeti birbiri ile tezat oluşturan açıklamalar yaparak dünyayı şaşirtmaya devam ediyorlardı: Başbakan Milan Paniç, ülkesinin Bosna-Hersek'i mevcut sınırlar içinde tanıdığını ve bu ülkeden toprak talebinde bulunmadığını söylerken; Yugoslav Bakan Radmile Milantiyeviç ise Türkiye'nin Bosna-Hersek'e asker göndermesi durumunda Türk ordusuyla savaçacaklarını belirterek, “Bölge halkının Türklere karşı savaştıkları 500 yıllık bir tarihleri var ve sonunda kazandılar. Bölgeye asker gönderilirse Vietnam'dan daha kötü bir durum ortaya çıkar” diyordu. Bir diğere yandan ise Bosnalı Sırp lider Radovan Karadzic; Türkiye'nin Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar bir devlet kurmak hayali ile Bulgaristan, Makedonya Cumhuriyeti, Arnavutluk, Kosova ve Sancak üzerinden Bosna-Hersek'e geçmeyi arzuladığını iddia ederek, böyle bir emelin gerçekleşmesinin Avrupa için büyük tehlike oluşturacağını ve Türkiye'nin Bosna'ya müdahale etmesi halinde 3. Dünya Savaşı'nın çıkabileceğini söylemekteydi. Sırpların, bu tutarsız açıklamaların tamamı dünya kamuoyunu oyalayarak zaman kazanmak ve bu kazanılan zamanla beraber Bosna Hersek'in topraklarının büyük bir kısmını ele geçirmektir.

19 Mart 1993'te Dışışleri Bakanı Çetin, Türkiye'nin Bosna-Hersek'e atadığı Büyükelçi Sadi Çalışlar'ın göreve başlayacağını, Büyükelçi'nin Saraybosna'daki koşullar nedeniyle Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'te görev yapacağını söyledi. Dünyanın dikkatini Bosna-Hersek'e çekmek amacıyla Türkiye ve Pakistan Başbakanları (Tansu Çiller ve Benazir Butto) Saraybosna'ya bir günlük insani amaçlı ziyaret yaptılar.

Türk Dışışleri Bakanlığı tarafından, Müslüman Boşnaklara yönelik baskı ve soykırım sebebiyle, yeni bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalınabileceğinin değerlendirildiği açıklandı. Bakanlar Kurulu, Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye gelen yaklaşık 20 bin kişinin Kırklareli, Sakarya ve Tekirdağ'a yerleştirilmesini kararlaştırdı.

2. Diğere Devletler ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler:²⁹⁸

AT'nin Luxemburg Toplantısı'nda Bosna-Hersek'in tanınması yolunda karar aldığı 6 Nisan günü ise Sırplar Saraybosna'ya ilk hava bombardımanını gerçekleştirdiler. Sırp saldırılarını kınayan Türkiye, yaygın uluslararası tanınmanın,

²⁹⁸ Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.byegm.gov.tr>, (Erişim: 24.12.2007).

Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğüne yönelen saldırıların durdurulmasında etkin olacağı düşüncesiyle, 15 Nisan'da AGİK ve İslam Konferansı Örgütü'ne, 5 Mayıs'ta da Birleşmiş Milletlere başvurarak, Bosna-Hersek'in bağımsızlığının tanınmasını ve toprak bütünlüğünün korunmasını istedi. Ama uluslararası tanınmanın, 29 Nisan'da AGİK, 22 Mayıs'ta da BM üyeliğine kabul edilen Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü korumaya yetmediği kısa zamanda anlaşıldı. Slovenya ve Hırvatistan da 22 Mayıs 1992'de, Makedonya ise 8 Nisan 1993'te BM üyeliğine kabul edildiler. Türkiye, AT ve BM tarafından Sırp'lara uygulanan ambargonun gerekli ama yetersiz olduğu yolundaki 2 Haziran 1992 tarihli bir hükümet açıklamasının ardından, 17 Haziran'daki bir başka açıklamayla, uluslararası toplumun bir askeri müdahaleye karar vermesi durumunda oluşturulacak ortak askeri güce Türkiye'nin katkıda bulunacağını duyurdu.

Bosna-Hersek'teki savaş, Türkiye'nin hem İKÖ'nün hem de Avrupa Konseyi'nin Dönem Başkanlığını üstlendiği bir zamana rastlamıştı. Bosna-Hersek için Türkiye'nin diplomatik maratonu tüm uluslararası forumlarda olduğu gibi, İKÖ ve Avrupa Konseyi'nde de aralıksız sürdü. İKÖ Dışişleri Bakanları Konseyi'ni 17-18 Haziran'da İstanbul'da olağanüstü toplantıya çağıran Dışişleri Bakanı Çetin, toplantı sonrasında yaptığı açıklamada, Birleşmiş Milletler'e, Sırp saldırganlığının durdurulması için, uluslararası askeri müdahale de dahil olmak üzere, gerekli tüm önlemleri alması için çağrıda bulunulduğunu bildirdi.

Dışişleri Bakanı Çetin Temmuz'daki AGİK Zirvesi'ne katılmak üzere Helsinki'ye giderken İzzetbegoviç ile 9 Temmuz'da Zagreb'te buluşarak Helsinki'ye birlikte uçtu. Zirvenin ardından da temaslarda bulunmak üzere 12 Temmuz'da Saraybosna'ya gitti. Başbakan Demirel, Helsinki'de Başkan Bush ile yaptığı görüşmede, Körfez Krizi'ni hatırlatarak, Bosna-Hersek için de uluslararası bir müdahalenin gerekliliğine dikkat çekti.²⁹⁹ Türkiye NATO, BM ve Avrupa örgütleri başta olmak üzere Bosna Hersek'i her türlü uluslararası platformda sonuna kadar savunmuştur.³⁰⁰

Türkiye ilk günden itibaren, saldırganlara karşı, bir hava harekâtı yoluyla sınırlı bir uluslararası askeri müdahaleyi ya da bu yapılmayacaksa, Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını savunuyordu. Türkiye'nin Bosna-Hersek konusunda en önemli girişimlerinden biri olan ve Ağustos 1992'de Batı başkentlerinde ve BM'deki

²⁹⁹ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.592-594.

³⁰⁰ Sedat Laçiner, '**Özal Dönemi Türk Dış Politikası**', Ankara, 2003, s. 25.

yoğun diplomatik temaslarda gündeme getirdiği ve Türkiye'nin Bosna politikasının özeti niteliğindeki "Bosna İçin İki Aşamalı Eylem Planı" da bu çerçevede, saldırganı durduracak önlemleri ayrıntılarıyla ortaya koymaktaydı. Ayrıca bu plan, Bosna-Hersek için formüle edilen ilk somut harekât planıydı.³⁰¹

Türkiye'nin Bosna için Eylem Planı'nın Bosna-Hersek'le ilgili olarak ortaya atılan diğer olanlardan farkı, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünden taviz verilmemesi gereğinden hareket etmesiydi. Daha sonra formüle edilen On Kanton'lu Vance-Owen Planı da, Bosna-Hersek'in üç etnik Federe Devlete bölünmesini öngören ve Sırp-Hırvat planı olarak da bilinen Owen-Stoltenberg planı da, çatışmaları saldırgan tarafa tavizler vererek durdurmayı öngörürken, Türkiye'nin planı, saldırganı caydırıcı önlemlerden oluşuyordu.³⁰²

Türkiye'nin Bosna-Hersek için Eylem Planı, diplomatik ve askeri önlemlerin bir birleşimiydi. İnsani yardımın güvenli bir şekilde yerine ulaştırılabilmesi, mülteciler için güvenli bölgeler oluşturulması ve Sırp esir kamplarının kapatılması gibi konuların yanı sıra çatışmaların durdurulabilmesi için de, diplomatik girişimlere ek olarak mutlaka askeri önlemler alınmasının gereğine işaret ediyordu. Ambargonun sıkılaştırılması ve uçuş yasağının ihlallerine izin verilmemesinin yanı sıra, bölgenin askerden arındırılmasını, silahsızlandırılmasını, tüm ağır silahların iki hafta içinde BM temsilcilerine teslimini öngören Plan'a göre, bu koşullara uymamaları halinde, Sırpların denetimindeki havaalanları da dâhil olmak üzere, Sırp milislerin mevzilerinin havadan bombalanması öngörülmekteydi. Dışişleri Bakanı Çetin, Türkiye'nin Eylem Planı için beş gün boyunca Londra, Paris ve New York'ta görüşmelerde bulundu. Uluslararası bir müdahale ile çatışmalara son verilmeyecekse, Boşnaklara uygulanan silah ambargosunun kaldırılması ve kendilerini müdafaa haklarının geri verilmesi çağrısını yineledi. Çetin tüm bu temaslar sırasında, başta BM ve NATO olmak üzere, uluslararası örgütlerin ve uluslararası toplumun güvenilirliklerinin Bosna-Hersek'te giderek ciddi bir biçimde erozyona uğradığına dikkat çekiyordu. Türkiye'nin Eylem Planı için diplomatik temasları yoğunlaştırmasını izleyen günlerde, Sırbistan Başbakanı Milan Panic 12 Ağustos'ta Ankara'yı ziyaret ederek, Türkiye'nin Bosna'nın iç işlerine müdahale etmemesini istedi. 13-14 Ağustos'ta Türkiye'nin girişimi ile tarihindeki ilk

³⁰¹ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.594.

³⁰² Özdil, **a.g.e.**, s.39-47.

özel oturumu gerçekleştiren Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve ardından 24-25 Ağustos'ta toplanan BM Genel Kurulu, Bosna-Hersek'te zor kullanılarak toprak elde edilmesini kınayan ve insan hakları ihlallerinin ve "etnik temizlik" in derhal durdurulmasını talep eden kararlarını kabul ettiler.

Türkiye ve Bosna-Hersek Dışişleri Bakanları 26 Ağustos'ta Londra Konferansı için bir araya geldiklerinde, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin bir protokol imzaladılar. Daha Sonra Saraybosna'da Büyükelçilik açan ilk ülke Türkiye olurken, iki ülke Büyükelçileri ertesi yıl mart ayında göreve başladılar.

Türkiye, Avrupa Konseyi'nin 10-11 Eylül 1992'de İstanbul'da toplanan Dışişleri Bakanları Komitesi'nin özel toplantısında da Bosna-Hersek sorununu gündeme sokmayı başardıysa da, yoğun girişimlere rağmen uluslararası bir askeri müdahaleyi destekleyen bir kararın çıkmasını sağlayamadı.

BM Güvenlik Konseyi 9 Ekim 1992'de aldığı 781 sayılı kararla, BM'nin yardım operasyonlarına destek uçuşları hariç, Bosna-Hersek hava sahasını tüm uçuşlara kapattı. Uçuş yasağını da uzun süredir savunan Türkiye kararı memnuniyetle karşıladı. Ama bu karar ancak Nisan 1993'te uygulamaya başlandı.

Türkiye diplomatik müzakerelerin saldırganı barışa ikna etmeye yetmediğinin daha Londra Konferansı'nda anlaşıldığına dikkat çekerek, uluslararası toplumun acilen etkin caydırıcı önlemler almasını istiyordu.

Türkiye, Bosna-Hersek konusunda diğer Balkan ülkeleriyle de sürekli ilişki halinde oldu. Ama 25 Kasım 1992'de İstanbul'da düzenlendiği Balkan Ülkeleri ve Komşuları Dışişleri Bakanları Toplantısı da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin Balkan ülkelerine yönelik girişimlerinin tümü de sonuçsuz kaldı. Balkan ülkelerinin Bosna-Hersek konusunda Türkiye ile görüş birliği içinde olduklarını söylemek zordu.³⁰³

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) 8 Aralık 1992 tarihinde, Anayasa'nın 92. maddesine dayanarak UNPROFOR'a katkı ve BM'nin çağrısı halinde muhtemel bir uluslararası askeri harekâta katılmak için yurtdışına asker gönderilmesi konusunda hükümete yetki verdi.³⁰⁴

Ertesi gün Türkiye'nin liderliğindeki İslam Ülkeleri BM Temas Grubu, BM Genel Sekreteri Boutros Gali'ye başvurarak, BM'nin etkin önlemler almasını istediler. Aynı

³⁰³ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.590.

³⁰⁴ "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine Dair" Karar no:205 Resmi Gazete, no:21431, 10 Aralık 1992, s.2.

gün Sırbistan, BM ve NATO kararlarından Türkiye'yi sorumlu tutan resmi bir açıklama yayınladı.

1992'nin son günlerinde toplanan AGİK Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda (Stockholm), Eski Yugoslavya Konferansı'nın Genişletilmiş Bakanlar Oturumu'nda (Cenevre), NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı ve NATO Savunma Planlama Komitesi Toplantısı'nda (Brüksel) Türkiye, NATO'nun acilen Bosna-Hersek'e müdahale etmesi gerektiğini ve Boşnaklara silah ambargosunun kaldırılmasını savundu.

Birleşmiş Milletlerin sivilleri koruma ve insani yardımı ulaştırma amacıyla Saraybosna'da konuşlandığı Barış Gücünün varlığı, bir askeri müdahalenin yapılmamasına gerekçe olarak gösterilmekteydi. Özellikle İngiltere, Fransa ve Kanada bu görüşün ısrarlı savunucuları olmuşlardır. İronik bir biçimde, UNPROFOR'un korumak üzere geldiği Bosnalı siviller, silah ambargosuna ek olarak, bir de UNPROFOR'un varlığı nedeniyle Sırp saldırganlığının iyice korunmasız hedefleri haline gelmekteydiler. Uluslararası toplum Boşnakları kendi eliyle silahsızlandırmıştı ve her türlü ağır silaha sahip Sırp milisler karşısında hem sivilleri kendilerini koruma, hem de Bosna-Hersek Hükümetini cumhuriyetin toprak bütünlüğünü koruma hakkından ve yeteneğinden mahrum bırakıyordu. Clinton Yönetimi'nin 10 Şubat'ta açıkladığı Amerikan Eylem Planı, Türkiye'yi tatmin etmekten çok uzaktı.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 15-22 Şubat 1993'te gerçekleştirdiği Balkan turu sırasında, Türkiye'nin Bosna politikasını yeniden dile getirdi. Özellikle, Hırvatistan'daki görüşmelerde Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü konusu ele alındı. Cumhurbaşkanı Özal, Balkan turunun ardından verdiği bir demecinde, "Hırvatlarla Boşnaklar doğal müttefik" diyordu.³⁰⁵ Ancak Özal'ın bu değerlendirmesinin üzerinden iki ay geçmeden Bosna-Hersek'te Hırvat-Müslüman çatışması başlamış, Türkiye iki taraf arasında bir tür arabulucu rolü oynamıştır.

Öte yandan, bir süredir açıkça dile getirilen Türkiye'nin tek taraflı bir askeri müdahalesinin neden gerçekçi olmadığı da, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'ın hava sahalarını ya da alanlarını Türk savaş uçaklarına açmayacaklarının bu temaslar sırasında bir kez daha anlaşılmasıyla kendiliğinden ortaya çıktı. Türkiye, Bosna-Hersek'e tek başına müdahaleyi yalnızca uçakların yakıt ikmali vs. gibi lojistik sorunlardan ötürü değil, siyasal açıdan da bir seçenek olarak göstermemiştir. Dışişleri

³⁰⁵ Cumhuriyet, 22 Şubat 1993.

Bakanı Hikmet Çetin, Ağustos 1992'deki bir demecinde “Yüz binlerce Boşnak Türkiye'ye sığınsa bile Türkiye tek başına hareket etmeyecektir” demekteydi.

Öte yandan, aynı tarihlerde, olası bir uluslararası askeri müdahale için UNPROFOR kapsamında Bosna-Hersek'te görev yapmak üzere Ankara'daki 28. Mekanize Tugay bünyesinde bir tabur oluşturulmuştu. Mart 1993'te ABD'nin havadan insani yardım ulaştırılması operasyonuna katılan ilk ülke, ilk gün 9 ton yardım malzemesi gönderen Türkiye oldu. Türkiye BM'nin 31 Mart 1993'teki 816 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı üzerine NATO'nun, (Ekim 1992'deki 781 sayılı Güvenlik Konseyi kararını uygulamak üzere) 12 Nisan'da başlattığı uçuş yasağı ihlallerini denetleme operasyonuna da 18 adet F-16 ile katıldı.³⁰⁶

Vance-Owen Planı'nın 6 Mayıs 1993 tarihinde Sırp Parlamentosu tarafından 2'ye karşı 51 oyla reddedilmesi üzerine acilen toplanan BM Güvenlik Konseyi, ittifakla (15 üyenin hepsinin oyu ile) Güvenli Bölgeler Planı'nı geçici bir ara çözüm planı olarak kabul etmiştir. Bu plana göre Saraybosna dâhil diğer tehdit edilen kritik bölgeler, güvenli bölge ilan edilmişti. Genelde kuşatılan ve mültecilerin toplandığı sahalara dikkate alındığında, bu bölgeler Saraybosna, Tuzla, Zepa, Goradze, Bihaç ve Srebrenica olarak tespit edilmişti.³⁰⁷ Her ne kadar güvenli bölgeler, Türkiye'nin Eylem Planı'nda da yer almışsa da, Türkiye mülteciler için güvenli bölgelerin tahsis edilmesini istemiyordu. BM'nin son kararı, Bosna-Hersek ve Türkiye tarafından Müslümanların, koruma görüntüsü altında izolasyonu olarak değerlendirildi.

Gerçekten de, 15 Haziran'da Cenevre'de yeniden başlayan görüşmelerde, Bosna-Hersek'i üç etnik bölgeye (devlete) ayıran yeni bir plan gündeme geldi. Ankara, aslında bir Sırp ve Hırvat planı olan ama daha sonra Lord Owen ve BM Genel Sekreteri'nin yeni özel temsilcisi Stoltenberg tarafından da desteklenen bu etnik federalizm planını eleştirerek, planı, güç kullanımı yoluyla toprak kazanımının uluslararası toplum eliyle meşrulaştırılmasının simgesi olarak niteledi. Bu barış planı konusunda Türkiye; “Barış planına, saldırgan tarafın da uymasını sağlayacak etkin önlemler alınmasının, askeri müdahale alternatifinin saklı tutulmasının ve federasyon fikrinin kabul edilmesi halinde, Müslümanların denizlere çıkışlarının kısmen de olsa garanti altına alınmasının gerekli

³⁰⁶ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.594-596.

³⁰⁷ Selver, **a.g.e.**, s.149.

olacağını” belirtmişti.³⁰⁸ Ancak, daha sonra 31 Temmuz’da Cenevre’de Sırp, Hırvat ve Müslümanların bu plan üzerinde kısmen anlaşma olasılığının ortaya çıkması üzerine, Türkiye de, bir etnik (kon)federasyon fikrinin kabulü durumunda, Müslümanların denize çıkışının garanti altına alınması, askeri müdahale alternatifinin saklı tutulması ve saldırgan taraf olan Sırp’ların da barış planına uyması gereğine işaret etti. Bu arada Bosna-Hersek Hükümeti Türkiye’den askeri destek talep etmekteydi. Türkiye’nin silah ambargosunu deldiğine dair hiçbir işaret olmamakla birlikte, kamuoyunda ve muhalefet partileri arasında Boşnaklara silah gönderilmesini, hatta bunun açıkça yapılmasını savunanlar bulunmaktaydı.

Türkiye’nin Eylem Planı’nın birinci yıldönümünde, NATO Bosna-Hersek’teki Sırp saldırganlığını durdurmak amacıyla yapılacak muhtemel bir hava operasyonunun planlarını tamamlayarak Askerî Komite ile Siyasî Komite’ye sundu. Bundan 5 gün sonra 13 Ağustos 1993’te Sırp milisler Saraybosna’ya hâkim bazı tepelerden geri çekildiler. Bu, aynen uçuş yasağı ihlallerini denetleme operasyonundan sonra Sırp’ların hava bombardımanını kesmesinde olduğu gibi, Türkiye’nin Bosna konusunda başından beri savunduğu “ancak kararlı bir güç kullanma tehdidinin caydırıcı olabileceği” argümanını güçlendiriyordu.

Bosna-Hersek’te 14 Nisan’dan beri süren Müslüman-Hırvat çatışmalarını durdurma çabalarının tıkanması üzerine, Bosna ve Hırvatistan yetkilileri Saraybosna’da yapacakları yeni bir toplantıya Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in de katılmasını istediler.³⁰⁹ Çetin, Bosna-Hersek Başbakanı Haris Sıladziç ve Hırvatistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Mate Graniç’in davetlisi olarak, iki ülke arasında Saraybosna’da devam eden görüşmelere katılmak üzere 12 Kasım 1993’te Zagreb ve Saraybosna’ya gitti.³¹⁰ Türkiye, Bosna-Hersek Savaşını büyük bir endişeyle yakından takip ediyordu. TBMM 8 Aralık 1992’de Anayasanın 92. maddesine dayanarak, gerektiğinde BM’nin oluşturduğu UNPROFOR’a katkıda bulunarak ve gerektiğinde BM’nin kararları çerçevesinde bir askeri müdahale için yurtdışına asker gönderme izni verdi.

Bosna Savaşı sırasında Bosnalı Sırp’lar batıya “radikal İslama” karşı savaştıklarını vurgulayarak, Avrupa medeniyetini “İslâm tehdidinden” korudukları şeklindeki mesajı

³⁰⁸ Selver, **a.g.e.**, s.152.

³⁰⁹ Cumhuriyet, 13 Kasım 1993.

³¹⁰ Kut, **a.g.m.**, Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.594-601.

iletmeye çalışıyorlardı. Bu çerçevede Türkiye'ye karşı da şüpheyle yaklaşıyordu. Sırbistan'da yayınlanmakta olan Politika Gazetesi 1995'te Türkiye'yi, nüfusunun çoğunluğunu Boşnakların oluşturduğu sancak bölgesinde bağımsız bir "Sancakistan" kurmaya çalışmakla suçladı. Oysa Türkiye hiçbir eski Yugoslavya Cumhuriyetini kopmaya teşvik etmemiştir; Ancak Yugoslavya'nın dağılmasının artık kaçınılmaz olduğunu gördüğü zaman, yeni ortaya çıkan devletleri tanımayı kararlaştırmıştır. Türkiye'nin akraba topluluklar ile olan tarihî, kültürel ve dinî bağları bir gerçektir. Ancak bu, Türkiye'nin Balkanlar'da bir "İslâmi kuşak" kurmaya çalıştığı anlamına gelmez. Tam tersine, Ankara Balkanlar'da etnik-dinî temelli bir politika gütmemeye özen göstermektedir. Türkiye'nin Neo-Osmanlıcı emelleri olmamıştır.³¹¹

Türkiye, Balkanlardaki gelişmelere de jeopolitik konumu tarihi ve kültürel yakınlığı sebebiyle gücü ve diplomatik birikimi sebebiyle konjonktürün elverdiği ölçüde başarılı girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan cumhuriyetleri tanımış, Bosna-Hersek ve Kosova çatışmasında aktif bir dış politika izleyebilmiştir. Gerçi Türkiye, bütün bu gelişmelere hazırlıksız yakalanmış olmasından dolayı bazı alanlarda bu yeni devletlerin beklentilerine tam anlamıyla cevap verememiştir. Türkiye'nin Bosna-Hersek krizindeki rolü Batı'nın çizdiği sınırların dışına çıkamadı. Türkiye, uluslararası topluluğu harekete geçirmek için BM ya da NATO koridorlarında umutsuzca dolaşmaktan başka ciddi bir şey yapamadı.³¹²

Türkiye, yaptığı uluslararası girişimlerin karşılığını sonunda almış ve TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri)'nin BH'de konuşlanması için BM Güvenlik Konseyi'nin karar almasını sağlayabilmiştir. Böylelikle BM Güvenlik Konseyi'nin daha önce "Bosna'da bu ülkeyle tarihi bağı veya komşuluk ilişkisi olan ülkelerin asker bulunduramayacağı" şeklindeki uygulamasından vazgeçildiğini ortaya koydu. Böylelikle Türkiye Osmanlı'dan bu yana ilk kez Balkanlar'da sınır ötesinde asker bulundurma imkânına kavuştu.³¹³ Türkiye 1995 yılında Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, Yugoslavya toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına saygı duyduğunu dile getirmeye başlamış ve sorunun anayasal sınırlar içinde çözülmesini önermiştir.³¹⁴

³¹¹ Erhan Türbedar, "Bursa Tebliği".

³¹² Harun Yahya, **Türkiye İçin Milli Strateji**, İstanbul, 1996, s.93.

³¹³ Hürriyet, 25 Mart 1994.

³¹⁴ Erhan Türbedar, "Bursa Tebliği".

C. Değerlendirme:

Türkiye'nin Bosna-Hersek konusunda bugüne kadar uyguladığı müşahede edilen siyasetini, aşağıdaki şekilde özetlemek mümkün olabileceği değerlendirilmektedir:

1. Balkanlarda barış ve istikrarın korunarak adil ve kalıcı bir çözümün bulunmasını sağlamak,
2. Savaşın yayılarak tüm Balkanlara sıçramasını önlemek,
3. Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü ve uluslararası toplum tarafından kabul edilen sınırları içerisinde egemenliğini ve bütünlüğünü muhafaza etmek,
4. Karışık yaşayan etnik topluluklarda “kendi geleceğini tayin hakkı” prensibinin uygulanamayacağını vurgulayarak; Bosna-Hersek'in çok uluslu, çok dinli ve çok kültürlü yapısının korunmasını ve etnik grupların bir arada yaşamasını sağlamak,
5. Sınırların silah zoru ile değiştirilemeyeceği ilkesini savunarak Sırpların toprak kazançlarını tanımamak,
6. Müslüman Boşnaklara karşı uygulanan ambargonun kaldırılmasını ve meşru müdafaa hakkının verilmesini sağlamak,
7. Sırpların uyguladığı etnik temizlik politikasını dikkate alarak Boşnak-Hırvat Federasyonunun mevcut etnik yapı içerisinde en uygun çözüm olduğunu savunmak,
8. Sırpların Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Hırvatların Hırvatistan ile birleşmelerini önleyerek Bosna-Hersek'in bağımsızlığının ve bütünlüğünün tehlikeye düşmesine engel olmak,
9. Balkanlardaki Müslüman kimliğinin varlığını sürdürmesini sağlamak,
10. Bölgedeki Osmanlı tarih ve kültür mirasını korumak,
11. İnsan hakları ihlallerinin önlenerek savaş suçlularının yargılanmasını sağlamak.
12. Bölgede kuvvet bulundurmak suretiyle barış sürecine katkıda bulunmak,
13. Bölgede Slav-Ortodoks birliğine yol açacak oluşumlara engel olmak,
14. İran'ın bölgede etkin olmasına mani olmak, fanatik bir İslam düzeninin kurulmasını önlemek, meselenin İslam-Hıristiyan meselesi olarak istismar imkânlarını ortadan kaldırmak.

Türkiye'nin Bosna Hersek Savaşı'nda ve sonrasında uyguladığı ve uygulamakta olduğu dış politikayı İzzetbegoviç şöyle özetlemiştir: “Ölmek için çağırdığımızda saflarımıza yüz binler geldi. Ama kurtuluşu mutluluğa dönüştürmek için, her gün kuyudan bir kova su çekip bu fidanı sulamaya çağırınca yanımızda kimseyi bulamadık.”³¹⁵

³¹⁵ Günay, **a.g.e.**, s.131.

IV. BÖLÜM

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN BOSNA-HERSEK'TE BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTI'NDAKİ ROLÜ

A. Barışı Destekleme Harekâtı Nedir?

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Senedi'nin 6. ve 7. bölümlerinde yer alan yetkilerine dayanarak çok sayıda Barışı Destekleme Harekâtı yapmıştır. Barışı Destekleme Harekâtının amacı; Ülkeler veya topluluklar arasında krizler henüz ortaya çıkmadan gerekli önleyici tedbirler almak, eğer çıkmış olan kriz çatışmaya dönüşmüşse, uygun yaptırımları (askeri, ekonomik veya siyasi) hafiften ağıra doğru uygulamaktır. BM, müdahale ettiği krizlerde taraf değildir. Amacı adil ve kalıcı barışı tesis etmek, ülkeleri uğrayabileceği maddi ve manevi kayıpları önlemektir. Ancak, çatışan taraflardan biri veya birkaçı BM'nin müdahalesine karşı çıkabilir. Zira krizden çıkar elde etmek isteyen taraf krizin çözülmesini en azından öngördüğü süreden önce istemez. Uluslararası barışı desteklemek amacıyla uluslararası örgütler (NATO, AGİT vb.), uluslararası sivil toplum örgütleri, dernekler, vakıflar, kulüpler veya uluslararası barış dernekleri, insan hakları dernekleri faaliyette bulunabilir. Bunlara ilave olarak uluslararası camiada tanınmış barış yanlısı politikacılar, sanatçılar, sporcular, din adamları da krizi çözmek ve barışı desteklemek amacıyla arabulucu veya müzakereci olmak gibi girişimlerde bulunurlar. Fakat uluslararası barışı koruma görevi asıl olarak BM'nin görevidir.³¹⁶

Soğuk Savaş döneminden sonra, devletlerarası ideolojik, siyasal ve askeri savaşlar yerini bölgesel etnik ve dini çatışmalara bırakmıştır. Doğu-Batı çatışmasına Soğuk Savaş Döneminde getirilen çözüm temelde “caydırıcılık” üzerine kuruluyken, Soğuk Savaş Dönemi sonrasında etnik ve dini çatışmalar için başvurulmuş çözüm yolu “Barış Harekâtları” olmuştur. 1991 Körfez Savaşı, Somali, Bosna-Hersek ve Kosova'da BM çatısı altında Barış Harekâtları uygulanmıştır. ABD, Nato'nun lideri olarak bu harekâtları yönlendirirken Türkiye de, lojistik ve askeri destek, mali veya insani yardımlarla doğrudan bu harekâtlar içinde yer almıştır.³¹⁷

³¹⁶ Çakmak, a.g.e., s.71.

³¹⁷ Gamze Güngörmüş Kona, “Türkiye-ABD/Bir Tuhaf İlişki”, Önce Vatan Gazetesi, 4 Ağustos 2007.

Barış Gücü'nün karşısında terörizm hareketleri, protesto gösterileri, halkın bir kesiminin baskısı, yayın yoluyla baskı veya karşı durma gibi çeşitli riskler vardır. Uluslararası Barışı Destekleme Harekâtını 7 safhada incelemek mümkündür. Bunlar:

1. Çatışmaların Önlenmesi (Conflict Prevention):

Çatışmaları Önleme Girişimi, Barışı Destekleme Harekâtının ilk safhasıdır. BM, ülkeler arasında çıkan kriz veya sorunların silahlı herhangi bir çatışmaya dönüşmeden barışçıl yollardan çözülmesi girişimidir. Bunu sağlamak için BM beş değişik yöntem uygular. Bunlar:

- a. İkaz ve Uyarılar (Warnings),
- b. Karşılıklı Danışma ve Görüşmeler (Consultations),
- c. Soruşturma Görevleri (Fact Finding Missions),
- d. Krizi Önlemek İçin Sivil ve Askeri Unsurlar Göndermek (Deploying Civilians or Military Forces),
- e. Denetleme ve Kontrol (Inspection and Monitoring),

2. Barış Yapma (Peace Making):

BM ve Uluslararası örgütlerin, taraf ülkeler arasındaki çatışmaların önlenmesi kapsamındaki çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından yani Barış bozulduktan sonraki safhayı kapsamaktadır. Bir başka ifade ile ülkeler arasındaki krizin çatışmaya dönüşmesinden hemen sonraki safhadır. Bu aşamada BM şu yöntemleri uygular:

- a. Dosta Girişim (Good Offices)
- b. Olayları Yatıştırma (Conciliation)
- c. Arabuluculuk (Mediation)
- d. Diplomatik Tecrit (Diplomatic Isolation).

3. Barışı Koruma (Peace Keeping):

BM, Barışı Destekleme Harekâtının bu aşamasında, taraf ülkeler arasında veya bir ülke içinde meydana gelen bir kriz veya çatışma sonucunda ülkede bozulan barışı koruma faaliyetleridir. Bu faaliyetler çok uluslu askeri güçler veya sivil toplum örgütlerine ait görevliler tarafından kriz veya çatışmanın çıktığı bölgede yapılan girişimlerdir. BM'nin barışı koruma girişimlerini yedi başlık altında toplamak mümkündür.³¹⁸

³¹⁸ Çakmak, a.g.e., s.71.

Bunlar:

- a. Ateşkesi Kontrol Etmek (Monitoring Cease Fires)
- b. Askerden Arındırılmış Sınırları Gözlemek (Supervising Demarcation Lines)
- c. Savaşan Tarafların Silahtan Arındırılmasını Sağlamak ve Savaştan Uzaklaştırmak (Disarming And Demobilizing Warning Factions)
- d. Tampon Bölgeleri Kontrol Etmek (Controlling Buffer Zones)
- e. Sınırların Kontrolünü Sağlamak (Supervising Borders)
- f. Mülteci Operasyonlarına Destek Sağlamak (Refugee Operations)
- g. İnsani Yardım Faaliyetlerinin Emniyetinin Sağlanması (Protection of Humanitarian Relief)

4. Barışa Zorlama (Peace Enforcement):

Taraflar arasında çatışmaların ciddi boyutlara ulaştığı zaman başvuru olan yöntemdir. Bu aşamada sadece ülke yönetimleri ve ülke bütünlüğü değil aynı zamanda halkların da bu çatışmalarda büyük zararlar görmesi olasıdır. Bu durumda BM, kuruluş yasasının yedinci bölümünde öngörülen askeri müdahale de dâhil olmak üzere gerekli veya mümkün olan her türlü tedbiri alabilir.

BM, genelde krizin taraflarının rızası ile müdahale etme teamülüne uymaktadır. Ancak, tehlikeli boyutlara ulaşan, bölgesel ve uluslararası güvenliği bozan ve insan hakları ihlallerinin önemli derecelere vardığı durumlarda tarafların davetini veya rızasını dikkate almadan müdahale eder ve barışa zorlar.³¹⁹

5. Barışın Tesisi (Peace Building):

Yapılan girişimler sonucunda krizin tarafları arasında mevcut çatışmaların durması ve ateşkesin sağlanmasından sonraki aşamadır. Barışı bozan ve çatışmaya neden olan faktörlerin tespit edilerek ortadan kaldırılmasına yönelik, sürekli adil ve dengeli bir barış anlaşmanın sağlanmasına çalışmaktadır. BM bu aşamada bozulan ve tahrip olan ülkenin rejimi, idaresi, ekonomisi, sosyal düzeni ve altyapısı gibi sektörlerin tekrar çalışır hale getirilmesine çalışmaktadır. Barışın tesisi aşaması başarı ile tamamlanması, barışın kalıcı olmasında önemli rol oynar. Zira bu aşamada başarılı olunursa bu krizin çözümü sürekli olur aksi takdirde tekrarlanabilir.

³¹⁹ Çakmak, a.g.e., s.72.

6. İnsani Yardım (Humanitarian Aid):

BM'nin Barışı Koruma Harekâtı kapsamında en fazla önem verdiği konuların başında İnsani Yardım gelmektedir. Çatışma/Kriz bölgelerinde veya doğal felaketlerin meydana geldiği ülkelerin gerekli yardım faaliyetleri konusunda isteksiz davranmaları veya teknik açıdan yeterli olmamaları durumlarında BM insani yardımda bulunur. Çatışma veya doğal felaket anlarında temel insani ihtiyaçlar, ölüm tehlikesinin mevcudiyeti ve insan hakları ihlalleri durumlarını kapsar. İnsani Yardım Harekâtı, BM'nin önemli görevlerinden birisi olduğu için, Barışı Destekleme Harekâtından bağımsız olarak da gerçekleştirilir. Sivil veya askeri hükümetlerin katılımı veya sivil teşebbüsle ortaklaşa yapılabilir.

7. İnsani Yardım Görevi (Humanitarian Aid Mission)

BM, bu görevde doğrudan değil, yardımcı bir rol üstlenmektedir. Sivil Toplum Örgütlerine (Non Governmental Organization) ve sivil toplum girişimcilerine kriz noktalarında yapacakları yardım faaliyetlerinde yardımcı olmaktadır. Bu yardımlar insani yardım yapan örgüt ve elemanların güvenliklerini, ulaşım ve altyapı imkânları sağlamak gibi yardımlardır.³²⁰

B. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yurtdışı Görevlerinin Yasal Dayanağı:³²¹

TSK yukarıda ele aldığımız uluslararası müdahalelerinin yasal dayanağı, TBMM'nin aldığı kararlardır.

TSK'nin devlet yapısı içindeki rolü, yurt içindeki ve yurt dışındaki görev ve yetkileri, TSK'nin içte ve dışta kullanılmasının esasları anayasada düzenlenmiştir. Türkiye'de yabancı askerlerin bulundurulması veya TSK'nin yurt dışına gönderilmesi kararının alınması TBMM'nin yetkisindedir.

Bu yetki 1982 Anayasasının 92. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, "Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndedir.

³²⁰ Çakmak, a.g.e., s.72-75.

³²¹ Çakmak, a.g.e., s.249-255.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verebilir.”

TSK ilk kez yurtdışında 1950 yılında Kore Savaşı nedeniyle görev yapmıştır. Ancak Türk askerinin Kore'ye gitmesi kararı Meclis tarafından alınması gerekirken alınmamış, zamanın hükümeti tarafından alınmıştır. Ana Muhalefet Partisi lideri İsmet İnönü Kore'ye asker göndermenin anayasaya aykırı olduğunu iddia etmiştir.

Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı için, kritik bir dönem olması nedeniyle değişik bir yol takip edilmiştir. TBMM zaten Kasım 1967'de Kıbrıs'a asker gönderme ve askeri müdahalede bulunma yetkisini hükümete veren bir karar almış olduğu için, ikinci bir karar çıkartmaya gerek görülmemiştir. TSK 20 Temmuz günü sabahı Kıbrıs'a çıkmıştır.

Daha önce de değindiğimiz gibi, Türk askerleri, Menderes Hükümetinin aldığı kararla Kore'ye gönderilmiştir. Ana Muhalefet Partisi lideri İsmet İnönü Kore'ye asker göndermenin anayasaya aykırı olduğunu iddia etmiştir.

1982 Anayasasının ise 92. maddesi yurtdışına asker gönderme ve ülkede yabancı asker bulundurma izniyle ilgili kararları düzenlemektedir. Soğuk Savaş sonrasında;

1. TBMM'nin Soğuk Savaş sonrası yurtdışına ilk asker gönderme kararı Körfez Krizi sırasında, 126. birleşiminde aldığı 12.08.1990 tarih ve 107 sayılı karardır. Buna göre, “Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebiyle Türkiye Devletinin ve Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında, anayasanın 117. maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından yüce Meclis'e karşı sorumlu bulunan hükümete, ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi maksadına münhasır olarak, savaş hali ilanı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi TBMM'nin 12.08.1990 tarihli birleşiminde kararlaştırılmıştır.”³²²

³²² Resmi Gazete, 17.01.1991, Sayı:20758.

2. TBMM'nin 08.12.1992'de aldığı Somali ile ilgili 204 sayılı kararı ise şöyledir: “Uluslararası camia tarafından yapılan insancıl yardımların açlık çeken Somali halkına ulaştırılabilmesini sağlamak için Somali’de güvenli bir ortamın tesisini öngören 794 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararını desteklemek, söz konusu kararın 11. işlem maddesindeki çağrıya uymak ve Somali’de sulh ve güvenin yeniden tesisine katkıda bulunmak üzere, lüzum, hudut, şümül ve zamanı hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 08.12.1992 tarihli 36. birleşiminde kararlaştırılmıştır.”³²³

3. TBMM'nin 08.12.1992'de Bosna-Hersek ile ilgili olarak aldığı 205 sayılı kararı da şöyledir: “Bosna-Hersek’te süregelen insanlık trajedisine çözüm getirmek ve insancıl yardım ulaştırmak için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 743 sayılı kararıyla eski Yugoslavya’ya ve bu kapsamda Bosna-Hersek’e gönderilmesi kararlaştırılan UNPROFOR ve Bosna-Hersek ve diğer eski Yugoslavya Cumhuriyetleri konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nce alınabilecek güç kullanma kararlarına katılmak üzere, lüzum, hudut, şümül ve zamanı Hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin 08.12.1992 tarihli 36. birleşiminde kararlaştırılmıştır.”³²⁴

4. TBMM'nin 10.04.1997 tarihinde Arnavutluk’la ilgili olarak aldığı 492 sayılı kararı şöyledir: “Arnavutluk’ta baş gösteren krizin bertaraf edilmesi için Arnavut halkının acil yardım ihtiyacının düzenli bir şekilde karşılanabilmesini teminen, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 28 Mart 1997 tarihli ve 1101 sayılı kararı çerçevesinde oluşturulması öngörülen ve yardımın süratle, güvenli bir şekilde anılan ülkeye ulaştırılması ve dağıtımı, ayrıca kurulacak sivil misyonların korunması için Arnavutluk’ta polis hizmeti yapması planlanan askeri misyona katılmak üzere lüzum, hudut ve şümülü ve zamanı Hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin Arnavutluk’a gönderilmesine Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, Genel Kurulun 10.04.1997 tarihli 81. birleşiminde kararlaştırılmıştır.”³²⁵

³²³ Resmi Gazete, 10.12.1992.

³²⁴ Resmi Gazete, 10.12.1992.

³²⁵ Resmi Gazete, 12.04.1997, Sayı:22967.

5. TBMM'nin 23.07.1998 tarihinde Arnavutlukla ilgili aldığı 587 sayılı kararı ise şöyledir: “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Arnavutluk'taki faaliyetleri çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile Arnavutluk Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında imzalanan protokoller uyarınca lüzum, hudut ve şümulü ve zamanı Hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin Arnavutluk'a gönderilmesine, Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, Genel Kurulun 23.07.1998 tarihli 127. birleşiminde kararlaştırılmıştır.”³²⁶

6. TBMM'nin 08.10.1998 tarihinde Kosova krizi ilgili olarak aldığı 596 sayılı kararı şöyledir: “Kosova krizi ile ilgili olarak NATO tarafından alınabilecek önlemler çerçevesinde ittifak üyesi ülkelere oluşturulabilecek Çok Uluslu Müşterek Güç'e katılmak üzere, lüzum, hudut, şümulü ve zamanı Hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışına gönderilmesine, Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, Genel Kurulun 08.10.1998 tarihli 4. birleşiminde kararlaştırılmıştır.”³²⁷

TSK'nin yurt dışında kullanım esaslarında önemli bir ayağı da BM'e ait siyasi organlarda alınacak karar ve takip edilecek yol oluşturmaktadır. Asker gönderilmesine ilişkin sürecin başlaması için öncelikle Güvenlik Konseyi'nin en kısa zamanda toplanarak BM Genel Sekreteri'nin mektubunu ele alması ve buna olumlu yanıt alması gerekmektedir. Konsey üyelerinden BM Genel Sekreteri'nin önerisine “itiraz gelmemesi” halinde, Konsey'in Dönem Başkanı, BM Genel Sekreteri'ne (78 saat içinde) bir yanıt mektubu yollayarak “öneriyi incelediklerini ve buna bir itirazın olmadığını” bildirir. Böylelikle, askeri birliklerin BM Gücü'ne katılması süreci, teknik olarak başlamış olur. Daha sonra Genel Sekreter, durumu, BM Barış Gücü Komutanına bildirerek, “ne kadar askerin, hangi bölgelere konuşlandırılacağını” tespit edilmesini sağlar.

Konsey'in bu mektuba, “no objection letter” (itiraz yok mektubu) olarak nitelendirilen bir yanıt vermesi, bu yanıtın sonra askeri birlik gönderecek ülkenin Genelkurmayı ile BM yetkilileri arasında katılım belgesi imzalanır ve bu şekilde ilgili ülkenin hangi koşullar çerçevesinde asker göndereceği saptanmış olur.³²⁸

³²⁶ Resmi Gazete, 25.07.1998, Sayı:23413.

³²⁷ Resmi Gazete, 13.10.1998, Sayı:23492.

³²⁸ Milliyet, 24 Mart 1994.

C. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Uluslararası Barış ve Güvenliğine Katkıları:

Soğuk Savaş sonrası dönemde terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gibi risk ve tehditlerin yanı sıra, ülkesel ve bölgesel kriz ve çatışmalar da ön plana çıkmış; bu kapsamda barışı destekleme görevlerinde artış olmuştur.

Atatürk, 1937 yılında Ankara'yı ziyaret eden Romanya'nın Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede dünya siyasetine deyinmiş ve düşüncelerini şöyle ifade etmiştir;

“İnsanlığın hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir organı saymak icap eder; bir vücudun parmağının ucundaki acıdan, diğer bütün organlar etkilenir. Dünyanın herhangi bir yerinde bir rahatsızlık var ise bundan bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla meşgul olmalıyız.”

Ulu Önder Atatürk'ün yukarıda belirtilen sözleri paralelinde Türkiye, barışı destekleme görevlerine uluslararası yükümlülükleri, milli menfaatleri, imkân ve kabiliyetleri paralelinde azami ölçüde iştirak etmektedir.

Türkiye'nin icra ettiği barışı destekleme faaliyetlerini, birlik olarak iştirak edilen Destekleme Harekâtları ve personel ile iştirak edilen uluslararası gözlemci görevleri olmak üzere iki ana başlıkta toplamak mümkündür.

1. Barışı Destekleme Harekâtlarına Katılım:³²⁹

a. Geçmiş Dönemlerde İcra Edilen Harekatlar:

Dünya barışının korunmasına yönelik BM Barışı Koruma faaliyetlerine Türkiye'nin katkısı, Tugay seviyesindeki bir birlikle Kore Savaşı'na katıldığı 1950 yılında başlamaktadır. Türkiye, Kore'de 1950-1953 yılları arasında dönüşümlü olarak toplam 15.000 personel görevlendirilmiştir.

Somali'de düşmanlıkların durdurulması ve insani yardım hareketi için güvenli bir ortam sağlanması amacıyla Ümit Operasyonu adı altında icra edilen İnsani Yardım ve Barışı Koruma Harekatına (UNOSOM, United Nations Operation in Somalia) 02 Ocak 1993 - 22 Şubat 1994 tarihleri arasında 300 kişilik bir Mekanize Bölükle iştirak edilmiştir.

³²⁹ Genel Kurmay Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası (Erişim:4.12.2007).

Bosna-Hersek'te İnsani Yardım Harekâtı için emniyetli bölgeler tesisi ve korunması amacıyla UNPROFOR adı altında kurulan Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne katılım için Türkiye tarafından yapılan talep 22 Mart 1994'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır. Türkiye 04 Ağustos 1993 ile 20 Aralık 1995 tarihleri arasında 1400 kişiden oluşan alay seviyesinde bir Görev Kuvveti ile UNPROFOR'a iştirak etmiştir.

Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması görevinin NATO'ya verilmesi üzerine UNPROFOR'a tahsisli Türk Barış Gücü takviye edilerek Tugay seviyesine çıkarılmış ve 20 Aralık 1995'ten itibaren IFOR'a tahsis edilmiştir.

20 Aralık 1996 tarihinde IFOR görevini tamamlayarak yerini SFOR'a bırakmış ve Türk Tugayı da SFOR'a tahsis edilmiştir. Daha sonra yapılan indirimler kapsamında Türk Tugayı Tabur seviyesine düşürülmüştür. SFOR görevi, 02 Aralık 2004 tarihinden itibaren AB Kuvveti, EUFOR'a devredilmiştir.

UNPROFOR ve IFOR Harekâtı paralelinde Adriyatik'te STANAVFORMED tarafından icra edilen SHARP GUARD Harekâtına Türk Deniz Kuvvetlerinden Görevde 1, Hazırlık Durumunda 1 olmak üzere 2 firkateyn, akaryakıt gemileri, Mayın Karşı Tedbirleri gemileri görevlendirilmiştir. Bu kapsamda 13 Temmuz 1992 ile Harekâtın sona erdiği 2 Ekim 1996 tarihleri arasında toplam 18 firkateyn/muhrip, 2 denizaltı, 4 akaryakıt gemisi ve yaklaşık 5.000 personel görev yapmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Bosna-Hersek'te görevlendirilen Birleşmiş Milletler Koruma Kuvveti, NATO Uygulama Kuvveti ve NATO İstikrar Kuvvetinin hava desteğini sağlamak için oluşturulan hava gücüne de katkı sağlamıştır. Eski Yugoslavya hava sahasının kontrolü için tesis edilen “Deny Flight” hareketına ise İtalya'da konuşlandığı bir F-16 filosu ile iştirak etmiştir.

Arnavutluk'taki olaylar üzerine, bu ülkeye yapılacak insani yardımın güvenle dağıtılabilmesi amacıyla; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 28 Mart 1997 tarihinde 1101 sayılı kararı almış ve AGİT'e yetki devrederek, İtalya'nın liderliğinde çok uluslu bir güç teşkil edilmesini kararlaştırmıştır.

Türkiye teşkil edilen çok uluslu güce; 16 Nisan – 01 Ağustos 1997 döneminde 759 kişiden oluşan bir Deniz Piyade Tabur Görev Kuvveti ve karargâhta görevli 20 subay/astsubay (toplam 779 personel) ile iştirak etmiştir.

NATO'nun liderliğinde 27 Ağustos 2001 tarihinde Makedonya'da başlatılan Essential Harvest harekâtı için oluşturulan Çok Uluslu Tugay'a Türkiye, 27 Ağustos-20 Ekim 2001 tarihleri arasında bir Bölük Timi ile katılmıştır.

NATO, bölgedeki varlığını devam ettirmek ve Makedonya'daki uluslararası gözlemcilere destek sağlamak amacıyla Eylül 2001 – Mart 2003 döneminde Amber Fox ve Allied Harmony Harekâtını icra etmiştir. Türkiye her iki harekâta da katılmıştır.

NATO'nun Müttefik Uyumu Harekâtı'nı 31 Mart 2003 tarihinden itibaren Avrupa Birliği devralmıştır. Türkiye, AB tarafından 15 Aralık 2003 tarihine kadar icra edilen "Concordia" Harekâtına; iki Hafif İrtibat Timi (2 Sb. 2 Astsb. 4 Erb/Er), ayrıca AB Karargâhı'na 2 Subay ve NATO Üsküp Karargâhına 1 Subay ile katkı sağlamıştır. Türkiye, 15 Aralık 2003 tarihinde AB tarafından Makedonya'da oluşturulan PROXIMA Polis gücünde dört Jandarma personeli ve NATO Üsküp Karargâhında bir subay görevlendirmiştir. PROXIMA Polis Misyonu 15 Aralık 2005'de sona ermiştir. Bu tarihten itibaren EUPAT adıyla altı ay sürecek bir Polis Danışma Timi göreve başlamıştır. Türkiye bu misyona katılmamaktadır.

AB tarafından Kongo Demokratik Cumhuriyeti (DC)'nde yapılan seçimler nedeniyle BM Kongo DC Misyonu (MONUC)'nu 30 Temmuz- 30 Kasım 2006 döneminde 4 (Dört) ay süre ile takviye edilmiştir.

Türkiye tarafından görevlendirilen 1 (Bir) adet C-130 Askeri Nakliye Uçağı, 21 Temmuz – 01 Aralık 2006 tarihleri arasında, 15 mürettebatı ile birlikte Libreville/GABON'da görev yapmıştır.

Söz konusu harekât kapsamında, Almanya'da konuşlu Harekât Komutanlığı ile Libreville/Gabon'da konuşlanan Müşterek Kuvvet Hava Unsur Komutanlığında da birer subay görevlendirilmiştir.

Türkiye, Katrina Kasırgası sonrası NATO'nun ABD'ye desteği kapsamında 30 Eylül-08 Ekim 2005 tarihleri arasında bir C-130 uçağı görevlendirmiştir.

Büyük afet niteliğindeki 08 Ekim 2005 depremini takiben, Türkiye, Pakistan'a derhal biri askeri olmak üzere Kurtarma Ekipleri göndermiş ve Pakistan halkı tarafından acilen ihtiyaç duyulan malzemeleri sevk etmiştir.

1350 tonluk bağış NATO uçaklarının bu üslerden yaptığı 127 sortiyle Pakistan'a iletilmiştir. Türk C-130 uçakları bu operasyon boyunca 15 sortide bulunmuşlardır. Bu

bağlamda, Birleşmiş Milletler bağışları İskenderun Birleşmiş Milletler depolarından İncirlik Hava Üssüne ücretsiz olarak taşınmıştır.

2006 Şubat ayında Cezayir’de yaşanan sel felaketi sonrasında insani yardımı afet bölgesine ulaştırmak amacıyla 2 adet C-130 uçağı tahsis edilmiş, söz konusu uçaklar toplam 3 sorti yaparak bölgeye yardım malzemelerini ulaştırmıştır.

2006 Ağustos ayında Lübnan’da yaşanan savaş sırasında TSK unsurları bölgedeki görevli Türk ve yabancı personelin tahliyesine yardımcı olmuştur.

Körfez Savaşı'ndan sonra, 400.000'den fazla mülteci Türkiye’ye yönelmiştir. Türkiye topraklarına yüzlerce insanı kabul etmiş ve insani yardım sağlamıştır.

Türkiye; katkıda bulunan diğer devletlerin yanında İnsani Yardım Harekâtları’na büyük destek sağlamıştır. Bu kapsamda, Türkiye mültecilere barınma imkânı sağlamış ve mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için hem sınırları içinde hem de sınırları boyunca elinden gelen çabayı göstermiştir. Ayrıca yardımların Kuzey Irak’a geçişi için yabancı Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın topraklarını kullanmasına izin vermiştir.

Merkezi yönetimin koyduğu ekonomik ambargolardan olumsuz etkilenen Kuzey Irak’taki masum insanlara acil insani yardım sağlayabilmek ve 36’ncı paralelin kuzeyinde Saddam Hüseyin’in etkisini sona erdirmek amacıyla Kuzey Irak’ta uçuşa yasak bölge oluşturulmuş ve BM’in 688 sayılı kararı uyarınca 1991 yılında Müşterek Görev Kuvveti (Joint Task Force Provide Comfort) kurulmuş ve Adana’daki İncirlik Hava Üssü’ne konuşlandırılmıştır.

b. Halen İştirak Edilmekte Olan Harekatlar:³³⁰

Türkiye, hali hazırda Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan, Darfur/Sudan ve Lübnan’da icra edilen Barışı Destekleme Harekâtları’na aktif olarak iştirak etmektedir.

aa. Bosna/Hersek:

AB liderliğinde 02 Aralık 2004 tarihinden beri icra edilen ALTHEA Harekâtına TSK, toplam 265 personelden oluşan personel ile katkı sağlamaya devam etmektedir. Türk Birliği, Saraybosna’da konuşludur. Ayrıca 5 jandarma personeli de EUFOR Entegre Polis Gücünde, 5 personel AB Polis Gücü misyonunda görevlendirilmiştir.

³³⁰ aynı yer.

bb. Kosova:

Kosova krizinin politik yollardan çözümlenememesi ve Şubat 1999'da silahlı çatışmaya dönmesi üzerine NATO, 24 Mart 1999'da hava harekâtını başlatmıştır. Türkiye, harekâta İtalya/Ghedi'de bulunan 10 adet F-16 uçağı ile iştirak etmiştir.

Hava harekâtının yoğunluğunun artması üzerine NATO, Türkiye'den ilave uçak ve meydan talebinde bulunmuştur. Türkiye bu maksatla; 8 adet F-16 ve 3 adet tanker uçağını Bandırma ve İncirlik'ten harekâta iştirak edecek şekilde NATO'ya tahsis etmiş, Balıkesir, Bandırma ve Çorlu Hava Meydanlarının NATO uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir. Ayrıca Adriyatik'te Akdeniz Daimi Deniz Gücünde bulunan bir firkateynimiz ve Daimi Mayın Gücü'nde bulunan bir Mayın Avlama Gemimiz de harekâta iştirak etmiştir.

Harekâtın başlaması ile birlikte Makedonya ve Arnavutluk'a büyük bir mülteci akını başlamış ve bir insanlık dramı yaşanmıştır. Bu krizin çözümüne yardımcı olmak ve oluşan yaraları sarmak maksadıyla Arnavutluk'ta konuşlandırılan İnsani Yardım Kuvveti (AFOR)'ne Türkiye 18 Mayıs - 07 Eylül 1999 tarihleri arasında bir Sahra Hizmet Levazım Bölüğü ile katılmıştır. Söz konusu birlik sivil halka iâşe, banyo ve çamaşır gibi yaşamsal konularda destek sağlamıştır.

Harekât esnasında Türkiye'de 18.000 mülteci barındırılmış, ayrıca Makedonya'da Boyana ve Arnavutluk'ta El Basan mülteci kampları faaliyete geçirilmiş ve bu kampların her birinde 3.200 civarında mülteci barındırılmıştır. Barış antlaşmasının imzalanmasını müteakip mülteciler geri dönmüştür.

KFOR (Nato'nun Kosova'daki Barış Gücü) kapsamında, halen 36 ülkenin katılımı ile 16.000 kişiden oluşan çok uluslu güç beş sektör halinde görevini sürdürmektedir. Prizren'de konuşlu Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti, Almanya, Türkiye Avusturya ve İsviçre tarafından oluşturulan Çok Uluslu Güney Görev Kuvveti sektöründe görevine devam etmektedir.

cc. Afganistan:

05 Aralık 2001 tarihinde imzalanan Bonn Anlaşması ve 20 Aralık 2001 gün ve 1386 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı ile 16 Ocak 2002 tarihinde Afgan Geçici Yönetimine Kabil'de emniyet ve istikrarın sağlanması konusunda destek sağlamak maksadıyla Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK) teşkil edilmiştir.

Türkiye, UGYK Harekatına başlangıçta bölük seviyesinde yaklaşık 300 personel ile katılmış, 20 Haziran 2002 - 10 Şubat 2003 dönemini kapsayan UGYK-II döneminde lider ülke olarak görev yapmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin birlik katkısı tabur seviyesine çıkarılmış ve personel katkısı yaklaşık 1300 kişi olmuştur. Bilahare Şubat 2005 ayına kadar tekrar bölük seviyesinde 300 kişi civarında personel görevlendirilmiştir.

13 Şubat - 04 Ağustos 2005 döneminde UGYK'ye ikinci kez liderlik etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, aynı dönemde Kabil Uluslararası Havaalanı'nın işletilmesine de öncülük etmiştir. Birlik katkısı tabur seviyesine çıkarılmış, personel katkısı yaklaşık 1450 kişi olmuştur.

Barış Karargâhı Romanya'da bulunan ve kuruluşunda Türkiye'nin aktif rol oynadığı Güneydoğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG), Kabil Çok Uluslu Tugayı görevini 06 Şubat - 06 Ağustos 2006 tarihleri arasında yürütmüştür. Türkiye halen UGYK Harekâtına yaklaşık 1150 personel ile katkıda bulunmaktadır. Türk Birliği içerisinde birer Arnavutluk ve Azerbaycan Takımı da yer almaktadır.

dd. Darfur/Sudan:

Şimdiye kadar NATO, Darfur'a; Nijerya, Gambiya, Ruanda ve Senegal'den gelen barışı koruma amaçlı yedi tabur (49 sivil polis dâhil yaklaşık 4.000 personel) için ulaştırma desteği sağlamıştır. Türkiye, NATO tarafından sağlanan lojistik desteğin bir bölümü olarak Afrika Birliğine Darfur/Sudan'daki operasyonu için bir C-130 uçağı görevlendirmiştir.

ee. Lübnan:

BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Ağustos 2006 tarihli ve 1701 sayılı kararı ile bölgesel barışın yeniden sağlanabilmesi ve idame ettirilmesi açısından uluslararası bir gücün Lübnan'da konuşlandırılması planlanmıştır. Türkiye, BM Lübnan Geçici Kuvvetine Ekim 2006 ayından beri, bir İstihkâm İnşaat Bölüğü ve Deniz Görev Kuvveti'nde bir firkateyn, bir denizci ikmal gemisi, iki korvet ile katılmakta; harekâta yaklaşık 1.000 personel ile iştirak etmektedir.

2. Uluslararası Gözlem Görevleri:³³¹

a. Geçmiş Dönemde İcra Edilen Gözlemci Görevleri:³³²

Barışı Destekleme Harekâtları'na ek olarak, Türkiye Uluslararası Gözlem Görevlerine katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin geçmiş dönemlerde katılım sağladığı Askeri Gözlem Görevleri aşağıdadır.

İran-İrak Harbini müteakip, tarafların ateşkes anlaşmasına uymalarını gözlemlemek ve birliklerin çekilmesine nezaret etmek maksadıyla tesis edilen BM İran-İrak Askeri Gözlemci Grubu (UNIIMOG)'da Ağustos 1988 - Mayıs 1991 tarihleri arasında 6 aylık sürelerle dönüşümlü olarak 10'ar askeri gözlemci görevlendirilmiştir.

1991 tarihinde teşkil edilen BM Irak-Kuveyt Askeri Gözlem Misyonu (UNIKOM)'da, Mayıs 1991 tarihinden itibaren toplam 75 personel görev yapmıştır. Mart 2003'te başlayan Irak Harekâtı nedeniyle misyon BM tarafından askıya alınmış ve 6 Türk subayı diğer UNIKOM personeli ile birlikte 18 Mart 2003 tarihinde bölgeden tahliye edilmiştir.

Türkiye, Doğu Timor'da barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması için UNTAET (Birleşmiş Milletler Doğu Timor Destek Misyonu) adı altında kurulan BM Misyonuna Şubat 2000'den itibaren personel görevlendirilmiştir. Mayıs 2002 tarihinde Doğu Timor bağımsızlığını kazanması ile misyon BM Doğu Timor Destek Misyonu (UNMISSET) adını almış ve Mayıs 2004'te misyonun yapılanmasındaki değişiklik kapsamında TSK'nın bu misyondaki varlığı sona ermiştir. Başlangıcından bu yana BM Doğu Timor Misyonlarında toplam 8 Türk subayı görev yapmıştır.

Kosova'da teşkil edilen AGİT Kosova Denetim Misyonu (OSCE KVM)'da, Mayıs-Eylül 1999 ayları arasında TSK'den 3 personel görevlendirilmiştir. Daha sonra Misyon, UNMIK (United Nations Mission in Kosova) ve KFOR ile birlikte icra edilen harekâtın polis gücü tarafından devralmasını müteakip askeri personel geri dönmüştür.

Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan'a yönelik harekâtından kaynaklanan mülteci akını nedeniyle Gürcistan-Çeçenistan sınırında oluşturulan AGİT Gürcistan Sınır Gözlem Misyonu (OSCE BMO)'da Şubat 2000-Aralık 2004 arasında toplam 10 TSK personeli görev yapmıştır.

³³¹ aynı yer.

³³² aynı yer.

Bosna-Hersek Misyonu (UNMIBH) “Askeri Danışmanlar Timi”nde 2000-2001 yılları (Ocak 2001-Ocak 2002) arasında bir Türk subayı askeri danışman olarak görev yapmıştır.

b. Halen Devam Etmekte Olan Uluslararası Gözlemci Görevlerine Katılım:

333

Hâlihazırda Türkiye; El Halil, Gürcistan ve Sudan’da gerçekleştirilen 3 Askeri Gözlem Görevine ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen 1 Polis Misyonunda yer almaktadır.

BM Güvenlik Konseyi’nin 24 Ağustos 1993 tarih ve 858 sayılı kararı ile Gürcistan’daki BM Gözlemci Görevi (UNOMIG) teşkil edilmiştir. 1993 tarihinde teşkil edilen UNOMIG Misyonuna Türkiye Ekim 1994 tarihinden itibaren 5 personel görevlendirilmektedir.

El Halil’deki Uluslararası Geçici Mevcudiyet (TIPH) adı uluslararası gözlemcilik görevine, Türkiye; Şubat 1997 tarihinden itibaren iştirak etmektedir. Misyonda normal olarak Türkiye’den üç subay, bir Dışişleri Bakanlığı ve bir İçişleri Bakanlığı temsilcisinden oluşan toplam 5 personel görev yapmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi’nin 24 Mart 2005 tarih ve 1590 sayılı kararı ile Sudan’da BM görevi (UNMIS) Nisan 2005 ayında teşkil edilmiştir. Türkiye söz konusu misyona 4 personel görevlendirmektedir.

Avrupa Birliği, BM ile koordineli olarak Nisan 2005 tarihinden itibaren Kınshasa-Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde polis misyonu (EUPOL KINSHASA) başlatmıştır. Türkiye söz konusu misyona Jandarma Genel Komutanlığı’ndan 1 personel ile iştirak etmektedir.³³⁴

D. Bosna Hersek’e Türk Birliği’nin Gönderilme Süreci (1992-1995)³³⁵:

Yugoslavya’da 1990’lı yıllarda başlayan ve 1992 yılında Bosna Hersek’te bir savaşa dönüşen kriz Türkiye’yi uluslararası platformda bölgede kalıcı ve adil bir barışın

³³³ aynı yer.

³³⁴ aynı yer.

³³⁵ Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.byegm.gov.tr>, (Erişim: 24.12.2007).

sağlanması hususunda bir takım arayışların içine itmiştir. Yapılan diplomatik girişimler barışı sağlamaya yönelik görüşmelere yönelirken, Türkiye eşzamanlı olarak önce Hırvatistan'da teşkil edilen, daha sonra Bosna Hersek'e kaydırılan Uluslararası Barış Gücü'ne bir askeri birlikle katılmak için çalışmalarını artırmıştır.

Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı ve İslam Konferansı Örgütü Dönem Başkanlıkları'nı 1992 yılında eş zamanlı olarak yürütmesi Türkiye'nin hemen her fırsatta, Bosna Hersek'te teşkil edilen Uluslararası Barış Gücü'ne askeri birlik göndermek istediğini beyan edebileceği bir ortam yaratmıştır.

Bosna'da yaşanan katliamlar ve Uluslararası Örgütlerin, savaşın durdurulması ve barışa yönelik alınan kararların uygulanmasındaki isteksiz davranışları, Türkiye'de gerek iktidar, gerek muhalefet gerekse de sivil toplum örgütlerini Bosna Hersek'e her açıdan yardım konusunda hemfikir duruma getirmiştir. Türkiye her fırsatta Bosna Hersek'e ilaç, giyecek ve yiyecek yardımı yapmıştır. Ülkenin birçok yerinde yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Bosna Hersek'te kalıcı ve adil bir barışın sağlanması için teşkil edilecek Uluslararası Barış Gücü'ne Türk Birliğinin katılmasının ilk adımı olarak TBMM Bosna Hersek'e asker göndermeye izin veren kanunu 8 Aralık 1992'de onayladı. Bu karar Türk askerinin Bosna Hersek'te Uluslararası Barış Gücü şemsiyesi altında yapacağı görevin ilk adımını ve yasal dayanağını oluşturmuştur.

Ancak bir ülkeye ait askeri birliğin, BM çatısı altında, başka bir ülkede görevlendirilmesi, o ülkenin yasama organlarının haricinde, BM organları tarafından izlenmesi gereken bir prosedürün tamamlanması sonucunda gerçekleşebilir.

Türkiye, BM emir komutasında Bosna Hersek'e asker gönderme niyetini açıkladıktan hemen sonra Sırbistan Karadağ ve Yunanistan'dan "Türkiye'nin Bosna-Hersek'e asker göndermesi durumunda Türk Ordusuyla savaşacakları, Türkiye'nin Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar bir devlet kurmak hayali ile Bulgaristan, Makedonya Cumhuriyeti, Arnavutluk, Kosova ve Sancak üzerinden Bosna-Hersek'e geçmeyi arzuladığı, Bosna-Hersek'i kolonize etmeyi amaçlayan gizli Türk Planının bulunduğunu ve hatta Türkiye'nin Bosna'ya müdahale etmesi halinde 3'ncü Dünya Savaşının çıkabileceği" şeklinde şiddetli tepkiler aldı.

18 Eylül 992'de Bosna-Hersek'e NATO ülkelerince BM şemsiyesi altında birlik gönderecek 8 ülke olarak sadece İngiltere, Kanada, Fransa, İspanya, Hollanda, Belçika,

Norveç ve Danimarka belirlendi. Türkiye'nin Asker gönderme konusunda girişimleri ilk etapta bir sonuç vermedi.

BM genel Sekreteri tarafından yapılan açıklamalarda, Boşnaklarla Türkler arasında bulunan tarihi, dini ve kültürel bağdan dolayı, Türkiye Cumhuriyeti'nden BM Barış Gücü'ne asker alınmayacağı, bildirilmişti. Ancak kısa bir süre sonra Sırlarla aynı tarihi, dini ve kültürel bağlara sahip olan Rus askerlerinin, BM şemsiyesi altında Bosna Hersek'e gönderilmesi, Türkiye'nin ve Türk Askerinin Bosna Hersek'e gelmesini en çok arzu eden Boşnakların elini güçlendirmiş oldu.

Türk Birliğinin Bosna Hersek'e gönderilmesi ile ilgili olarak Türkiye Dışişleri'nin bu dönemde ana düşüncesi: “ Askeri birliğin büyüklüğü önemli değil, yeter ki asker talep edilsin, biz hazırız. ” olmuştur.

Kara birliklerinden önce, yine BM çatısı altında Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 12 savaş uçağı Avrano Üssü/ İtalya'ya davet edildi. Ancak, Yunanistan Hükümetinin, Türk uçaklarının NATO'nun Bosna-Hersek operasyonuna katılabilmeleri için Yunan hava sahasından geçmelerine izin vermeyi reddedince, uçaklarımız uluslararası hava sahasın kullanarak İtalya'ya intikal etti. Türk F-16'larının görevinin, Bosna-Hersek hava sahasının kontrolüyle sınırlı olacağı ve Sırlara karşı girişilebilecek bombalama harekâtını kapsamadığı açıklandı. Bu filo, ilk devriye görevine 3 Mayıs 1993'te çıktı. 1994 yılı başında, İtalya'da bulunan savaş uçak sayımız 18'e yükseltildi.

BM Daimi Temsilcisi İnal Batu, 8 Mart'ta 1994'te “Bosna Hersek'e Asker Gönderen/Göndermek İsteyen Ülkeler Toplantısı”na katıldı. Toplantı sonrasında, Türk Askerinin Bosna Hersek'e gönderilmesi konusunda olumlu bir hava oluştuğunu açıklandı. Çok geçmeden BM Genel Sekreteri Butros Gali 23 Mart'ta Türkiye'den resmen Türk Askeri talebinde bulundu. 25 Mart 1994'te BM, Bosna'ya Türk Askerinin gidişini onayladı. Güvenlik Konseyi'nin Dönem Başkanı Fransız Büyükelçisi Jean Bernard Merime, Konsey üyeleriyle yaptığı görüşmelerle Türk askerinin Bosna'ya gitmesine karşı çıkan olmadığı için Gali'nin önerisinin kabul edildiğini açıkladı.

Bu arada, BM Genel Sekreter Yardımcısı ve Barış Gücü Operasyonları Sorumlusu Kofi Annan Türk Hükümeti'ne ileilmek üzere Türkiye'nin BM Daimi Temsilcisi Büyükelçi İnal Batu'ya bir mektup gönderdi. Mektupta, 2 bin 700 askerden oluşacak Türk Birliği'nin yapması beklenen görevler şöyle sıralanmaktaydı:

- a. Bosna-Hersek'in orta kesimlerinde bulunan mayınların temizlenmesi,

- b. Bombardımanda yıkılan köprüler ve tarihi eserlerin onarılması,
- c. Acil gıda ve tıbbi malzeme ihtiyacındaki kent ve kasabalara yardım konvoylarının ulaşması,
- d. Piyade Taburu'nun ateşkes bölgesinde konuşlandırılması.³³⁶

BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin eski Yugoslavya'dan sorumlu özel temsilcisi Yasuşi Akaşi, Bosna'ya gönderilecek Türk Birlikleri hakkında verdiği brifingde, “Türk Askerlerinin özellikle ulaştırma, istihkâm ve lojistik alanlarda yararlı olacaklarını” söyleyerek, bu gücün Bosna-Hersek Hükümet Birlikleri ile Bosnalı Hırvatlar arasında çarpışmaların meydana geldiği orta kesimde yerleştirileceğini bildirdi.

Ankara Mamak'taki 28 Mekanize Tugayı bünyesinden oluşan Mekanize Piyade Taburunda görev yapan 42 subayın tamamı 60 astsubayın büyük bir kısmı ve 829 er ve erbaşın 150'si İngilizce, Almanca, Fransızca ve Sırpça biliyor. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en yeni ve en modern araçlarıyla donatılan birliğimizin 41 tırtıllı, 116 tekerlekli, toplam 157 aracı bulunuyor. Birlik bölgeye ayrıca tanksavar, uçaksavar ve havanlardan oluşan ağır silahlar götürüyor. Birliğin sıcak yemek gereksinimini karşılamak için mutfak, küçük çaplı ameliyatları yapabilecek hastane, ambulans ve en kötü suyu bile içilebilir duruma getirecek su arıtma cihazları bulunmakta.³³⁷

12 Nisan 1994'te Türk Birliği'nin görev yeri ve hareket zamanının belirlenmesi için Barış Gücü yetkilileri ile Genelkurmay arasındaki görüşmeler başladı.³³⁸

İlk önce Ankara 28'inci Mekanize Piyade Tugayı'nda hazırlıklarını tamamlayan Türk Birliği'nin malzeme ve cephanesi, Behiçbey Tren İstasyonu'ndan, İzmit Derince Limanı'na gönderildi. Malzeme gemilerle Split Limanına ulaştırıldı. Personel, silah ve malzemenin daha sonra, İtalya'da konuşlanan Türk F-16'larının da görev yapacağı güvenlik şemsiyesi altında, kara ve demiryolu ile intikalle görev yerinde buluşması sağlandı. İlk kabile, görev yerinin çevre emniyetini sağlayarak ve beraberinde götürdükleri dedektörlerle mayın taraması yaptılar.

Daha sonra 2 bin 700 kişilik Türk Birliği'nin kalan kısmı, Türkiye'den hareket etti. 500 kişilik istihkâm ve 1000 kişilik lojistik unsurların büyük bölümü İstanbul'daki

³³⁶ Milliyet, 25 Mart 1994.

³³⁷ Milliyet, 2 Nisan 1994.

³³⁸ Hürriyet, 12 Nisan 1994.

birliklerden sağlandı. Bosna BM Barış Gücü bünyesinde görev yapacak askeri personelin her altı ayda bir değiştirilmesi planlandı³³⁹

24 Haziran 1994'te Bosna-Hersek'te BM Barış Gücü'nde görev alacak Türk Birliği Ankara Esenboğa Havaalanı'nda düzenlenen bir törenle Split'e uğurlandı. Törene Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Tansu Çiller ve diğer yetkililer katıldı. Hırvatistan'ın Split kentinde beklemekte olan Türk Barış Birliği, 6 Temmuz 1994'te görev bölgesinde yerleşeceği binaların “kira sorununun” çözümlenmesinden sonra gruplar halinde Bosna'ya hareket etti.

3 Ağustos 1994 tarihinden itibaren Bosna-Hersek'te barışı korumak amacıyla BM bayrağı altında Zenica'ya yerleşen 1500 kişilik Türk Barış Gücü görevine başladı. Sorumluluk bölgesi Zenica ve Kakani kentleriyle kuzeye uzanan 390 km'lik geniş bir alanı kapsayan Türk Birliği, görevi İngiliz ve Kanada taburlarından devraldı.³⁴⁰

E. Bosna'da Görev Yapan TSK Birliklerinin Görev Süreleri:

Bosna Hersek'te iç savaş sürerken de dahil olmak üzere günümüze kadar BM, NATO ve AB önderliğinde, Barışı Koruma Harekatı kapsamında Çok Uluslu Kuvvetler ile görev yapmış ve yapmaya devam etmektedir. 4 Ağustos 1993 tarihinden itibaren TSK de bu Çok Uluslu Kuvvet arasında yer alarak uluslararası anlaşmaların kendilerine verdiği görev ve sorumluluklar çerçevesinde üstün görev anlayışı ile bu görevleri yerine getirmiştir. Bosna Hersek'te görev yapan çok uluslu kuvvetler, tarihleri, emir komuta bağlantısını gösteren çizelge aşağıdadır.³⁴¹

³³⁹ Milliyet, 12 Nisan 1994.

³⁴⁰ Milliyet, 4 Ağustos 1994.

³⁴¹ Türk Unsur Komutanlığı 2007 yılı Brifingi.

BH'de Görev Alan Uluslararası Askeri Güçler

UNPROFOR

IFOR

SFOR

EUFOR

**BM
(Birleşmiş
Milletler)
Koruma
Gücü**

**NATO
Uygulama
Gücü**

**NATO
İstikrar
Gücü**

**Avrupa
Birliği
Gücü**

**21 Ocak 1992
20 Aralık 1995**

**20 Aralık 1995
20 Aralık 1996**

**20 Aralık 1996
02 Aralık 2004**

02 Aralık 2004

Bununla beraber, Bosna Hersek'te görev yapan Türk Birlikleri'nin Teşkilat ve görev süreleri de aşağıdaki gibidir:³⁴²

27 HAZİRAN 1994 - 20 ARALIK 1995	⇒	Türk Görev Kuvveti
20 ARALIK 1995 - 01 NİSAN 2000	⇒	Türk Tugayı
01 NİSAN 2000 - 06 EYLÜL 2003	⇒	Türk Tabur Görev Kuvveti
06 EYLÜL 2003 - 08 TEMMUZ 2004	⇒	Türk Tabur Görev Kuvveti
08 TEMMUZ 2004 - 02 ARALIK 2004	⇒	Türk Taburu
02 ARALIK 2004 - 15 HAZİRAN 2006	⇒	Çok Uluslu Manevra Taburu
15 HAZİRAN 2006 -	⇒	Türk Unsur Komutanlığı

BM Genel Sekreterliği'nin 22 Mart 1994 tarihli başvurusu üzerine BM Güvenlik Konseyi Türkiye'nin Bosna Hersek'e askeri birlik göndermesine karar vermiş ve 28 Nisan 1994 tarihinde Genel Kurmay Bşk.lığı temsilcileri ile UNPROFOR yetkilileri

³⁴² Türk Unsur Komutanlığı 2007 yılı Brifingi.

arasında yapılan görüşmeler sonucu yeterli lojistik ve istihkâm unsurları ile desteklenmiş bir Mekanize Piyade Taburunun bölgeye gönderilmesi üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bunun üzerine 28. Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı bünyesinde teşkil edilen BH Türk Barış Gücü Görev Kuvvet Komutanlığı 16 Haziran - 27 Haziran 1994 tarihleri arasında hava yolu ve deniz yolu ile iki katile halinde Split'e intikal etmiş ve Zenica'da görevlendirilmesine karar verilmiştir. BH Türk Barış Gücü Görev Kuvveti, Split'ten Zenica'ya intikalini dört ayrı katile halinde 7-21 Temmuz 1994 tarihleri arasında tamamlamış ve 4 Ağustos 1994 tarihinden itibaren bölge sorumluluğunu teslim almıştır. BH Türk Barış Gücü Görev Kuvveti, bu tarihten 20 Aralık 1995 tarihine kadar bölgedeki insani yardım ve barışı koruma faaliyetlerini UNPROFOR'un bir unsuru olarak yerine getirmiştir.³⁴³

Görevi NATO'nun devralmasını müteakip, 20 Aralık 1994'te bu birlik tugay çapına çıkarılarak IFOR'a tahsis edilmiştir. IFOR'un görev süresinin sona ermesinden sonra Türk Tugayı, 20 Aralık 1996 tarihinden itibaren SFOR'a tahsis edilmiştir. Daha sonra yapılan personel indirimleri kapsamında Türk Tugayı tabur seviyesine düşürülmüştür.

Müteakiben Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanması ile birlikte NATO'nun liderliğinde IFOR, 20 Aralık 1995 tarihinden itibaren Bosna-Hersek'te göreve başlamıştır. Aynı güç 20 Aralık 1996 tarihinde ismini SFOR olarak değiştirmiştir. İstanbul NATO Zirvesinde alınan karar gereği SFOR Harekâtının sorumluluğu, 02 Aralık 2004 tarihinden itibaren Avrupa Birliğine devredilmiştir. AB liderliğinde 02 Aralık 2004 tarihinden beri icra edilen ALTHEA Harekâtına TSK "Türk Unsur Komutanlığı" adı altında, toplam 265 personelden oluşan personel ile katkı sağlamaya devam etmektedir. Türk Birliği, 1994 yılından beri konuşlu olduğu Zenica'dan Saraybosna'ya taşınmıştır. Ayrıca 50 jandarma personeli de EUFOR Entegre Polis Gücünde, 5 personel AB Polis Gücü misyonunda görevlendirilmiştir. Kuvvet katkısına ilave olarak Türkiye, Avrupa Birliği harekâtı kapsamında kurulan EUFOR Karargâhına 10, Milli İstihbarat Hüccresine 5, İnsan İstihbaratı Kısımına 2, NATO Saraybosna Karargâhına 3, Kuzey Sektör Karargâhına 4 toplam 24 personel ile katkı sağlamıştır. Ayrıca AB ALTHEA Harekâtı da dahil olmak üzere sadece Balkanlarda kullanılmak

³⁴³ Türk Unsur Komutanlığı 2007 yılı Brifingi.

kaydıyla Stratejik İhtiyat Kuvvetine Ağustos 2005 tarihinden itibaren 6 ay süreyle 500 kişilik bir manevra taburu ile katkıda bulunmuştur.³⁴⁴

F. Bosna Hersek'te Görev Yapan Türk Birliklerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları:

Barışı Destekleme Harekâtı'nın 7 ana safhada incelenebileceği daha önce anlatılmıştı. Bosna Hersek'te görev yapan Türk Birlikleri, temelde hangi teşkilat yapısında veya hangi uluslararası örgütün (BM, NATO, AB) emrinde olurlarsa olsun eşzamanlı olarak Barışı Koruma görevlerinden iki tanesini icra etmişlerdir. “Barışı Koruma”, ve “İnsani Yardım” Türk Birliği'nin görevlerinin detaylarında zaman zaman değişiklikler olsa da, Türk Silahlı Kuvvetleri bu iki ana görev altında faaliyetlerini icra etmişlerdir.

1. Barışı Koruma:

a. Ateşkesi Kontrol Etmek (Monitoring Cease Fires):

Türk Birliği, fiilen göreve başladığı 4 Ağustos 1994 tarihinden itibaren, gerek BM UNPROFOR, gerek NATO (IFOR ve SFOR) gerekse de halen devam etmekte olan AB (EUFOR) çatısı altında, kendisine uluslararası anlaşmalar gereği tahsis edilen sektörde, UNPROFOR ve IFOR dönemlerinde, “Ateşkesi Kontrol Etmek” (Monitoring Cease Fires) görevini icra etmiştir. Bu görev, Türk Birliği'nin sorumluluk sahasında, farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı ve kritik olarak (çatışma çıkması muhtemel) tespit edilen bölge ve noktalara icra edilen ve söz konusu bölgelerde vukuu bulması olası silahlı veya silahsız çatışmaları önlemek ve ilan edilen ateşkesin devamını sağlamak amacıyla, araçlı devriye görevleri şeklinde icra edilmiştir.

“Ateşkesi Kontrol Etmek” kapsamında icra edilen diğer bir faaliyet de “monitör” görevi adı verilen görevdir. Bu görev özellikle, BM (UNPROFOR) ve NATO IFOR ve SFOR dönemleri esnasında gündeme gelerek icra edilmiştir. Bu görev, Dayton Barış Anlaşması gereği, mevcut silahlı kuvvetlerin önceden bildirerek kendi sektörlerinde icra edeceği askeri faaliyetlerin (intikal, eğitim, tatbikat v.b.) BM Barış Gücü personeli

³⁴⁴ Gen. Kur. Bşk.lığı Resmi İnternet Sitesi.

tarafından, Dayton Barış Anlaşması Hükümlerine uygun olarak yapılıp yapılmadığının kontrolünü içermektedir.

b. Askerden Arındırılmış Sınırları Gözlemek (Supervising Demarcation Lines):

Bu kavram, ateşkes hattının her iki tarafında kalan bir alanı ifade etmektedir. ZOS (Zone of Separation) bir ülke içindeki iç savaşın taraflarını ayıran bir bölgeyi kapsar. Bu kavramla karıştırılan “tampon bölge” ile arasındaki fark, “tampon bölge”nin iki ayrı devletin savaş sonrası sınırları arasında kalan bölgeyi kapsadığıdır. Bu alanın genişliği, Bosna Hersek’teki iç savaş sonucunda teşkil edilen Birleşmiş Milletler Barış Gücü UNPROFOR yetkilileri tarafından (görüş mesafesi ve savaşan tarafların elindeki özellikle keskin nişancılardan silahlarının menzili göz önüne alınarak) 4 km. olarak tespit edilmiştir. Türk Birliği’nin sektöründeki “Askerden Arındırılmış Bölge “Teslic”dir. Bu bölgede Türk Birliği, devriye ve gözetlemelerle bölgenin kontrolünü sağlarken, bölgeye girişleri de kısıtlama görevini icra etmiştir. Bu görev, UNPROFOR, IFOR ve SFOR)dönemlerinde icra edilmiştir.

c. Savaşan Tarafların Silahtan Arındırılmasını Sağlamak ve Savaştan Uzaklaştırmak (Disarming And Demobilising Warning Factions):

Bosna Hersek’te binlerce kişinin silah ve bombalarını 1992-1995 ihtilafı sona erdikten sonra da elinde tutmayı sürdürmesi nedeniyle, SFOR bunları ve diğer silahları toplamak amacıyla 1990’ların sonunda Hasat Operasyonunu başlattı. Silahlarını kendi isteğiyle teslim eden herkese şartsız af getirildi. EUFOR Hasat Operasyonunu SFOR ile aynı nedenlerle yürütmektedir.³⁴⁵ Bosna Hersek’te EUFOR birlikleri üç çeşit Hasat operasyonu yürütmektedir.

Çok Uluslu Birlik tarafından verilen emirle, Barış Gücü askerleri bir kasaba veya mahalleye askerlerin belirli bir günde ve hangi noktaya geleceklerini basın, yayın veya tercümanlar aracılığıyla haber vermektedirler. Bu bölgede yaşayan halk tespit edilen gün, yer ve zamanda, teslim etmek istedikleri silah, mühimmat gibi malzemeleri toplama noktasında görevli personele bırakmaktadırlar.

³⁴⁵ Beth Kampschor, “EUFOR (European Union Force, Avrupa Birliği Gücü), SFOR (Stabilization Force, İstikrar Gücü)’un Hasat Operasyonunu Sürdürüyor”, 31/01/2005, Southeast European Times.

Diğer bir hareket tarzı da, Barış Gücü askerleri, daha önceden operasyonun yapılacağı bölge ve zamanı ilgili mahalle veya semte haber verdikten sonra, evlerin kapılarını çalarak teslim etmek istedikleri bir şey olup olmadığını sormaktadırlar. Halktan ellerinde bulunan silah, mühimmat gibi malzemeleri teslim etmek isteyenler herhangi bir cezai işleme maruz kalmaksızın görevli personele bu malzemeyi verebilmektedir.

Üçüncü tip operasyon ihbara dayalı bir sistemdir. Halktan herhangi birisi EUFOR'un tüm ülkeye yayılmış haldeki 45 LOT birine bir silah veya mühimmat deposu hakkında bilgi verdiği zaman, Barış Gücü personeli, bağlı buldukları komutanlığa bilgi vererek, yerel polis nezaretinde harekete geçmektedirler. LOT ev ekipleri, yerel polise kendi Hasat Operasyonlarını yürütmeye yardım ve danışmanlık hizmeti de sunuyorlar. (SFOR, İleri Harekât Üsleri ve İrtibat ve Gözlem Ekibinden çok yararlanmıştı. 8-10 asker ve çevirmenden oluşan bu timler çalışmalarını buldukları mahaldeki küçük ev veya dükkanlarda sürdürmekte ve böylece vatandaşlar ve sivil makamlarla yakın irtibat içinde olmaktadır. Bu yaklaşım diğer uluslararası örgütler tarafından da benimsenmiştir. LOT Evleri; Harekât alanı merkezli bir yapı daha yakından denetleme imkânı ve durum hakkında bilgi sağlamak ve reformların uygulanışına nezaret etmek isteyen örgütlerin işlerini daha etkili biçimde yapabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca yerel makamlara ve vatandaşlara da uluslararası toplumun değişim ve reformları desteklediği mesajını vermektedir.³⁴⁶ Her ülke kendisine tahsis edilen sektörde, ancak uluslararası anlaşmalarla tespit edilen sayıda LOT Evi açabilmektedir.

d. Mülteci Operasyonlarına Destek Sağlamak (Refugee Operations):

Öncelikle Bosna-Hersek'te halen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan Yerinden Edilmiş Kişiler (YEK) kavramı hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. BM Güvenlik Konseyi ve diğer BM organları da ülke içinde yerinden olmuş kişilerin kendi evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönüş hakkını defalarca ileri sürmüştür. Güvenlik Konseyi, Bosna-Hersek'e ilişkin 820 (1993) sayılı kararında "tüm Yerinden Edilmiş Kişiler barış içinde kendi evlerine dönme hakkına sahiptir ve bunu yapmalarına yardım edilmelidir." demektedir. Tüm mülteciler ve Yerinden Edilmiş

³⁴⁶ Gregory G. Johnson, "SFOR Deneyimi", NATO Dergisi, Kış 2004.

Kişiler, evlerine döndükten sonra çatışma esnasında yoksun bırakıldıkları mülklerinin kendilerine iade edilmesi ve kendilerine iade edilmeyen mülk için uygun şekilde tazmin edilme hakkına sahiptir. Ülke içinde Yerinden Edilmiş Kimseler sıklıkla (savaş esnasında) kısa bir uyarıyı müteakip ve kendi mülklerini emniyete almadan evlerini terk etmektedirler. Kaçışta ve kamplarda kalan birkaç fiziksel malları da hırsızlık, hasar veya yetkililer tarafından keyfi müsadereye maruz kalabilmektedir. Yol Gösterici İlke 21³⁴⁷, ülke içinde yerinden olmuş kişilere ait mal ve mülkler her şart altında ve özellikle yağma, doğrudan veya ayırım gözetilmeksizin yapılan saldırı veya diğer şiddet eylemleri, askeri operasyonlar sırasında kalkan veya hedef olarak kullanılma, misilleme eylemlerinin hedefi olma ve toplu cezalandırma amacı ile imha edilme veya alıkonma gibi eylemlere ve geride kalan mal ve mülkleri yok edilmeye, keyfi ve yasadışı kamulaştırma, işgal veya kullanıma karşı koruma altına alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Dayton Barış Anlaşmasının ardından evlerine dönmek isteyen Boşnak ve Hırvatları büyük bir sorun beklemekteydi. Savaştan önce mutlulukla oturdukları evleri, çalışarak hayatlarını kazandıkları işyerleri Sırp tarafından yerle bir edilmişti. Artık gidecek bir evleri yoktu. İşte bu safhada Barış Gücü Birlikleri işin içine girmişlerdir. Her birlik gibi Türk Birliği de kendi sektöründe YEK'in yeniden evlerine kavuşabilmeleri için öncelikle bu insanların geçici olarak barınacakları YEK Kampları oluşturulmuştur. YEK önce bu kamplara alınmakta zor şartlar altında uzun süre yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Türk Birliği, kendi sektöründeki YEK Kamplarına belirli periyotlarda giderek, gıda, sağlık, bakım eğitim, altyapı v.b. konularda yardım etmeğe çalışmaktadırlar. Yasal prosedür ve uluslararası yardım örgütlerinin de desteğiyle YEK Kamplarında yaşayan insanların en kısa zamanda evlerine dönebilmesi için çalışmalar bugün de devam etmektedir.

³⁴⁷ 1- Hiç kimsenin mal ve mülkiyetine keyfi olarak el konulamaz.

2- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin üzerinde mülkiyet ve tasarruf yetkisi bulunan malları her şart altında ve özellikle aşağıdaki durumlara karşı koruma altına alınmalıdır:

- a) Yağma,
- b) Dorudan veya hedef gözetmeksizin yapılan saldırı veya diğer şiddet eylemleri,
- c) Askeri operasyonlar sırasında kalkan veya hedef olarak kullanılmak,
- d) Misilleme eylemlerinin hedefi olmak,
- e) Toplu cezalandırma amacı ile tahrip edilme veya alıkonmak.

3- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin geride kalan ve üzerinde mülkiyet ve tasarrufları bulunan malları yıkılmaya, yasal olmayan ve keyfi el koymalara, işgal veya kullanıma karşı korunma altına alınmalıdır. (Bkz. Walter KAELİN, **Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler**, Ankara, 2005, s.76. Çeviren: Kerem Altıparmak).

e. İnsani Yardım Faaliyetlerinin Emniyetinin Sağlanması (Protection of Humanitarian Relief):

Bosna Hersek'te gecikmeli bir şekilde gerçekleştirilen BM Barışı Koruma Operasyonudur. Bosna-Hersek'te insanî Yardım Harekâtı için Güvenli Bölgeler tesisi ve korunması amacıyla UNPROFOR adı altında Birleşmiş Milletler Barış Gücü kurulmuş ve 04 Ağustos 1993 -31 Aralık 1995 tarihleri arasında Türkiye 1400 kişiden oluşan alay seviyesinde bir Mekanize Birlik ile UNPROFOR'a katılmıştır.³⁴⁸ Özellikle yardım konvoylarının emniyeti ve yardım malzemelerinin dağıtımının emniyetinin sağlanması konusunda çıkarılan devriye ve gözetleme personelinin görevlendirilmesi ile kendi sektöründe icra edilmiştir. Bu görev, UNPROFOR ve IFOR safhalarında icra edilmiştir.

2. İnsani Yardım: İnsani Yardım faaliyetleri, ihtiyacı olan insanların yaptığı müracaatlar, resmi kuruluşlardan gelen ihtiyaç istekleri, bağlı bulunulan Çok Uluslu Birlik K.lığından gelen emirler ya da LOT Evlerinde görevli personelin sivil halkla görüşmesi neticesinde elde edilen bilgiler ışığında, yapılan bir planlama ve öncelik değerlendirilmesi ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda dikkat edilen husus; Türk Birliği'nin yaptığı "İnsani Yardım"ların sadece Boşnaklarla değil Sırp ve Hırvatları da kapsamıdır.

İnsani Yardım faaliyetleri 3 ana başlık altında yapılmıştır.

- a. Altyapı İnşa ve Onarım,
- b. Eğitim Öğretim,
- c. Diğer Yardım Faaliyetleri,

Türk Birliği'nin Bosna Hersek'e intikalini müteakiben, kuruluşu içerisinde bulunan istihkâm ve sağlık unsurlar tarafından icra edilmiş ve halen de icra edilmektedir.³⁴⁹

³⁴⁸ Çiğdem Tunç, "Değişen Dünya Düzeni, Değişen Barış Gücü Misyonları ve Türkiye'nin Katkıları, Avrasya Dosyası", **BM (Birleşmiş Milletler) Özel Sayısı**, İlbahar 2002, s.258.

³⁴⁹ Bosna Hersek Türk Unsur K.lığı (TUK) 2007 Yılı Brifingi.

a. Altyapı İnşa ve Onarım Faaliyetleri (1994-2006):³⁵⁰

Bu dönem içerisinde, Bosna Hersek'te görev yapan Türk Birliği; 52 okul onarımı, 1 köprü yapımı, 36 cami ve 10 kilise restorasyonu, 7 köprü onarımı, 55 hastane, tiyatro vb. kamu binasının onarımı, 37 su ve kanalizasyon sistemi onarımı, 84 değişik kamu altyapısı hafriyat çalışması, 91 yol onarımı yapmıştır.

b. Eğitim Öğretim:

Türk Birliğinin Bosna Hersek'te önem verdiği en önemli konuların başında eğitim ve öğretim konuları gelmektedir. Bu kapsamda, üniversite ve okullarda açılan dershaneler, muhtaç öğrencilere yapılan kırtasiye ve giyim yardımları, Türkçe ve bilgisayar kursları açılması, okulların tamiratlarının yapılarak yeniden açılması faaliyetleri sayılabilir.

Zenica Üniversitesi Metalürji Fakültesinin bakım onarımı yapılmış, Fakültenin bir amfisine Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün ismi verilmiş, ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in isminin verildiği 15 bilgisayarlı dersane 11 Ocak 2005 günü yapılan tören ile açılmıştır. Her eğitim ve öğretim yılı içerisinde birçok okulda muhtelif kırtasiye malzemesi dağıtılmış, "Türkçe ve Bilgisayar Kursları" açılarak, mezun olanlara törenle kurs bitirme belgeleri verilmiştir.

Savaş esnasında harap duruma gelmiş okullar onarılarak tekrar eğitim ve öğretime başlanmıştır. Yine eğitim ve öğretim kapsamında, özellikle öğrencilerin mayın konusunda bilinçlendirilmesini sağlamak amacıyla okullarda konferans ve eğitimler verilmiştir.

c. Diğer Yardım Faaliyetleri:

Türk Birliği'ne tahsisi edilmiş sektörde mevcut Yerinden Edilmiş Kimselere ait kamplara belirli aralıklara gidilerek, burada zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren halka yiyecek, giyecek, temizlik malzemeleri ve sağlık hizmetleri sunulmuştur. Ayrıca Türk Birliği'nin konuşlanmış olduğu kışlalarda bulunan revirlerde, ihtiyacı olan halka sağlık hizmeti verilmektedir.

³⁵⁰ aynı yer.

SONUÇ

Yirmi yıl önce sadece SSCB'ye ekonomik açıdan bağlı olan Balkan Devletleri'nin, sosyalist düzenin yıkılmasından sonra, bu ülkeye olan bağımlılıkları doğal olarak azalmıştır. Balkan coğrafyasında, dağılan SSCB'nin yerini Almanya, İtalya, Avusturya ve Yunanistan almıştır. Balkanların en büyük ekonomisine sahip olan Türkiye birçok alanda faaliyet göstermesine karşın, bu varlığını Balkanlarda beklenen düzeyde sürdürememektedir. Bölgeyle tarihi, kültürel ve siyasal bağları bulunan Türkiye'nin yerine, bölgenin sorun üretici ülkesi Yunanistan'ın Balkanlar'a Türkiye'ye nazaran daha fazla önem vermesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.³⁵¹ Ekonomik alandan farklı olarak siyasi arenada da, Sırların uluslararası lobi ve propaganda çalışmaları, Boşnak lobisinin yaptığı çalışmalardan her zaman daha güçlü olmuştur. Bu sebeple Sırbistan'ın Bosna Hersek egemenliği ve toprak bütünlüğünü tehdit eden ayrılıkçı istek ve açıklamalarına, Boşnaklar tarafından en büyük müttefik olarak görülen Türkiye'nin sesiz kalması sadece milliyetçi Sırlara yaramaktadır. Türkiye'nin Balkan yarımadasında bulunan ülkelerle çok yakın tarihi ve kültürel ilişkileri vardır. Yalnız Bosna Hersek değerlendirildiğinde ise her iki ülkede yaşayanların geniş akrabalık ilişkileri de mevcuttur. Sırbistan, çıkarlarını düşünerek Bosna Hersek'in iç işlerine karışmaktadır. Bu yüzden Türkiye'nin de Balkanlara ve özellikle de Bosna Hersek'e uygulanan dar vizyonlu politikasını, iki ülke arasındaki güçlü bağları dikkate alarak gözden geçirmesi, en azından Sırbistan'ın yaptığının aynısını yapması gerekmektedir. Bunu uluslararası arenada biraz prestij kazanmak için veya en azından Türkiye'deki birkaç milyonu bulan Bosna Hersek göçmenlerin oylarını hak etmek için yapmalıdır.³⁵²

Yeni oluşan coğrafyadaki ülkelere Sırbistan'ın dış politikası halen "Sırp Milliyetçiliğinin" izlerini taşıdığı değerlendirilmektedir. Sırbistan'ın iki ayaklı dış politikasının ilk ayağı, tüm Sırları tek bir Sırp devlet içinde toplamak olurken; diğer

³⁵¹ Mehmet Şahin, "Balkanlardaki Türkiye", TUSAM, 27 Ağustos 2007
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1015&sayfa=5>, (Erişim, 1.12.2007).

³⁵² Mirzet Mujezinovic, "Bosna Hersek-Sırbistan-Türkiye", Balkan Raporu, USAK, 09.06.2006,
<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=16&id=332>, (Erişim, 11.12.2007).

ayakta ise Sırp'ların bugün yaşadıkları tüm toprakların Büyük Sırbistan içinde olmasını öngörmektedir.³⁵³

Dört milyonluk nüfusun yüzde 48'ini Boşnaklar, yüzde 37'sini Sırp'lar, yüzde 14'ünü ise Hırvatların oluşturduğu Bosna'da savaşın yaraları ancak kısmen sarılabildi, refah düzeyi yükselse de suç, yolsuzluk halen yüksek oranda işsizlik devam ediyor. Yani milliyetçiliği besleyen tüm unsurlar halen mevcut durumdadır. Zaten 2002 seçimlerinde milliyetçi partiler iktidara gelmiştir.³⁵⁴ Kimse kabul etmese de, bütün uluslararası örgütlerin BM, NATO ve AB'nin çabalarına rağmen, Bosna halen patlamaya hazır bir barut fiçisinden farksızdır.

Sonuç olarak; Bosna Hersek ve Balkanların tamamında, gerek ekonomi gerekse de dış politika açısından her zaman olduğu gibi sadece uluslararası rakiplerimizin atacağı adımlara göre kendisine yol çizmeye çalışan Türkiye, uluslararası arenada yine yalnız ve geride kalmıştır. Bosna'daki savaş esnasında bütün gücü ile milletlerarası bir harekât için dış politika kulvarında başarı ile koşmuş/koşmaya çalışmıştır. Sonunda başarılı da olmuş ve Türk Birliği'ni de BM/NATO'nun emrindeki Barış Gücü Birliğine katmayı başarmıştır. Ancak daha sonra, geleceğe yönelik etkin ve proaktif bir dış politika vizyonuna sahip olmadığı için, savaş sonrası (geleceğe yönelik) asıl yapması gereken yardım faaliyetlerine gerekli önemi vermemiştir. 1995 yılından sonra Türkiye'de yönetime gelen farklı eğilimlere sahip hükümetlerin Balkanlarda izledikleri tek ortak politika, "Bosna'yı Unutmak" olmuştur. Savaştan sonraki dönemde bir Boşnak'ın dediği gibi: "... Fakat şimdi, Allah'a şükür tekrar güçlendik, ama yanımızda yoksunuz. Şimdi Bosna'da her milletten insan var ama siz yoksunuz."³⁵⁵ Türkiye'nin yokluğu başka kuruluş ve örgütler ile özellikle Almanya, Avusturya, Yunanistan, Sırbistan, İtalya, Hırvatistan gibi devletlerin (doğal olarak Bosnalı Sırp ve Hırvatların) işine yaramıştır.

Fiilen göreve başladığı 1994 Ağustos ayından beri, kendi kısıtlı imkân ve kabiliyetleri ile bulunduğu sektör içindeki Boşnak halka yardım etmeye çalışan Türk Birliği, halen bulunduğu Saraybosna'da, sınırlı da olsa Türk Devleti ve Türk Milleti adına Barışı Koruma Harekâtı kapsamında, elinden gelen imkânlar dâhilinde ülkemizin

³⁵³ Ülger, **a.g.m.**, Bal, **a.g.e.**, s.266.

³⁵⁴ Karan, **a.g.m.**

³⁵⁵ Abdülgafar Yeliç, "Bosna Barışının 10. Yılında Bir Cuma", TASAM <http://www.tasam.org/index.php?altid=1305>, (Erişim, 11.12.2007).

sesini duyurmaya çalışmaktadır. Savaş sonrası izlenen bu yanlış politikaya rağmen hala Bosna Hersek halkının içindeki Türk ve Türkiye sevgisinin bitmemiş olması is en sevindirici olaydır.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR:

Ağanoğlu, Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Mâkus Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

An Historical Geography of the Balkans, Edited by Francis W. Carter, Academic Press, London, 1977.

Armaoğlu, Fahir, **Siyasi Tarih** (1789-1960), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi** (1914 -1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

Soğuk Savaştan Barış İçin Ortaklığa, Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İzmir, 1993.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

Bal, İdris, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

Balkan Harbi, c.1, Gnkur. Harp Tarihi Bşk.lığı Yayını, Ankara,1970.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:7, **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**, Başbakanlık Yayınevi, Ankara, 1992.

Bora,Tanıl, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim yayınları, İstanbul 1991.

Bora, Tanıl, **Belgeler, Sorunlar Yugoslavya**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1993.

Bora, Tanıl, **Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayınları, 1999, İstanbul.

Bosna-Hersek Gerçeği, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1995.

Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

Çakmak, Haydar, **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Platin Yayınevi, Ankara, 2004.

Eren, Ahmet Cevat, **2. Mahmut Zamanında Bosna Hersek**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1965.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, c.1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.

Esmer, A. Şükrü, **Siyasi Tarih**, Siyasal Bilgiler Okulu Yayını Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.

Görgülü, İsmet, **Bosna Hersek**, Kara Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.

Günay, Ertuğrul, **Bosna Yazıları Bosna İçin İnsanlık Girişimi**, Ad Yayıncılık, İstanbul, 1997.

İslam Ansiklopedisi, Sırbistan, A. Hajek, c. 10, M.E. B. Basımevi, İstanbul, 1967.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt V, Ankara, 1995.

Kocabaş, Süleyman, **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1986.

Kocabaş, Süleyman, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan Yayınevi, İstanbul,1989.

Laçiner, Sedat, **Özal Dönemi Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

Malcolm, Noel, **Bosna**, Om Yayınevi, İstanbul, 1999.

Makedonya, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1992.

Meydan Larousse Ansiklopedisi, C.II, Milliyet Yayınları, 1986.

Nalcıoğlu, Orhan, **Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtının Hukuksal Esasları**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1997.

Osmanlı Ansiklopedisi, Editör: Güler Eren, C.I, Ankara, 1999.

Özşafak, Zeki, **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, 15–16 Aralık 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.

Sander, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Saybaşılı Kemali, Özcan Gencer, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Bağlam Yayınları.

Sedes, Halil, **Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar**, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1946.

Selver, Mustafa, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Yayınevi, İstanbul, 2003.

Sertoğlu, Midhat, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, c.VI, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972

Türk Ansiklopedisi, Bosna- Hersek, Bosna- Hersek Meselesi, c. 7, Maarif Basımevi, Ankara, 1955.

Sönmezoğlu, Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2004.

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Bosna Hersek, Branislav Djurdjev, c. 6, Türk Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul, 1992.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793 -1908) C.I, Gnkur. Hrp. Tarihi Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 1978.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi C.I**, 6. Baskı, TTK Yayınevi, Ankara, 1995.

Yahya, Harun, **Türkiye İçin Milli Strateji**, Global Yayıncılık, İstanbul, 1996.

MAKALELER:

“Atatürk Sonrası TDP Soğuk Savaş Sonrası Dönem” (1938 – 1995)

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>, (Erişim: 15.11.2007).

Aktan, Gündüz, “Unutulan Soykırımlar”, Radikal Gazetesi, 26.04.2005.

Başdoğan, Ferhat, “Yugoslavya'daki Etnik Gelişmeler”, **Güncel Konular Dergisi**, Gnkur. Ateşe Bşk.lığı Yayını, sayı 10, Haziran 1989.

Beth Kampschorr, “EUFOR (European Union Force, Avrupa Birliği Gücü), SFOR (Stabilization Force, İstikrar Gücü)'un Hasat Operasyonunu Sürdürüyor”, 31/01/2005, Southeast European Times, <http://www.balkantimes.com>, (Erişim: 18.11.2007).

Bulaç, Ali, “Bosna'nın Öğrettikleri”, Zaman Gazetesi, 29.05.2006.

Gregory, G. Johnson, “SFOR Deneyimi”, Nato Dergisi, Kış 2004.

Jaap, de Hoop Scheffer, “İlkeli, Sabırlı ve Israrlı Çalışmaların Zaferi”, **Nato Dergisi**, Kış 2004.

Karan, Ceyda, “Bosna Yine Yeni Baştan”, Radikal, 14.11.2005.

Kocaoğlu, Mehmet, “Bosnalı Müslümanların Acısını Tarih Yazacaktır”, **Avrasya Dosyası Sırbistan Bosna -Hersek Özel Sayı**, Yaz 1996.

Koçak, Mehmet, “Srebrenica katliamı 10. Yılında”, Yeni Şafak Gazetesi, 12.07.2005.

Kohen, Sami, “Daha Ne Yapmalı”, Milliyet, 22.04.1994.

Kona, Gamze Güngörmüş, “2000-2008 Dönemi Türkiye’nin Güvenlik Politikaları”, TUSAM, 10.08.2007,

[http://66.102.9.104/search?q=cache:ktH96hy455cJ:strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLAR ARASI/gamze_gungormus_kona_guvenlik_politikalari.pdf+Kona,+Gamze+G%C3%B Cng%C3%B6rm%C3%BC%C5%9F,+2000-2008+D%C3%B6nemi+T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin+G%C3%BCvenlik&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr](http://66.102.9.104/search?q=cache:ktH96hy455cJ:strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLAR+ARASI/gamze_gungormus_kona_guvenlik_politikalari.pdf+Kona,+Gamze+G%C3%B Cng%C3%B6rm%C3%BC%C5%9F,+2000-2008+D%C3%B6nemi+T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin+G%C3%BCvenlik&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr), (Erişim, 10.12.2007).

Kona, Gamze Güngörmüş, “Türkiye-ABD/Bir Tuhaf İlişki”, Önce Vatan Gazetesi, 4.08.2007.

Külebi, Ali, “Balkanların Gerçeği”, TUSAM,

<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=419&sayfa=33>, 6.2.2006, (Erişim: 1.12.2007).

Laçiner, Sedat ve Gülcan, Nilgün, “Karadeniz Bölgesi ve Medeniyetler İttifakı'ndaki Yeri”, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK, Mart 2006, <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=139>, (Erişim, 6.12.2007).

Mughisuddin, Oya A., “Bosna-Hersek: Güney Slavlar Birliği Dağılırken”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, sayı 334, Ekim 1992.

Mujezinovic, Mirzet, “Aylık Balkan Raporu”, USAK, Mayıs 2007,

<http://stratejigundem.com/yazarlar.php?id=711&type=16>, (Erişim, 1.12.2007).

Mujezinovic, Mirzet, “NATO’nun Genişleme Politikası: Bosna Hersek, Karadağ ve Sırbistan Aynı Pakette”, Aylık Balkan Raporu, USAK, 05.12.2006, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=16&id=506>, (Erişim, 24.11.2007).

Mujezinovic, Mirzet, “Bosna-Hersek’teki Anayasa Tartışmaları ve Reform Süreci”, USAK, 4. 5. 2005, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=12&id=17>, (Erişim, 22.11.2007).

Mujezinovic, Mirzet, “Bosna Hersek-Sırbistan-Türkiye”, Balkan Raporu, USAK, 09.06.2006, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=16&id=332>, (Erişim, 11.12.2007).

Pavle Jankovic ve Srdjan Gligorijevic, “Savaş Baltalarını Gömmek”, **Nato Dergisi**, Yaz 2004.

Ryan C. Hendrickson, “Dönüşü Olmayan Karar”, **Nato Dergisi**, Sonbahar 2005,

Özgül Ersin, **Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO**, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, İzmir, 1993.

Sancaktar, Caner, “Dayton Barış Anlaşması’nın 10. Yılında Bosna-Hersek”, Stratejik Yorum No: 200, TASAM, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1316>, 27.01.2006, (Erişim, 24.11.2007).

Şahin, Mehmet, “Balkanlardaki Türkiye”, TUSAM, 27.08.2007, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1015&sayfa=5>, (Erişim, 1.12.2007).

Tunç, Çiğdem, “Değişen Dünya Düzeni, Değişen Barış Gücü Misionları ve Türkiye’nin Katkıları, Avrasya Dosyası”, **BM Özel Sayısı**, İlkbahar 2002.

Türbedar, Erhan, **Stratejik Öngörü 2023 Dergisi**, “Uluslararası Suçlar ve Tarih”, ASAM, 2006.

Türbedar, Erhan, Stratejik Öngörü 2006: “Balkanlar”, ASAM, İstanbul, 2006.

Türbedar, Erhan, “Bosna’da Barışın 11. Yılı”, ASAM,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1250&kat1=23&kat2=,23.11.2006>,
(Erişim: 26.11.2007).

Türbedar, Erhan, “Barış Ve Güvenliği Etkileyen Gelişmeler, Ana Faktörler ve AB Üyeliği, Uluslararası Topluluğun Balkanlar’daki Rolü”, Stratejik Öngörü, Balkanlar TASAM, 2006, <http://www.asam.org.tr/yayinevi/kitapgoster.asp?pkat1=16&ID=115>,
(Erişim:22.11.2007).

Türbedar, Erhan, “Bosna’daki NATO Misyonunu EUFOR Devraldı”, ASAM,
2. 12. 2004, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=252&kat1=&kat2=1>,
(Erişim: 8.12.2007).

Türbedar, Erhan, “Bursa Tebliği”,
<http://www.balgoc.org.tr/2004/bmtseminer/bursateblig.doc>, (Erişim: 6.12.2007).

Yaşın, Gözde Kılıç, “Balkanlar'da Bir Dönem Kapanıyor”, Balkan Araştırmaları Masası, TUSAM, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=458&sayfa=30>,
27.03.2006, (Erişim: 30.11.2007).

Yaşın, Gözde Kılıç, “Balkanlarda Hileli Oyun”, Balkan Araştırmaları Masası, TUSAM, 01.05.2007, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=897&sayfa=10>,
(Erişim: 30.11.2007).

Yaşın, Gözde Kılıç, “Balkanlar’da ICTY Sorunu”, Balkan Araştırmaları Masası, TUSAM, 13.04.2005, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=202&sayfa=43>,
(Erişim: 29.11.2007).

Yaşın, Gözde Kılıç, “DAYTON’un Dokuzuncu Yılı Doldu”, TUSAM,15.12.2004
<http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=122&sayfa=14>, (Erişim: 27.12.2007).

Yaşın, Gözde Kılıç, “NATO’dan AB’ye Devredilirken Bosna”, TUSAM, 01.12.2004, <http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=117&sayfa=14>, (Erişim: 18.11.2007).

Yeliç, Abdülgafar, “Bosna Barışının 10. Yılında Bir Cuma”, TASAM, 30.12.2005, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1305>, (Erişim, 11.12.2007).

KONFERANSLAR:

Babuna, Aydın, **Uluslararası Suçlar: Bosna Hersek Örneği** Sempozyumu, 5 Mayıs 2007, İstanbul, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=12&id=251>, (Erişim, 9.12.2007).

Elekdağ, Şükrü, **Balkanlar’daki Son Gelişmeler ve Türkiye’ye Olan Etkileri**, Harp Akademileri K.lığında Vermiş Olduğu Konferans’tan, İstanbul, Ocak 2000.

İNTERNET SİTELERİ:

Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.byegm.gov.tr>, (Erişim: 24.12.2007).

Genel Kurmay Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASIILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari, (Erişim: 15.11.2007).

http://www.google.com/search?q=cache:PtCAL3bwQbEJ:www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bosna-hersek/gunc_01102006.pdf+BOSNA+HERSEK+BA%20C5%9EKANLIK+KONSEY%20C4%B0&hl=tr&ct=clnk&cd=7&gl=tr (Sırp Cumhuriyeti Siyasal Yapısı).

<http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/7a/Bk-map.png/250px-Bk-map.png&imgrefurl=http://tr.wikipedia.org/wiki/Bosna-Hersek&h=268&w=250&sz=65&hl=tr&start=20&um=1&tbnid=hHTJ03eLcUVKaM:&tbnh=113&tbnw=105&prev=/images%3Fq%3Ddayton%2Bbar%25C4%25B1%25C5>

%259F%2Banla%25C5%259Fmas%25C4%25B1%2Bharitas%25C4%25B1%26um%3D1%26hl%3Dtr%26sa%3DN, (Erişim: 03.03.2008) (Dayton Barış Anlaşması Sonucu Bosna Hersek Haritası).

<http://www.ohr.int/ohr-info/maps/images/federation-of-bih.gif> (BH Kantonal Yapısı).

GAZETELER:

Cumhuriyet Gazetesi (30 Haziran, 10, 11, 16 Temmuz 1991).

Cumhuriyet (22 şubat, 13 Kasım 1993).

Hürriyet Gazetesi (23, 25, 27, 28 Mart; 12 Nisan 1994).

Milliyet (6, 12, 20, 24, 25, 31 Mart; 2, 4, 12 Nisan; 4 Ağustos 1994).

Resmi Gazete (17.01.1991, Sayı: 20758; 10.12.1992, Sayı: 21431; 12.04.1997, Sayı: 22967; 25.07.1998, Sayı: 23413; 13.10.1998, Sayı: 23492).

DiğER:

Bosna Hersek Türk Unsur Komutanlığı 2007 yılı Brifingi.

DERGİLER:

Düşünce Gündem Dergisi.

İlmi Araştırma Dergisi.

EK-1**FATİH SULTAN MEHMET TARAFINDAN 28 MAYIS 1463'DE MİLODRAZ'DA KALEME ALINAN ASLI FOJNICA MANASTIRI'NDA BULUNAN AHİDNAME³⁵⁶**

Nişan-ı Şerif-i Alişan-ı Sultan ve Tuğra-ı Cihan-ı Sitan-i Hakan-ı Hükmi odur ki; Ben ki Sultan Mehmet Han'ım, cümle avam ve havasa malum ola ki iş bu darendegan-ı Ferman-ı Humayun Bosna rahiplerine mezid-i inayetim zuhura gelüp buyurdum ki; mezburelere ve kiliselerine kimse mani ve muzahim olmayup mütemekkin olalar ve yüce hazretimden ve vezirlerimden ve kullarımdan ve reayalarımdan ve cümle memleketim halkından kimesne mezburelere dahl ve taaruz idüp, incitmeye, kendilerine ve canlarına ve mallarına ve kiliselerine.

Ve dahi yabandan memlekime hassaten adam götürürler ise caiz ola. Ol ecilden mezburelere Hükmi-i Humayun himmet ve inayet olunup yemini mugalleza iderum ki, yeri ve göğü yaradan Perverdigar hakkıçün ve yedi mushaf hakkıçün ve Ulu Peygamber hakkıçün, yüz yirmidört bin Peygamber hakkıçün ve kuşandığım kılıç hakkıçün bu yazılanlara hiç bir ferd muhalefet etmeye.

Madem ki bunlar benim hidmetima ve emirlerime muti olalar.

Murat Han'ın Oğlu, Mehmet Daimi Muzaffer!

Dünya fatihi, haşmetli ve ulu Sultan'ın imzalı ve parlayan mühürlü fermanı aşağıdadır.

Ben Fatih Sultan Han, bütün dünyaya ilan ediyorum ki, kendilerine bu padişah fermanı verilen Bosna'lı Fransiskanlar himayem altındadır ve emrediyorum: Hiç kimse ne bu adı geçen insanları ne de onların kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin. İmparatorluğumda huzur içerisinde yaşasınlar. Ve bu göçmen durumuna düşen insanlar özgür ve güven içerisinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki tüm memleketlere dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler. Ne padişahlık eşrafından, ne vezirlerden veya memurlardan, ne hizmetkârlarımdan, ne de İmparatorluk vatandaşlarımdan hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir.

Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmazın, hor görmesin veya tehlikeye atmasın. Hatta bu insanlar başka ülkelerden devletime birisini getirirse onlar da aynı haklara sahiptir.

Bu Padişah fermanını ilan ederek burada, Cennet ve dünyayı yaratan, bütün Canlıları besleyen Tanrı, yedi kat gök ve aziz Peygamberimiz ile kuşandığım kılıç adına yemin ediyorum ki; emrime uyararak bana Sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermanın aksini yapmayacaktır.

FATİH SULTAN MEHMET HAN

(28 Mayıs 1463 tarihinde Milodraz köşkünde yazılmıştır)

³⁵⁶ **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**, s.9.

EK-2**Dayton Anlaşması Türkçe Metni**

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti (taraflar);

-Bölgedeki trajik mücadeleye son verecek kapsamlı bir karar ihtiyacını tanıyarak; bu sona katkıda bulunmayı ve kalıcı bir barış ve istikrarı sağlamayı arzu ederek;

-8 Eylül 1995'te anlaşılmış temel ilkelere, 26 Eylül 1995'te anlaşılmış ileri temel ilkelere ve 14 Eylül ve 5 Ekim 1995'te anlaşılmış ateşkeslere taahhütlerini teyit ederek;

-29 Ağustos 1995'te Federal Yugoslav Cumhuriyeti heyetine verilen Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) adına anlaşmanın onunla ilgili kısımlarını imzalama yetkisini, varılan anlaşmanın tavizsiz ve sürekli uygulama mecburiyeti ile birlikte göz önüne alarak, aşağıdaki şekilde anlaşmışlardır:

1. MADDE: Taraflar ilişkilerini BM Sözleşmesi, Helsinki Nihai Belgesi ve diğer AGİT belgelerinde belirlenen ilkelere uygun olarak düzenleyeceklerdir. Özellikle taraflar birbirlerinin hâkimiyet haklarına tam saygı gösterecekler, uyuşmazlıkları barışçı yollarla tartışacaklar ve Bosna veya diğer bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı tehdit ve güç kullanımı içeren hareketlerden kaçınacaklardır.

2. MADDE: Taraflar barış uygulamasının askeri yönleri ve bölgesel istikrarla ilgili düzenlemeleri anlaşmanın Ek 1-A ve Ek 1-B kısımları ile belirlendiği şekilde kabul edecek ve uygulayacaklardır. Taraflar Ek 1-A ve Ek 1-B'de geçen taahhütlerini tam olarak uygulayacaklardır.

3. MADDE: Taraflar iki birim (Sırp Cumhuriyeti ve Federasyon) arasındaki sınır belirlenmesi ile ilgili düzenlemeleri Ek 2'de geçtiği şekilde gerçekleştireceklerdir. Taraflar burada yapılan taahhütlere saygı gösterecek ve tamamen uygulayacaklardır.

4. MADDE: Taraflar Ek 3'te öngörülen seçim tasarısını onaylarlar. Taraflar bu tasarımın uygulanmasına saygı gösterecek ve yardımcı olacaklardır.

5. MADDE: Taraflar Bosna-Hersek Anayasası ile ilgili Ek 4'te belirlenen düzenlemeleri onaylar. Taraflar bu düzenlemenin uygulanmasına saygı gösterecek ve yardımcı olacaktır.

6. MADDE: Taraflar Ek 5 ve Ek 9'da belirlenen tahkim kurulu, insan hakları kurulu, mülteciler ve yerlerinden olmuş kimseler kurulu ve milli anıtları koruma kurulu kurulması ile ilgili düzenlemeleri onaylar. Taraflar buradaki taahhütlerin yerine getirilmesine yardımcı olacaklardır.

7. MADDE: İnsan haklarının gözetilmesinin ve mültecilerin korunmasının kalıcı bir barış için hayati önemde olduğunu tanıyarak, taraflar insan haklarıyla ilgili anlaşmanın EK 6'sının birinci bölümünde belirlenen şartları ve mültecilerle ilgili Ek 7'de geçen hükümleri tam olarak uygulamakta anlaşılır.

8. MADDE: Taraflar bu barış anlaşmasının uygulanmasını içeren düzenlemeleri, özellikle sivil yönlere özgü olanları Ek 10'da belirlendiği şekilde ve uluslararası polis gücünü içeren hükümleri Ek 11'de geçtiği gibi onaylar. Taraflar buradaki taahhütlerin yerine getirilmesine yardımcı olacaklardır.

9. MADDE: Taraflar, tüm kesimlerin savaş suçlarının ve diğer insan hakları ihlallerinin araştırılması ve yargılanması yükümlülüklerine uygun olarak, bu anlaşmanın ilgili eklerinde sözü edilen veya başka bir vecihle BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen barış anlaşması uygulaması için çalışan tüm kuruluşlarla işbirliği yapacaklardır.

10. MADDE: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti birbirlerini uluslararası sınırları içerisinde bağımsız devletler olarak tanırlar. Bu tanınmanın ayrıntıları ileride yapılacak görüşmelerde ele alınacaktır.

11. MADDE: Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

İmzalar: Bosna-Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya.

Şahitler: AB, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere, ABD.

Ek 1-A: BARIŞIN ASKERİ YÖNLERİNİ İÇEREN ANLAŞMA

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti (taraflar) aşağıdaki şekilde anlaşmışlardır:

1. FIKRA: Genel Zorunluluklar

a. Taraflar en çabuk şekilde Bosna'da normal hayat şartlarının oluşturulmasını üstlenirler. Bunun için, tarafların birbiriyle ve onlara yardımcı olan diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde zorlu gayretler gerektirecek büyük bir katkısının gerektiğini kabul ederler. Uluslararası camianın yaklaşık bir yıl için bölgeye, anlaşmanın aşağıda tanımlanan bölgesel ve diğer askeri hükümlerin uygulanmasına yardım etmek üzere bir güç gönderme isteğini memnuniyetle karşılarlar.

(1) BM Güvenlik Kurulu, üye ülkeleri veya bölgesel kuruluşları çokuluslu bir uygulama gücü (IFOR) kurmak için yetkilendiren bir bildirge hazırlamaya çağrılmıştır. Taraflar bu gücün NATO üyesi olan veya olmayan ülkelere kara, hava ve deniz güçlerinden oluşacağını; Bosna'da bu anlaşmanın (bundan sonra 'Ek') hükümlerini temin etmek için konuşlandırılacağını anlar ve onaylarlar. Taraflar IFOR'un Ek'in askeri hükümlerini uygulamaya komutanın UNPROFOR'dan IFOR'a geçmesiyle başlayacağını ve bu oluncaya kadar UNPROFOR'un görevinin devam edeceğini kabul ederler.

(2) NATO'nun Kuzey Atlantik Kurulu'nun (NAC) yönetim ve siyasi denetiminde, NATO kumanda zinciri çerçevesinde böyle bir güç kurabileceği kabul edilir. Taraflar onun harekâtlarını kolaylaştırmayı üstlenirler. Taraflar bu ekte belirlenmiş tüm mecburiyetleri uygulamayı üstlenirler.

(3) Bu ek'in askeri hükümlerinin uygulanmasına diğer devletlerin yardımcı olabileceği üzerinde anlaşılmıştır. Taraflar bu devletlerin katılım şekillerinin onlarla NATO arasındaki anlaşmaya tabi olduğunu onaylarlar.

b. Bu zorunlulukların amaçları şöyledir:

(1) Düşmanlıkların kalıcı olarak kaldırılması. Birimler birbirlerini tehdit etmeyecek ve güç kullanmayacaklar ve diğerinin rızası ve başkanlık divanının kararı olmadan bir birimin silahlı güçleri diğer birime girmeyecektir. Bosna'daki bütün silahlı güçler, ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliği çerçevesinde hareket edecekler.

(2) IFOR'a yetki sağlamak ve bunu desteklemek, özellikle IFOR'u bu ek'in hükümlerine itaati ve kendisi için güvenliği sağlamak amacıyla gerektiğinde harekât yapmakta yetkilendirmek.

(3) Ek 1-B'de geçtiği şekilde kalıcı güvenlik ve silah denetim tedbirlerinin sağlanması. Bu, taraflar arasında sürekli barışı teşviki ve anlaşmada belirlenen siyasi düzenlemelere ulaşılmasını kolaylaştırmayı amaçlar.

c. Taraflar bu ek'le üstlenilen yükümlülüklerin her iki birimde de eşit olarak uygulanacağını kabul eder. İki birim de anlaşmaya uymak konusunda eşit derecede yükümlü olacaklar ve IFOR'un bu ekin uygulamasını temin için girişebileceği harekâtlarda eşit davranılacaklar.

2. FIKRA: Düşmanlığın Kesilmesi

a. Taraflar 5 Ekim 1995'te başlayan ateşkese uyacaklar ve birbirlerine karşı saldırgan tutuma girmekten kaçınmaya devam edecekler. Burada saldırgan tutum, taraflardan birinin kuvvetlerini kendi hatlarında ileri sürmesini de içerir. Taraflar kendi denetimindeki veya kendi denetlediği bölgede bulunan tüm askeri personel ve kuruluşların -buna sivil silahlı topluluklar, muhafız birlikleri, askeri polis, ordu

yedekleri ve içişleri bakanlığına bağlı özel polis güçleri de dâhildir-bu anlaşmaya uymalarını taahhüt eder.

b. Paragraf 1'de belirlenmiş yükümlülükleri icrada taraflar, bu ekte yetkilendirilenler hariç, tüm silah ve patlayıcı kullanımına son verecekler. Yeni mayınlama yapmayacak, barikat ve diğer engeller kurmayacaklar. IFOR'un onayı olmadan, kendi kışlaları dışında veya 4. Fıkra'da tanımlanan ayırım bölgesinde devriye gezmeyecek, hava ve kara harekâtında bulunmayacaklar.

c. Taraflar, uluslararası makbul ölçülerle ve uluslararası tanınmış insan haklarına ve temel hürriyetlere uygun olarak, sivil hukuk kurumlarını koruyarak ve diğer gerekli tedbirleri alarak kendi yetki alanlarında herkese emin ve güvenli bir ortam sağlayacaklar. Taraflar komuta devrinden sonra 30 gün içinde tüm silahlı sivil grupları silahsızlandırmayı ve dağıtmayı üstlenirler.

ç. Taraflar Bosna'da bu anlaşmaya uygun olarak çalışan araştırmacılar, gözlemciler, danışmanlar ve diğer çalışanlarla tam işbirliği yapacaklar. İşlerini kolaylaştıracaklar.

d. Taraflar herhangi bir misillemeden, karşı saldırıdan veya bu ekin ihlali durumunda karşı tarafa tek taraflı hareketten şiddetle kaçınacaklar. Taraflar bu ekteki hükümlerin ihlaline ancak 8. Fıkra'da tanımlanan usulle tepkide bulunacaklar.

3. FIKRA: Yabancı Güçlerin Çekilmesi

a. Bosna'daki bütün yabancı güçler, kanuni ve askeri olarak Bosna Cumhuriyeti'ne, Federasyon'a veya Srpska'ya tabi olsalar bile, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra 30 gün içinde donanımlarıyla birlikte Bosna'yı terk edeceklerdir. Bosna'da kalan tüm güçler de onun siyasi bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne uygun hareket edeceklerdir. Bu anlaşmayla Bosna'da bulunan uluslararası güçler bundan muafır.

b. Ferdi danışmanlar, serbest savaşçılar, eğitmenler, gönüllüler, komşu ve diğer devletlerden askeri personel dahil bütün yabancı güçler 3. Fıkra'nın 1. Paragrafı hükmünce Bosna'dan çekileceklerdir.

4. FIKRA: Güçlerin Yeniden Düzenlenmesi

a. Bosna Cumhuriyeti ve birimler güçlerini üç aşamada yeniden düzenleyeceklerdir:

b. Birinci Aşama:

(1) Taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdiği anda, hızla tüm birliklerini ateşkes anlaşması anındaki sınırların iki yanında oluşturulacak ve tüm karşı güçleri kesin hatlarla ayıracak ara bölgenin gerisine çekilecekler. Bu çekiliş komuta devrinden sonraki 30 gün içinde tamamlanmalıdır. Ara bölgeler bu ekin ekindeki haritada gösterilmiştir.

(2) Ara bölge ateşkes hattının her iki tarafında iki km. genişleyerek oluşturulacak. IFOR'unkiler hariç, bu bölgede hiçbir silah bulunmayacak. IFOR'un özel izni dışında hiçbir fert dört km'lik ara bölgede silah bulunduramaz ve taşıyamaz. Bunun ihlali IFOR'un askeri tedbirine tabidir.

(3) Saraybosna ve Gorazde için aşağıdaki özel hükümler uygulanacaktır:

SARAYBOSNA

(a) Komuta devrinden sonraki yedi gün içinde taraflar ateşkes hattındaki mevzilerini boşaltacaklardır.

(b) Taraflar Saraybosna'daki ara bölgeden çekilişi, komuta devrinden sonraki 30 gün içinde yapacaklar. Bu ara bölgenin genişliği hattın her iki yanında bir km. olacak. Ancak bu ara bölge IFOR komutanı tarafından Saraybosna'nın şehir bölgesi göz önüne alınarak daraltılabilir veya kırsal kesimde her iki tarafta iki km'ye kadar genişletilebilir.

(c) IFOR'un özel izni ve resmi görevini yapan polisler dışında hiçbir fert ara bölgede silah bulunduramaz ve taşıyamaz.

(ç) Taraflar bu üç paragraftaki hükümlerin ihlalinin IFOR'un askeri tedbirine tabi olduğunu kabul ederler.

GORAJDE

(a) Taraflar Gorazde Koridoru'nda iki şeritli bir yol yapılacağında anlaşılır. Bu yol tamamlanana kadar iki geçici yol iki birim tarafından kullanılacak. Bu yollarda sivil ulaşım için tam bir dolaşım serbestisi olacak. Taraflar bu yolları askeri amaçlı, ancak IFOR'un izniyle ve denetiminde kullanacaklar. Bu bakımdan, IFOR bu yol üzerinde iki tarafın da askeri ve sivil trafik hareketlerini denetlemek hakkına sahip olacak.

(b) Taraflar bu paragraftaki hükümlerin ihlalinin IFOR'un askeri tedbirine tabi olduğunu kabul ederler.

(c) Taraflar bir güven oluşturma tedbiri olarak bu yol boyunca iki km'lik alanda hiçbir güç ve ağır silah bulundurmayacaklar.

(4) Taraflar komuta devrinden sonra 30 gün içinde aşağıdaki işlemleri tamamlayacaklardır:

(a) Taraflar ara bölgelerden veya birliklerinin çekildiği yerlerden bütün mayınları, kurulu bombaları sökecek veya tahrip edecek,

(b) Bilinen mayın ve bomba mevkiilerini işaretleyecek,

(c) IFOR Komutanlığınca istendiği şekilde bütün mayınları ve savaş gereçlerini sökecek veya tahrip edeceklerdir.

(5) IFOR, ara bölgede yaşayan tüm askeri personelin, asil veya yedek, kendi meskenine en yakın IFOR Komutanlığına kaydolmasını istemekte yetkilidir.

c. İkinci Aşama: Bu aşama, birimler arası sınır hattının ateşkes hattını takip etmediği yerlerde uygulanır.

(1) Genel Çatı Anlaşması'na göre, bir birimin işgalinde olup diğerine devredilecek yerlerde mevcut birim, NATO'ya komuta devrinden sonra 45 gün içinde o bölgeyi tamamen boşaltacak. Bu bütün güçlerin uzaklaştırılması yanında donanımlarının, mayınların, kurulu silahların ve patlayıcı maddelerin de imha edilmesini ve götürülmesini içerir. Düzenli bir geçiş dönemi sağlamak için diğer bir birime devredilen yerlere, devir yapılan birim komuta devrinden sonra 90 gün boyunca askeri güç sokmayacak. Taraflar IFOR'un bu yerlerde komuta devrinden sonraki 30. ve 91. günler arasında askeri güvenlik sağlama hakkı olduğunu kabul ederler. Toprak devrinden sonra, Ek-A'daki haritada gösterildiği gibi, IFOR tarafından birimler arası sınır boyunca yeni ayırım bölgesi oluşturulacak ve burada tarafların askeri yükümlülükleri diğer ayırım bölgelerindeki gibi olacak.

(2) IFOR bu yeni ara bölgede yaşayan tüm askeri personelin, asil veya yedek, kendi meskenine en yakın IFOR komutanlığına kaydolmasını istemekte yetkilidir.

d. Genel: Aşağıdaki hükümler 1. ve 2. aşamalarda uygulanır:

(1) Görülür bir işaretleme sağlamak için IFOR, birimler arası sınırın ve ara bölgenin işaretlenmesine nezaret edecek. Bu nişanların yerleştirilmesi konusunda nihai yetki IFOR'dadır. Taraflar sınırların ve ara bölgelerin sınır taşlarıyla değil, bu anlaşmaya eklenen haritayla belirlendiğini kabul ederler.

(2) Taraflar aşağıdaki eylemlerin IFOR'un harekâtına konu olacağını kabul ederler:

(a) Komuta devrinden sonraki 30 günde bütün güçlerini ve silahları dört km'lik ateşkes ara bölgesi dışına çıkartmamaları.

(b) Devredilecek bölgeleri komuta devrinden sonraki 45 gün içinde boşaltıp temizlememeleri.

(c) Devralınan arazide komuta devrinden sonra 90. günden önce askeri birlik konuşlandırmak.

(ç) Birimler arası sınır IFOR tarafından yürürlüğe konduktan sonra güçleri ve izinsiz silahları buranın dışında tutmamak.

(d) Tarafların anlaştığı savaşın durdurulması halinin ihlali.

e. Üçüncü Aşama: Taraflar güven tesisi tedbiri olarak,

(1) Komuta devrinden sonra 120 gün içinde bütün ağır silahlar IFOR Komutanlığınca belirlenmiş yerlere toplanacak. Ağır silah kapsamına bütün tank ve zırhlılar, 75mm'nin üzerindeki toplar, 81mm üzerindeki havanlar ve 20mm. üzerindeki bütün uçaksavarlar girer. Bu toplama, tarafların bu anlaşmanın başarısı konusundaki karşılıklı güvenlerini artırmayı ve genel olarak Bosna barışına yardımcı olmayı amaçlar.

(2) Komuta devrinden sonraki 120 gün içinde, kışlalarda barınamayacak olan askerler terhis edilecek. Terhisle birlikte bu kişilerde bulunan, şahsi olanlar da dâhil, bütün silah ve patlayıcı maddeler, iletişim araçları, arabalar ve diğer askeri donanım geri alınacak.

f. Bu ekin hiçbir hükmüne karşı koymadan, taraflar IFOR'un kimi güçlerin kendisine, işlevine veya diğer tarafa karşı tehdit oluşturduğu kanısına vardığında, Bosna'nın herhangi bir bölgesinde kimi güçlerin ve silahların yerini değiştirmeye, uzaklaştırmaya, geri çekmeye veya askeri harekâtları durdurmaya hakkı olduğunu kabul ederler. IFOR'un talebine rağmen geri çekilmeyen, yerini değiştirmeyen veya tehdit durumuna son vermeyen güçler, gerektiğinde itaati sağlamak için zor kullanılması da dâhil, IFOR'un askeri harekâtına konu olurlar.

5. FIKRA: Beyanlar

a. 8. Fıkra'da tanımlanan Karma Askeri Kurul oluşturulduktan sonra taraflar, bu Kurulu, bütün bilinen mayın alanları, patlayıcı maddeler, tuzaklar ve insanların serbest hareketine engel teşkil eden bütün hususlar, ayrıca böyle tehlikelerin bulunmadığı yollar hakkında bilgilendirecekler. Bu bilgilerdeki değişikliklerden de Kurul haberdar edilecek.

b. Komuta devrinden sonraki 30 gün içinde taraflar, Karma Askeri Kurul'a kendi güçlerinin aşağıdaki özellikleri ile ilgili bilgi verecekler, Kurul bu bilgideki değişikliklerden de haberdar edilecek.

(1) Ateşkes hattı ve birimler arası sınır boyunca 10 km'lik bölge içindeki güçlerin sayısı, türü, konumu ve silahı,

(2) Birliklerin ilerleme yönünü ve cephe hattını gösteren haritalar,

(3) Ateşkes hattı ve birimler arası sınır boyunca 10km'lik bölge içindeki mevzilerin, mayın alanlarının, patlayıcıların, barikatların, tuzakların, cephaneliklerin, komuta merkezlerinin ve iletişim hatlarının konum ve tanımları,

(4) Tüm yerden havaya roketatarların, menkul olanlar da dahil, uçaksavarların, radarların ve ilgili komuta ve denetim sistemlerinin konum ve tanımları,

(5) 4. Fıkra'nın paragraf 2-d ve 3-a'larına göre uzaklaştırılmayacak, sökülmecek ve yok edilmeyecek tüm mayınların, patlayıcıların, tuzakların, engellerin, silah sistemlerinin, araçların ve diğer askeri donanımın tanım ve konumları,

(6) IFOR tarafından istenen herhangi diğer bir askeri bilgi.

c. Komuta devrinden sonra 120 gün içinde taraflar Karma Askeri Kurul'a kendi güçlerinin aşağıdaki özellikleri ile ilgili bilgi verecekler, Kurul bu bilgedeki değişikliklerden de haberdar edilecek.

(1) Bütün birliklerin konumu, türü, gücü, sayısı ve silahı,

(2) Bunu gösteren haritalar,

(3) Mevzilerin, mayın alanlarının, patlayıcıların, barikatların, tuzakların, cephaneliklerin, komuta merkezlerinin ve iletişim hatlarının konum ve tanımları,

(4) IFOR tarafından istenen herhangi diğer bir askeri bilgi.

6. FIKRA: Uygulama Gücü'nün Konuşlandırılması

a. Bu anlaşmanın hükümlerinin etkili uygulanması ve itaatin sağlanması ihtiyacını göz önüne alarak, BM Güvenlik Kurulu, üye ülkeleri ve bölgesel kuruluşları BM Bildirgesi'nin 7. Bölümü uyarınca IFOR'u kurmak için yetkilendirmeye çağırılmıştır. Taraflar bu gücün, Bosna'da bu anlaşmanın hükümlerine uyulmasını sağlamak için NATO üyesi olan ve olmayan ülkelerin kara, deniz ve hava güçlerinden oluşacağını kabul ederler. Taraflar IFOR'un birimler arası sınırın iki yanında ve Bosna'nın her tarafında konuşlanma hakkı olduğunu kabul ederler.

b. Taraflar IFOR'un aşağıdaki hakları olduğunu kabul ederler:

(1) Bu anlaşmaya tüm tarafların uymasını sağlamak ve gözetlemek (Birliklerin anlaşılan süreler içinde çekilmesi ve yeniden konuşlandırılması ve Ayrım Bölgesi'nin oluşturulması da dâhil),

(2) Anlaşmada belirlenen sınır hattının ve ara bölgenin işaretlenmesine nezaret,

(3) Yerel askeri ve sivil yöneticilerle ve diğer uluslararası kuruluşlarla görevinin gerektirdiği noktalarda irtibat anlaşmaları yapmak,

(4) IFOR'a dönüştürülmeyecek BM güçlerinin geri çekilmesine yardım etmek.

c. Taraflar IFOR'un, belirlenmiş esas görevleri ve kaynakları dahilinde ve istendiğinde, aşağıdaki hususlarda destek faaliyetinde bulunmaya hakkı olduğunu kabul ederler:

(1) Özgür ve açık seçimler de dâhil, barış uygulamasıyla ilgili diğer çalışanlara güvenli ortam sağlanması,

(2) İnsani yardımla meşgul kuruluşlara yardımcı olmak,

(3) UHNCR ve diğer kuruluşlara insani yardım işlevlerinde yardımcı olmak,

(4) Sivil halkın, mültecilerin ve yerlerinden olanların serbest dolaşımına müdahaleye engel olmak ve bunu gözetlemek, kişilere ve hayatlarına karşı kasıtlara meydan vermemek,

(5) Mayın alanlarının ve tuzakların temizlenmesini gözlemlemek.

ç. Taraflar, bu anlaşmanın uygulanması için Kuzey Atlantik Kurulu'ndan yeni emirlerle IFOR'un yeni görev ve yükümlülükler alabileceğini kabul ederler.

d. Taraflar, IFOR Komutanının tarafların müdahale veya izinleri söz konusu olmaksızın IFOR'u korumak ve yukarıda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli ve uygun gördüğü her şeyi yapma yetkisinde olduğunu ve kendilerinin IFOR'un bu konudaki isteklerine uyacaklarını kabul ederler.

e. Taraflar bu yükümlülüklerin icrasında IFOR'un Bosna içinde askeri özellikte olduğuna inandığı tüm güçleri, eylem ve faaliyetleri gözlemlemeye ve teftişe hakkı olduğunu kabul ederler. Bunun taraflardan birince reddi, müdahalesi veya inkârı bu anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

f. Bosna-Hersek Ordusu (ABH), HVO ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu (VRS) IFOR birlikleri dahilinde komuta mahalleri oluşturacaklar. Bu mahaller 10km'lik ayırım bölgesi içinde bulunan kendi birliklerini yönetecek ve denetleyecekler. Komuta mahalleri, IFOR tarafından istendiğinde bu bölgelerdeki birliklerin durum raporunu verecekler.

g. Komuta mahallerine ek olarak ABH, HVO ve VRS, haberleşmenin devamı ve genel savaş kesin korunması için IFOR komutanlığında irtibat timleri kuracaklar.

ğ. Bosna'da kara ve hava hareketleri aşağıdaki hükümlere göre yapılacak:

(1) IFOR, Bosna içinde karada, havada ve suda tam ve engelsiz hareket serbestisinde olacak. IFOR yükümlülüklerini icrada kendisine destek, eğitim ve harekât için gerektiği durumlarda herhangi bir arazi veya tesisi kullanmak, burada ordugâh kurmak, manevra yapmak haklarına sahiptir. IFOR ve mensupları, savaş yüzünden zarar görmüş hiçbir özel veya kamu mülkünden mesul olmayacak. IFOR'un serbest dolaşımını engelleyen barikatlar ve denetlikler bu anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

(2) IFOR Komutanı, Bosna hava sahasındaki sivil hava ulaşımını ve Bosna yetkililerinin askeri ve sivil savaş dışı hava faaliyetlerini sağlamak veya çok gerekli olduğunda bunları kaldırmak için düzenleme koyma yetkisine sahiptir.

(a) Taraflar IFOR'un izni olmadan askeri veya askeri amaçlı sivil hava ulaşımını olmayacağını kabul ederler. İzin dâhilinde olanlar hariç, Bosna üzerinde uçabilecek askeri uçaklar sadece IFOR'un desteğinde olanlardır. IFOR komutanının bilgisi dışındaki tüm askeri uçuşlar, IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

(b) Bütün erken uyarı, hava savunma ve atış denetim radarları bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 72 saat içerisinde kapatılacaklar ve IFOR Komutanı izin vermedikçe böyle kalacaklardır. İzin alınmamış erken uyarı, hava savunma ve atış denetim radarlarının kullanımı bu anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

(c) Taraflar, IFOR komutanının Bosna hava sahasının sivil denetimine devrini Bosna'nın yetkili kuruluşlarına yapacağını kabul ederler.

(3) IFOR komutanı Bosna içinde kara askeri ulaşımını düzenlemek ve denetlemek için, tarafların birliklerinin hareketi de dâhil, gerekli düzenlemeleri yapmaya yetkilidir. Karma Askeri Kurul, askeri ulaşım ile ilgili düzenlemelerin yapılmasında yardımcı olabilir.

h. IFOR iletişim için gerekli tüm gereç ve hizmetleri kullanma yetkisine sahiptir.

i. Taraflar, kendi bölgelerinden engelsiz geçiş de dahil, IFOR ve mensuplarına bu ekin B Eki'nde geçen tüm yardımları, imkanları ve imtiyazları vereceklerdir.

i. Taraflar 1. Fıkra'nın paragraf 1-c'sinde geçen tüm askeri birliklere 6. Fıkra'nın 11. paragrafında geçen yardımları, imkanları ve imtiyazları vereceklerdir.

7. FIKRA: UNPROFOR'un Çekilmesi

IFOR'un Bosna'ya gelişiyle UNPROFOR'un çekilmesi için gerekli şartlar oluşmuştur. BM'den NATO ile istişare içinde, IFOR'a dâhil olacak birlikler hariç, UNPROFOR'un çekilmesi için gerekenleri yapması rica edilir.

8. FIKRA: Karma Askeri Kurul'un Oluşturulması

a. IFOR'un Bosna'da konuşlanmasıyla Karma Askeri Kurul oluşturulacak.

b. Kurul,

(1) Bu ekin uygulanmasında, ateşkes ihlalleri ve diğer itaatsizlik iddiaları gibi IFOR Komutanı tarafından çözümü istenen konularda tarafların merkezi organı olacak.

(2) Raporlar alacak ve tarafların bu ekin hükümlerine uymasıyla ilgili özel faaliyetlerine karar verecek.

(3) Taraflar arasında bir dizi yerel şeffaflık tedbirinin belirlenmesi ve uygulanmasında IFOR Komutanına yardım edecek.

c. Kurul'a IFOR Komutanı veya temsilcisi tarafından başkanlık edilecek ve şu üyeleri içerecek:

(1) Tarafların en üst düzey komutanları,

(2) Başkanın kararlaştıracağı kimseler,

(3) Taraflar Kurul'a görevini yapmada danışmanlık edecek ikişer sivil atayabilir.

ç. Antlaşmada tanımlanan Yüksek Temsilci veya onun temsilcisi Kurul toplantılarına katılacak ve siyasi-askeri nitelikli konularda tavsiyede bulunacak.

d. Kurul'da şu an Savaş Suçluları Mahkemesi tarafından suçlanan hiç kimse bulunamayacak.

e. Kurul, IFOR komutanı için bir danışma organı olacak. Meseleler mümkün ölçüde karşılıklı anlaşma ile çözülecek. Fakat, askeri konuları içeren tüm nihai kararlar IFOR Komutanınca alınacak.

f. Kurul IFOR Komutanının çağrısıyla toplanacak. Yüksek temsilci gerektiğinde toplanmasını isteyebilir. Taraflar da Kurul'un toplanmasını isteyebilir.

g. IFOR Komutanı IFOR'un güvenliğiyle ilgili ciddi durumlar olduğunda veya tarafların bu eke itaati konusunda askeri alanda karar verme yetkisindedir.

ğ. Kurul yukarıda belirtilen işlevleri icrada kendisine yardımcı olacak altkurullar oluşturacak. Bu altkurullar bölgenin, IFOR Komutanının yöneteceği şekilde tümen veya alay seviyesinde veya benzer kademedede olacak ve taraflar ile IFOR Komutanlarından oluşacak. Yüksek Temsilcinin temsilcisi kurul toplantılarına katılacak ve siyasi-askeri nitelikli konularda tavsiyede bulunacak.

h. IFOR Komutanı ve Yüksek Temsilci arasında kendi yükümlülüklerini icrayı kolaylaştıracak uygun irtibat düzenlemeleri yapılacaktır.

9. FIKRA: Esir Değişimleri

a. Taraflar uluslararası insani yasalar ve bu ekin hükümleri uyarınca tuttıkları askeri ve sivil esirleri gecikmeksizin serbest bırakacak ve diğer tarafa devredecek.

(1) Taraflar Kızıl Haç tarafından taraflara danıştıktan sonra yapılabilecek bir planla tüm esirleri bırakmak zorundadırlar.

(2) Taraflar Kızılhaç ile esirlerin bırakılması planının uygulanması ve gözlemlenmesinde tam işbirliği yapacaklar.

(3) Komuta devrinden sonra 30 gün içinde taraflar ellerindeki tüm esirleri bırakacaklar.

(4) Bu süreci hızlandırmak için, taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 21 gün içinde Kızılhaç'a, diğer taraflara, Yüksek Temsilciye ve Karma Askeri Kurul'a ellerindeki esirlerin listesini verecekler. Bu listeler esirleri isim, milliyet, rütbe ve hüviyet veya askeri numara ile tarif edecekler.

(5) Taraflar Kızılhaç'ın tüm hapisanelere ve esirlere serbestçe ulaşma yetkisini kabul ederler. Taraflar, Kızıl Haç'ın esirlerle en geç bırakılmalarından 48 saat önce bire bir görüşmesine imkân sağlayacaklar.

(6) Taraflar, bir esirin devredilmeyi reddetmesi durumunda onun ailesine veya bir başka esire misillemede bulunmayacaklar.

(7) Bu hükümlere karşı gelmeksizin, taraflar Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesi'nin buradaki hükümlere göre serbest bırakılacak, ancak savaş suçuyla suçlanmış kişilerle ilgili tutuklama ve kendisine teslim isteğine uyacaklar. Taraflar Mahkeme yetkilileriyle istişare için yeterli bir süre içinde bu kişileri alıkoymalıdır.

b. Tek veya toplu gömütlerin yerlerinin kayıtlı olarak bilindiği veya bu tür mezarlıkların tespit edildiği durumlarda, taraflar diğer tarafların bu konuyla ilgilenen yetkililerine karşılıklı anlaşılmış bir süre için buralara girme ve o taraftan gömülü asker ve sivillerin cesetlerini çıkarma izni vereceklerdir.

10. FIKRA: İşbirliği

Taraflar, Genel Çatı Anlaşması'nda belirlendiği şekilde barış uygulamasına çalışan veya BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen (Savaş Suçluları Mahkemesi de dahil) tüm birimlerle tam işbirliği içinde olacaklardır.

11. FIKRA: Askeri Kademelere Bildirilmesi

Taraflar, bu ekin hükümlerini ve uyulmasını isteyen emirleri derhal tüm birliklerine ulaştıracaklardır.

12. FIKRA: Yorumda Son Yetkili

Birinci Fıkra uyarınca, IFOR Komutanı barış sürecinin askeri yönleri hakkındaki bu anlaşmanın yorumlanmasında nihai yetkilidir.

13. FIKRA: Yürürlüğe Giriş

Bu ek imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 1-B: BÖLGESEL İSTİKRAR ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaştılar:

1. FIKRA: GENEL ZORUNLULUK

Taraflar bölgesel istikrar ve silah denetimi için etkili tedbirler alınmasının bölgede kalıcı bir barış oluşturulmasının temeli olduğunu kabul ederler. Bunun için şeffaflık ve güven ve tarafların kendi güvenlikleri ve bölgede silahlanma yarışından kaçınma gerekliliğine uygun en düşük sayıdaki dengeli ve sabit savunma güçleri oluşturmayı başarmasını amaçlayan, güvenlik alanında yeni işbirliği şekilleri inşasının öneminde anlaşılır. Taraflar bölgesel bir istikrar yapısı için aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

2. FIKRA: GÜVEN VE GÜVENLİK İNŞA TEDBİRLERİ

Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra yedi gün içinde Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti, AGİT'in "1994 Viyana Güven ve Güvenlik İnşa Tedbirleri Görüşmesi Belgeleri" çerçevesinde, karşılıklı güven artıracak ve çatışma tehlikesini azaltacak bir dizi tedbirde anlaşmak üzere, AGİT'in nezareti altında, gerekli siyasi düzeyde görüşmelere başlayacaklar. Bu görüşmelerin amacı bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 45 gün içinde bir başlangıç tedbir paketinde anlaşmaktır. Bu paket şunları içerir:

- a. Belli bölgelerde askeri konuşlanma ve faaliyetlerin kısıtlanması,
- b. Anlaşmanın Ek 1-A 3. Fıkrası'nın ışığında, yabancı güçlerin ülkeden çıkartılması,
- c. Ağır silah mevkiilerinin sınırlandırılması,
- ç. Birliklerin ve ağır silahların Ek 1-A'nın 4. Fıkrası'nda belirtildiği gibi kışlalara ve belli mevkilere çekilmesi,
- d. Sivil silahlı toplulukların dağıtılmasının bildirilmesi,
- e. Uluslararası yardımlar ve eğitim çalışmaları da dahil, belli tasarlanmış askeri faaliyetlerin bildirilmesi,
- f. Silah üretim imkânlarının belirlenmesi ve gözlemlenmesi,
- g. Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşmasında (AKSKA) tanımlanan beş tür silah hakkında, top çaplarını 75 mm. ve üzerinde kabul ederek, derhal karşılıklı bilgi değişimi,
- ğ. Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti güçleri arasında hemen askeri irtibat birimleri oluşturulması.

3. FIKRA: BÖLGESEL GÜVEN VE GÜVENLİK İNŞA TEDBİRLERİ

Yukarıdaki fıkrada geçen tedbirleri daha geniş bir temelde uygulamak için taraflar bölgesel bir güven ve güvenlik inşa tedbirleri anlaşması için girişime geçmeyi kabul ederler. Taraflar,

- a. Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonraki 90 günde silah almamak,
- b. Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonraki 180 gün içinde veya 4. Fıkra'da geçen anlaşma imzalanıncaya kadar ağır silah ve cephanesi, mayın, uçaksavar ve helikopter almamakta anlaşılır. Ağır silahlar 75mm ve üzerindeki tank ve topları, 81mm üzerindeki havanları ve 20mm üzerindeki uçaksavarları içerir.

4. FIKRA: ALTBÖLGE SİLAH DENETİM TEDBİRLERİ

a. Kendi güvenliklerine ve bölgede silahlanma yarışından kaçınma gerekliliğine uygun, en düşük sayılardaki dengeli ve sabit savunma güçleri oluşturmanın önemini tanıyarak ve en az miktardaki silahlanmanın çatışmaların tekrarlanmasını engellemede esas unsur olacağını anlayarak, taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içinde AGİT gözlemcilerinin varlığında, bu amacı içeren bir silahlanma seviyesi için ön anlaşma amacıyla görüşmelere başlayacaklar. Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içinde taraflar askeri insan gücünü gönüllü sınırlandırmak için de anlaşma için görüşmelere başlayacaklar.

b. Taraflar silahlanma anlaşmasının aşağıdaki ölçüler içinde asgari seviyede temelleneceğinde anlaşılır:

(1) Anlaşma ile sahip olunan tanklar, toplar, zırhlılar, savaş uçakları ve saldırı helikopterleri için AKSKA'da belirlendiği gibi, sayısal tahditler koyacaklar. 75mm üzerindeki toplar bu tanıma dahil olacak.

(2) Bir taslak oluşturmak için bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içinde taraflar alt paragraf (a)'da geçen silahlarını bildirecekler.

(3) Bu bildiri şekli bölgenin özel durumu göz önüne alınarak yapılacak.

c. Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 180 gün içinde taraflar sayısal tahditlerle ilgili görüşmeleri tamamlayacaklar. Bu yapılamazsa, tarafların nüfuslarıyla belirlenmiş 5:2:2 oranına uygun aşağıdaki tahditler uygulanacak.

(1) Yugoslavya'nın belirlenen silah varlığı taslak olacak.

(2) Yugoslavya'nın tahdidi bu taslağın yüzde 75'i olacak.

(3) Hırvatistan'ın tahdidi bu taslağın yüzde 30'u olacak.

(4) Bosna'nın tahdidi bu taslağın yüzde 30'u olacak.

(5) Bosna'daki birimlerin payı Federasyon için 2, Sırp Cumhuriyeti için 1 oranında olacak.

ç. AGİT, taraflara burada belirtilen görüşmelerde ve varılacak anlaşmanın uygulanma ve teyidinde yardımcı olacak.

5. FIKRA: BÖLGESEL SİLAH DENETİMİ ANLAŞMASI

AGİT taraflara, eski Yugoslavya içinde ve çevresinde bir bölgesel denge oluşturmak amacıyla bir özel temsilci atayarak AGİT Güvenlik İşbirliği Forumu hükümleri çerçevesinde görüşmeler yapmalarında yardımcı olacaktır. Taraflar bu amaçla AGİT'le ve teftiş yapan diğer taraflarla tam işbirliği yapmayı üstlenirler. Hatta taraflar bu konuda çıkabilecek pürüzleri çözmek için AGİT temsilcilerinin de bulunduğu bir heyet oluşturmayı kabul ederler.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu ek imzalandığı anda yürürlüğe girer.

**Ek 2: BİRİMLERARASI SINIR HATTI VE İLGİLİ
KONULAR ANLAŞMASI**

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

1. FIKRA: BİRİMLERARASI SINIR HATTI

Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınır lahikadaki haritada olduğu gibi çizilecektir.

2. FIKRA: TARAFLARCA DÜZENLEMELER

Taraflar birimler arası sınır hattını ancak karşılıklı rıza ile değiştirebilirler. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde taraflar bu tür değişiklikler yapmadan önce IFOR Komutanına danışacaklar ve durumu bildireceklerdir.

3. FIKRA: IRMAKLAR

a. Sınırın bir ırmağı takip ettiği yerlerde sınır çizgisi tabii değişikliklere uyacak. Başka türlü anlaşılmadıkça ırmak yatağında yapılan suni değişiklikler sınırı etkilemeyecek. Karşılıklı anlaşma olmadan ırmak yatağında değişiklik yapılamaz.

b. Irmak yatağındaki ani bir tabii değişiklikte (yeni bir yatak oluşumu gibi) çizgi tarafların anlaşmasıyla belirlenecek. Bu olay IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde olursa, taraflar böyle bir belirleme yapmadan önce IFOR Komutanına danışacaklar ve durumu bildirecekler.

4. FIKRA: SINIR ÇİZİMİ VE İŞARETLEME

a. Taraflarca kesin kaynak olarak anlaşılan, birimler arası sınır hattını çizen lahikadaki 1:50.000 ölçeğindeki harita ile Ek 1-A'da geçen ayırım bölgesini belirten harita, 50 metre hata payıyla doğrudurlar. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde IFOR Komutanı taraflara danıştıktan sonra bu çizgi ve bölgeleri tam olarak, Saraybosna'da ise ayırım bölgesini gerektiği şekilde belirleme hakkına sahiptir.

b. Yukarıda tanımlanan çizgiler ve bölgeler, tarafların temsilcilerince IFOR'la işbirliği içinde veya onun gözetimi altında işaretlenebilirler. Bu konudaki nihai yetki IFOR'dadır. Bu çizgiler ve bölgeler fiziki konum ve işaretlerle değil; üzerinde anlaşılan haritalarla belirlenir.

c. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından taraflar birimler arası sınır hattının tam belirlenmesini de içeren bir teknik belge hazırlamak için eşit üyeli bir karma kurul oluşturacaklar. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde hazırlanacak böyle bir belge, IFOR Komutanının onayına tabiidir.

5. FIKRA: BRČKO BÖLGESİ İÇİN TAHKİM

a. Taraflar lahikadaki haritada gösterilen Brčko bölgesindeki sınır hattının tartışmalı kısımları için bağlayıcı bir tahkimi kabul ederler.

b. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra altı aydan geç olmamak üzere, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti birer hakem atayacaklar. Bundan sonra 30 gün içinde tarafların hakemleri anlaşarak üçüncü bir hakem gösterecekler. Anlaşamazlarsa, hakem Uluslararası Adale Divanı Başkanınca atanacak. Üçüncü hakem, kurula başkanlık edecek.

c. Taraflarca başka türlü anlaşılmadıkça, tutanaklar UNCITRAL kanunlarına göre tutulacak. Hakemler ilgili kanuni ve adil ilkeleri uygulayacaklar.

ç. Başka türlü anlaşılmadıkça, 1. paragrafta gösterilen alan şimdiki gibi yönetilmeye devam edecek.

d. Hakemler bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra bir yıldan geç olmayarak kararlarını açıklayacaklar. Karar nihai ve bağlayıcı olacak ve taraflar ertelemeden uygulayacaklar.

6. FIKRA: GEÇİŞ

Buraya kadar tanımlanan şekillerde bir birimden diğerine devredilen yerlerde, yetkinin düzenli devri için bir geçiş dönemi olacak. Geçiş dönemi IFOR Komutanına UNPROFOR'dan komuta devrinden sonra 45 gün içinde tamamlanacak.

7. FIKRA: LAHİKANIN KONUMU

Lahika (harita) bu anlaşmanın bütünler bir parçasını oluşturacak.

8. YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 3: SEÇİMLER ANLAŞMASI

Bosna'da özgür, açık ve demokratik seçimleri sağlamak, halkı temsil eden bir yönetim kurmak ve demokratik hedefleri başarmaya yardımcı olmak için AGİT'in ilgili belgeleri çerçevesinde Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

1. FIKRA: DEMOKRATİK SEÇİMLERİN ŞARTLARI

a. Taraflar, bilhassa siyaseten tarafsız bir ortamda, serbest ve açık seçimleri gerçekleştirmek için gerekli şartları oluşturacak, korku ve sindirme olmadan gizli oy hakkını sağlayacak ve koruyacak, basın ve ifade özgürlüğünü temin edecek, örgütlenme (siyasi partiler dahil) özgürlüğü sağlayacak ve dolaşım serbestisini taahhüt edecekler.

b. Taraflar AGİT'ten iki birimde de mevcut toplumsal şartlarda seçimlerin verimli olup olmayacağını doğrulamasını ve bu şartların oluşturulmasında kendilerine yardım etmesini isterler.

c. Taraflar AGİT Kopenhag Belgesi'nin 7. ve 8. maddelerine (bu anlaşmaya eklenmiştir) tam olarak uyacaklar.

2. FIKRA: AGİT'İN KATILIMI

a. **AGİT:** Taraflar AGİT'ten bu anlaşmada konulduğu gibi bir seçim tasarısı yapmasını isterler.

b. **Seçimler:** Taraflar AGİT'ten, AGİT ve gerekli gördüğü diğer kuruluşlarla işbirliği içinde belirlenmiş bir şekilde, Bosna Temsilciler Meclisi, Bosna Devlet Başkanlığı, Federal Temsilciler Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, kanton ve belediye yönetimleri seçimlerini hazırlamak ve gerçekleştirmekte nezaretçi olmasını isterler.

c. **Kurul:** Bu amaçla taraflar AGİT'ten bir "Geçici Seçim Kurulu" (Kurul) kurmasını isterler.

ç. **Zamanlama:** Seçimler bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra altı ay içinde veya AGİT bir ertelemeyi gerekli görürse, en geç dokuz ay içinde yapılacak.

3. FIKRA: GEÇİCİ SEÇİM KURULU

a. **Kanun ve Düzenlemeler:** Kurul aşağıdakileri içeren seçim kanun ve düzenlemelerini hazırlayacak: Siyasi parti ve bağımsız adayların kaydı; aday ve seçmenlerin yeterlilikleri; yerli ve yabancı seçim gözlemcilerinin katılımı; açık bir seçim kampanyasının sağlanması; kesin seçim sonuçlarının belirlenmesi ve yayınlanması. Taraflar, dâhili ilgili bir kanuna aldırılmaksızın, bu seçim kanun ve

düzenlemelerini tam uygulayacaklardır.

b. Kurulun Vekaleti: Kurulun sorumlulukları seçim kanun ve düzenlemelerinde geçtiği şekilde, aşağıdakileri kapsayacaktır:

(1) Özgür ve açık seçimlerin gerçekleşmesi için gerekli yapı ve kurumsal çatıyı temin için seçim sürecinin tüm yönlerine nezaret.

(2) Seçmen kayıt ölçülerini belirlemek.

(3) Bu anlaşmayla belirlenmiş seçim kanun ve düzenlemelerine uyulmasını sağlamak.

(4) Bu anlaşmanın hükümlerinin veya bu anlaşmaya göre yapılmış seçim kanun ve düzenlemelerinin ihlaline müdahale edilmesini sağlamak. Bu, ihlalcı kişi veya kuruluşların cezalandırılmasını da içerir.

(5) Uluslararası kuruluşlardan ve yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşlarından çalışanlar da dâhil, gözlemcileri yetkilendirmek ve tarafların yetkilenmiş gözlemcilere engelsiz erişim ve dolaşım imkânı vermesini sağlamak.

c. Kurulun Terkibi ve İşlevi: Kurul AGİT Bosna Şefi, Yüksek Temsilci veya onun temsilcisi, parti temsilcileri ve AGİT Şefinin istişareyle karar vereceği diğer kimseleri içerir. AGİT Şefi kurul başkanı olacaktır. Kurul içindeki uyumsuzluklarda başkanın kararı nihai olacak.

ç. Ayrıcalıklar ve Dokunulmazlıklar: Başkan ve Kurul, iletişim imkanları kurmak, yerel ve idari kadro oluşturmak haklarına ve Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi uyarınca diplomatik çalışanların sahip olduğu tüm ayrıcalık ve dokunulmazlıklara sahip olacaklar.

4. FIKRA: ELVERİŞLİLİK

a. Seçmenler: 1991 sayımında Bosna vatandaşı görünen 18 yaş ve üzerindeki herkes, seçim kanun ve yönetmeliklerine göre oy hakkına sahip olacak. Genel bir kural olarak, 1991 yılında yaşadığı yerde yaşamayan herkesin, eski belediyesindeki kütükte kaydını yaptırmak ve bu kayıt Geçici Seçim Kurulu ve yerel seçim kurullarınca onaylanmak şartıyla, şahsen veya gıyaben o yerde oy kullanması beklenecek. Böyle bir vatandaş, oyunu başka bir yerde kullanmak için de başvurabilir. Bir mültecinin oyunu kullanması, onun Bosna'ya dönüş isteğinin doğrulanması olarak yorumlanacak. Seçim gününe kadar, insanların seçime şahsen katılımını çoğaltmak için mülteci dönüşü sürüyor olmalı. Kurul 1991 sayımında yazılmamış kimseler için de oy kullanma kuralları düzenleyebilir.

9. FIKRA: DAİMİ SEÇİM KURULU

Taraflar, gelecekteki diğer seçimlerin yükümlülüklerini icra için kalıcı bir seçim kurulu oluşturmakta anlaşırlar.

10. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 4: BOSNA-HERSEK ANAYASASI

ÖNSÖZ: Kurucu halklar olarak Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar ve diğer tüm Bosna vatandaşları, insanın değerine, özgürlüğüne ve eşitliğine saygı üzerine kurulu; barış, uzlaşma, adalet ve müsamahaya adanmış; çoğulcu bir toplumda ancak demokratik yönetim kurumlarının ve açık işlemlerin barışçıl ilişkiler üreteceğine inanmış; pazar ekonomisinin geliştirilmesi ve özel mülkiyetin korunmasıyla genel gönenc ve iktisadi büyümeyi sağlamak isteyen; BM Amaçlar ve İlkeler Bildirgesi'nin izinde; Bosna'nın

uluslararası kanunlara uygun olarak egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına tevdi edilmiş; uluslararası insani yasalara tam saygıyı temin etmesi kararlaştırılmış; Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, Uluslararası Medeni, Siyasi, İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri ve Milli, Kavmi, Dini veya Lisani Azınlıklara Mensup Olma Hakkı Bildirgesi ile diğer insan hakları belgelerinden mülhem; 8 Eylül 1995'te Cenova'da ve 26 Eylül 1995'te New York'ta imzalanan temel ilkelere atıfta bulunan Bosna-Hersek Anayasası'nın aşağıdaki şekilde olduğunu kabul ederler:

1. FIKRA: BOSNA-HERSEK

a. Devamlılık: Bosna-Hersek Cumhuriyeti, burada tanımlanmış içyapısı ve uluslararası tanınmış sınırları ile uluslararası kanunlar altında meşru varlığına devam edecektir. BM'nin bir üyesi olarak kalacaktır ve BM sistemi içindeki kuruluşlara veya diğer uluslararası kuruluşlara üye olabilir.

b. Demokratik İlkeler: Bosna-Hersek, hukukun yönetiminde, serbest ve demokratik seçimlerle işleyen bir demokratik devlet olacaktır.

c. Terkip: Bosna-Hersek iki birimden, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşur.

ç. Meta, Hizmet, Sermaye ve İnsanın Hareketi: Bosna içinde dolaşım serbestisi olacak. Bosna ve birimler meta, hizmet, sermaye ve insanların ülke içindeki dolaşımını engellemeyecekler. Birimler diğer birim ile sınır üzerinde denetim yapmayacak.

d. Başkent: Bosna'nın başkenti Saraybosna olacak.

e. Simgeler: Bosna, Meclis tarafından belirlenmiş ve başkanlıkça onaylanmış simgelere sahip olacak.

f. Vatandaşlık: Meclis tarafından düzenlenecek bir Bosna vatandaşlığı ve her birimin kendi yönetimince düzenlenecek birim vatandaşlığı olacak. Bu aşağıdaki gerektirmelere uyacak:

(1) Her iki birimin vatandaşları da Bosna vatandaşlarıdır.

(2) Hiç kimse devletsiz bırakılmayacak şekilde Bosna veya birim vatandaşlığından keyfi çıkarılmayacak. Hiç kimse cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet, doğum veya başka sebeple Bosna ve birim vatandaşlıklarından mahrum bırakılmayacak.

(3) Bu anayasa yürürlüğe girmeden hemen önce Bosna vatandaşı olanlar, bundan sonra da vatandaştır. 6 Nisan 1992'den sonra ve bu anayasanın yürürlüğünden önce gerçekleştirilen vatandaşlıklar meclis tarafından düzenlenecek.

(4) Bosna vatandaşları, Bosna ile diğer bir devletin Meclis tarafından onaylı karşılıklı anlaşması olması kaydıyla, başka bir devletin vatandaşlığına sahip olabilirler. Çifte vatandaşlık sahibi kimseler, eğer ikamet ettikleri ülke Bosna ise Bosna'da ve birimlerdeki seçimlerde oy verebilirler.

(5) Yurtdışındaki bir Bosna vatandaşı, Bosna'nın korumasına mazhar olacak. Birimler, Meclis tarafından belirlendiği şekliyle kendi vatandaşlarına Bosna pasaportu verebilirler. Bosna, vatandaşlarına bir birim tarafından verilmeyen pasaport verebilir. Bosna ve birimler tarafından verilen tüm pasaportlar için bir kayıt merkezi olacaktır.

2. FIKRA: İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLER

a. İnsan Hakları: Bosna ve her iki birim, uluslararası tanınmış insan haklarını ve temel özgürlükleri en üst seviyede sağlamayı taahhüt ederler. Bunun için, bu anlaşmanın Ek 6'sı uyarınca bir

Bosna İnsan Hakları Kurulu oluşturulacak.

b. Uluslararası Ölçüler: Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'nde konulan tüm hak ve hürriyetler Bosna'da uygulanacak. Bu tüm diğer kanunların üzerinde olacak.

c. Hakların Sayılması: Bosna'daki herkes yukarıdaki paragrafta atfedilen insan hak ve hürriyetlerine sahip olacak. Bu aşağıdakileri içerir:

- (1) Yaşama hakkı.
- (2) İşkenceye veya insan haysiyetini düşüren muamele ve cezalara uğramama hakkı.
- (3) Köle olmama, zorla veya mecburi çalıştırılmama hakkı.
- (4) Kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı.
- (5) Sivil ve adli konularda ve suç sürecini ilgilendiren diğer konularda açık dinlenme hakkı.
- (6) Özel hayat, aile hayatı, ev ve haberleşme hakları.
- (7) Düşünce, vicdan ve din hürriyeti.
- (8) İfade hürriyeti.
- (9) Barışçı toplanma ve başkalarıyla örgütlenme hürriyeti.
- (10) Evlenme ve aile kurma hakkı.
- (11) Mülkiyet hakkı.
- (12) Eğitim hakkı.
- (13) Dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı.

ç. Ayrımlanmama: Bu ekte sıralanan veya burada geçen uluslararası anlaşmalarda geçen tüm hak ve hürriyetler Bosna'daki herkese cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet, doğum veya başka bir sebep söz konusu olmadan uygulanacaktır.

d. Mülteciler ve Yerlerinden Olanlar: Tüm mülteciler ve yerlerinden olanlar serbestçe kendi asıl evlerine dönme hakkına sahiptir. Anlaşmanın Ek 7'si uyarınca, bu kişiler 1991'den beri süren düşmanlıklar yüzünden kaybettiği mülkünü geri alma veya tazmin etme hakkına sahiptir.

e. Uygulama: Bosna-Hersek ve birimler içinde faaliyet gösteren tüm mahkeme, hükümet organı ve diğer kuruluşlar 2. paragrafta belirtilen insan hakları ve temel hürriyetlere uyacak ve uygulayacaklar.

f. Uluslararası Anlaşmalar: Bosna, Ek 1'de sıralanan uluslararası anlaşmaların tarafı olacaktır.

g. İşbirliği: Bosna'daki tüm yetkili organlar, Bosna için kurulmuş uluslararası insan hakları denetim kurumlarına, bu ekte geçen uluslararası anlaşmalara göre kurulmuş gözlemci organlara, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'ne ve BM Güvenlik Kurulu'nca yetkilendirilmiş insan haklarıyla ilgili kuruluşlara engelsiz ulaşma imkanı sağlayacak ve bunlarla işbirliği yapacaktır.

3. FIKRA: BOSNA VE BİRİMLERDEKİ KURULUŞLARIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

a. Bosna-Hersek Kuruluşlarının Yükümlülükleri:

- (1) Dış siyaset.
- (2) Dış ticaret siyaseti.
- (3) Gümrük siyaseti.
- (4) Ek 7'de geçen mali siyaset.

- (5) Bosna'nın kurumlarının ve uluslararası işlerinin finanse edilmesi.
- (6) Göç, mülteci ve muhacir siyaseti ve düzenlemeleri.
- (7) İnterpol'le işbirliği de dâhil, uluslararası ve birimler arası ceza kanunlarının uygulanması.
- (8) Ortak ve uluslararası iletişim imkânlarının oluşturulması ve yürütülmesi.
- (9) Birimler arası ulaşımın düzenlenmesi.
- (10) Hava ulaşımının denetimi.

b. Birimlerin Yükümlülükleri:

- (1) Birimler Bosna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal etmemek üzere komşu ülkelerle özel bakımlı ilişki kurabilirler.
- (2) Birimler Bosna hükümetine ülkenin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesinde gerekli tüm yardımı sağlayacaklar.
- (3) Birimler, uluslararası tanınmış ölçütlere ve uluslararası tanınmış insan hak ve hürriyetlerine göre çalışan sivil kanun tatbik kuruluşları oluşturarak, herkese yargı konusunda emin ve güvenli bir ortam sağlayacaklar.
- (4) Birimler, Meclis'in onayıyla diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla anlaşma yapma hakkına sahiptir. Meclis kendi onayını gerektirmeyen anlaşmaları bir kanunla tanımlayabilir.

c. Birim ve Kurumların Kanun ve Yükümlülükleri:

- (1) Bu anayasada Bosna yönetimininkiler içinde sayılmayan tüm hükümet işlev ve yetkileri birimlere aittir.
- (2) Birimler ve alt bölümleri, bu anayasaya ve Bosna'nın kurumlarının kararlarına tamamen uyacaklar. Anayasa kendisine uymayan tüm Bosna ve birim kanunlarını lağveder. Uluslararası kanunların genel ilkeleri Bosna ve birimlerin kanunlarının bütünler bir parçası olacaktır.

ç. Eşgüdüm: Başkanlık, Bosna yönetiminin sorumluluğu içinde olmayan alanlarda, birimler itiraz etmedikten sonra, birimler arası eşgüdümü kolaylaştıracak kararlar alabilir.

d. Ek Yükümlülükler:

- (1) Bosna yönetimi birimlerce anlaşılmış kimi diğer konularda, anlaşmada Ek 5'ten 8'e kadar tanımlanan alanlarda veya gerektiğinde ülkenin egemenliğini, toprak bütünlüğünü, siyasi bağımsızlığını ve uluslararası şahsiyetini korumak için gerekli yerlerde, Bosna kurumlarının görev bölüşümüne uygun olarak, kendi üzerine görev alabilecek.
- (2) Bu anayasa yürürlüğe girdikten sonraki altı ay içinde birimler, tabii kaynakların kullanımı ve iktisadi işbirliği tasarımları da dâhil, Bosna kurumlarına yeni görevler verilmesi konusunu görüşmeye başlayacaklar.

4. FIKRA: MECLİS

Meclis iki kısımdan oluşacak: Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi.

a. Halk Meclisi: Halk Meclisi 10'u Federasyon'dan (beşer Boşnak ve Hırvat) ve beşi Sırp Cumhuriyeti'nden olarak 15 üyeden oluşacak.

(1) Federasyon'dan Hırvat ve Boşnak milletvekilleri Federal Halk Meclisi tarafından, Sırp Cumhuriyeti'nden vekiller de Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi'nce seçilecek.

(2) Taraflardan en az üçer kişinin olması kaydıyla Halk Meclisi'nin dokuz üyesi yetersayıyı oluşturacak.

b. Temsilciler Meclisi: Bu meclis üçte ikisi Federasyon'dan, üçte biri de Sırp Cumhuriyeti'nden olmak üzere 42 üyeden oluşacak.

(1) Temsilciler Meclisi'nin üyeleri, kendi birimlerinden, yasamasını Meclis'in yaptığı bir seçimle belirlenecekler. İlk seçim Genel Çatı Anlaşması'nın Ek 3'üne göre yapılacak.

(2) Temsilciler Meclisi üyelerinin salt çoğunluğu yeter sayı oluşturacak.

c. Usuller:

(1) Meclisler seçimlerden sonra en geç 30 gün içinde Saraybosna'da toplanacak.

(2) Meclisler çoğunluk oyu ile kendi içtüzüklerini belirleyecek, her ulustan bir kişi olacak, dönüşümlü çalışılacak şekilde başkan ve yardımcılarını seçecek.

(3) Tüm yasamalarda her iki kanadın da onayı gerekir.

(4) Meclislerde kararlar mevcut üyelerin çoğunluğunun oyuyla alınacak. Vekiller her iki birimin de temsilcilerinin toplam oylarının en az üçte birinin çoğunluğu oluşturmasını sağlamak için ellerinden geleni yapacaklar. Eğer sağlanan çoğunluk her iki birimin temsilcilerinin oylarının üçte birini içermezse, başkan ve yardımcılarını bir kurul olarak toplanacak ve üç gün içinde buna onay almaya çalışacaklar. Bu yapılamazsa, karar bulunup oy verenlerin çoğunluğunca alınacak. Bunda muhalif oyların üye sayısının üçte ikisini geçmemesine dikkat edilecek.

(5) Bir karar teklifi, üç ulustan birinin temsilcilerinin çoğunluk oylarıyla o ulusun hayati çıkarlarına aykırı ilan edilebilir. Böyle bir kararın onayı için Halk Meclisi'ndeki üç tarafın çoğunluk oyları gereklidir.

(6) Tarafların çoğunlukları Paragraf (e)'deki çağrıya itiraz ederlerse, Temsilciler Meclisi başkanı konuyu çözmek üzere her ulustan birer kişi olarak bir kurul toplayacak. Bu kurul beş gün içinde çözümde başarılı olamazsa, konu Anayasa Mahkemesi'ne götürülecek.

(7) Halk Meclisi, Başkanlık Divanı veya Meclisin kendisince feshedilebilir. Kendini feshetmesi için üç tarafın en az iki üyesinin verdiği çoğunluk oyu gereklidir, ama bu anayasa yürürlüğe girdikten sonraki ilk seçimde oluşturulan Halk Meclisi kendini feshedemez.

(8) Meclis'in kararları yayınlanmadan yürürlüğe girmeyecek.

(9) Her iki kanat, oturumlarının tam tutanaklarını yayınlayacak ve kendisince belirlenmiş özel durumlar hariç, oturumlarını aleni yapacak.

(10) Mebuslar Meclis'teki görev alanları çerçevesinde bulunan eylemlerinden dolayı cezai mesuliyette olmayacaklar.

ç. Yetkiler: Meclis aşağıdakilerden yükümlü olacak:

(1) Başkanlığın kararlarını uygulamak veya bu anayasaya göre kendi yükümlülüklerini icra için gerektiği şekilde yasama yapmak.

(2) Bosna'nın kuruluşlarının çalışması ve dış borçları için gerekli kaynakları ve miktarlarını tespit.

(3) Bosna'nın kurumları için bir bütçe onaylamak.

(4) Anlaşmaları onaylamak.

(5) Kendi diğer görevlerini veya birimlerin karşılıklı anlaşmasıyla verilmiş görevleri yerine getirmek.

5. FIKRA: BAŞKANLIK

Bosna-Hersek Başkanlığı, Federal bölgeden seçilmiş bir Boşnak ve bir Hırvat ile Sırp Cumhuriyeti'nden seçilmiş bir Sırp üyeden oluşacak.

a. Seçim ve Görev Süresi:

(1) Başkanlık üyeleri Meclis tarafından konulmuş bir seçim yasasıyla doğrudan birimlerden seçilecekler. İlk seçim Ek 3'e göre yapılacak. Başkanlıkta boşalan bir yer, meclis tarafından konulmuş kanunla ilgili birimce doldurulacak.

(2) İlk seçimde seçilen üyelerin görev süresi iki yıl olacak. Bundan sonraki seçimlerde dört yıl olacak. Birinci seçimde seçilen üyeler ikinci seçimde aday olabilir; bundan sonra olamazlar.

b. Usuller:

(1) Başkanlık kendi kural ve tüzüğünü belirleyecek.

(2) Başkanlık üyeleri aralarından bir başkan seçecekler. İlk dönemde en çok oyu alan başkan olacak. Bundan sonrakilerde başkanın seçilme usulü Meclis tarafından belirlenecek.

(3) Başkanlık bütün kararları mutabakatla almaya çalışacak. Mutabakat çabaları boşa gittiğinde iki üye de karar alabilir.

(4) Muhalif kalan bir başkanlık üyesi, alınan bir kararı alınmasından sonra üç gün içinde kendi seçildiği birimin hayati çıkarlarına aykırı ilan edebilir. Böyle bir itiraz eğer Sırp üyeden gelirse Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne, Boşnak veya Hırvat üyelerden gelirse Federal Halk Meclisi'nin Boşnak veya Hırvat üyelerine götürülür. Eğer bu itiraz götürüldüğü mecliste on gün içinde kabul edilirse, Başkanlık kararı iptal edilir.

c. Yetkiler:

(1) Bosna'nın dış siyasetini belirlemek.

(2) En fazla üçte ikisi Federal bölgeden olmak üzere, Bosna'nın elçilerini ve uluslararası temsilcilerini atamak.

(3) Bosna'yı uluslararası kuruluşlarda ve Avrupa örgütlenmelerinde temsil etmek, ülkenin üye olmadığı kuruluşlara üyelik talebinde bulunmak.

(4) Bosna'nın anlaşmalarını görüşmek ve Meclis'in rızasıyla onaylamak.

(5) Meclis'in kararlarını icra.

(6) Bakanlar Kurulu'nun tavsiyesi çerçevesinde Meclis'e yıllık bir bütçe teklif etmek.

(7) Bir yıllıktan az olmamak kaydıyla Başkanlığın harcamalarını istendiğinde Meclis'e bildirmek.

(8) Gerektiğinde uluslararası kuruluşlar ve Bosnalı sivil toplum örgütleriyle işbirliği.

(9) Meclis tarafından veya birimlerce anlaşarak verilmiş diğer görevleri icra.

ç. Bakanlar Kurulu: Başkanlık, Temsilciler Meclisi'nin onayıyla göreve gelecek bir bakanlar kurulu başkanı atar. Başkan bir dışişleri ve bir dış ticaret bakanıyla Temsilciler Meclisi'nce belirlenmiş diğer bakanları aday gösterir.

(1) Başkan ve bakanlar Bosna'nın 3. Fıkra'da belirtilen siyaset ve kararlarını uygulayacak olan Bakanlar Kurulu'nu oluştururlar.

(2) Federasyon'dan bakanların oranı üçte ikiyi geçmez. Başkan aynı zamanda bakan yardımcılarını atayacak. Bu yardımcıları bakan ile aynı ulustan olmayacak. Bakan yardımcılarını Temsilciler Meclisi'nin onayıyla göreve başlayacaklar.

(3) Meclis tarafından güvensizlik oyu verilirse Bakanlar Kurulu istifa edecek.

d. Daimi Kurul:

(1) Her bir başkanlık üyesi, silahlı kuvvetler üzerinde sivil komuta yetkisinde olacak. Birimler birbirlerini tehdit etmeyecek ve güç kullanmayacaklar; diğer birimin ve başkanlığın onayı olmadan bir birimin orduları diğer birimin toprağına geçmeyecek. Bosna'daki bütün silahlı güçler, ülkenin egemenliği ve toprak bütünlüğüne uygun olarak hareket edecekler.

(2) Başkanlık üyeleri Bosna'daki askeri konuları düzenlemek için bir daimi kurul oluşturacaklar. Başkanlık üyeleri bu kurulun içinde olacak.

6. FIKRA: ANAYASA MAHKEMESİ

a. Oluşumu: Bosna Anayasa Mahkemesi dokuz üyeli olacak.

(1) Dört üye Federal Temsilciler Meclisi, iki üye Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından seçilecek. Kalan üç üye başkanlık ile istişareden sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başkanınca seçilecek.

(2) Hâkimler yüksek ahlaki nitelikte seçkin hukukçular olacak. Bu şekilde herhangi bir seçmen Anayasa Mahkemesi üyesi olabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce seçilen kimseler Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşları olmayacak.

(3) İlk atanan hâkimlerin görev süresi, istifa etmemeleri veya diğerlerinin oybirliği ile uzaklaştırılmamaları durumunda beş yıl sürecek. İlk oluşumda seçilenler ikinci defa seçilemeyecekler. Bundan sonra seçilenler istifa etmemeleri veya diğerlerinin oybirliği ile uzaklaştırılmamaları durumunda 70 yaşına kadar çalışabilecekler.

(4) İlk beş yıldan sonraki dönemde Meclis Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından seçilen kimseleri başka şekilde seçmek için bir tüzük belirleyebilir.

b. Usuller:

(1) Mahkeme üyelerinin çoğunluğu yetersayı olacak.

(2) Mahkeme, üyelerinin çoğunluk oyuyla kendi tüzüğünü oluşturacak. Mahkemenin kararları yayınlanacak, kararların sebepleri açıklanacak.

c. Yargı: Anayasa Mahkemesi aşağıdaki anayasaya sahip olacak:

(1) Anayasa Mahkemesi Bosna Anayasası üzerinde birimler arasında, birimlerle Bosna arasında veya Bosna'nın kurumları arasında doğacak uyuşmazlıklarda karar alma yetkisine sahiptir. Bu aşağıdakileri de içerir:

- Birimlerden birinin komşu bir ülke ile kuracağı özel bakımlı ilişkinin Anayasa'ya uygunluğunu, Bosna'nın egemenliği ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren hükümler de dahil, kararlaştırmak.

- Bir birimin anayasa veya bir yasanın bu anayasa ile çelişip çelişmediğini belirlemek. Bir Başkanlık üyesi, Bakanlar Kurulu Başkanı, meclislerden birinin başkan veya yardımcısı, Meclis'in iki kanadından herhangi birinin dörtte bir üyesi veya birim meclislerinin dörtte bir üyesi bir konuyu Anayasa Mahkemesi'ne götürebilir.

(2) Anayasa Mahkemesi, Bosna'daki herhangi bir mahkemede alınmış bu anayasaya aykırı düşen kararları temyiz etme hakkına sahiptir.

(3) Anayasa Mahkemesi, Bosna'daki herhangi bir mahkeme tarafından gönderilen bir kanunun bu anayasaya, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler Sözleşmesi'ne veya Bosna kanunlarına uygun olup olmadığıyla veya mahkemenin kararının uluslararası kamu hukukunun genel kurallarına uygunluğuyla ilgili tartışmaları çözümlmek hakkına sahiptir.

ç. Kararlar: Anayasa Mahkemesi'nin kararları nihai ve bağlayıcı olacak.

7. FIKRA: MERKEZ BANKASI

Para basma ve para siyaseti belirleme konusunda tek yetkili olacak bir Bosna Merkez Bankası kurulacak.

a. Merkez Bankası'nın sorumlulukları Meclis tarafından belirlenecek. Fakat bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonraki alt yıl içinde para basarak kredi veremez, bundan sonra Meclis bu yetkiyi verebilir.

b. Merkez Bankası'nın ilk yönetim kurulu IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından Başkanlık'a danışıldıktan sonra atanan bir müdür ve Başkanlık tarafından altı yıllığına atanmış ikisi Federasyon'dan (bir Boşnak, bir Hırvat), birisi Sırp Cumhuriyeti'nden üç üyeden oluşacak. Müdür, Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşı olmayacak.

c. Bundan sonra, Bosna Merkez Bankası'nın yönetim kurulu başkanlık tarafından altı yıllığına atanmış beş kişiden oluşacak. Yönetim kurulu kendi üyeleri arasından bir başkan seçecek.

8. FIKRA: MALİYE

a. Başkanlığın teklifiyle, Meclis her yıl Bosna'nın kurumlarını ve uluslararası harcamalarını finanse etmek için harcanacak bir bütçe belirleyecek.

b. Bu bütçe zamanında yapılmazsa, önceki yılın bütçesi geçici olarak kullanılacak.

c. Federasyon, bütçenin üçte ikisini; Sırp Cumhuriyeti, üçte birini karşılayacak.

9. FIKRA: GENEL HÜKÜMLER

a. Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi tarafından hüküm giyen veya suçlanan hiç kimse Bosna topraklarındaki kamu kurumlarında çalışamaz ve seçimlerde aday olamaz.

b. Bosna kurumlarında çalışan birisinin tazminatı, çalışma süresi içinde azaltılamaz.

c. Bosna kurumlarındaki makamlara atanmış memurlar, genellikle Bosna halklarının temsilcileri olacaklar.

10. FIKRA: DEĞİŞİKLİKLER

a. Değişiklik Usulü: Bu anayasa Temsilciler Meclisi'nde mevcut olup oy verenlerin üçte iki çoğunluğu da dahil, Meclis kararıyla değiştirilebilir.

b. İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler: Hiçbir anayasa değişikliği 2. Fıkra'da geçen hakları ve hürriyetleri kısıtlayıcı veya kaldırıcı nitelikte olamaz.

11. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

a. Bu anayasa Genel Çatı Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte yürürlüğe girer.

b. Bu anayasanın yürürlüğe girişinden sonra üç ay içinde birimler anayasalarını bu anayasaya göre düzenleyecekler.

Ek 5: TAHKİM ANLAŞMASI

Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti, 8 Eylül 1995'te Bosna, Hırvatistan ve Yugoslavya arasında anlaşılan Cenevre Temel İlkeleri'nde konulan aşağıdaki zorunluluklara uymayı kabul ederler:

Paragraf 2.4. “İki birim aralarındaki uyuşmazlıkları çözmek için tahkime başvurmayı karşılıklı taahhüd edecekler.”

Paragraf 3. “Birimler aşağıdakiler üzerinde ilkede anlaşılabilir:... 3.5. İki birim arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için bir tahkimin oluşturulması ve uygulanması.”

Ek 6: İNSAN HAKLARI ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

BÖLÜM BİR: İNSAN HAKLARINA SAYGI

1 FIKRA: TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Taraflar yargı sistemleri içerisinde herkese uluslararası tanınmış temel hak ve hürriyetleri temin edecekler. Bu aşağıdakileri içerir:

- a. Yaşama hakkı.
- b. İşkenceye veya insan haysiyetini düşüren muamele ve cezalara uğramama hakkı.
- c. Köle olmama veya zorla veya mecburi çalıştırılmama hakkı.
- ç. Kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı.
- d. Sivil ve adli konularda ve suç sürecini ilgilendiren diğer konularda açık dinlenme hakkı.
- e. Özel hayat, aile hayatı, ev ve haberleşme hakları.
- f. Düşünce, vicdan ve din hürriyeti.
- g. İfade hürriyeti.
- ğ. Barışçı toplanma ve başkalarıyla örgütlenme hürriyeti.
- ı. Evlenme ve aile kurma hakkı.
- i. Mülkiyet hakkı.
- j. Eğitim hakkı.
- k. Dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı.

l. Bu fıkroda ve uluslararası anlaşmalarda sıralanan hak ve özgürlüklerin kullanımı cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet ve doğum gibi hiçbir sebeble ayrıma tutulamaz.

BÖLÜM İKİ: İNSAN HAKLARI KURULU

KISIM A: GENEL

2 FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

a. Bu anlaşmadaki yükümlülüklerin ifasına yardım için taraflar bir insan hakları kurulu oluşturacaklar. Kurul iki kısımdan oluşacak: 'Ombudsman' Bürosu ve İnsan Hakları Odası.

b. Ombudsman Bürosu ve İnsan Hakları Odası aşağıdakileri göz önünde bulunduracak:

(1) Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ndeki tanıma giren vaki veya iddia edilen insan hakları ihlalleri.

(2) Uluslararası anlaşmalarda tanımlanmış cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet ve doğum gibi sebeplere dayalı vaki veya iddia edilen

ayrılımlar.

c. Taraflar herkesin Kurul'a veya diğer insan hakları kurumlarına insan hakkı ihlali sebebiyle başvuru yapmasını kabul ederler. Taraflar bu iddialarla başvuruda bulunan kimselere yönelik hiçbir cezai müeyyidede bulunmayacaklar.

3 FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

a. Kurulun muvafık etkinlikleri ve mesleki yeterlilikte çalışanları olacak. Ombudsman ve Oda Başkanı tarafından atanmış, etkinlikler ve çalışanlarla ilgili gerekli idari düzenlemelerden sorumlu bir icra memuru olacak.

b. Kurul ve çalışanlarının maaş ve masrafları ortak olarak taraflarca belirlenecek ve Bosna tarafından karşılanacak. Maaş ve masraflar Kurul'un görevini yapmasına yetecek kadar olmalı.

c. Kurul, Ombudsman Yönetimi ve Oda'nın merkezi Saraybosna'da olacak. Ombudsman Bürosu Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti arazisinde en az birer büro açacak. Oda bir olayla ilgili çalışmada öyle gerektiği kanaatiyle başka yerlerde toplanabilir.

ç. Ombudsmanlar ve Oda üyeleri görevleri çerçevesindeki hareketlerinden dolayı suçlama ve tevkife maruz kalmayacaklar. Ombudsmanlar ve Oda üyeleri Bosna vatandaşı değilse, kendilerine ve ailelerine Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi uyarınca diplomatlara ve ailelerine tanınan tüm hak ve ayrıcalıklar tanınacaktır.

d. Tarafsızlığı koruma ihtiyacını göz önünde bulundurarak, Kurul muvafık olduğunda bir hükümetten, uluslararası kuruluştan veya sivil toplum kurumundan yardım isteyebilir.

KISIM B: İNSAN HAKLARI GÖZLEMCİLERİ (OMBUDSMAN)

4. FIKRA: İNSAN HAKLARI GÖZLEMCİLERİ (OMBUDSMAN)

a. Taraflar İnsan Hakları Gözlemci (Ombudsman) Bürosu kuracaklar.

b. Gözlemciler AGİT Bosna Şefi tarafından taraflarla istişareden sonra yinelenmemek üzere beş yıllığına atanır. Gözlemci kendi çalışma arkadaşlarını serbestçe seçecek. Aşağıda, 14 Fıkra'da geçen devire kadar gözlemci Bosna veya bir komşu ülkenin vatandaşı olmayabilir. Bu devir gerçekleşikten sonra gözlemciler başkanlık tarafından atanacak.

c. Gözlemci Bürosu'nun üyeleri yüksek ahlaklarıyla tanınmış ve insan hakları alanında yetkin olacaklar.

ç. Gözlemci Bürosu bağımsız bir kuruluş olacak. Görevini yapmasında hiç kimse veya tarafların kurumları müdahale etmeyecekler.

5. FIKRA: GÖZLEMCİNİN SELAHİYETLERİ

a. Başvuranın özellikle Oda'yı tercih ettiği durumlar hariç, Kurul tarafından duyulan insan hakları ihlali iddiaları Gözlemci Bürosu'na tevdi edilecek.

b. Gözlemci 2. Fıkra'nın 2. paragrafındaki tanıma giren, bir parti, kişi, topluluk, sivil toplum kuruluşu tarafından kendilerine yapıldığı iddia edilen insan hakları ihlallerini kendi girişimiyle veya şikâyetler üzerine araştırabilir. Taraflar bu yetkinin verimli kullanımını hiçbir şekilde engellemeyi temin ederler.

c. Gözlemci sistemli veya ayrımcılık temeline dayalı ihlallere öncelik vermek şartıyla, hangi ihlal iddialarının hangi öncelikte soruşturma gerektirdiğini kendisi kararlaştıracak.

ç. Gözlemci araştırmanın hemen ardından neticeyi içeren bir tezkire yazacak. İnsan hakkı ihlal ettiği belirlenen taraf belli bir süre içinde tezkiredeki sonuçlara nasıl uyacağını yazılı olarak açıklayacak.

d. İnsan Hakları Odası'nın yetki alanı içine giren bir şikayet alınır, gözlemci herhangi bir aşamada şikayeti Oda'ya gönderebilir.

e. Gözlemci herhangi bir zamanda yetkili bir hükümet kurumu veya görevlisine özel tezkire de sunabilir. Bu tezkireleri alanlar gözlemci tarafından belirlenen bir süre içinde, gözlemci tarafından sorulan özel konular da dahil, cevaplarını verecekler.

f. Gözlemci, bir kişi veya birim onun hazırladığı tezkireleri dikkate almazsa, Genel Çatı Anlaşması'nın 10 Fıkrası'nda tanımlanan Yüksek Temsilciye ve gerektiğinde ilgili birimin cumhurbaşkanına verilmek üzere bir özel tezkire hazırlar. Gözlemci İnsan Hakları Odası nezdinde de bu rapora dayalı olarak muamele başlatabilir. Gözlemci Oda nezdindeki bir muameleye müdahale edebilir.

6. FIKRA: YETKİLER

a. Gözlemci tasnifli olanlar da dahil bütün resmi belgelere, adli ve idari dosyalara erişme ve inceleme ve hükümet görevlileri de dahil herhangi bir kimseden gerekli bilgi ve belgeyi sağlayarak işbirliği yapmasını isteme hakkına sahiptir. Gözlemci idari oturumlara ve diğer toplantılara katılma ve kişilerin tutuklu bulunduğu yerlere girme ve teftiş etme hakkına sahiptir.

b. Gözlemci ve takımından, Oda'nın talimatıyla elde edildiği durumlar hariç, bütün gizli belgelerin gizliliğini koruması ve tüm belge ve dosyalara kuralları içinde davranması istenir.

KISIM C: İNSAN HAKLARI ODASI

7. FIKRA: İNSAN HAKLARI ODASI

a. İnsan Hakları Odası 14 üyeden oluşacak.

b. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde Federasyon dört, Sırp Cumhuriyeti iki üye atayacak. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu taraflara danıştıktan sonra Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşı olmayacak kalan üyeleri belirleyecek. Bunlardan birini başkan seçecek.

c. Oda'nın tüm üyeleri yüksek yargı organlarında çalışmaya yetkili kimseler olacak. Odanın üyeleri beş yıllığına atanacak, atama yinelenebilir.

ç. Aşağıdaki 12. Fıkra'da belirlenen devirden sonraki atamalar Bosna Başkanlık Divanı'nca yapılacaktır.

8. FIKRA: ODANIN YETKİLERİ

a. Oda, bir tarafın hak ihlaline maruz kalma iddiasında bulunan veya kayıp veya öldürülmüş kimseler adına hareket eden taraf, kişi, topluluk veya sivil toplum kuruluşlarından, gözlemci vasıtasıyla veya doğrudan, bildiri ve başvurular alacak.

b. Oda hangi başvuruların hangi sırayla kabul edileceğini belirleyecek.

c. Oda aşağıdaki sebeplerle bir başvuruyu incelemeyi durdurma veya reddetme kararı alabilir:

- (i) Şikâyetçinin davasını takibe niyetlenmemesi,
- (ii) Konunun çözümlenmiş olması veya
- (iii) Oda tarafından belirlenmiş herhangi diğer bir sebep.

Sonuçların insan haklarına saygı amacına uyması şartıyla, bu durumda başvurunun incelenmesine devam edilmeyecektir.

9. FIKRA: DOSTANİ ÇÖZÜM

a. Bir olayın başlangıcında veya bir muamelenin herhangi bir merhalesinde, Oda bu anlaşmada geçen hak ve hürriyetlere saygı temelinde bir konunun karşılıklı anlaşarak çözümü için çabalayabilir.

b. Oda böyle bir çabada başarılı olursa, o konuda bir tezkere yazacak ve Yüksek Temsilciye, AGİT'e ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne gönderecek. Bu tezkerede olay hakkında kısa bir bilgi ve varılan sonuç verilecek. Bir sonucun tezkeresi, insan haklarının korunması amacıyla veya Oda ile ilgili tarafların anlaşmasıyla, tamamen veya kısmen gizli olabilir.

10. FIKRA: ODA'DAKİ MUAMELELER

a. Oda'nın başvuruların hükme bağlanması için açık ve etkili usulleri olacak. Bu usuller yazılı bir dava dilekçesi ve, Oda uygun görürse, olayın veya delillerin açıklanması için dinlenmeyi içerir. Oda geçici tedbirler istemek, uzmanlar atamak ve delil ve şahit bulmaya zorlamak haklarına sahiptir.

b. Oda ikisi Federasyon'dan, biri Sırp Cumhuriyeti'nden, dördü de Bosna ve komşu ülkeler dışından olarak yedi kişilik oturumlarda bulunur. Bir oturum bir başvuruyu kabul ederse, Oda bir tarafın veya gözlemcinin talebiyle bu kararı gözden geçirebilir. Bu gözden geçirme Oda'nın kararına göre ek deliller aranmasını içerebilir.

c. Kanunlara göre olağan sayılmayan durumlar hariç, Oda'nın dinlemeleri alenen yapılacaktır.

ç. Başvurucular muamelelerde vekilleriyle veya kendi seçtikleri temsilcileriyle temsil edilebilirler, ancak Oda tarafından geçerli bir sebeple mazur görülmedikçe şahsen de bulunacaklar.

d. Taraflar Oda'ya tüm gerekli bilgileri sağlamayı ve işbirliği yapmayı kabul ederler.

11. FIKRA: KARARLAR

a. Muamelelerin neticelenmesinin akabinde Oda hemen kararı yayınlayacaktır. Bu kararda;

(1) Erişilen gerçeklerin bir tarafın bu anlaşmadaki yükümlülüklerini ihlal edip etmediği ve ediyorsa,

(2) Tarafların bu ihlali gidermek için, durdurulması ve mali tazminat sağlanması emirlerini de dâhil, neler yapacağı yazılır.

b. Oda kararları üyelerinin çoğunluğunun katılımıyla alacaktır. Oda üyelerinin bir kararda oy çoğunluğu sağlayamadıkları durumlarda, Oda Başkanı'nın oyu belirleyici olacaktır.

c. 10. Fıkra'nın ikinci paragrafında geçen gözden geçirmeye maruz konularda Oda'nın kararları nihai olacaktır.

ç. Bir üye bir konu hakkında ayrı bir karar yayınlama yetkisinde olacaktır.

d. Oda kararlarının sebeplerini yayınlayacaktır. Kararlar yayınlanacak ve ilgili taraflara, Yüksek Temsilciye, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ve AGİT'e gönderilecektir.

e. Taraflar Oda'nın kararlarına tamamen uygulayacaklardır.

12. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Oda bu anlaşmaya uygun olarak kendi işlevini ifade gerekebilecek kanun ve düzenlemeleri yürürlüğe koymaya yetkilidir.

BÖLÜM ÜÇ: GENEL HÜKÜMLER

13. FIKRA: İNSAN HAKLARIYLA İLGİLİ KURULUŞLAR

a. Taraflar insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çalışan uluslararası kuruluşları ve sivil toplum kurumlarını destekleyecek ve teşvik edecekler.

b. Taraflar BM İnsan Hakları Kurulu, AGİT, BM Mülteciler Yüksek Yönetimi ve diğer devletlerarası ve bölgesel kuruluşların Bosna'da insan hakları konusunun yakından araştırılması çağrısına ve bu amaçla yerel bürolar açılması, gözlemci atanması gibi çalışmalara katılacaklar ve onlara tam bir kolaylık sağlayacaklar.

c. Taraflar insan haklarıyla ilgili araştırmada bulunan sivil toplum kuruluşlarına serbest çalışma imkanı tanıyacak ve görevlerini ifada onları engellemekten kaçınacaklar.

ç. Bosna'daki tüm yetkililer bu anlaşmada tanımlanmış kuruluşlarla, Bosna için kurulmuş insan hakları gözetim birimleriyle, ilgili uluslararası anlaşmalara göre kurulmuş gözlemci kuruluşlarla, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'yle ve BM Güvenlik Kurulu tarafından insan hakları konusunda yetkilendirilmiş diğer kurumlarla işbirliği yapacak ve çalışmalarında tam serbesti sağlayacak.

14. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, Kurul'un kesintisiz çalışma sorumluluğu, taraflar başka türlü anlaşmazsa, taraflardan Bosna'nın kurumlarına devredilecek. Taraflar başka türlü anlaşmazlarsa, Kurul yukarıda belirlendiği gibi çalışmaya devam edecek.

15. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar Bosna çapında bu antlaşmanın hükümlerini etkili şekilde duyuracaklar.

16. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 7: MÜLTECİLER VE YERLERİNDEN OLANLAR ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

KISIM BİR: KORUMA

1. FIKRA: MÜLTECİLERİN VE YERLERİNDEN OLANLARIN HAKLARI

a. Bütün mülteciler ve yerlerinden olanlar savaştan önce yaşadıkları evlerine dönme hakkına sahiptir. Mülteciler 1991'den beri süren düşmanlıklar yüzünden mahrum kaldıkları mülklerini onarma ve onarılamayacaklar için tazminat alma hakkına sahip olacaklar. Mültecilerin erken dönüşü Bosna'daki mücadelenin durulmasının önemli bir amacıdır. Taraflar, üçüncü ülkelere geçici olarak sığınanlar da dahil, kendi bölgesini terk etmiş kişilerin dönüşünü kabul edeceklerini onaylarlar.

b. Taraflar mültecilerin emniyet içinde, taciz, sindirme, zulüm ve ayrımcılığa maruz kalmadan döneceğini taahhüt ederler.

c. Taraflar kendi bölgeleri içinde mültecilerin emin ve gönüllü dönüşünü engellemeye yönelik hareketlere karşı tüm gerekli tedbirleri alacaklar. Kendi yetki alanları içerisinde herkes için insan hakları ve temel hürriyetlere saygıyı sağlama ve mültecilerin dönüşü için uygun ortamı geciktirmeden gerçekleştirme vaatlerini göstermek için, taraflar aşağıdaki güven yapıcı tedbirleri alacaklar:

(1) Ayrımcı niyet ve etkideki yasa ve uygulamaları kaldırmak.

(2) Basın yoluyla veya başka türlü yapılan yazılı ve sözlü, etnik ve dini düşmanlık içeren tacizleri engellemek ve hemen bastırmak.

(3) Ordu, yarı ordu, polis, kamu görevlileri veya diğer fertlerin tehditlerine, basın yoluyla, uyarıda bulunmak ve hemen durdurmak.

(4) Nerede olursa olsun etnik veya azınlık nüfusun korunması ve bunlara uluslararası insani yardım kuruluşları ve gözlemcilerce ulaşılması.

(5) Etnik veya azınlık topluluklara mensup kimselerin haklarını ihlal eden ordu, yarı ordu veya polis hizmetlerindeki kişilerle kamu görevlilerinin sorgulanması, azli veya yerinin değiştirilmesi.

ç. Gideceği yerin seçimi fert veya ailenin kararına bağlı olacak ve ailenin bütünlüğü ilkesi korunacak. Taraflar mültecilerin nereye gideceklerine müdahale etmeyecek; kimseyi ciddi tehlike ve emniyetsizliğin olduğu veya normal bir hayat için gerekli altyapının bulunmadığı yerlerde kalmaya veya oraya gitmeye zorlamayacak. Taraflar, yerel dönüş şartları hakkında bilinçli karar verebilmeleri için mültecilere yeterli bilgi imkânı sağlayacaklar.

d. Taraflar, sığınılan ülkeler ve ilgili taraflarla istişare neticesi, erken, barışçı, düzenli ve aşamalı bir dönüş tasarımı geliştirmek için UNHCR'ye başvuracaklar. Taraflar böyle bir tasarımı uygulamakta ve kendi kanunlarını buna uyarlamakta anlaşılır. Aynı zamanda mülteci kabul eden ülkeleri uluslararası kanunlara göre mülteci dönüşüne yardımcı olmaya çağırırlar.

2. FIKRA: DÖNÜŞ İÇİN UYGUN ORTAMIN OLUŞTURULMASI

a. Taraflar kedi topraklarında, hiçbir özel topluluğa müdahale etmeksizin, mültecilerin gönüllü dönüşü ve düzenli bütünleşmeleri için gerekli siyasi, iktisadi ve toplumsal şartları oluşturmayı üstlenirler. Taraflar mültecilerin UNHCR tasarımına uygun olarak barışçıl, düzenli ve aşamalı bir şekilde gönüllü dönüşleri için mümkün olan tüm yardımı sağlayacak ve bunun için çalışacaklar.

b. Taraflar dönecek kimselere askeri hizmette buldukları gerekçesiyle ayırım yapmayacaklar ve mültecilerin kendi hayatlarını yeniden kurabilmeleri için askeri ve diğer mecburi hizmetlerden muafiyet isteklerine olumlu işaret verecekler.

3. FIKRA: ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE GÖZLEM İLE İŞBİRLİĞİ

a. Taraflar BM Genel Sekreteri tarafından mültecilerin dönüşü ve yerleştirilmesi için çalışan tüm kuruluşları eşgüdümlemek üzere yetkilendirilen UNHCR'nin insani yardımdaki öncül katkısını takdir ederler.

b. Taraflar UNHCR'ye, Uluslararası Kızılhaç'a (ICRC), BM Gelişme Programı'na (UNDP) ve diğer benzer uluslararası, ulusal ve sivil-toplumsal kuruluşlara insanların araştırılması, tıbbi yardım sağlanması, yiyecek dağıtımı, uyum sağlama yardımı, geçici veya kalıcı meskenlendirme çalışmalarında ve diğer benzer etkinliklerinde idari engeller çıkarmadan, mültecilere ulaşma imkânı sağlayacaklar. Bu faaliyetler geleneksel koruma görevlerini, temel insan haklarının ve insani şartların gözlemlenmesini ve bu kısımda belirtilen hükümleri de içerir.

c. Taraflar bu kuruluşların tüm çalışanlarına güvenlik sağlayacaklar.

4. FIKRA: YERLEŞTİRME YARDIMI

Taraflar, UNHCR ve diğer benzer kuruluşlar tarafından geliştirilmiş, ihtiyaç içindeki bütün dönüş yapan mültecilere yönelik, ayrımsız, hayatlarını döndükleri yerli toplumda yeniden kurmayı sağlayacak

kısa dönem yerleştirme yardımının şartlarını kolaylaştıracaklar.

5. FIKRA: KAYIP KİŞİLER

Taraflar, kayıp kişiler hakkında ICRC bünyesindeki arama çalışmaları için bilgi sağlayacaklar. Taraflar kayıp kişilerin kimlikleri, yerleri ve başlarına gelenleri belirlemede ICRC ile işbirliği yapacaklar.

6. FIKRA: AF

1 Ocak 1991'den beri Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'nce tespit edilmiş ciddi bir insanlık suçu veya savaşla alakasız bir kamu suçu işleyenler hariç, bir suçla zanlı ve hükümlü bulunan dönüş yapan kimseler affedilecekler. Hiçbir durumda, siyasi veya öbür uygun olmayan sebeplerle suç isnadı yapılmayacak ve af uygulaması kaldırılmayacak.

KISIM İKİ: MÜLTECİLER KURULU

7. FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

Taraflar mülteciler için bağımsız bir kurul kuracaklar. Kurulun merkezi Saraybosna'da olacak, isterse diğer yerlerde şube açabilir.

8. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Taraflar aynı amaçla çalışan uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlarla işbirliği içinde bulunan Kurul ile işbirliği yapacaklar, kararlarına saygı gösterecek ve hemen uygulayacaklar.

9. FIKRA: TERKİBİ

a. Kurul dokuz kişiden oluşacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde Federasyon, ikisi üç yıllığına ve öbür ikisi dört yıllığına dört kişi; Sırp Cumhuriyeti biri üç yıllığına, diğeri dört yıllığına iki kişi atayacak. Kalan üyeleri beş yıllığına olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi atayacak ve bir başkan belirleyecek. Kurul'un üyeleri tekrar atanabilir.

b. Kurul üyeleri yüksek ahlaki kişilikleriyle tanınmış olmalıdır.

c. Kurul kendi tüzüğünde belirlendiği gibi gruplar halinde toplanabilir. Bu ekteki göndermeler oturum gruplarını da içerir, ancak kanun ve düzenlemeleri sadece Kurul yapabilir.

ç. Aşağıdaki 16. Fıkra'da geçen devirden sonraki üyeler Bosna Başkanlığı tarafından atanacak.

10. FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

a. Kurul işlevini ifaya yardım etmek üzere idari, mali, hukuki vb. alanlarda mesleki yeterlilikte bir kadroya sahip olacak. Kadro Kurul tarafından atanacak bir icra müdürü tarafından yönetilecek.

b. Kurul ve çalışanlarının maaş ve giderleri taraflarca ortak belirlenecek ve eşit olarak karşılanacak.

c. Kurul üyeleri görev alanları içinde işlediklerinden dolayı hukuki ve cezai sorumlulukta olmayacak. Bosna vatandaşı olmayan Kurul üyeleri ve aileleri Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'nde tanımlanan diplomatların sahip olduğu konumda bulunacaklar.

ç. Kurul, anlaşılmış şartlarda, kendi görev alanına giren ihtisas çalışmalarında uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlardan yardım isteyebilir.

d. Kurul Genel Çatı Anlaşması'yla kurulmuş diğer birimlerle ve BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlarla işbirliği yapacak.

11. FIKRA: YETKİLER

Kurul 1 Nisan 1992 tarihinden itibaren gönüllü olarak satılmamış veya devredilmemiş emlakla ilgili iddiaları kabul eder ve karar verir. Şikâyetler emlakın geri verilmesi veya tazmini şeklinde olabilir.

12. FIKRA: KURUL ÖNÜNDEKİ MUAMELELER

a. Kurul, bir iddia alındığında, iddianın emlakın gerçek değeri üzerinden yapıldığını tespit ederek kanuni sahibini belirler. Kurul, kendi çalışanları veya usulünce görevlenmiş bir uluslararası veya sivil toplumsal kuruluş vasıtasıyla, Bosna'daki tüm emlak kayıtlarına ve teftiş, keşif ve değer biçme amacıyla tüm mülklere ulaşma yetkisinde olacak.

b. Kurul tarafından bir mülkün kanuni sahibi olduğu tespit edilen ve mülkünü geri almak isteyen kimsenin bu isteği karşılanacak. Kurul tarafından bir mülkün kanuni sahibi olduğu tespit edilen ve mülkünün karşılığında tazminat isteyen kimsenin bu isteği Kurul'un belirleyeceği rakama göre karşılanacak. Kurul, üyelerinin çoğunluk oyuyla karar alacak.

c. Bir mülkün kanuni sahibini belirlemede Kurul yasadışı devir işlemlerini, baskı altında yapılan işlemleri, çıkış müsaadesi veya belgesi karşılığında olanları veya bir türlü etnik temizlikle alakalı bulunanları geçerli kabul etmeyecek.

ç. Kurul, kendine gelen iddialar için mülk değeri belirlemede sabit oranlar tespit edebilir. Oranlar mümkünse 1 Nisan 1992 tarihinden önceki değerlere göre belirlenecek. Bu olmazsa Kurul'un koyacağı bir makyasa göre de belirlenebilir.

d. Kurul, bir iddiaya konu olduğunda veya terk edildiğine karar verildiğinde tapu, ipotek, kira akdi veya başka türlü bir elden çıkarma ile ilgili devir veya tayin için gerekli tüm işlemleri sonuçlandırma yetkisine sahiptir. Kurul, özellikle kanuni sahibinin karşılığında tazminat aldığı veya yerel kanunla terk edilmiş görüldüğü durumlarda bir mülkü her iki taraftan bir Bosna vatandaşına satma, ipotek etme ve kiralama yetkisindedir. Kurul nihai mülkiyet belirlemesi muallâkta olan bir mülkü kiraya verebilir.

e. İddia sahibinin mülkü karşılığında tazminat aldığı durumlarda, Kurul mülkün gelecek sahibi için bir para başışı veya tazmin senedi verebilir. Taraflar uluslararası camianın Bosna'nın iskânının finansesi ve tamirine yardımında, Kurul tarafından ücret yerine telafi senetlerini kabul etmesini ve bu telafi senetlerine sahip kimselerin o evi elde etmede öncelik verilerek ödüllendirilmesini hoş karşılarlar.

f. Kurul'un kararları nihai olacak ve Kurul tarafından verilen tapu, ipotek ve senetler Bosna'da meşru olarak tanınacak.

g. Bir taraf veya şahsın Kurul'la işbirliği yapmaması, onun kararlarını engellemeyecek.

13. FIKRA: BOŞ MÜLKLERİN KULLANIMI

Taraflar, Kurul'a bildirerek ve UNHCR ve bu konuda çalışan diğer uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlarla işbirliği yaparak mültecileri geçici olarak boş meskenlerde barındırabilirler.

14. FIKRA: MÜLTECİ EMLAK FONU

a. Bosna Merkez Bankası'nda bir mülteci emlak fonu oluşturulacak ve Kurul tarafından yönetilecek. Fon, sahiplikleri Kurul'un çalışması içinde bulunan mülklerin alımı, satımı, kira veya ipoteklenmesi yoluyla elde edilen gelire takviye edilecek. Fon'a taraflar veya devletler ve uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlar tarafından katkıda bulunulabilir.

b. 12. Fıkra'ya uygun olarak verilmiş telafi senetleri, Kurul tarafından belirlenmiş şartlara göre fonda gelecekteki borçlanmaları oluşturabilecek.

15. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Kurul bu anlaşmaya uygun olarak kendi görevlerinde gerekli olacak kanun ve düzenlemeleri belirleyecek. Bu kanun ve düzenlemeleri çıkarırken Kurul, yerel mülkiyet hakları kanunlarını göz önünde bulunduracak.

16. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, taraflar başka türlü anlaşmadıkları takdirde, Kurul'un mali ihtiyaçlarının karşılanması ve çalıştırılması taraflardan Bosna hükümetine devredilecek. Devir olmazsa Kurul burada belirlenen şartlarda çalışmaya devam edecek.

17. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar, bu anlaşmayla ilgili Bosna'da ve Bosna vatandaşlarının yaşadığı bilinen ülkelerde etkili bilgilendirmede bulunacaklar.

18. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 8: MİLLİ ANITLARI KORUMA KURULU ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

1. FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

Taraflar milli anıtları korumak üzere bir kurul kuracaklar. Kurul'un merkezi Saraybosna'da olacak, diğer şehirlerde büroları olabilir.

2. FIKRA: TERKİBİ

a. Kurul beş kişiden oluşacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde, üç yıllığına olmak üzere Federasyon iki, Sırp Cumhuriyeti bir üye atayacak. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) Genel Başkanı beş yıllığına olmak üzere kalan üyeleri atayacak ve bir başkan seçecek. Kurul üyeleri tekrar atanabilir. Savaş Suçluları Mahkemesi'nce suçlanan hiç kimse Kurul'da yer alamaz.

b. 9. Fıkra'da tanımlanan devirden sonra üyeler başkanlık tarafından atanacak.

3. FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

a. Kurul kendi işlevini ifada yardımcı olacak, Bosna'daki tüm etnik toplulukları içeren, mesleğinde ehil bir kadroya sahip olacak. Kadro Kurul tarafından atanacak bir icra müdürü tarafından yönetilecek.

b. Kurul çalışanlarının masrafları birimlerce belirlenecek ve her ikisince eşit karşılanacak.

c. Kurul üyeleri görev alanları içindeki fiillerinden dolayı hukuki ve cezai müeyyideye tabi tutulamaz. Kurul'un Bosna vatandaşı olmayan üyeleri ve aileleri, Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'ne göre diplomatların sahip olduğu ayrıcalık ve konuma sahip olacaklar.

4. FIKRA: YETKİ

Kurul kültürel, tarihi, dini ve etnik önemi olan anıtların tayini ile ilgili talepleri alacak ve değerlendirecek.

5. FIKRA: KURUL ÖNÜNDEKİ MUAMELELER

a. Bir taraf veya Bosna'dan ilgili bir kişi Kurul'a bir varlığın milli anıt olarak tayini için talepte bulunabilir. Bu talep dilekçeleri varlıkla ilgili bilgilerin yanında şunları özellikle içerecek:

- (1) Varlığın mevkii,
- (2) Şimdiki sahibi ve durumu,
- (3) Tamir için gerekli maliyet ve mali kaynak,
- (4) Bilinen teklif edilmiş kullanım,
- (5) Milli anıt olarak tayini için esaslar.

b. Varlık için karar verildiğinde, Kurul, sahibi olan kişiye veya ilgili diğer kişi ve birimlere kendi görüşlerini sunma imkânı tanır.

c. Böyle bir dilekçenin Kurul'a verilmesinden sonra bir yılda veya bu eke göre bir karar alınıncaya kadar, hangisi önce olursa olsun, taraflar söz konusu anıtta hasar verecek kasıtlardan kaçınacaklar.

ç. Kurul her seferde kendi uygun gördüğü şeyleri içeren ve kararın sebebini ayrıntılı anlatan yazılı karar bildirgesi yayınlayacak. Kurul, kararları üyelerin çoğunluk oyuyla alacak. Kurul'un kararları nihai ve yerel kanunlara göre uygulanabilir olacak.

d. Kurul'un bir varlığın tarihi anıt olarak tasnifini içeren bir karar yayınladığı durumlarda, anıtın kendi topraklarında bulunduğu birim onun korunması ve kollanması için gerekli tüm kanuni, idari, mali, ilmi ve teknik her türlü tedbiri alacak ve zarar verebilecek kasıtlardan kaçınacak.

6. FIKRA: SEÇİLEBİLİRLİK

Aşağıdaki nitelikleri içerenler milli anıt seçilebilecek: Ortak kültürel, tarihi, dini ve etnik mirasa sahip bir topluluk için önemi olan menkul veya gayrimenkul varlıklar, mimari, tarihi ve sanatsal binalar, arkeolojik alanlar, bina toplulukları ve mezarlıklar.

7. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Kurul bu anlaşmaya uygun olarak, kendi işlevini ifa için bir iç tüzük belirler.

8. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Tarafların, kanton ve belediyelerinin kuruluşları ve çalışanları, istenen bilgi ve yardımın tedariki de dâhil, Kurul ile işbirliği içinde olacak.

9. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, taraflar başka türlü anlaşmadıkça, Kurul'un kesintisiz çalışma sorumluluğu taraflardan Bosna hükümetine devredilir. Bu olmazsa, Kurul yukarıda belirlenen esaslara göre çalışmaya devam eder.

10. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar bu anlaşma ile ilgili Bosna çapında etkili bilgilendirme yapacaklar.

11. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

EK 9: KAMU TEŞEBBÜSLERİ KURULMASI ANLAŞMASI

Altyapının tamirinin, ulaşım ve diğer faaliyetlerin yürütülmesinin ülkenin iktisadi dirilişinde ve barış uygulamasına dâhil kurum ve kuruluşların pürüzsüz işleminde önemli olduğunu akılda tutarak, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlar:

1. FIKRA: KAMU TEŞEBBÜSLERİ KURULU

a. Taraflar kamu hizmetleri, enerji ve iletişim gibi ortak alanlarda faaliyet gösterecek Bosna kamu teşebbüslerinin kuruluşuna nezaret etmek üzere bir Kamu Teşebbüsleri Kurulu oluşturacaklar.

b. Kurul beş üyeli olacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonraki 15 gün içinde Federasyon iki, Sırp Cumhuriyeti bir üye atayacak. Atanan kimseler Bosna'nın iktisadi, siyasi ve kanuni özelliklerine aşına ve yüksek ahlaki konumlarıyla tanınıyor olmalıdırlar. Kurul'un uluslararası tecrübeden faydalanacağını tanıyarak, taraflar Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası başkanından, kalan iki üyeyi belirlemesini ve birini başkan seçmesini isterler.

c. Kurul özellikle böyle şirketler için uygun dahili yapıyı, başarılarını ve kalıcı faaliyetlerini teminde gerekli şartları ve uzun dönem yatırım sermayesini tedarikte en iyi yolları araştırarak.

2. FIKRA: BİR ULAŞIM ŞİRKETİNİN KURULUŞU

a. Ulaşım, demiryolları ve limanlar gibi iki tarafın da çıkarına ulaşım faaliyetlerini düzenlemek ve çalıştırmak için bir kamu kuruluşunun aciliyetine inanan taraflar, bu maksatla Bosna-Hersek Ulaşım Şirketi'ni kuracaklar.

b. Ulaşım Şirketi'nin merkezi Saraybosna'da olacak; gereken diğer yerlerde de büroları bulunabilir. Şirket işlevini ifa için mesleki yeterlilikte, Bosna'nın etnik dokusunu yansıtan bir yönetim kurulu ve kadro oluşturacak. Başta tanımlanan Kurul yönetim kurulunu seçecek; yönetim kurulu kadroyu belirleyecek.

c. Ulaşım Şirketi kendi geliştireceği tasarımlara göre mülk inşa etme, elde etme, işletme ve satma yetkisinde olacak. Kendi faaliyetleri için kullanılmak üzere kira ve ücret belirleme ve toplama; işlevlerini icrada gerekli anlaşma ve sözleşmelere ve diğer faaliyetlere girme yetkisine sahip olacak.

ç. Ulaşım Şirketi, taraflarca anlaşılan ulaşım çalışmalarında bulunacak. Taraflar, anlaşmalarının bir parçası olarak, şirkete gerekli hukuki yetkiyi verecekler. Taraflar bu anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip, 15 gün içinde şirketin hangi faaliyetlerde bulunacağını belirlemek üzere toplanacaklar.

d. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 15 gün içinde taraflar şirketin başlangıç çalışma bütçesine verilecek parayı belirleyecekler. Taraflar değişik zamanlarda şirkete değişik fonlar ile kendilerine ait kimi faaliyet ve hakları devredebilir. Taraflar hangi yollarla şirketin sermaye artırma yetkisinde olacağına karar verecekler.

3. FIKRA: DİĞER KAMU TEŞEBBÜSLERİ

Kurul'un tavsiyesiyle, taraflar Ulaşım Şirketi'nin kuruluş şeklini enerji ve iletişim gibi alanlardaki diğer kamu şirketlerinin kurulması için örnek alabilir.

4. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Kurul, Ulaşım Şirketi ve diğer kamu kuruluşları, barış uygulaması çalışmasına dâhil veya Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi de dâhil, BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen müesseselerle işbirliği içinde olacaklar.

5. FIKRA: AHLAKİYAT

Kurul üyeleri ve Ulaşım Şirketi'nin müdürleri, Kurul veya Şirket ile anlaşma veya sözleşme içindeki başka bir işle veya mali bağlantı ile veya şirketin çalışmalarıyla doğrudan etkilenen başka bir işle alakalı olamazlar.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 10: BARIŞ SÜRECİNİN SİVİL UYGULAMASI ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

1. FIKRA: YÜKSEK TEMSİLCİ

a. Taraflar barışın sivil yönlerinin uygulanmasının gerektiği sürece insani yardımların sürdürülmesi, altyapının düzeltilmesi ve iktisadi yapılanma, Bosna'nın siyasi ve anayasal kurumlarının kurulması, insan haklarına saygının ve mültecilerin dönüşünün sağlanması ve Ek 3'te geçen açık ve hür seçimlerin yapılması gibi geniş bir alanı kapsadığını kabul ederler. Çok sayıda uluslararası kuruluş bunun için yardıma çağrılacaktır.

b. Maruz kaldıkları bu karmaşıklıklara nazaran, taraflar BM Güvenlik Kurulu bildirelerine uygun olarak, tarafların kendi çalışmalarına yardım, onları teşvik etmek ve gerektiğinde barış uygulamasının sivil cihetleri için çalışan kuruluşların faaliyetlerini eşgüdümlemek üzere bir yüksek temsilci atanmasını isterler.

3. FIKRA: EŞGÜDÜM VE İRTİBAT USULLERİ VE YETKİLERİ

a. Yüksek Temsilcinin görevleri:

- (1) Barış uygulamasını gözlemlemek.
- (2) Barış uygulamasının tüm sivil cihetlerine uymaları ve kendi aralarında ve ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaları için taraflarla yakın temasta bulunmak.
- (3) Barışın sivil yönlerinin verimli uygulanmasını temin için Bosna'daki sivil kurum ve kuruluşların çalışmalarını eşgüdümlemek. Yüksek Temsilci, kendi çalışma alanları içinde özerkliklerine saygı duymakla birlikte, onların çalışmalarının barış sürecine etkileri konusunda genel bir rehberlik verecek. Sivil kurum ve kuruluşlardan Bosna'daki çalışmalarında tüm gerekli bilgileri sağlayarak Yüksek Temsilciye yardım etmeleri istenir.
- (4) Kendisi uygun görürse, sivil uygulamada doğan zorlukların çözümüne yardım etmek.
- (5) Özellikle onarım konusunda yardımda bulunan kuruluşların toplantılarına katılmak.
- (6) Düzenli olarak bu anlaşmada belirlenen görevlerle ilgili barış uygulamasının ilerleyişi hakkında BM'ye, AB'ye, ABD'ye, Rusya'ya ve ilgili diğer hükümet, taraf ve kuruluşlara bilgi vermek.
- (7) Bu anlaşmanın Ek 11'i uyarınca kurulan Uluslararası Polis Görev Gücü (IPTF) Komiserliği'ne rehberlik etmek ve ondan tezkereler almak.

b. Kendi görevi çerçevesinde, Yüksek Temsilci Bosna'da bir kurul (Karma Sivil Kurul) toplayacak ve başkanlık edecek. Kurul, tarafların üst düzey siyasi temsilcilerinden, IFOR Komutanı veya temsilcisinden ve Yüksek Temsilcinin gerekli gördüğü sivil kurumların temsilcilerinden oluşur.

c. Yüksek Temsilci gerektiğinde Bosna'da yöresel seviyede alt karma sivil kurullar kurabilir.

ç. Kurulacak bir Karma İstişare Kurul belirli zamanlarda veya Yüksek Temsilci ile IFOR komutanı anlaşılabilir temasta toplanacak.

d. Yüksek Temsilci veya onun atayacağı temsilci IFOR komutanı veya onun atayacağı temsilci ile sürekli temasta olacak ve kendi sorumluluklarının yerine getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla irtibat

düzenlemeleri yapacak.

e. Yüksek Temsilci, aralarında anlaşmaları şekilde, IFOR ile burada tanımlanan kurullar vasıtasıyla düzenli bilgi alışverişi ve irtibatı koruyacak.

f. Yüksek Temsilci, Ortak Askeri Kurul toplantılarına şahsen veya temsilci ile katılacak ve özellikle askeri-siyasi türdeki konularda tavsiyelerde bulunacak. Yüksek Temsilcinin temsilcileri de Ek 1-A'da açıklanan Ortak Askeri Kurul'un altkurul çalışmalarına katılacaklar.

g. Yüksek Temsilci görev ve işlevini ifade kendisine yardımcı olacak Bosna içinde ve dışında diğer bazı sivil kurullar da kurabilir.

ğ. Yüksek Temsilci IFOR üzerinde yetkiye sahip olmayacak ve IFOR komuta zincirine ve askeri hareketlere müdahalede bulunmayacak.

3. FIKRA: ÇALIŞANLAR

a. Yüksek Temsilci burada tanımlanan görevleri ifade yardım sağlamak için gerekli gördüğü şekilde bir kadro atayacak.

b. Taraflar uygulanabilir anlaşmalarla IFOR'a sağlanan yardıma eş oranda Yüksek Temsilcinin Bosna'daki faaliyetlerini kolaylaştıracaklar.

c. Yüksek Temsilci Bosna kanunlarına göre, emlak alım-satımı yetkisi de dahil, kendi görevini ifade gerekebilecek kanuni yetkiye sahip olacak.

ç. Ayrıcalık ve muafiyetler aşağıdaki şekilde düzenlenecek:

(1) Taraflar Yüksek Temsilcinin bürosu, şubeleri ve arşivleri ile diğer eşyalarına Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'nde diplomatik binalara, şubelere, arşivlere ve eşyalara tanınan ayrıcalıkların aynısını verecekler.

(2) Taraflar Yüksek Temsilci ile çalışanlara ve ailelerine Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi çerçevesinde diplomatlara ve ailelerine tanınan aynı ayrıcalıkları verecekler.

4. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Taraflar Yüksek Temsilci ve çalışanları ile tam işbirliği içinde olacaklar.

5. FIKRA: NİHAİ YORUM YETKİSİ

Yüksek Temsilci bu anlaşmanın sivil barış uygulamasıyla ilgili hükümlerini yorumlamada nihai yetkilidir.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 11: ULUSLARARASI POLİS GÖREV GÜCÜ ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlardır:

1. FIKRA: SİVİL KANUN UYGULAMASI

a. Genel Çatı Anlaşması'nın anayasa olarak üzerinde anlaşılan Ek 4'ünün 3. Fıkrası'nda belirtildiği gibi taraflar uluslararası ölçütlere ve uluslararası kabul görmüş insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı içinde çalışan sivil kanun uygulama kurumlarını işleterek ve diğer tedbirleri alarak kendi yetki alanlarındaki herkese emin ve güvenli bir çevre sağlayacaklar.

b. Yükümlülüklerini yerine getirmede kendilerine yardım için taraflar, BM'den Güvenlik Kurulu kararıyla Bosna içinde aşağıdaki 3. Fıkra'da belirtilen görevleri yapacak bir uluslararası polis görev gücü

(IPTF) kurmasını isterler.

2. FIKRA: IPTF'İN KURULUŞU

a. IPTF bu anlaşmada geçen işlevlerini icrada özerk olacak. Etkinlikleri Ek 10'da tanımlanan Yüksek Temsilci tarafından eşgüdümlenecek.

b. IPTF, BM Genel Sekreteri tarafından Güvenlik Kurulu'na danışarak atanan bir komiser tarafından yönetilecek. IPTF, kanunun tatbikinde tecrübeli yüksek ahlaki nitelikte kimselerden oluşacak. IPTF komiseri devletlerden, uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlardan yardım isteyebilir ve alabilir.

c. IPTF komiseri, Yüksek Temsilcinin rehberliğinde olacak.

ç. IPTF komiseri düzenli olarak yükümlülüğündeki konularla ilgili Yüksek Temsilciye ve BM Genel Sekreteri'ne tezkere verecek, IFOR Komutanına ve gerekli gördüğünde diğer kuruluşlara bilgi sağlayacak.

d. IPTF tüm faaliyetlerinde uluslararası tanınmış ölçütlere ve uluslararası tanınmış insan hakları ve temel hürriyetlere göre hareket edecek ve Bosna'nın kanunlarına saygı gösterecek.

e. Taraflar IPTF komiseri ve çalışanlarına 1946 BM Ayrıcalıklar ve Muafiyetler Sözleşmesi'nin 18. ve 19. kısımlarında tanımlanan hakları verecekler. Özellikle tutuklama ve sorgulamalara maruz kalmayacaklar ve cezai yaptırımlardan kesinlikle masun olacaklar. IPTF çalışanları için BM ve diğer devletlerin uygulanabilir kanun ve düzenlemelerindeki ceza ve müeyyideler uygulanacak.

f. IPTF ve kısımları, arşivleri ve diğer eşya ve malları 1946 BM Ayrıcalıklar ve Muafiyetler Sözleşmesi'nde belirlenen ayrıcalık ve muafiyetlere sahip olacaklar.

g. Yüksek Temsilcinin IPTF'in çalışmalarını diğer sivil kurumlar ve IFOR ile eşgüdümlemesi için IPTF komiseri veya temsilcisi Ek 10'da tanımlanan Karma Sivil Kurul'un ve Ek 1'de tanımlanan Ortak Askeri Kurul'un ve bunların altkurullarının toplantılarına katılabilir. IPTF komiseri, ilgili kurulların kendi alanına giren konuları tartışması için toplanmasını isteyebilir.

3. FIKRA: IPTF YARDIM TASARISI

a. IPTF yardım tasarısı aşağıdaki unsurları içerecek:

(1) Kanun tatbik çalışmalarının ve etkinliklerinin gözlenme ve denetlenmesi.

(2) Kanun tatbik güçlerine ve çalışanlarına tavsiyede bulunmak.

(3) Kanun tatbik çalışanlarının eğitimi.

(4) IPTF'in yardım işlevi dâhilinde tarafların kanun uygulamalarını kolaylaştırmak.

(5) Kamu düzenine yönelik tehditleri tespit ve Bosna'nın kanun tatbik kurumlarına bunlarla ilgilenmesini tavsiye.

(6) Bosna hükümet yetkililerine daha verimli kanun tatbik kurumları için tavsiyede bulunmak.

(7) IPTF'in uygun gördüğü yerlerde tarafların kanun tatbik güçlerine eşlik ederek yardımcı olmak.

b. Yukarıda konulan yardım tasarısının unsurlarına ek olarak, IPTF kendi sorumlulukları ve kaynakları çerçevesinde taraflardan veya tarafların kanun tatbik güçlerinden gelen yardım isteklerini değerlendirecek.

c. Taraflar, uluslararası çalışanlarının güvenliğinin sağlanması da dahil, açık ve serbest seçimler için gerekli toplumsal şartları oluşturmada kendi yükümlülüklerini onaylarlar. Taraflar IPTF'den bu yükümlülüklerini yerine getirmede kendilerine yardıma öncelik vermesini isterler.

4. FIKRA: TARAFLARIN ÖZEL SORUMLULUKLARI

a. Taraflar IPTF'le tam işbirliği içinde olacaklar ve kanun uygulama kurumlarını buna yöneltecekler.

b. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 30 gün içinde, taraflar IPTF komiserine veya onun atadığı birine konumu, büyüklüğü ve güç yapısı da dahil, kendi kanun tatbik güçleri hakkında tam bir bilgi verecekler. IPTF komiseri istediğinde taraflar kanun tatbik kurumlarının ve çalışanlarının eğitim, hareket, istihdam ve hizmet kayıtları da dâhil ilave bilgi sağlayacaklar.

c. Taraflar IPTF çalışanlarının hiçbir surette görevlerini yerine getirmelerini engellemeyecekler. İstendiğinde IPTF çalışanlarının herhangi bir yer, kimse, hareket, işlem, kayıt veya diğer şeylere hemen ve tam erişmelerine izin verecekler. Bu, kanun ve hukuk güçlerinin harekât yaptığı yeri ve harekâtı gözlemlemek ve teftiş etmek de olabilir.

ç. IPTF istediğinde, taraflar eğitimin ardından kanun tatbik görevi alacak yetkin personelin bu eğitim için hazırlanmasını sağlayacaklar.

d. Taraflar IPTF'in harekâtlarını, istendiğinde ulaşım, iâşe, barınma, iletişim ve diğer imkanlarla ilgili uygun yardımı sağlayarak kolaylaştıracaklar.

5. FIKRA: İŞBİRLİĞİNDE BAŞARISIZLIK

a. IPTF çalışmalarına bir engel veya müdahale, isteklerine uymayı ret veya tarafların sorumlulukları ve bu anlaşmadaki diğer zorunluluklarını karşılamada başarısızlık IPTF ile işbirliğinde başarısızlık sayılacak.

b. IPTF komiseri, IPTF ile işbirliğindeki başarısızlıkları Yüksek Temsilci ve IFOR komutanına bildirecek. IPTF komiseri bu tür bir bilgi aldığı anda Yüksek Temsilciden Karma Sivil Kurul'un toplantıya çağırılması ve BM'ye, ilgili devletlere ve uluslararası kuruluşlara ileri önlem için danışılması da dâhil, gerekli tedbirleri almasını isteyebilir.

6. FIKRA: İNSAN HAKLARI

a. IPTF çalışanları, kanun tatbik güçlerinin ve çalışanlarının uluslararası tanınmış insan hakları ve temel hürriyetler ihlaline karıştıklarıyla ilgili güvenilir bir duyum aldıklarında, bunu Ek 6'da geçen İnsan Hakları Kurulu'na, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'ne ve ilgili kurumlara bildirecekler.

b. Taraflar, yukarıdaki paragrafta belirtilen kuruluşların kanun tatbik güçlerinin araştırmalarında işbirliği içinde olacaklar.

7. FIKRA: UYGULAMA

Bu anlaşma Bosna'nın ve birimlerin kanun tatbik kuruluşları için uygulanır. Kanun tatbik kuruluşları kanunların tatbiki, suç araştırması, kamu ve devlet güvenliği veya tutuklama gibi konularda yetkili kuruluşlardır.

8. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.